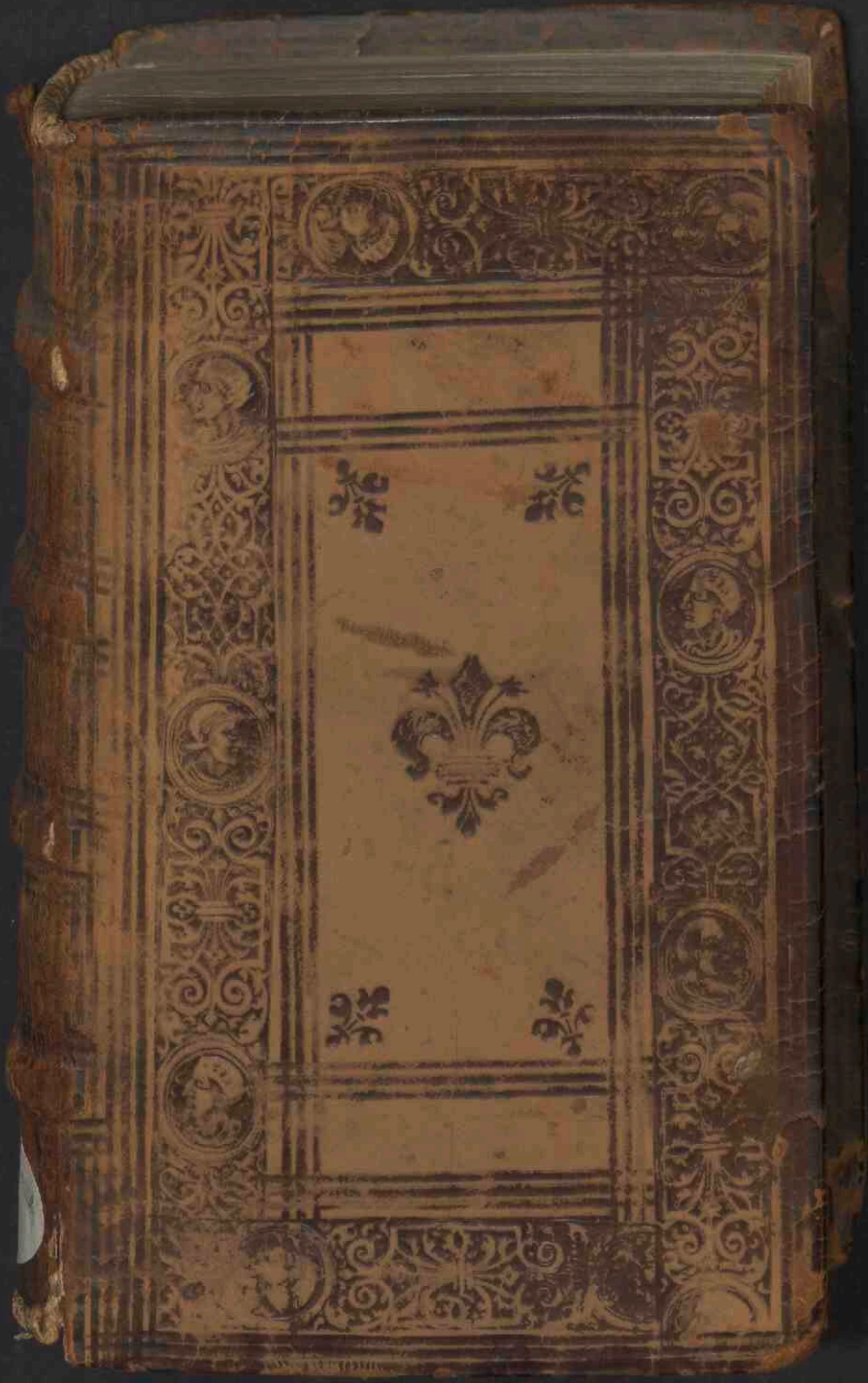

**Nicolai Macchiavelli Floren. Disputationum de republica, quas
Discursus nuncupavit, Libri III. : Quomodo quaeq[ue] ad
Antiquorum Romanorum imitationem bene male?ue
instituantur ac fiant. Ex Italico Latine? facti.**

<https://hdl.handle.net/1874/429711>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

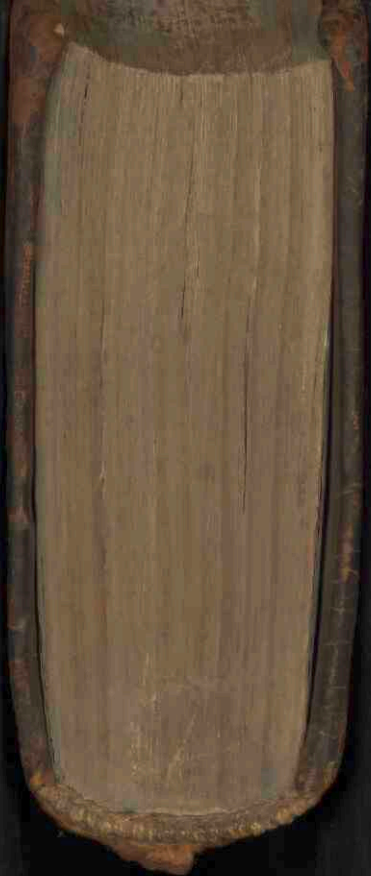
Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

K oct.

71

U.B.U.

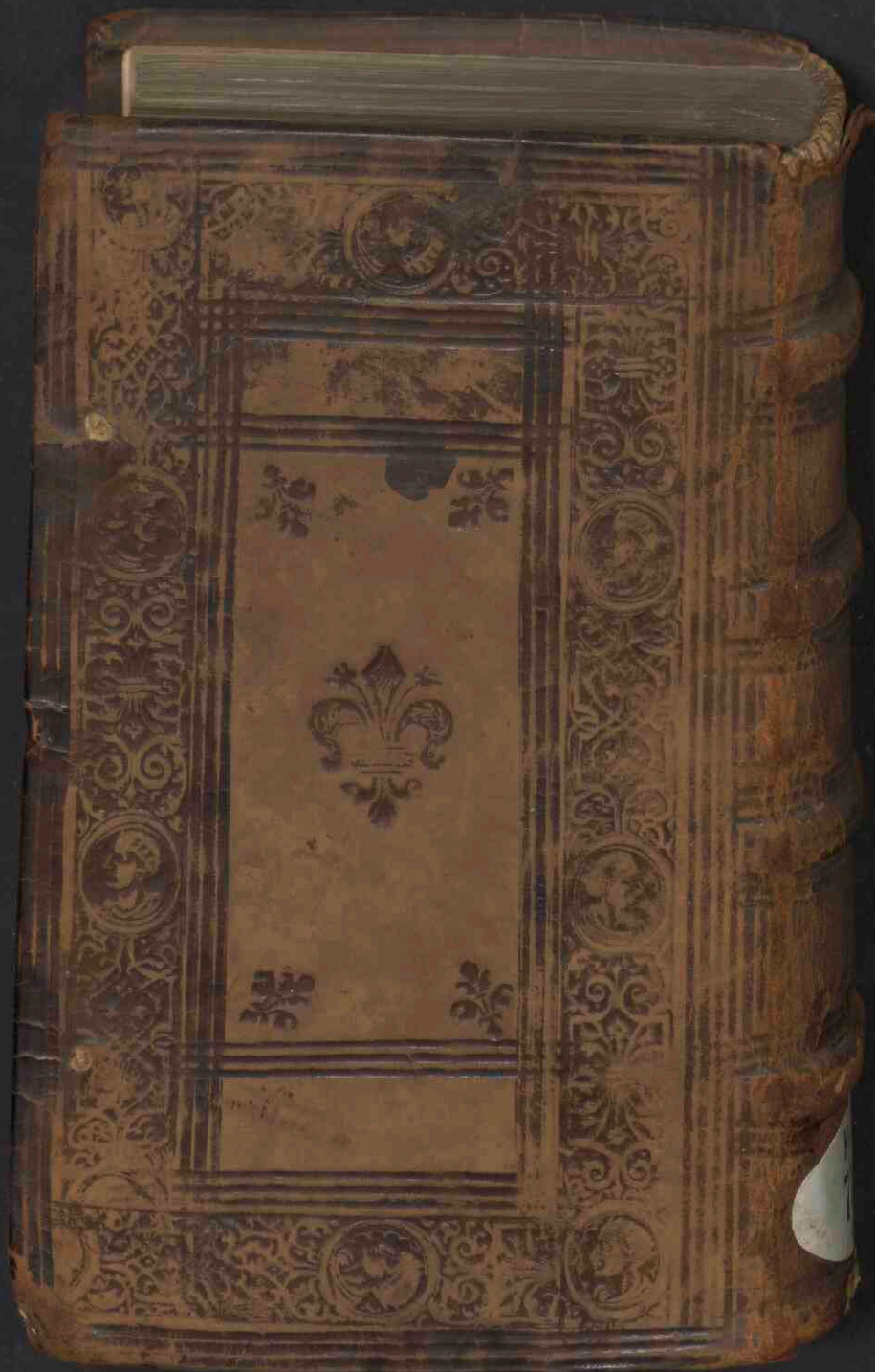

Handwritten text in a non-Latin script, possibly a title or reference number.

2

111

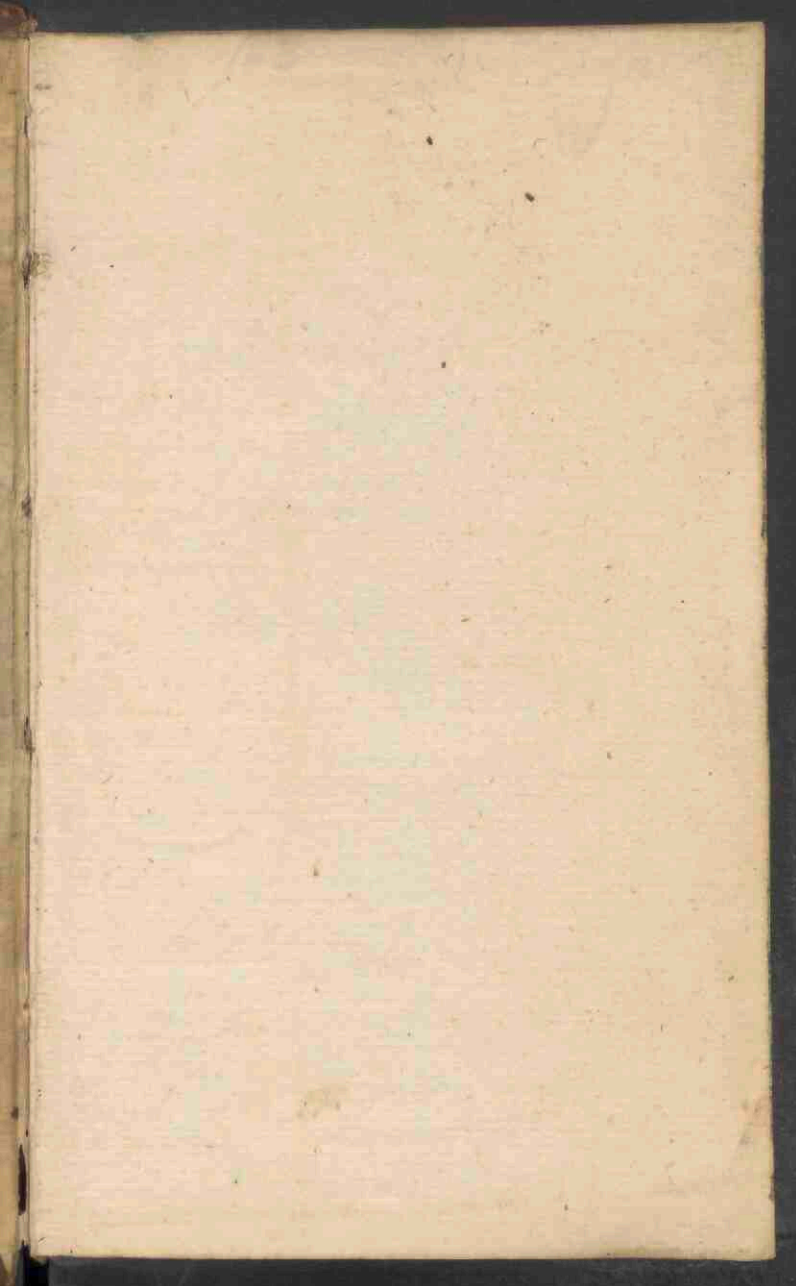

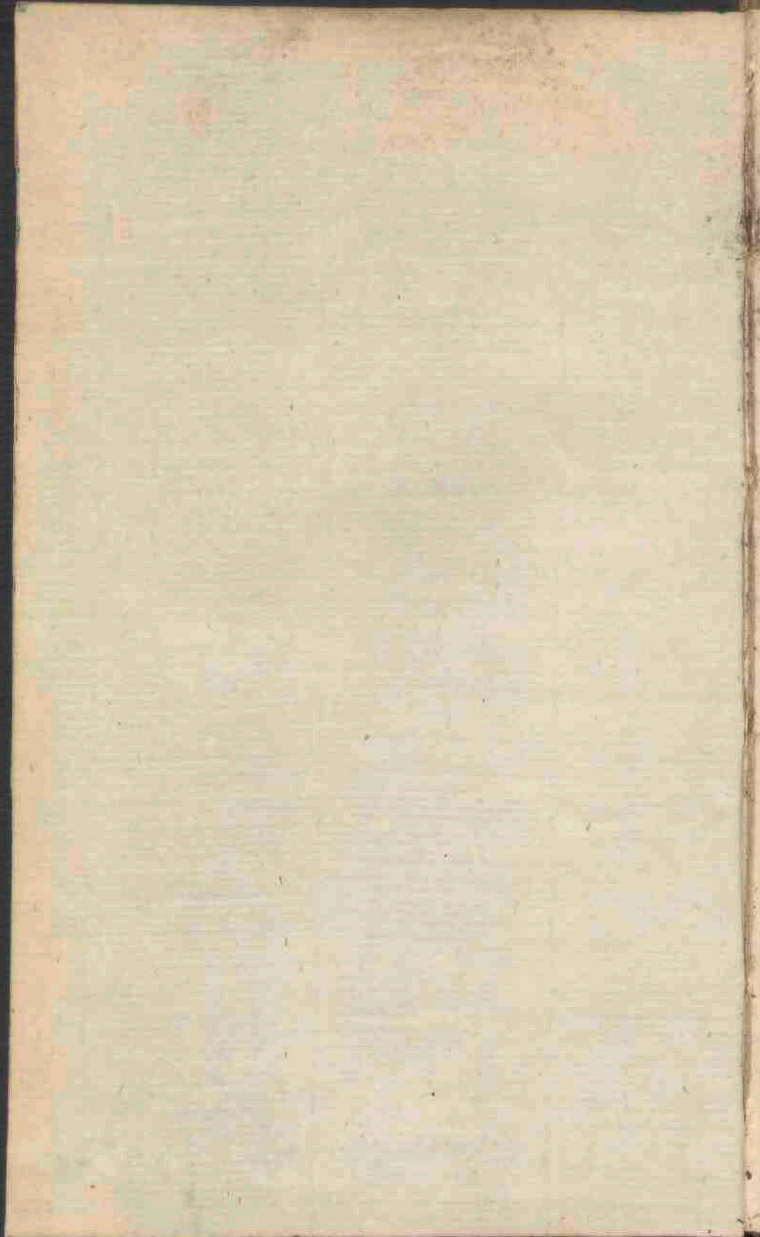

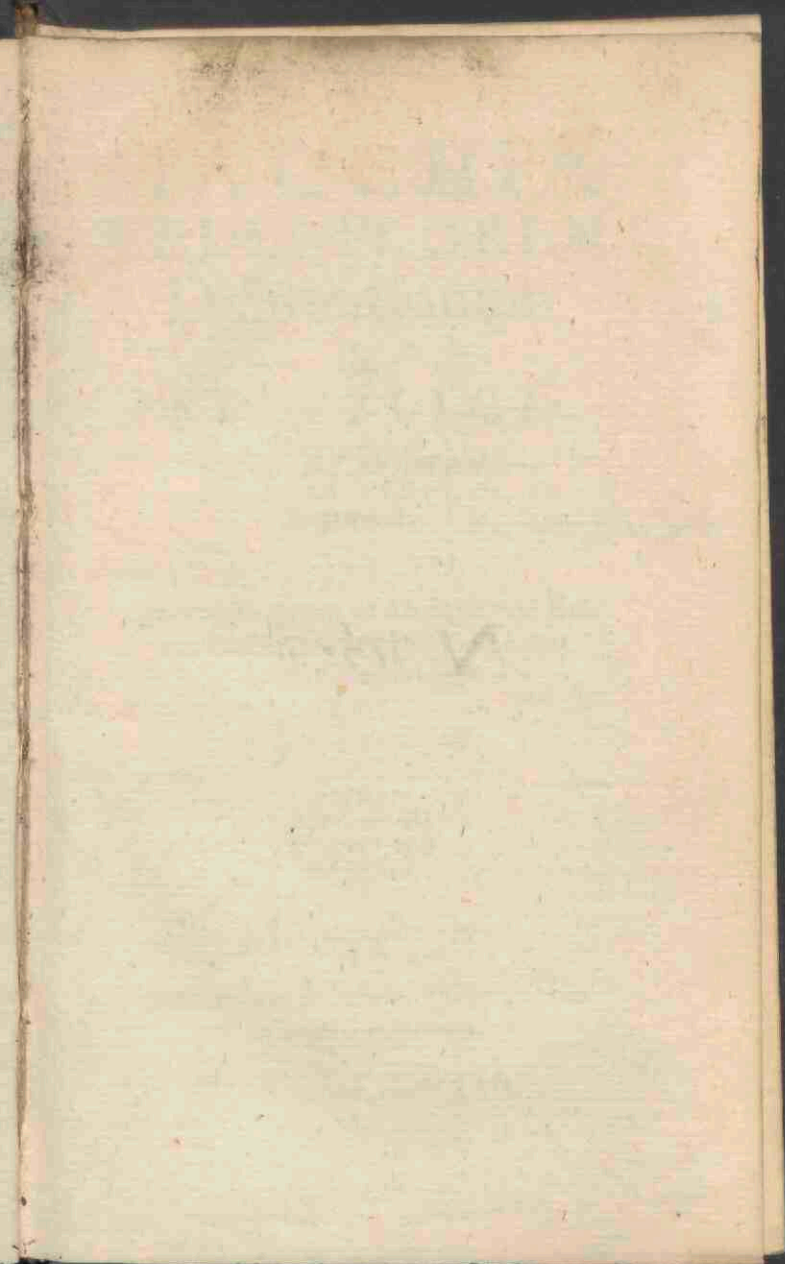
73

Jurisprudentia Theoretica

Octavo n°. 71.

N 115. B.

8
NICOLAI
MACCHIA-
VELLI FLOREN.

Disputationum
de
REPUBLICA,

*quas Discursus nun-
cupavit,*

Ex dono Bm Johis

LIBRI III.

Quomodo quæq; ad Antiquorum Ro-
manorum imitationem bene ma-
léue instituantur ac
fiant.

Ex Italico Latine facti.

Mompelgarti

*Per Iacobum Folietum, Typographum
Mompelgartensem.*

M. D. LXXXVIII

1803

MASSACHUSETTS

WILLIAM B. BENTLEY

PROPRIETOR

OF THE

WEEKLY REGISTER

AND

WEEKLY REGISTER

OF THE

WEEKLY REGISTER

OF THE

WEEKLY REGISTER

OF THE

WEEKLY REGISTER

OF THE

WEEKLY REGISTER

*I***N***T***E***R***P***R***E***S* *H***U**
mano Lectori S.

RECTE vereque
in scholis dicere so-
lemus, Contrario-
rum esse eandem
scientiã. Nam per-
currendo singillatim quascunq;
contrariorum differentias, sem-
per deprehendemus omnes ac
singulas cadere sub eandem co-
gnitionem; nec contra hoc pro-
nuntiatum, Enstasin dari posse.
Sic utiq; Liberalitatis & Auari-
tiæ, Iustitiæ & Iniustitiæ, Sapien-
tiæ, Stultitiæ, Virtutis deniq; o-
mnis atq; Vitiij naturã, vna mo-
ralis philosophia cognoscit. Et
per naturalẽ intelligimus, quid
Motus aut Quies? Quod sim-
plex compositumq; corpus sit?

P R Æ F A T I O .

Quid generatio, corruptio? Au-
ctio, diminutio: cæteraq; hisce si-
milia comprehendimus. Medi-
ca quoque ars, vna eademq; exi-
stens, de sanitate simul & mor-
bo differit: Salubri, Insalubri: Tē-
perie & Intemperie: Remedio &
Veneno. Nec scientiam tantum
vtriusq; contrarij, vnā eandemq;
existere, per omnes disciplinas
disquirendo cognoscemus. Ve-
rū etiā sensum (qui omnis sci-
entiæ fundamentum est) vnum
nostro existentem, tamen senti-
re vtrunq; contrariorum. Nam
eodem sensu Tactus, Calidū &
Frigidum: Durum & Molle tan-
gimus: & lingua eadem dulce &
amarum: iucundū iniucundū-
que gustamus: & album nigrū
que eodē oculo cernimus. Quæ
res cum ita se habeat: credo non
de-

P R Æ F A T I O.

debuiffe tantis calumniis obno-
xios effe eos, qui de Republica
fcribunt & non modò in fcriptis
fuis, quid & quomodo quippiã
bene, pie, amicè, prudenter fãpi-
enterq; fiat: fed etiam contrario-
rum confiliorum rationes osten-
dunt: docentq; etiam modũ ma-
lè, impiè, hoftiliter, impruden-
ter, ftulteq; agendi. Quo doctri-
næ genere cẽfeo Nicolaum Mac-
chiauellum in hifce libris de Re-
pub. veteres omnes fuperãffe: &
ex horum lectione, te longè ma-
iorem rerum cognitionem com-
paraturum, quam fi vel Diuini
Platonis libros de Republ. vel
fummi ipfius Aristotelis, aut alte-
rius cuiufquam Politica legeris.
Cognofces autem nō bonorum
tantũ, fed etiam prauorum &
callidorum cõfiliorum rationes.

P R A E F A T I O.

Et vt summam dicā, Bona, Mala, Pia, Impia; Callida, Simplicia; sapienter stulteq; facta, omnis generis plurima. Quæ ego ita esse legenda & obseruanda omnia censeo: sicuti in Logicis, non tantum bonas certasq; argumentandi ratiōes discimus & docemus: sed etiam sophisticas. Et in medicina non tantum remediorum, sed venenorum quoq; naturam indagamus. Non equidem vt iis vtamur, sed vt iis resistamus & aduersus ea cōmodè pugnemus: cū alioquin, si harum rerum ignari simus, facile labi ac decipi queamus.

Vale.

CA

CATALOGVS CAPIT- tum libri primi.

- Q**ualia sint urbium in vniversum omnium princi-
pia, & Roma ipsius, cuiusmodi origo exiiterit.
Cap. 1. 4
- Quos sint republicæ species: & sub qua Romana compre-
henderetur. Cap. 2. 11
- Qui motus Romæ in causâ fuerint, vt Tribuni plebis crea-
rētur, vtq; reipublica forma perfectior esset. Cap. 3. 22
- Discordias qua inter plebem & senatum Romæ fuerunt,
in causâ fuisse, vt ea Respublica libera simul & potens
efficeretur. Cap. 4. 24
- Virum libertatis custodia optimaribus, an populo iustius
committatur: & vtrum item maiorem causam tumultu-
uandi habeant ij, qui conseruare res iam ante partas
cupiunt, aut qui nouas acquirere velent. Cap. 5. 28
- Virum Romæ potuerit talis Reipub. forma institui, qua di-
scordia illæ & inimicitia inter patres & plebem, colle-
rentur. Cap. 6. 32
- Quam necessarium sit, ad conseruandam Reipub. libertatem,
vt liberè possis aliquem accusare. Cap. 7. 42
- Vt iusta accusandi ratio Reip. salutaris est: ita perniciose
sunt calumniandi occasiones. Cap. 8. 47
- Quam multum intersit, in instituēda repub. planè noua,
vt omnis potentia ab vno solo dependeat. Cap. 9. 52
- Vt laude digni sunt quicunq; aut regni aut Reip. alicuius
iusta fundamenta ponunt: ita vicissim vituperandos
esse quicunq; institunt tyrannidem. Cap. 10. 57
- De religione Romanorum. Cap. 11. 64
- Quantum intersit ad conseruandam rempub. vl ratio di-
uini cultus atq; religionis habeatur: & quod ea in Ita-
lia, propter Romanam ecclesiam, deficiente, ruina impe-
rj sequuta sit. Cap. 12. 71
- Romanos persèpè religionis quadam specie vsos esse, cum
ad infitruendam rempub. iam ad suscipienda bella se-
dandasq; seditiones atq; tumultus. Cap. 13. 76
- Romanos interpretari solitos auspicia ita vt ad illorum in-
finitum atq; voluntatem accommodarentur: quòd si

I N D E X

quando religionē negligere cogebantur, prudenti quādam explicatione, se eam obseruasse simulabant. Si quis tamen illam temerè contempisset, eum puniebant.

Cap. 14. 80

Sannites ad religionem cen ad extremum remedium, rebus afflictis, confugerunt. Cap. 15. 84

Si quis populus cōsuevit sub principis imperio viuere, non posse eum libertate frui, nec eam conseruare, si maximè illam casu aliquo acquireret. Cap. 16. 87

Quā difficile sit ut populus, qui corruptos mores habeat, partiam nuper libertatem conseruare possit. Cap. 17. 94

In ea ciuitate, cuius populus corruptos mores habeat, si quæ occasio libertatis se offerat, qua ratione habeat, si vel conseruare presentem vel absentem arripere atq; instituire queat. Cap. 18. 99

Si principi qui excellenti animo & virtute fuit, succedat is qui ei virtute inferior sit, posse eum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui iidem parum excellens sit, non posse eum conseruare imperium. Cap. 19. 107

Quod si bini principes excellenti virtute continua serie in imperium succedant, posse eos multa præclara facinorosa præstare. In liberis quoq; Rebus pub. necesse esse ad illarum felicitatem augmentumq; imperij, ut continua serie boni gubernatores sequantur. Cap. 20. 110

Vituperandum esse illum principem atq; eam remp. que non possit proprio milite uti, neq; ciues ad militiam idoneos habeat. Cap. 21. 111

Quid possimum obseruandum in historia de trium Horatiorum Romanorum, & trium Curiatorum Albanorum constitis. Cap. 22. 114

Non debere nos omnes fortunas nostras adducere ad aliquod periculum, quod non possumus omnibus viribus nostris propulsare: ob eamq; causam persæpè periculosum esse cum angustiis locorum præclusis, transitus exercituum impediuntur. Cap. 23. 116

Quæ respub. bene institutæ sunt, ea & bonis præmia & pœnam malefactorum seorsim constituta habent, neq; alterum altero compensant. Cap. 24. 119

Si quis antiquam reip. formam innouare rectèq; informare velit, eum oportere vel umbram saltem antiqua-

CAPITVM.

- rum legum retinere. Cap. 25. 122
- Si quis princeps nouus aut urbem aut regionem aliquam occupet, et reipub. formam plane nouam instituendam esse. Cap. 26. 124
- Rariū quiddam esse ut homo possit aut omnino prauus, aut omnino bonus esse. Cap. 27. 126
- Qua causa Romani erga suos ciues minus ingrati quā Athenienses erga suos fuerint. Cap. 28. 128
- Virū populus, an Principes erga subditos benemeritos, magis ingrati esse soleant. Cap. 29. 130
- Qua ratiōne viri Principes & respub. ingratiitudinis vitium euitare possunt. Et benemeriti ciues item, atque duces militares, ne ab eadem opprimantur, cauere. Cap. 30. 136
- Romanorum exercituum duces, non vehementer puniri solitos, quamuis aliquando in rebus agendis capiendisq; consiliis errarint: ne tunc quidem, quando eorum mala consiliare ip. damnū aliquod peperissent. Cap. 31. 140
- Viros Principes & rerump. gubernatores non debere beneficia, quae subditis praestare volunt, ad vsq; differre, donec videantur necessitate compulsi, ea praestitisse. Cap. 32. 144
- Si quod malum vel domi in rep. vel aduersus remp. foris vehementer auctum sit, satius esse id ferre aliquandiu, quā in id eniti ut violēter extirpetur. Cap. 33. 146
- Dictaturā imperiū P. Romano vtile atq; salutare fuisse, neq; solere perniciosam esse reip. ciuiū potentiam, quam legitime per suffragia acquirāt: sed illā quam sponte & per ambitionem sibi sumunt. Cap. 34. 151
- Qua de causa decemuiratus apud Romanos publicae libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suffragiis eligeretur. Cap. 35. 155
- Si qui ciues summos magistratus gesserunt, eos non debere postmodum aspernari minores. Cap. 36. 158
- Legem agrariam P. Romano multas seditiones turbasq; peperisse: semperq; periculosum esse Reip. si quis legē dat antiquae consuetudini aduersam. Cap. 37. 160
- Respublicas debiles plerumq; consilio destitutas esse, & quae facienda sibi decernunt à necessitate magis quā

I N D E X

- prudenti consilio impelli.* Cap. 38. 169
Eosdem casus sæpè diuersis gentib. accidere. Cap. 39. 171
Quæ fuerit ratio Decemuiratus Romæ? quid in eo memorabile? & quantum tale quoddam institutum possit, cum ad opprimendam tum ad conseruandam rempub. Cap. 40. 174
Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus & humilis, statim superbus fit: & eum etiam, qui statim ex bono crudelis fit sine intermediis. Cap. 41. 185
Quàm facile mores hominum corrumpantur. Ca. 42. 186
Eos esse bonos ac fidos milites, qui gloriæ ac laudis comparandæ studio dimicant. Cap. 43. 187
Populi multitudinem sine ductore nil proficere, nec oportere ei minari, à quo sit quippiam petiturus. Cap. 44. 189
Mali exempli rem esse, si legislator eam quam ipse tulit legem non seruet: præterea admodum periculosum esse vrbis moderatori, si antiqua odia nouis iniuriis subinde renouet. Cap. 45. 191
Homines subinde magis magisque ambitiosos fieri, primò enim eò spectare, ne ab aliis opprimantur: postea etiã eò eniti, ne ipsi alios opprimere possint. Cap. 46. 194
Quamuis populus de iis quæ generatim disputat, malè per sæpè ratiocinetur: tamen cum ad singulas res accedit, minus errat. Cap. 47. 197
Qui vult cauere ne magistratus in humiles personas & viles conferatur: eum in id eniti debere, vt ad illum aspirant simul & summa nobilitatis & infima conditionis homines. Cap. 48. 204
Si vrbes quæ à prima origine liberae fuerint, tamen difficulter leges consequuntur, quibus libertas earum conseruetur, vt in vrbe Roma apparuit: necesse proptemodum esse, vt quæ à principio aliorum imperio obnoxia fuere, libertatem non possint consequi. Cap. 49. 205
Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere, vt consuetas reip. functiones sistere queat. Cap. 50. 210
Si quid in Repub. aut imperio tuo facere cogaris, simulandum esse, sponte tua id facere te, quod necessitas facere cogit. Cap. 51. 213

C A P I T U M.

- Eam unicam esse tutam rationem, reprimendam nimiam
cuius alicuius potentiam atq; insolentiam in Rep. si via
illi præcludatur, ne ad eam potentiam peruenire que-
at.* Cap. 52. 214
- Per sepe accidere ut populus vna quadam spe deceptus,
suam ipsius ruinam atq; interitum appetat: eum enim
magnis permissionibus facillimè moueri.* Cap. 53. 218
- Quanta esse soleat viri alicuius grauis autoritas in se-
dandis tumultibus.* Cap. 54. 225
- Facile administrari posse Resp. in quib. mores hominum
probatè atq; integri fuerint: neq; monarchiam introdu-
ci posse, quando æqualitas quædam inter ciues existit: nec
aristocratiam, vbi nulla est æqualitas.* Cap. 55. 227
- Magnos motus prædici solere, cum in vrribus, tum pro-
uinciis: idq; signis quibusdam, aut hominum præ-
sagis denunciari.* Cap. 56. 235
- Plebem vniuersam simul fortem ferocemq; esse: singu-
los plebeos esse debiles & timidos.* Cap. 57. 236
- Populum constancem magis esse magisq; prudentem quàm
principes esse soleant.* Cap. 58. 235
- Quibus fœderibus considerare ausis, iis ne quæ cum Re-
pub. libera, an cù Principe inita fuerint.* Ca. 59. 249
- Ad consulatum cæterosq; magistratus euehi solitor ci-
ues Romanos, nulla habita ratione ætatis.* Ca. 60. 253

C A T A L O G V S C A P I - tuli libri II.

- V**irtus ne an fortuna maior extiterit Romanis ac-
quirendi tanti imperij. Cap. 1. 263
- Cum quib. gentibus Romanis dimicandum fuerit, & quàm
obstinatè illi libertatem suam defenderint? quanti-
tatem item libertas sit facienda.* Cap. 2. 269
- Romana vrbs magnitudo orta est partim ex ruina vici-
narum vrbiũ, partim quòd peregrinos homines ad
honorum gradus in vrbe facile admisisset.* Cap. 3. 279
- Resp. trib. modis solere imperium comparare.* Ca. 4. 282
- Mutationem religionis linguarumq; diluuiam item atq;
pestilentiam efficere, ut magnarum rerum memoria
abolèatur.* Cap. 5. 289

I N D E X

- Ratio progrediendi in bellis gerendis à P Romano usurpata.* Cap. 6. 293
- Quantum agri distribuere solerent Romani singulis, qui in Colonias deducebantur.* Cap. 7. 296
- Quibus de causis populi quidam, relicto solo patrio, alias regiones innadere soleant.* Cap. 8. 297
- Quibus ex causis potissimum soleat inter Principes oriri bellum?* Cap. 9. 303
- Pecuniam non esse neruum belli.* Cap. 10. 306
- Non fieri prudenter ab iis, qui sedus ineunt cum Principibus, quorum potentia minor sit quam esse putentur.* Cap. 11. 311
- Cum metuis ne bello petaris, satius ne sit praevenire, ita ut tu prius hostem adoriaris, quam ille te?* Cap. 12. 313
- Ex tenui fortuna ad magnum fastigium euehi homines solere, fraude magis, quam per vim.* Cap. 13. 321
- Multi decipiuntur, dum sub quadam humilitatis umbra superbiam euitare conantur.* Cap. 14. 325
- Respublicas infirmas & Principes minus potentes dubios esse solere in captandis consiliis: tardas tamen consultationes esse minimè salutare.* Cap. 15. 327
- Quanta sit diuersitas militum nostri temporis, ab illis qui olim militabant.* Cap. 16. 332
- Quanti facere oporteat in exercitiis bellicis nostri temporis machinas, et virum tantam vim habeant, quantum vulgò putantur habere.* Cap. 17. 330
- Cum P. Romani auctoritate, tum exemplis ab antiqua disciplina militari petitis, probari posse, pedites in bello pluris esse faciendos quam equites.* Cap. 18. 350
- Si qua comparantur bello à Rep. male instituta, ea potius ad interitum illius pertinere, quam ad imperii magnitudinem comparandam.* Cap. 19. 357
- Neq; Principes neq; Resp. sine periculo uti posse auxiliario, ac mercenario milite.* Cap. 20. 364
- Populum Romanum quadragesimo tandem anno, postquam bella gereret, subditis praetores mittere cepisse, & Campanis primum fuisse datum.* Cap. 21. 368
- Quantum forsape à veritate aberrant hominum opiniones, de rebus magni momenti conceptæ.* Cap. 22. 372
- Populum Roman. indicando omnia extrema spectasse,*

C A P I T V M.

- non intermedia voluiffis. Cap. 23. 376
- Arces & loca munita in genere considerata plus nocere suis autoribus quàm prodesse. Cap. 24. 384
- Vrbē intestinis difidiis laborantiē innuadere, atq; occupare velle dubiū esse ac periculosum consiliū. Ca. 25. 396
- Qui cōtemnit ac parui facit alios, in eorum odium incurrit, nec vtilitatis quicquam ex hoc contemptu consequitur. Cap. 26. 399
- Prudentes imperatores & Rerump. moderatores contenti debent esse victoria, non scruen. 20 in victos, illius fructum perdere. Cap. 27. 402
- Quantum intersit Reip. vt iniuria puniantur, siue publicè siue priuatim illata fuerint. Cap. 28. 407
- Fortuna hominum animis tenebras offundit, ne vim suam ingruentem refringant. Cap. 29. 410
- Resp. ac Principes potētes, amicitiis non auro, sed viribus atq; virtute comparant. Cap. 30. 416
- Non credendum esse exulibus facilitē. Cap. 31. 422
- Quot modis P. Romanus vrbes occupare consueuiffis. Cap. 32. 424.
- P. Rom. Imperatorib. in bellum proficiscentib. liberam administrandi belli potestatem faciebat. Cap. 33. 430

C A T A L O G V S C A P I
t u m l i b r i I I I.

- Qui cupit vel Remp. vel seclam suam diuturnam esse, eam sapē corrigere debet, et veluti ad prima sua principia reuocare. Cap. 1. 434
- Sapientis esse nōnunquam simulare stultitiā. Ca. 2. 443
- Ad conseruandam libertatem nuper partam, necessarium esse vt Bruti filij tollantur. Cap. 3. 446
- Princeps in parto nuper imperio tutus esse non potest, quādiu illi viuūt, quos eo imperio spoliant. Ca. 4. 449
- Ex quibus causis regnum hereditario iure partum amitti queat. Cap. 5. 451
- De conirationibus. Cap. 6. 414
- Que ratio sit quod Reip. forma quādoq; sine sanguine, quādoq; magnis cædib. mutetur: siue à libertate ad

I N D E X

- seruitus est, siue ab hac ad illam transitus fiat.* Cap. 7. 493
*Qui vult mutare formam Reip. rationem habere debet
 ipsius subiecti.* Cap. 8. 498
*Ad res gerendas semper temporum occasiones expecta-
 re intueriq; oportere.* Cap. 9. 500
*Pralium ab Imperatore euitari non posse, cum ho-
 stis dimicare omnibus modis cogatur.* Cap. 10. 504
*Qui aduersus multos bellum gerit, eos superare potest,
 quamuis viribus inferior sit, si modò sustinere que-
 at primum impetum.* Cap. 11. 510
*Prudentem imperatorem operam dare debere, vt suis
 militibus pugnandi necessitatem imponat: hostibus
 verò omnem pugnae necessitatem demat.* Cap. 12. 515
*Vtrum plus praestare possit imperator egregius cum ex-
 ercitu infirmo, an verò egregius exercitus sub impe-
 rito ineptiq; duce.* Cap. 13. 521
*Quantum possint inter dimicandum aut stratagemata,
 aut alias voces aliquae praeter spem emissae.* Cap.
 14. 525
*Vnicum debere exercitui imperatorè praefici, non plu-
 res.* Cap. 15. 530
*Veram virtutem in summis difficultatibus tantum ap-
 parere: cum res secundae sunt, non virtutis insitae,
 sed opum, familiarum ac gratiae rationem haberi so-
 lere.* Cap. 16. 532
*Eum ciuem, qui graui iniuria affectus est, non debere
 adhiberi ad magnum imperium.* Cap. 17. 536
*Summa laude dignum esse illum Imperato rem, qui ho-
 stis sui cogitationes consiliaque providere ac praeuo-
 scere nouit.* Cap. 18. 538
*Pand ne an obsequium magis necessarium sit ad regen-
 dam populi multitudinem.* Cap. 19. 543
*Humanitatis unicum exemplum ad Faliscos occupandos
 plus potuit quam magna vires.* Cap. 20. 548
*Vnde factum sit vt Annibal in Italia, vitiis, Scipionis
 virtuti contrariis, idem praefiterit, atque Scipio in
 Hispania.* Cap. 21. 548
*Manly Torquati duritiem & humanitatem Valery Cor-
 vini, eandem virique gloriam peperisse.* Cap. 22. 552
Quibus

C A P I T U M.

- Quibus de causis Furius Camillus in exilium pulsus fuerit. Cap. 23. 561
- Roma ad seruitutem redacta est, Imperiorum prorogatione. Cap. 24. 563
- De Quintij Cincinati & multorum aliorum civium Romanorum paupertate. Cap. 25. 566
- Propter mulieres magnos saepe motus excitari. Cap. 26. 579
- Qua ratione componenda sint civiles discordiae, falsumque esse quod quidam dicunt, melius sub imperio suo conservari posse civitatem seditionibus laborantem, quam concordem. Cap. 27. 572
- Observandas esse civium actiones: quandoque enim sub specie pietatis alicuius officij, latere tyrannidis principium. Cap. 28. 577
- Populi errores plerumque à Principibus dependere. Cap. 29. 580
- Arcendam esse insidiam, si quis auctoritate sua in Republicam boni quippiam introducere cupit. Et qua sit ratio verbum defendendi aduersus hostes. Cap. 30. 583
- Respublice potentes & viros excellentes, sibi semper esse, quacunq; tandem fortuna aspiret. Cap. 31. 588
- Qua ratio à quibusdam in perturbanda Republica, an pace frangenda, observari soleat. Cap. 32. 596
- Ad victoriam ex praelio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cum suis propriis viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes. Cap. 33. 598
- Quae voces opinionesq; civi cuiquam apud populum favore conciliare soleant, et verum ille, an verò Principi honores melius distribuere noverit. Cap. 34. 602
- Quae pericula iis incumbere soleant, qui consilij alicuius auctores sunt, praesertim in rebus arduis atq; periculosis. Cap. 35. 609
- Quibus de causis Galli in primo conflictu feroces esse putentur, paulò post pusillanimes timidique videantur? Cap. 36. 614
- Antequam totius exercitus vires praelio committantur, sint ne leues illae pugnae ad dignoscendam noni hostis naturam necessariae, annon? Cap. 37. 617

I N D E X.

- Qua ratione eligendus sit Imperator talis, cui miles con-
fidere auit.* 38.622
- Ducem militarem debere locorum notitiam obtinere.*
Cap.39.625
- In negotiis bellicis magna cum gloria, posse dolum frau-
demq; usurpari.* Cap.40.629
- Patriam semper defendendam esse siue id fiat honeste,
siue fiat cum ignominia.* Cap.41.631
- Quæ coactus promissisti, non necesse est ut serues.* Cap.
42.633
- Eos qui in eadem regione nascuntur, semper retinere
aliquid, naturæ eius regionis familiare.* Cap.43.635
- Sæpe fieri, ut impetu quodam atq; audacia obtineatur
id, quod legitime progredienti nunquam contigisset.*
Cap.44.639
- Virum in prælio satius sit, hostis impetum excipere, exce-
ptiq; sustinere & oppugnare: an verò hostem ipsam
cum impetu inuadere.* Cap.45.642
- Quæ causa sit, cur in vnaquaq; vrbe, soleant vniuscui-
usq; familiae mores quidam peculiari & consuetu-
dines longo tempore conseruari.* Cap.46.643
- Bonum ciuem debere priuatarum iniuriarum obliui-
sci, patriæ causa.* Cap.47.645
- Cum hostem cernimus aliquid agere, quod planè vide-
tur imprudenter actum, & abhorrere à ratione:
tunc suspicari debemus dolum aliquem subesse.* Cap.
48.646
- Quæ Respub. libertatem tueri vult, subinde indiget no-
uis institutis: & qua de causa Fabius Maximus id
nomen obtinuerit.* Cap.49.649

F I N I S.

NICOLAI
MACHIAVELLI
DISPUTATIONVM DE
Republica Romanorum, ex
prima decade T. Liuij.

LIBER I.

*Ad Zanobium Bondemontium & Cosmum
Rucelaium.*

Proœmium.

SÆPE ego mecum, non si-
ne admiratione reputaui,
quãtum antiquitati in qui-
busdam tribuatur: cùm, vt
cætera exempla omittan-
tur, vnica vetustissimæ alicuius statuæ
particula, magno precio persæpè compa-
rata sit, vt & domui ornamento, & scul-
ptoribus exemplo esset ad imitandum,

*Antiquitatis
observatio que
lis debeat esse.*

qui eam deinde ad viuum exprimere omnibus modis conati sunt. Ex altera deinde parte admirationi potius esse, quàm exemplo ad imitandum, Virtutes, & quæ ex virtute profectæ sunt: Actiones illas verustas, atque res præclarè olim gestas cum à Regnis & Rebus publicis, tum Regibus, Ducibus, Ciuibus, Legislatoribus & aliis: quarum omnium vix umbra aliqua superest. Atque id quidem eò accuratius est à viro sapiente expendendum, quò magis alioquin cernimus, in discordiis ciuilibus, cæterisque infortuniis, quibus obnoxij sumus, ad ea remedia nos confugere, quæ à veteribus, Legum aliarumque rerum opera, excogitata fuerunt. Neque enim aliud est Ius Ciuile, quàm sententiæ quædam à veteribus Iurisconsultis pronuntiatæ: quæ in certum redactæ ordinem, diiudicandi rationem nostris Iurisperitis ostendant. Sicuti neque Medica ars aliud est, quàm antiquorum experimentorum collectio, ex qua medici nostri medèdi modum desumunt. Sed neque in Reipub. administratione, illius membris conseruandis, Regnis gubernandis, re militari instituenda, bello gerendo, iure subditis dicundo, aut imperio augendo, quisquam Princeps, Rex, Respub.

Respub. aut Imperator se ad veterum exemplorum mores & imitationem componit: Quod proinde mihi persuadeo, non tam ob eam causam euenire, quod tantopere in peius ruerint humanæ res: aut quod otium & ambitio, in prouinciis & Christianorum urbibus permultis, tam altas radices egerint: quàm ob id, quod vero historiarum vsu destituamur, nec eos fructus ex illarum lectione percipiamus, quos natura sua ipsæ alioquin producere queunt. Atque hoc ipsum est, quod permultos cernimus, in ijs legendis, voluptatem quandam ex illa rerum varietate percipere: sed de illarum rerum imitatione, ne cogitare quidem, ac si non difficilis & laboriosa tantummodo esset illa: sed etiam talis, quâ omninò assequi nemo posset: eodem planè modo ac si cœlum ipsum, elementa, totaq; humana natura, ab ea quæ olim erat, plurimū degenerasset. Itaque ego vt homines ab hoc errore liberarem, operæpretium me facturum existimaui, si, in omnes T. Liuij libros, qui ad nostram memoriam perueniunt, cogitationes meas scriptis comprehenderem, eaque explicarem, quæ de rerum antiquitùs gestarum imitatione, & cum nostris comparatione sentirem:

Historiæ obsecranda ratio.

Scopus harum disputationū.

4 DISPUTATIONVM NIC.

vt melius historiæ ipsæ intelligerentur: tum vt lectores eorum, dignum suis laboribus fructum inde reportarēt: Et quamuis difficile sit istud onus, tamen eorum auxilio, qui humeris meis imposuerunt, illud eo vsque deportabo, vt qui mihi successerint, ad finem vsque sine magno labore perducere queant.

Qualia sint Urbium in vniuersum omnium principia, & Romæ ipsius, cuiusmodi origo extiterit.

CAPVT I.

SI quis ex historiæ lectione, secum animo reputet, cuiusmodi Romanæ urbis initium fuisse perhibeatur, & quibus moderatoribus à principio statim instituta ea Respub. & legibus instructa esse memoreretur, ei mirum videri non debet, quod ipsius virtus, potentiaque tot seculis perdurarit, & ad tantam imperij magnitudinem demùm peruenerit. Sed de eius principio differenti, obseruandū est, vrbes, oppida, & quæ eiusmodi sunt, omnia aut ab iis hominibus extrui, qui illic nati sint, aut qui peregrini eò peruenierint, vbi tale quiddam extruitur. Indigenæ profectò ad urbem condendā per-

mouen-

Diuersi urbium conditores.

mouentur, cum intelligunt se hinc inde
 in exiguas partes dispersos, tutos esse non
 posse, cum nequeant singillatim externam
 vim propulsare: nec fieri possit etiam, ut
 in huiusmodi casibus atque periculis con-
 uenire statim queant: adeoque periclita-
 ri se agnoscunt, ne quando hosti prae-
 futuri sint: ob eamque causam, instinctu
 praesertim cuiuspiam, qui inter ipsos pru-
 dentior esse videatur, conueniunt in unum
 aliquem locum, quem & ad victum com-
 parandum commodiorem, & ad defen-
 sionem maxime opportunum arbitran-
 tur. Huiusmodi fuit Atheniensis, ac Vene-
 rae urbis condendae occasio: nam priorē Atheniensis &
Veneta urbis
initia.
 duce & suasore Theseo, condiderunt in-
 digenae eius loci, postquam prius in va-
 ria loca dispersi fuissent. Venetias autem
 extruxere itidem muniendi sui causa, Adriatici ma-
ris accolae.
 insularum earum incolae, quae in Adriati-
 ci maris sinu continentur. Romano e-
 nim Imperio declinante, eas insulas mul-
 ti occupauerant, ut à Barbarorum, qui sub-
 inde Italiam inuadebant, tyrannide tu-
 ti forent: atque iidem deinde successu
 temporis absque villo principe urbis fun-
 damenta iecerunt: & sponte sua itidem
 in ipsis initiis, se iis legibus munerunt,
 quibus conseruari posse sperarent. Nec

defuit eorum industriæ fortuna: siquidē ex loci oportunitate, quò Barbaris qui Italiam affligebant, ob nauium inopiam aditus minimè patebat, otium & tranquillitatem nacti, ex paruis initiis, ad magnam imperij magnitudinem, sicuti hoc tempore videre est, peruenerunt.

*Aduenæ vrbes
condentes du-
plices.*

Aduenas autem, à quibus Vrbes fundantur, aut liberos esse oportet aut aliorum imperio subditos. Posterioris generis sunt Coloniae, quæ utique à Potente aliqua Republica, aut principe, certis locis collocantur, cum ut parti nuper imperij propugnacula esse queant, tum ut reliquarum urbium, ex quibus mittuntur, nimia ciuium multitudo leuetur: cuiusmodi ciuitates, Populus Romanus permultas, in finibus imperij undiquaq; construxit. Eiusdem generis sunt etiam vrbes, quæ à potētibus Monarchis persepe extruuntur, conseruandæ potius gloriæ, laudisq; eorum memoriæ, quàm ponendæ certæ sedis causa: in quem finem Alexandriam Aegypti, ab Alexandro Magno conditam fuisse constat. Sed huiusmodi vrbes perfectò, quia liberum ortū non habent, sed à prima origine seruitute premuntur, rarò ad magnum fastigium euehuntur, aut Imperij magnitudinem aliquam

*Initia urbium
aut libera, aut
seruitute pres-
sa*

aliquam sibi comparare possunt. Quod proinde etiam Florentiæ accidit: hæc enim siue à Syllæ militibus condita, siue à Fesulanarū Montium incolis extructa (qui firma illa pace & diuturna tranquillitate, quæ octauiano regnante, orta est, confisi, in planiciem iuxta Arnū fluiuium descenderunt) sub imperij Romani iugo statim certè fuit: nec altius caput extollere potuit, quàm ei videretur, cuius imperio parere cogebatur. Libera autem, & nullo seruitutis iugo oppressa videri debet, illarum Urbium origo, quas ij condunt, qui morbis, fame, aut bellis pulsī, patriū solum deserere, & nouas sedes quærere coguntur: siue id soli, & per se, siue duce aliquo faciant. Qui enim hoc modo patria pelluntur, ij aut vrbes occupant iã ante conditas ab aliis, easq; inhabitant, sicuti Mosi cum suis accidit: aut nouas ipsi condunt. Veluti Aenea duce Troiani fecerunt. Atque in hisce maximè, cum illius qui condit virtus, tum fortuna eius quæ conditur vrbes conspicitur: quæ proinde eò maiora censentur ambo, quò insigniori magisq; memorabili causa, & prima origine pendere videbuntur. Et virtus ipsa quidem illius qui urbem condit, ex delectu loci maximè opportuni,

& prima legum institutione innotescit. Qua in re, cum non semper etiam liberum sit, deligere quod lubeat, sed urgeat quandoque vnum quiddam ipsa necessitas, in eaque virtus precipue spectetur: operæ precium fuerit considerare, num, ad urbem extruendam locus fertilis semper sterili sit preferendus? Etenim si locus sterilis sit, necessitate quadam coacti ciues, ab otio abstinebunt, & honestis exercitiis atque artibus occupati, minus ansam præbere poterunt discordiis ciuilibus: quod Raugiæ & aliis quibusdam accidisse scimus, quæ in huiusmodi locis fixæ sunt. Et esset profectò huiusmodi minus fertilium locorum delectus prudentior, si modo homines suis rebus contenti, & ab imperandi cupiditate liberi forent. Sed quia, ob id quod in hominibus regnandi desiderium inest, tuti esse nequimus, nisi potentia muniti: vitanda est maxime loci sterilitas, & fertilissimus ager in urbibus construendis deligendus: ut in eo ciuibus numero auctis alimenta suppetant: potentiaque auctæ huiusmodi nouæ urbes, omnem externam vim propulsare, atque etiam opprimere queant. Pericula autem, quæ ex fertilitate locorum atque delitiis oriri possunt, ea legibus præcaueri

*Locus aptus
ad urbem con-
dendam.*

*Otium & in-
solentia in ur-
bibus præca-
uenda.*

caueri queunt, quibus otium prohibeatur & perpetua quædam honestorum exercitiorum necessitas imperetur. Sic enim à sapientibus viris factum esse legimus, qui etsi amœnissima loca & delitiis plena incoluerint, legibus tamẽ quæ otium prohibentes, exercendi necessitatem imponerent, præstantissimos viros produxerunt, & ad militiam aptiores, quàm in agrestibus sterilibusq; locis nasci soleant. Eiusmodi fuit Aegyptiorum regnum, quod solo fœlicissimo situm, huiusmodi statutis fortissimos viros produxit: quorum si extaret memoria, maiorem laudem mereri potuisset, quàm sit vel Alexandri Magni recens adhuc gloria. Soldani Aegyptij autem, vniuersamque eorum, quos Mamaluchos nuncupabant, reipub. gubernationem si quis secum animo reputet: Et quibus exercitiis ad rem militarem sese præpararent, antequam à Selimo magno Turcarũ Imperatore delerentur, expendere, is veluti in speculo contemplari facillè poterit, quantum sibi, eæ gentes timuerint ab ocio, quod regionis eius fertilitas parere potuisset. Quamobrem satius esse censemus, in condenda ciuitate fertilius solũ deligere: sed legibus interea ciues esse

*Alexandri M.
sententia de lo-
co deligēdo ad
urbem conden-
dam.*

coercendos ab ocio existimamus. Alex-
andro magno, cum urbem condere in lau-
dis potentiæque suæ memoriam statuis-
set, Dinocrates Architectus suadebat, ut
eam supra montem Athon extrueret: il-
lic enim non tantum natura loci mani-
fissimam eam fore: sed ob altitudinē mon-
tis etiam ita conformari posse, ut huma-
nam figuram consequeretur: atque id ut
nouum & rarum, ita dignum quiddam
eius gloria esse futurum. Sed cum ex eo
deinde Alexander quæsiuisset, unde &
quo modo eius urbis ciues victum com-
parare oporteret? Respondit, se ea de re
antea non cogitasse: quam ob rem subri-
dens Alexander relicto monte, Alexan-
driam condidit, eo loco, ubi ciues ob re-
gionis fertilitatem, Nili & maris commo-
ditatem libenter commodeque habita-
rent. Hisce ita constitutis, si iam Romanæ
urbis originem expendamus: deprehen-
demus eam liberam, nulloque penitus
seruitutis iugo pressam fuisse. Atque hæc
ipsa, si Aeneam primum conditorem ha-
buisset censeatur, à peregrinis: sin Romu-
lum primum autorem putetur habuisse,
ab Indigenis eius loci condita fuit. Cer-
nere simul etiam est, quo pacto statim ab
initio Romuli, Numæ Pompilij & aliorum
qui

*Roma prima
origo.*

qui deinceps sequuti sunt, legibus, ita munita fuerit aduersus ea vitia quæ loci commoditas parere potuisset: ut eã tot pulcherrimis virtutibus exornatam neq; soli fertilitas, neque commoditas maris, nec creberrimæ victoriæ, neque ipsa denique Imperij magnitudo, multis seculis corrumpere potuerint. Cæterum quæ ab hac repub. gesta esse Tiro Livio commemoratur, quia aut publico, aut priuatorum cõsilio: eademq; omnia rursum aut intra aut extra mœnia, patrata esse constat: ab iis nostrarum disputationum initium sumemus, quæ publico consilio in vrbe ipsa gesta fuerunt: & præcipua quæque ex iis diligentes, ita de illis differemus in hoc primo libro, ut q̄ ex illis dependere videbuntur, simul omnia percurramus.

*Romanarum
rerum diuisio.*

*Quot sint Reipub. Species: & sub qua Romana
comprehenderetur.*

CAPVT II.

Hisce ita constitutis, disputationem de iis vrbibus omitemus, quæ originem habuerunt seruituti obnoxiam: & de iis differemus, quæ à primis initiis liberæ fuerunt, & sese pro suo arbitrio gubernarunt, siue reipub, eæ fuerint, siue

*Diuerse ratio-
nes legum in
rebus publicis.*

Imperij rationem etiam habuerint. Cæ-
terum sicuti diuersæ causæ esse solent,
quibus Urbium fundamenta ponuntur:
ita quoque diuersæ ipsis rationes legum
& institutorum existere consueuerunt.
Quibusdam enim statim ab initio, aut
non multò post, leges simul omnes ab v-
no quopiam conditæ fuerunt: cuiusmo-
di eæ erant, quas Lycurgus Spartanis de-
dit. Aliquibus autem non nisi casu, & per
interuallû leges contigerunt: prout ea,
quæ diuersis temporibus accidebant, his
aut illis legibus occasionem darêt: quod
proinde Romæ accidit. Longè autem fe-
licior est ea Respub. cui statim ab initio
prudentissimus vir aliquis contingit, à
quo ita legib. instituat, vt non sit opus
eam deinceps aliis nouis legibus emen-
dare: sic enim Spartanos cernimus, quod
rempub. statim à principio legibus suffi-
cienter munitam habuissent, supra octin-
gentos annos pacificè & absque vllò in-
signi aut periculoso metu vixisse. Et infe-
licior è contrà censenda ea fuerit, cui nō
statim contingit tam sapiens quispiam
moderator, à quo benè instituat: sed
necessum habet subinde nouas leges &
instituta excogitare, vt melius institui
queat: tantoq; etiam miserior vna quæ-
que

que semper est, quando primis suis institutis, magis à rectavia aberrauerit. Et quæ primis institutis omninò corrupta fuerit, ea nunquam in tales casus incidet, propter quos, nouis legibus perfectè institui queat: Etenim quæ respub. ab initio, et si non perfectè, mediocriter tamen institutæ sunt, ex iis quæ subindè occurrunt, emendari & perfici queunt: sed ita ut in his mutationibus, ne ipsæ quidem periculo careant. Tanta nimirum esse solet populi importunitas, ut nunquam unanimi consensu nouas leges & instituta admittat, si non id planè necessarium cognouerit. Et quia huiusmodi nouarum legum aperta necessitas, nunquam sine periculo apparet: facilè euenire potest, ut corruat planè respub. in his mutationibus, priusquam legibus perfectè instituantur. Cui rei argumento esse potest Florentinæ reipub. status, qui in Aretino motu vndecima vice emendatus fuit, & in Pratesi duodecima corruptus. Deinceps autè, de Romanæ reipub. statu disputatur, & rationem explicaturus, qua tam benè illa institui potuerit: hoc monendū censeo primùm, quibusdam, qui ex professo hac de re scripserunt, tres solùm reipub. species videri: Monarchiam, Aristoc-

*Quot forme
reipub.*

cratiam & Democratiam: quarum vna aliqua quæ optimè placeat queat institui ciuitas. Sed qui prudentiores hisce censentur, sex Rerumpub. formas constituerunt, ex quibus tamen tres pessimæ sunt, reliquæ sua natura bonæ quidem, sed ita affectæ, vt in malas faciliè queant degenerare. Bonas reipub. formas aiunt eas esse, quæ iam ante commemoratæ fuerunt: malas autem tres alias, in quas hæ, propter affinitatem quandam, faciliè degenerant, Tyrannidem, Oligarchiam, & Populi licentiam. Atque hinc fieri, vt si quis Rempub. vna aliqua ex iam commemoratis bonis Reipub. formis instituerit: nõ fore tamen diuturnam: quod hinc nihil possit ob stare, quò minus paulatim in contrariam degeneret: propter similitudinem nimirum quæ hinc est, inter bona & malam reipub. speciem. Et huiusmodi quidem Imperiorum & Rerumpublicarum varietas, casu propè in hominum societate originem habuit. Nam cum ab initio mundi, homines primùm pauci essent, dispersi hinc inde haud dubiè vixerunt. Postea autem numero aucti, conuenerunt: & vt se melius defendere possent, de cuiusque robore & fortitudine periculum fecerunt, vt illum tanquam ducem sequeren-

Varietatis atque Diverſitatis Rerumpublicarum origo & successus

sequerentur, quem fortissimum esse con-
 staret. Ex quo instituto simul etiam orta
 est Honesti ab Inhonesto distinctio: quod
 omnes odio habeant eum, qui eos ledere-
 ret, à quibus beneficium accepisset: & mi-
 fereretur eorum qui iniuriã paterentur.
 Itaque Ingratos odio habentes, & simul
 metuentes ne idem sibi contingeret, ad
 leges ferendas, & sancendas moueban-
 tur, quibus huiusmodi iniuriã puniren-
 tur. Sicque paulatim ipsius Iustitię ratio
 vniuersa patefacta est: vt deinceps in eli-
 gendo principe, non tam corporis robur
 quam animi Virtutem, Iustitiam præser-
 tim, atque prudentiam consideraret. Sed
 postquam successu temporis deinde cœ-
 ptum esset homines ad principatum iu-
 re hereditario, non libera electione pro-
 moueri: degenerare simul etiam cæperunt
 hæredes à maiorum moribus: & dereli-
 ctis Virtutis Actionibus, satis esse existi-
 marunt, si reliquos homines opibus de-
 litiisque superarent. Quò factum est, vt
 in multorum odium simul etiam incide-
 rent. Odium timor sequebatur, qui eò vs-
 que progressus, vt maioris mali metu vin-
 dictam quoque pareret, aduersus eos, qui
 timebatur: ex principibus Tyrannos fecit.
 Atque hinc iam initium habuerunt rui-

næ illorum. Nam cum optimi quique & potentissimi huiusmodi principum tyrannidem ferre non possent, & indignarentur quod vitam vsque adeo turpiter transigerent: coniurare cœperunt aduersus illos & populi multitudine adiuti, tyrannos expulere. Populus igitur ipse tyrannidis iugo liberatus, libenter iis optimatibus parebat, quorum authoritate libertatem fuisset consequutus: quoniam non ipse, sed ij primùm fuissent ausi, aduersus tyrannidem consilia tractare. Quæ cum ita essent, optimates, quibus formidolosa fuerat vnus potētia, propter recentem tyrannidis memoriam, ex suo ordine magistratum deligebant. Atque is principio Rempub. benè gubernabat, legibus recenter latis parebat, & publicam vtilitatem priuato præferebat commodo. Sed qui ex hoc Optimatum magistratu nati, paulò post Reipublicæ præficiiebantur, ignari fortunæ varietatis, minimeque rerum vsu atque experientia pollentes, superbire & ipsi solebant: contemptaque ea, quæ inter ciues esse debet, æqualitate & potentiæ proportione, ambitione, auaritiæ & luxuriæ sese dedebant. Atque hac ratione à maiorum virtute degenerantes, efficiebant, vt Respublica

publica ex Optimatum administratione paulatim in Paucorum potentiam incideret. Quib. pro sua libidine omnia administrantibus, facile rursus idem accidebat, quod superiori Tyranno contigisset. Nam cum eos ob vitam luxui deditam & res male administratas, necesse esset, in odium Populi incidere: & odium iniuriae comitari soleant: insidias, tumultus & seditiones euitare nequiverunt: quibus tandem populi multitudine, ipsi quoque occasione aliqua expulsi, Democratiae occasionem darent. Etenim populus Oligarchia expulsa, & memor iniuriarum quas accepisset cum à paucis hisce præpotentibus, tum antè ab vnius Tyranni libidine, ipse sibi imperium retinere, nec quicquam Paucorum præpotentium, aut etiam principis Vnius arbitrio subiicere volebat. Democratia ergo instituta, in principio, perinde vt in reliquis Reipublicæ formis, res benè & pacatè administrabantur: quandiu illi scilicet viuerent quorum opera hæc libertas fuisset comparata. Sed defunctis hisce, statim in eorum posteris nimia licentia tranquillitatem corrumperebat: quod nemo quemquam metueret, neque priuatum neque munus aliquod à Repub. ge-

rentem, sed quisque suo modo viueret: ex qua re seditiões subinde oriri, & alios ab aliis iniuriis sæpissimè affici oportebat. In quibus constituti calamitatibus, necessitate quadam tandem compellebantur rursus, aut certè ad vitandum hoc malum ab excellenti aliquo & sapiente Viro mouebantur, vt vnum aliquem principem eligerent ei que omnes parerent. Et ad Monarchiam quidem hac ratione reuersi, iisdem, atque prius ostendimus, causis & occasionibus, temporis successu, denuò ad alias atque alias Reipublice formas deueniebant, donec ad eandem Populi licentiam reuerterentur. Hic est circuitus, quo Rerumpub. formæ commutantur: sed non facilè accidit tamen, vt, in his mutationib⁹, ille multoties absoluator, & salua vrbe, sæpe redeant eadem illæ Reipub. formæ, quæ prius fuerant. Per sæpe enim in his mutationibus perturbata Respublica & consilio Viribusque destituta ab alia aliqua vicina, quæ melius instituta sit, opprimitur & subiugatur: quæ res profectò si non obstaret, fieri posset, vt forma reipub. vnus vrbe, secundum eum quem ostendimus circuitum, infinito temporis spacio conuerteretur & commutaretur. Quæ cum ita sint,

*Rerumpubl.
mutationes pe-
riculosæ.*

sint, necessum est, omnes eas formas Re-
 rum publ. malas pronuntiare, quas iam
 commemorauimus, cum ob breuitatem
 temporis, quo durare possunt tres illæ sa-
 lutares, tum ob miseriarum multitudi-
 nem, quam secum afferunt tres deterio-
 res aliæ. Quam rem cum legislatores viri
 sapientes secum animo perpenderent: o-
 mnes has formas Reipu. singillatim re-
 iecerunt: & aliam quandam delegarunt,
 quæ ex Monarchia, Aristocratia & De-^{Optima Rei-}
 mocratia composita quodammodo es-^{pub. forma.}
 set, & omnium trium temperie quadam
 constans, mutuo Vnius ad alteram respe-
 ctu firmiter videretur. Inter cæteros autē
 legislatores, maximam laudem ex huius
 modi Reipub. Institutione, consequutus
 est Lycurg⁹: apud Spartanos: apud quos
 ita leges instituit vt Regibus sua digni-
 tas, Optimatibus sua potentia, & Popu-
 lo legitima libertas conseruantur, atque
 ita Rempublicam ordinauit, vt ad octin-
 gentos annos sine vllis motibus felicis-
 sime duraret. Contrarium accidit Soloni
 apud Arhenienses: nam cum eius leges
 ad Populi libertatem solam spectarent,
 & meram Democratiam instituerent: mi-
 nimè diurnam Reipub. formam consti-
 tuit, ita quidem vt antequam ipse ex hac

vira discederet, Pisistrati tyrannidem viderit. Et quouis quadragesimo an. post, eius hæredes expulsi fuerint, & Athenienses recuperata libertate, priorem Democratiam, secundum Solonis leges, restituisent: non eam tamen conseruare supra centesimum annum potuerunt. Nam etiamsi Solonis legibus, non paucas alias adiecessent pernecessarias, quibus & perpotétium ciuiũ insolétia, & plebeiorum licentia refrenaretur: quia tamé Democratia cum Aristocratia & Monarchia non miscuerunt: longè breuiori tempore durauit eorum Respublica, quam Lacedæmoniorum. Sed ad urbem Romam veniamus: cui etsi Lycurgus aliquis nõ contigerit, à quo potuerit statim in principio semel ita accuratè institui, vt diutissimè libera conseruaretur: tamé id ipsum ei postea paulatim casu quodam contigisse videtur: propter multas seditiones inter Senatum & plebem ortas. Quibus factum est, vt id quod vna vice obtinere non potuit, temporis successu consequuta sit, & ex nouis legibus, quibus subinde noui motus occasionem dabant. Sed neque prima illa Romanæ reipublicæ institutio, tãtũ à recta via aberrabat: vt perfici non posset, quod Romulus ceterique

Reges

*Romana Rei-
pub. forma.*

Reges permultas præclaras leges tulissent, quibus etiam viuendi ratio libera conseruabatur. Quia tamen illi regnum formare constituerant, non Rempublicam liberam: idcirco posteaquam ea vrbs libertatem consequuta esset, multa illi deerant adhuc eorum, quæ ad libertatem tuendam requiruntur, de quibus à prioribus regibus nihil statutum fuerat. Præterea cum Reges ij, propter causas à Liuiio commemoratas, regno pellerentur: & in eorum locum statim bini Consules crearentur: Regium quidem nomē, sed non regia potestas Roma fuit expulsa. Itaque cum iam illic bini Consules cum Senatu, rerum patirentur, composita erat forma Reipublicæ ex Monarchia & Aristocratia: vnum hoc deerat adhuc ut hæc cum Democratia commixte temperarentur. Atque hinc factum est, ut Nobilitas successu temporis insolentior & nimis arrogans reddita, plebem aduersus sese concitauerit: quibus in moribus, ne imperium totum amitterent Optimates & Consules, Populo quoque coacti fuerunt suas in Republica partes concedere: ita tamen ut iis nihilominus conueniens honoris & potentia gradus conseruaretur. Hinc ergo orta ratio tribunos

plebis creandi, firmiorem Rempublicam reddidit, & ex omnibus tribus polytiæ formis ritè compositam. Fortunatiq; cer- tè fuerunt, quod in iis mutationibus, ne- que Regiam potètiã planè sustulerint, vt eam Optimatibus conferrent: nec po- stea Optimatibus omnem ademerint au- toritatem, vt eam populo traderent: sed concessa singulis tanta potentia, dignita- te, & libertate, quantam iusta proportio requirere videbatur, Rempublicam for- marint perfectam, ex omnibus tribus po- lytiæ formis constantem.

Qui motus Romæ in causa fuerint, vt Tribuni- plebis crearentur: utq; Reipublicæ for- ma perfectior esset?

CAPVT III.

Ratio legum ferendarum.

QVi de moribus hominum, ipsaque Vita civili differuerūt, ex variis ex- emplis, quibus historiæ omnes propè re- fertæ sunt, demonstrarūt, eum qui Rem- pub. legibus informare & instituere re- ctè velit, tales illas sancire oportere, ac si homines in Vniuersum omnes natura prauis sint, & ad facinora: quæque perpe- tranda, oblata quacumq; occasione, pro- cliues. Etenim si quæ vitia in Republica aliquandiu non appareant; id fieri, non tam ho-

Malitia natu- raliter homi- nib. inest.

ram hominū bonitate, quàm ob id quod
 iis nulla manifesta aut commoda occa-
 sio data fuerit: cùm temporis successu ta-
 men, vt omnis generis occasiones offe-
 rantur, ita omnis generis mala perpetra-
 ri videantur. Huic rei documento Roma
 est, in qua, pulsis tarquiniis maxima vi-
 debatur esse Senatus & populi concor-
 dia, ipsi que nobiles, absq; vlllo fastu, mi-
 res & populares esse putabantur: quo-
 niam enim nulla libera occasio erat, ple-
 bem grauius tractandi: quandiu Tarqui-
 nij superesset: eam fauore & officiis pro-
 sequebantur, ne fortè ab ipsis acerbius
 tractata, ad Tarquinius denuò deficeret.
 Sed postquam interiissent deinde Tar-
 quinij, nec vllum ab ipsis periculum no-
 bilitati amplius impendere videretur:
 cepit illa statim aduersus plebem sæui-
 re, & venenum, quod prius pectore con-
 ditum habuisset euomere. Atque id satis
 manifestum Argumentum est, eius quod
 paulo ante diximus, Homines non se re-
 ctè gerere, nisi necessitate cogantur: quo-
 niam si liberum iis sit vti licentia, statim
 omnia iura perturbent: quò sit vt rectè di-
 ci soleat, paupertate & fame industrios
 homines, legibus autem bonos effici:
 Quod si qui sponte sua rectè agant, iis le-

ge opus non est: sed vbi desinunt sponte officium facere, hîc lege opus est, vt cogantur. Itaque sublatis Tarquiniis, qui, metu sui, patricos in officio continebât: necessum fuit excogitare aliquid, quod idem, atq; illorum metus, præstare posset: atque hinc ratio inuenta est, creandi Tribunos plebis: qui post motus illos & seditiones inter plebem & senatum ortas, ad conseruândam populi libertatem, tantis priuilegiis & dignitate creabantur, vt esse possent veluti Arbitri quidam inter senatum & plebem, & nobilitatis petulantiam refrenare.

Discordias, quæ inter plebem & Senatum Romæ fuerunt, in causa fuisse, vt ea Respublica libera simul & potens esset fieretur.

CAP. IIII,

SEd neque silentio prætereundi nobis sunt tumultus illi atque turbæ, quæ post expulsos Tarquinos, Romæ diuersis de causis extiterunt, antequam Tribuni plebis legerentur. Quod hoc loco improbanda mihi videatur quorundam sententia, qui Romam aiunt tumultuosam urbem fuisse & nequaquam rectè institutam;

ram: vsq; adeò nimirum, vt nisi tanta fortunæ prosperitas iis contigisset in re militari: quacunq; alia Repub. inferiorem fuisse futuram. Ego equidem negare non ausim, quin Pop. Rom. Fortunæ prosperitas & Rei militaris virtus Imperium ^{Pop. Rom.} pererint: sed id rursus contédo, peritiam rei militaris, non nisi ex bona disciplina oriri: & vbi hæc duo iam sint, vix fieri posse, vt ea nõ etiam sequatur Fortunæ prosperitas. Quod autem tumultus illos, qui inter plebem & Senatum extitère, attinet: eos qui accusant, id mihi videtur damnare & vituperare, ex quo prima occasio & ratio, conseruandæ Pop. Romano libertatis emerfit: magisq; insolentes turbas illas spectare, quàm effectus illarũ salutes intueri. In omni Republica, diuersum semper est Plebis & Optimatum ingenium, diuersaq; studia: & quæ leges ad conseruandam libertatem conduntur, eæ originem habent, ex eorũ discordia: sicuti monstrant exempla Romanorum. Sed neque post Tarquiniorum interitũ ad tempora vsque Gracchorum, annis plusquam trecētis, tanti fuere motus illi Romæ, vt sæpe exilia aut cades pererint. Quoniam toto illo temporis spacio, vix octo aut decem ciues in exi-

lium missi fuerūt, cæsi paucissimi, & pau-
ciores pecunia mulctati. Non debemus
autem æstimare, eam Rempublicam ma-
lè institutam fuisse, ex qua tot præclara
virtutum specimina edebātur: quia hæc,
non nisi ex bona disciplina originē pos-
sunt habere: disciplina bonis legibus ni-
titur: atque hæc denique, ex iis motibus
semper ortæ sunt, quos à multis ineptè
vituperari docuimus: siquidem nec cæ-
des, nec exilia, nec vllum Reipub. detri-
mentum pariebant, sed leges & statuta
conseruandæ publicæ liberti salutaria.
Quod si quis autem, hanc nō fuisse veram
rationem constituendæ Reipub. contem-
dat, nec legitima media leges bonas im-
petrandi: quoniã periculosum est & pro-
pè horrendum, cernere, in eadē ciuitate,
populū cum Senatu, & Senatū cum popu-
lo rixātem: concurrere plebem: tabernas
per urbē claudi: populū vniuersum deni-
que Roma cedere: huic ego respōdeo, sin-
gulis urbibus suos quosdā modos conti-
gisse, quibus ambitionem potentiorē
& insolentiam optimatum restinguere
potuerint. Quod eo tempore potissimū
apparuit, quo in rebus arduis, populi o-
pera opus fuit. Romani igitur suum etiā
modum habuerunt, noua statuta & leges
neces-

cessarias à Senatu impetrandi: vt vel con-
 currerent vndiquaq; , vel, quando milite
 opus erat, nomé imperatori dare nollét,
 aut aliquid aliud simile conarétur. Qui-
 bus in tumultibus, si Senatus populum
 sibi reconciliare veller, necessum habe-
 bat ei aliqua ratione satisfacere. Nec sunt
 vsque adeo periculosi, liberi populi mo-
 tus: quoniam tunc demum excitantur,
 cum oppressi fuerint homines aut oppri-
 mi videbantur. Et si frustra id meruerint,
 facile remedium tumultui adhibetur, per
 viros bonos & prudentes, qui in publica
 concione demonstrant falsam esse amit-
 tendæ libertatis suspicionem, propter
 quam tumultuentur. Nam etsi populus
 ignorantia laboret, tamen capax est veri,
 si id per aliquem probatæ fidei virum, ei
 aperiatur. Itaq; minimè vituperanda est
 Rom. reipub. institutio, sed cogitandum
 potius, tot res ab illa præclare gestas,
 non nisi ex bonis causis originem habuif-
 se. Ex Tribunorū electione autem, sum-
 mam laudem meruerunt, quod ea res nō
 modo Democratia optimatum & Con-
 sulum potentiam temperarit: sed ad con-
 seruandam toti Reipub. libertatem, plu-
 rimum conduxerit: sicuti in sequentibus
 ostendemus.

Vtrum Libertatis custodia optimatibus, an populo tutius committatur: & vtrum item maiorem causam tumultuandi habeant ij, qui conseruare res iam ante partas cupiunt, aut qui nouas acquirere vellent

CAP. V.

QVi Rempub. prudenter constituerunt, id inter cætera maximè curandum sibi existimarunt, vt libertatis fundamentum quoddam ab initio poneret: quod quidem eam tantò longius conseruare solet, quantò firmitus fuerit constitutum. Quoniam verò ex optimatibus atq; Plebeis hominibus constare solent Rempub. quæsitum est non immeritò, vtrum his an verò illis hominib. tutius hoc libertatis fundamentum custodiendū committatur. Et apud Lacedæmonios quidem olim, nostra verò ætate etiam apud Venetos cernimus, id patriciis esse demandatum: Romanos autem scimus è contrà, plebem custodiendæ libertati præfecisse: itaque nobis quærendum erit hic, vtri prudentius fuerint? Quod si Argumenta igitur expendamus, quibus moti vtrinque, tales libertatis custodes deligendos censuerint; non deerunt in vtramque

*Fundamentū
libertatis apud
Venetos Romanos
& Spartanos.*

vtramque partem rationes. Sed euentus
 ipsos si intueamur. Magnates ad hoc ma-
 gis idoneos esse æstimabimus, quoniam
 diutius durauit libertas in Venetorum &
 Lacedæmoniorum, quàm in Romanorū
 Republica. At Romanorum quoque con-
 silium interim, hisce argumentis proba-
 re possumus: quoniam vna quæque res,
 ei quam tutissimè custodienda tradatur,
 qui eam sibi vsurpare minimè cogitet.
 Cernimus autem, in Plebeis hominibus,
 hanc vnã inesse cupiditatem, ne serui-
 tute opprimantur: imperium sibi vsurpa-
 re non cogitant: quia id fieri non posse fa-
 cilè intelligunt. In præpotentibus ma-
 gnum est dominãdi desiderium, maiorq;
 spes imperij consequendi, quàm in Ple-
 be. Ex quo sequitur, tutius Plebem quàm
 Magnates custodiendæ libertati præfici
 posse, quæ neque eam opprimere cogi-
 tat: neq; si cogitaret, illam inuadere pos-
 set: cùm in hisce magna insit cupiditas
 dominandi, neque exigua consequendi
 Imperij spes. Qui verò Spartanorum &
 Venetorum institutum laudant, eos asse-
 runt, qui custodiam libertatis nobiliori-
 bus demandant, duabus de causis rectius
 agere. Nam & illorum dominandi cupi-
 ditate, aliqua ratione satisfaciunt: vt cū

intelligent se in Reipublicæ administratione Plebem hac ratione superare, tali prærogatiua acquiescant. Et Plebis incōstantiæ eam adimūt potentiam, qua multas Reipublicæ perturbationes excitare potest, cum alias, tūm etiā tales, quibus Optimates ad magnum aliquod facinus tandem impellere posset. Quarum rerū exempla, abundè nobis Roma suppeditauit, in qua vrbe, cū Tribuni plebis ad eam potentiam euecti fuissent, non satis esse duxerunt, si vnus Consul Plebeius esset, sed ambos voluerunt: atq; hinc paulatim ad Censuram, Præturam, & alios dignitatis gradus aspirarunt: tandemq; eō dementiæ peruenerunt, vt si quos patriciis infensos esse, aut aptos ad illos infestandos, cognoscerent, eos ad cœlum vsque eueherent: quæ res & filarij potentiam peperit, & Reipub. ruinam. Hæc cū ita se habeant, dubium profectò videri potest ei, qui rem in vtramque partem diligenter expendit, vtri potius libertatis custodiæ sint præficiendi? præsertim si nondum constet, An qui res suas ad partem iam antea dignitatem conseruare, aut quæ ad ea, quæ nondum habent, consequenda aspirant, magis Reipub. noxij sint? Mihi sanè, ei qui considerarit rem
omnem

omnem ita pronuntiandum videtur: vt in hac libertatis custodia, diuersa ratio sit iis obseruanda: qui Imperium comparare, quàm iis qui præsentis rerum statu contenti ad maiores opes & dignitates non aspirant. Nam priores illi Romanos debent imitari: posteriores hi Venetorû & Spartanorum consilium hac in re, sequi debent: veluti id proximo capite à nobis ostendetur. Ad eam autè quæstionè, qua disputatur, num ij perniciosi sint tranquillitate Reipub. magis, qui acquirere quippiam desiderant, an verò qui res partas cupiunt conseruare? Cõferet nobis M. Menenij exemplû. Qui cùm Plebeius ipse Dictator, creatus esset, cum sit Follio magistro equitum, itidem Plebeios ad inuestigandam coniurationem quæ Capuæ aduersus Rempu. facta fuerat: simulque mandatum à plebe accepisset, vt in eos animaduerneret etiam, qui Romæ largitionibus & ambitione ad Consulatum cæterosque honorum gradus aspirarent: in Patriciorum inuidiam incidit. Nam cùm ij existimarent, hoc mandatum imperiûque, Dictatori, aduersus sese traditum à plebe fuisse: conqueri cœperunt, non Nobiles eos esse, qui per ambitionem ad honores aspirarent: sed plebeios, quos, cùm

An qui acquirere, aut qui parta volunt tueri maiores motus in Reipub. excitent.

neque maiorum splendori, neque propriae virtuti confidere possent, oporteret largitione & malis artibus eò eniti. Atque has calumnias cum in Dictatorem praecipue conuicerent, tantum utique effecerunt, ut Dictator Concione aduocata, conquereretur de calumniis patriciorum, depositamque Dictatura, se populi Iudicio submitteret. In cuius causae tractatione, eiusdem huius quaestionis mentio facta est, ipse tamen fuit absolutus. Cum autem & eius qui parere, & qui parta tueri cupit, desiderium, permagnos motus in Repub. excitare queat: maior tamen est vis eorum qui iam possident: nam amittendi metus eosdem impetus in iis excitat, atque in aliis acquirendi studium. Nec videtur cuiquam, quod satis tuto res suas possideat, nisi easdem simul augere queat. Quibus accedit quod propter potentiam, maiorem vim habent Rempub. turbandi: & largitionibus suis, in tenuioribus excitant varias cupiditates variisque animi motus.

Vtrum Romae potuerit talis Reipub. forma institui, qua discordiae ille & inimicitiae inter patres & plebem, tollerentur.

CAP. VI.

Quid perpetuæ illæ Senatus, popu-
 liquæ contentiones Romæ effice-
 rent, iam differuimus. Sed quia illæ ad
 Gracchorum tempora vsque perdurarunt,
 & tandem amittendæ libertatis causæ
 extiterunt: meritò quærere quis pos-
 sit, nùm Roma ad tantum fastigium e-
 uehi potuerit, alia aliqua forma reipu-
 blicæ, qua huiusmodi Senatus popu-
 liquæ dimicationes euitari licuissent? Cui
 quæstioni satisfaciemus, si inspexeri-
 mus formam Reipublicæ earum urbium,
 quibus & longo tempore frui libertate
 contigit, & huiusmodi contentionib. ta-
 men atque dissidiis abstinere: simulque
 considerauerimus, nùm Romæ quoque
 talis forma reipub. introduci potuerit.
 Exemplorum loco esse nobis poterunt,
 ex Antiquis urbibus Sparta: Et recentio-
 rib. Venetiæ: quarum ante quoque feci-
 mus mentionem. Ac Sparta quidem à re-
 ge & Senatu exiguo gubernabatur. Ve-
 neriis, qui Reipub. præsumt, à cæteris ci-
 uibus senatoris vocabulo non distingun-
 tur: sed quotquot in vniuersum ciuibus
 licet ad Reipub. gubernacula aspirare: ij
 vno nomine omnes appellatur Nobiles Nobilium Ve-
 Veneti. Cui appellationi occasionem de- netorum origo

dit casus potius quàm prudentia legisla-
 torum. Nam cùm ad eos scopulos, in qui-
 bus ea vrbs nunc sita est, permulti conue-
 nissent, ob causas à nobis prius comme-
 moratas: iiq̄ue successu temporis eò vs-
 que aucti essent, vt absque legibus paci-
 ficè viuere non possent: formam reipub.
 instituere coacti sunt. Qua de re cùm sæ-
 pè conuenirent, ac de Repub. consulta-
 rent: tempus obseruarunt quando eò vs-
 que aucti esse viderentur, vt ad libertatē
 conseruandā, & replendā ciuitatē suffice-
 rent: ac tunc sancita lege, omnib. reliquis
 qui porrò ad eos habitādi causa perueni-
 rēt, aditū ad Remp. capescendam perclu-
 serūt. Itaq; cum tēporis successu deinde
 permulti alij eò peruenissent, quib. non
 licebat ad remp. aspirare, vt antiquis illis
 ciuib. autoritas aliqua cōciliaretur, eos
 omnes Nobiles Venetos nuncuparūt: cæ-
 teros qui posterius accēsisset, populi no-
 mine insigniuerunt. Atq; hæc ciuiū di-
 stinctio & constitui, & conseruari sine tu-
 multu potuit. Nam cùm primū præclu-
 deretur aditus ad rempub. iis qui porrò
 essent eò venturi: nemini eorum qui tūc
 illic agebant, fiebat aliqua iniuria, cū
 ex quo omnes ad reipub. gubernationē
 admitterentur: Qui postmodum eò com-
 migra-

migrarunt, cum talem reipub. formã iam
 institutam, confirmatamque inuenirent,
 nec causam nec occasionem tumultuan-
 di habebãt. Nam causa illis deerat, quod
 iure cõqueri nõ possent, ipsis qui nondũ
 illic fuisset, in tali Reip. cõstitutione ali-
 quid ademptũ esse: & quoniam ab iis qui
 pręerant reip. gubernationi, in officio cõ-
 tinebãtur, nec vsurpabatur illorũ opera
 in rebus, quib. aliqua autoritas ipsis pos-
 set cõciliari, omni tumultuãdi occasione
 destituebantur. Arque id quidem iis tan-
 tõ minus contingere poterat, quod non
 essent numero superiores antiquis iis,
 qui Rempubl. poterant administrare &
 Nobiles vocabantur, sed aut æquales, aut
 inferiores: ob has igitur causas Veneti, ta-
 lem Reipub. formam constituere, eamq;
 sine tumultibus diutissimè cõseruare po-
 tuerunt. Spartani vt prius monuimus, à
 Rege paucis Consiliariis stipato guber-
 nabantur: & pacem diutissimam habue-
 runt, primò qd̄ exiguus esset eorũ nume-
 rus, simulq; phibuisset ne quisquã pere-
 grinus in ciuiũ numerũ cooptaretur: de-
 inde à Lycurgo leges cũ singulari quadã
 Veneratione acceperãt, ex quarum præ-
 criptio viuētes, omnẽ tumultuãdi occasio-
 nẽ euitabãt, Nam cũ per pauca officia Ly-

*Thebanorum
reipub.*

curgus constituisset, quibus qui præficerentur, cæteros gradu dignitatis antecederent: æqualē verò frugalitatem omnibus præscripsisset: ambitionem è plebe sustulit: nam perpauci erant qui muneribus publicis præficiabantur, iidemque procul à reliquorum hominum confortio vivebant, neque plebem iniuriis laceſſebant, Reges item in medio Consiliariorum suorum constituti, nullam tuèdī sui rationem meliorem habebant, quàm si plebem ab omni iniuria defenderent: nam sic fiebat ut neque imperantes ullo modo metuerent, neque ipsi imperare cuperent: atque hac ratione omnis æmulationis inter nobilitatem & plebem evitabatur, ut longo tēpore pace, ac tranquillitate frui potuerint. Itaque binę potissimum fuerunt, longæ Spartanorum tranquillitatis causę: exiguus civium numerus, qui à paucis regi potuerit: & quod peregrinos non cooptarent in urbem, quibus vel aliquid in forma reipub. immutari, vel civitas tantopere augeri potuisset, ut à paucis illis regi nequiverit. Quæ cum ita se habeant, cernimus non potuisse Romanorum legislatores aliter institueretalem Reipub. formam, quæ dissidiis ac tumultibus careret, quàm si aut Venetos aut

Causa tumultuum plebis et populi Romæ.

tos, aut Spartanos imitarentur: & vel sicuti illi, opera plebis in bellis non vterentur: vel sicuti Spartani peregrinos nullos in urbem reciperent: cum autem neutros imitati sint, occasionem dedere populo ut & quantitate, & viribus augeretur: quæ proinde causa fuit, ut per sepe tumultuaretur. Quo loco cernere est, populû Rom. non potuisse magis quietum tranquillûque effici, nisi simul etiam fieret imbecillior: qua ratione deinde præcludebatur ei aditus perueniendi ad id fastigium, ad quod peruenit. Itaque sicuti Romæ accidebat, ut sublatis tumultuum occasionibus, simul etiam tolleretur ratio augendi imperij: ita in cæteris rebus humanis, si quis rem diligenter perpendere volet, cõporiet semper euenire, ut sublato vno aliquo absurdo, aliud deinde consequatur. Nã si gentem aliquã instituas præclare in disciplina militari ut eius opera ad acquirendû imperium cõmodè uti queas: vix eam postea ex animi tui sententia gubernare, ac domare poteris. Sin verò, ut ex animi sententia ei imperare queas, non patiaris illam viribus, ac militari disciplina augeri: facîle amittes si quid per eam acquisueris imperij: & eris præda cuiq; hostium qui te adorietur. In omni ergo

deliberatione, quæ de rebus politicis in-
 stituitur, considerandum vnde maiora
 aut minora absurda consequi possint: id
 quæ consilium pro optimo deligendum,
 ex quo pauciora mala consequi queant,
 neque enim tale inuenies, quod omni
 malo careat. Potuissent igitur Romani
 Lacedæmoniorum exemplum imitari,
 & ita Rempub. à principio instituere, vt
 Regem eligerent, ei quæ paucos aliquot
 consiliarios adderent: sed cum ad eam
 Imperij magnitudinem niterentur, non
 poterant impedire populi incrementum:
 itaque neque Rex ille exiguo consiliario-
 rum numero stipatus, ob solam concordiam
 civium electus, illis multum prodesse po-
 tuisset. Si quis igitur de nouo, Reipubl.
 formam instituere velit, ei perpendendū
 est, num illam ita instituere cupiat, vt au-
 gere vires, & imperium acquirere possit
 sicuti Roma: an vt sua sorte contenta, su-
 isque limitibus se tranquillè & pacificè
 contineat. Nam si cupias vt crescat, & im-
 perium acquirat, Romanorum exemplū
 imitari oportet, & tumultus civium
 quam fieri potest modestissimè ferre, cum
 absque magno numero bene oratorum
 civium, & in re militari præclarè institu-
 torum Respub. neque crescere, neque si cre-
 uerit

nerit, conseruari poterit. Quod si eam pacificam, & paruam efficere velis, Venetorum, & Spartanorum exempla sequi oportebit: sed eadem hæ respub. cum imbecillæ sint, non nisi magno cum periculo imperium acquirunt: itaque si diutina pace eas frui velis, in id maximè incumbendum est, vt prohibeas ne ditione multam acquirant, quã periculosum n. sit imperium reipub. quæ populum habeat imbellem, apparuit cum in Venetis, tum Lacedæmoniis: quorum hisce, cum vniuersa Græcia pareret: statim deficientibus Thebis auctore Pelopida, reliquæ ciuitates idem exemplũ sequutæ sunt, vt vno quasi momento vniuersa eorum Respub. interierit. Veneti quoque cum magnã Italiæ partem acquisiuisent, idq; pecuniis & astu magis quàm bellica virtute: periculum facturi de suis viribus, vno prælio omnia amiserunt. Id credo Reipublicæ quam plurimùm prodesse posse, ad longissimam pacem conseruandam, si primùm instituaturs ad normã Reip. Spartanorum, aut Venetorũ: deinde vrbs ipsa, loco natura admodum munito, quique difficillimè expugnari queat, condita sit: denique si non habeat tantas vires, quæ vicinis sint formidabiles. Nam

duplici de causa solent homines Reipub.
 cuiusdam bellum mouere: vt vel ipsi eam
 occupent, aut ne in illius imperium ipsi
 redigantur: Quod si igitur eo quo dixi-
 mus modo instituta fuerit aliqua vrbs,
 vtriq; causæ belli repugnabit: quoniam
 ob difficultatem eius expugnandæ ne-
 mo facile illam adoriétur; & cum intra
 suos limites sese contineat, ita vt expe-
 rientia constet, eam imperandi cupidita-
 te non teneri: nemini formidolosa esse
 poterit, nec erit quisquam qui ei bellum
 moueat, ob merû ne ab ipsa occupetur.
 Hæc omnia autem tali Reipub. longè fœ-
 licius contingent, si legibus quoq; in ea
 caueatur, ne imperare cupiant. Quo mo-
 do equidem, si quæ vrbs institueretur &
 adhibita diligentia conseruaretur: eam
 verè fœlicem fore crederè, quæ vera tran-
 quillitate frueretur. Verùm enimverò cū
 res humanæ omnes sint in perpetuo mo-
 tu, nec quicquam sit in iis firmum atque
 durabile: necesse est, eas omnes aut incre-
 mentum, aut decrementum accipere: mul-
 taque persæpè, ipsa necessitate urgente
 facere cogimur, quæ ratio omittenda esse
 suadebat. Quo fit vt etsi talem Reipubl.
 formam constitueris, quæ imperium nõ
 ambiendo, tranquillitate fruatur: possit
 tamen

tamen occasio quædam occupandi aliquis imperij ei contingere, quam negligere nequeat: atque hoc ipso eidem euenire, vt tranquillitatis suæ fundamenta labefactet, & interitum acceleret. Quin etiam si eidem Reipub. contingeret tâta cœli clementia frui, vt nunquam bellum haberet: potest illi nihilominus euenire, vt ex otio ciues effœminati, aut etiã discordes euadant, quæ binæ causæ & coniunctæ singulæ seorsim, sufficientes sunt ad illius ruinam promouendam. Hæc cum ita se habeant, & difficillimum sit huiusmodi rerumpu. cōstitutionem ad amissim mediam conseruare, quæ omni & inuidia, & ambitione careat: danda opera vtique fuerit in constituenda Repub. vt id quod honestius est semper præferamus; quamobrem eò spectare oportet vt si per occasionem contingat aliquod imperium adipisci, id quoque Respub. conseruare queat. Quamobrem vt eò redeamus vnde sumus digressi, melius institui posse Rempub. sentio ad exemplum Romanorum, quàm vel Venetorum, vel Spartanorum: quod vix possit mediis quidã modus inter extrema inueniri, aut conseruari: tumultus quoq; illos Populi aduersus Senatum, ferre oportet tanquam

absurdum aliquod, sed tale, quod in Populo qui ad tantum imperij fastigiū sit emersurus, euitari nequeat. Hęc de pręsen-
ti quęstione dixisse sufficiat. Deinceps
de Tribunitię potestatis necessitate pro
conseruanda libertate Reipub. & utilita-
te accusationum quę corām Tribuno in-
stituebantur, differemus.

*Quam necessum sit, ad conseruandam Reipub.
libertatem, vt liberę possis aliquem
accusare.*

CAP. VII.

Is qui custodiendę libertati Reipub.
pręficiūtur, nihil equę curę esse debet,
quām vt potestatem habeant ciues, qui
contra libertatem aliquid deliquerint,
liberę accusandi coram populo, magistra-
tu, aut alia aliqua concione. Id enim Rei-
pub. duabus de causis plurimū prodest.
Nam primū non facilę quis contra li-
bertatem aliquid tentabit, metu ne accu-
setur: & si tentauerit quippiam, poterit
sinę magno motu facilę reprimi. Deinde
eadem hac ratione instituitur modus ex-
tinguendi odia, quę in vrbibus sensim
contra ciues quospiam accenduntur:
quorum restinguendorum si non extet
ratio

ratio aliqua legitima: ad medici quædam absurda confugiunt homines, ex quibus persepè Rerumpub. ruina consequitur. Quamobrem existimare oportet, multû interesse ad conseruandam Rempub. vt ratio quædam legibus constituatur, qua odia illa restingui, ac satiari queant. Id permultis exemplis demonstrare possem: & præsertim Coriolani de quo scribit Lilius. Cum patriciis aliquando non admodum benè cum plebe conueniret, quoniam ex Tribunorum creatione videbatur nimium aucta esse eius potètia: magnam Annonæ caritatem Romæ oratam esse. Senatum itaque frumentum è Sicilia aduehi Romam curasse: Sed Coriolanum, occasionem adesse ratum, populi nimiam licentiam castigandi, suasisse patribus ne frumentum ei distribueret. Quod cum Populus intellexisset, magnoperè indignatus Coriolanum Senaru egrediètem per seditionem oppressisset, nisi ei Tribuni plebis subito ad dicendam causam diè dixissent: Quo casu manifestè apparuit, quantû inter sit Reip. vt ratio extet, qua Populi iracûdia aduersus aliquè cõcepta, secundû leges extinguatur. Quæ si nõ extet: confugitur ad inordinata quædã media, quorû euentus multò peiores

sunt. Cùm enim modo legib. præscripto
 cuius punitur, non impèdet magnũ Reipub.
 periculum, quamuis illi iniuria fiat: cùm
 exequutio non fiat, neque seditiosè per
 priuatos, neque exterorum hominum auxi-
 lio, ex quibus libertatis amittendæ peri-
 culum maximè solet impendere: sed auctori-
 tate publica, & secundum leges. Quid enim, ne à Coriolani exem-
 plo discedamus, si is per seditionem à po-
 pulo fuisset interfectus, Romæ accidisset
 videlicet multæ priuatorum offensiones,
 metus vindictæ, coniurationes, atq; hinc
 denique Reipub. ruina: quæ omnia inter-
 ueniente publ. auctoritate, euitari po-
 tuerunt. Hisce omnib. consentiunt, quæ
 nostra ætate fieri cernimus: quãtas enim
 mutationes Florentiæ pepererunt Fran-
 cisci Valerij factiones, quæ caueri omnes
 potuissent, si legitima quædam ratio in
 repub. extitisset, qua populus potuisset
 restinguere odium, quod aduersus illum
 conceperat. Erat enim is veluti princeps
 ciuitatis, itaque in multorum odium in-
 ciderat, qui eum ambitiosum esse estima-
 bant, quod magnanimitate, & audacia
 sua, ciuilem viuendi rationem excedere
 velle videretur. Itaque cùm non extaret
 in Reipub. alia eum coercendi ratio, quã
 factione

Coriolanus.

*Francisci Va-
 lerij seditia.*

factione, quæ illi contraria esset, cœpit ipse sibi clientes, atque fautores conciliare, quibus defendi posse sperabat. Aversa verò illius factio idem tentare coacta est: itaque ad arma ventum est: quibus accidit, ut valerij potentia (quæ solo ipsi^o damno, si legitima ratio eius efficiendi extitisset, reprimi potuisset) non nisi multorum nobilium ac præstantiss. civium interneccione opprimi potuerit. Hoc idem comprobavit Florentiæ etiam exemplum Petri Soderini, cuius causa tota ab eo pende-
 debat, quod non esset in Repub. usitata ac legibus constituta ratio quædam præpotentium civium ambitionem accusandi. Nec sufficit ut coram octo iudicib. præpotentem aliquem accusare possis: quod ubi pauci iudices sunt, facile à paucis corrumpi & in suam sententiam pertrahi queant. Quod si igitur talis ratio accusandi Florentiæ tunc extitisset: tunc ciues Soderinum turpiter viventem accusassent, nec opus habuissent Hispanorum exercitum aduocare: Quod si idem Soderinus rectè vixisset, non accusare illum ausi fuissent, quod metuendum fuisset, ne vicissim ipsi quoque accusarentur: atque ita evitari potuisset illa æmulatio, quæ tot malorum causa extitit. Quò fit ut quan-

Petrus Soderinus.

do cernimus à factione aliqua in urbem externum exilium aduocari, id pronuntiare possimus fieri propterea quòd ea Reipublicæ forma malè instituta sit, nec habeat legitimã rationẽ sed à di huiusmodi ignes qui in illa accenduntur. Quib. omnibus rebus remedium adhibetur, si ratio instituaturs accusandi coram multis iudicibus, magnæ autoritatis atq; potentia. Hisce rebus ergo prospexerant Romani tam benè, vt tot patrũ plebisq; diffusionibus, neq; plebs, neque Senatus, neque alius quisquam externum auxiliũ desiderarit, cum domi haberent remediũ eorum malis præparatum. Superioribus exemplis possumus & illud ex Liuiio addere, qui narrat, cum in Clusia, quæ tunc erat nobiliss Tusciæ ciuitas, à Lacumone quodam Arnutis soror fuisset uitiata: nec is, propter illius potentiam, posset iniuriam vindicare, ad Gallos confugit, qui tunc eam Italiæ partem tenebãt, quæ hodie Longobardia nuncupatur, eosque impulit, vt secum Clusioni proficiscerentur ad iniuriam vindicandam: quod certè nunquam fecisset, si domi per leges ciuitas id facere potuisset. Verum enim uerò, sicuti iusta accusandi ratio in Repub. salutare est libertatis remedium: ita ca-

Lacumo &
Arnut.

Ita calumnię occasio pernicioſa eſt: ſicuti
proximo capite differemus.

*Vt iuſta accuſandi ratio Reipub. ſalutaris eſt:
ita pernicioſæ ſunt calumniandi
occaſiones.*

CAP. VIII.

QVAMVIS Furij Camilli virtus, libera-
rata à Gallorum obſidione vrbe apud
ciues Romanos ita innotuiſſet, vt cę-
terorum nemo eſſet, qui illi honorẽ quo-
uis loco deferendum eſſe non exiſtima-
ret: Manlius Capitolinus tamen, hũc ho-
norem illi atque gloriam magnopere in-
uidebat, putabatque ſe conſeruato Capi-
tolio æquẽ benẽ atq; Camillus de Repu-
meritum, neque etiam virtute bellica il-
lo eſſe inferiore. Ea inuidia commotus
ergo, cùm apud patres illum in inuidiam
vocare non poſſet, ad plebem ſeſe con-
uertit, & apud eam de Camillo cæterisq;
patrib. varia conqueri cœpit: inter cętera
autem aſſerebat, Aurum quod ciuitas cõ-
tribuiſſet vt à Gallis ſeſe redimeret, Gal-
lis rurfus ademptum, apud primores pa-
trum conſeruari, quod quidem ſi recupe-
raretur, ſufficere ad liberandam ære alie-
no plebem, Hiſce verbis fides à multitu-

dine populi habebatur, augebaturq; Manlij existimatio, vt ad illum iam concursus fierent, libereque per urbem tumultuari inciperet. Quibus rebus cū Patres vehementer commoti essent, ac suspicarentur ne quid inde grauius oriretur, creato Dictatori mandat, vt cognita ea causa, Manlij impetum coherceret. Dictator viatore ad Manlium misso, illi diem dicit: comparuit ille ad tribunal ingenti plebis agmine comitatus: Cumque iam conuenisset, Senatusque Dictatorem, Plebs Manlium vt ducem suum in Comitio intruerentur: Dictator silentio facto, ex Manlio quaesitum apud quem ex Patribus thesaurus ille custodiretur? Senatū enim æquè atq; Plebem id cognoscere velle. Ad id verò cū Manlius nil certi responderet, sed subterfugia quærendo, assereret, non esse opus, vt ea quæ ipse sciret publicè aperiret: à Dictatore in vincula duci iussus est. Quo loco satis cernere licet, quàm pernitiolæ sint cū in liberis, tū aliis Rebusp. calumniæ ad quas euitandas, tollendasque nullo labori parcere oportet. Euitantur autem calumniæ, commodissimè, si liberum sit vnumquemque accusare: nam vt libera accusandi ratio Reipub. prodest: ita nocent calumniæ. Differunt accusa-
tiones

tiones à calumniis, quod calūniare potest vnusquisque quemcunq; & vbi cunq; volet: neque ad id probandum, quod impingit aduersario, probatione vlla aut testibus vtitur. Accusari autem legitimè non potest vnusquisque: quòd in accusationib. opus sit probatione, testibus, ceterarumq; rerum circumstantiis, quibus pateat id quod accusator impingit. Præterea non solent institui legitimæ accusationes nisi coram magistratib. aut concione totius populi. Calumniæ nullum certum locum habent: quòd vel in foro, vel hinc indè per plateas, atq; constras de hominibus spargantur: ac plerumque locum habent in Rebus pub. malè institutis, & in quibus nõ ordinata quædam accusandi ratio extat. Quò fit vt qui Rempub. rectè instituire velit, in id præ cæteris incumbere debeat, quò liberum tutumque sit legitimè ciuem quemcumque accusare: atque id vbi legibus constitutum fuerit: ferri non debent calumniæ vllomodo, sed puniri seuerè: quòd cum liceret eum quem calumniatur, legitimè & sine suspitione accusare: id non faciat calumniator, sed clandestinas calumnias spargat. Quod si hisce rebus non rectè in Repub. prospectum sit, multa mala pa-

Calumniæ vt differant ab Accusatione.

*Accusationum
& Calumniarum ratio Roma meli⁹ quã Florentiã instituta.*

trantur: quoniam locus calumniis datur, quam ciues non castigant, sed commouent, atque perturbant, ita vt quę de ipsis sparguntur non metuunt sed calumniatores odio p̄sequantur. Hisce de rebus præclara statuta habuere Romani: Florentini nequaquam, quò factum est, vt sicuti Romanis illa rectè instituta multum profuere, ita à Florentinis neglecta plurimum nocuerunt. Nam historias horum intuenti, apparet facillè, quantis calumniis obnoxij semper fuerint, quicumque è Florentinis ciuibus aliquid magni pro Repub. gesserunt. De hoc enim spargebant, quod pecuniam publicam in suos usus conuertisset: de illo asserebat, quod corruptus muneribus hostem non vicisset: & de alio quod ob ambitionè hoc aut illud perpetrasset: atque ex hisce vndequaque clandestina odia nascebantur: ex odio factiones: atque ex hisce seditiones atq; tumultus quib. pessundabatur Respub. Quę omnia euitari potuissent, si Florentiã statuta quædam atque leges extitissent, per quas legitimè accusare reos, & calumnias vitare licuisset. Nã qui accusati fuissent rei, siue damnati, siue absoluti essent, Rempub. non euertissent: neque etiam tutum fuisset tot institue-
re accu-

re accusationes, quot calumniæ de variis ciuibus sparsæ fuerunt: cum Accusationes argumentis egeant, calumniæ clanculum spargantur: Quibus accedit hoc etiam, quod in eadem Republica per calumnias multi indigni ad summam potentiam euecti fuerunt: ad quam cum aspirarent, fautores suos habuerunt, qui in populi multitudine eos calumniabantur, qui ipsis resisterent. Harum rerum multa exempla adducere possemus: sed tamen vnum tantum proponam. Cum Florentinorum exercitus Ioanne Guiciardino duce Lucam obsedisset: accidit vel ob rem malè & imprudenter administratam, vel ob aduersam fortunam, vt eam occupare nequiverit. Sed quacunque de causa id acciderit, de Guicciardino sparsa fama fuit, quod à Lucensibus corruptus, urbem expugnare lubens noluerit. Quæ calumnia ab eius aduersariis aucta, atque approbata: Guicciardinum furis propemodum exagitauit. Nam etsi seipsum in vincula tradere veller, vt se purgare à crimine quod impingebatur posset: tamen eam suspicionem de se amouere non potuit, tantum quod Flo-

rentiæ non esset ratio quædam legitima audiendarum defensionum ac accusatorum: & puniendi calumnias. Itaq; orra odia & indignationes inter eius familiares (qui erant omnium ciuium potentissimi) & eos qui calumnias, rerum nouarum cupidi, spargebant: eò vsque processerunt, vt cum ob hanc rem, tum alia quædam sequuta sit Reipub. ruina. Manlius igitur Romæ, cum hæc quæ iam narrauimus, de patribus spargebat, non erat accusator, sed calumniator: eoq; exemplo præclare docuerunt Romani qua ratione calumniatores punire oporteat. videlicet vt illos cogamus ex calumniatoribus accusatores fieri, & siquidẽ publicè probare queant id verum esse, quod clanculum impingebant: vel præmio aliquo, vel certe nullo damno afficere: si probare nequeant: sicuti Manlium punire.

*Quam multum interfit, in instituenda Reipub.
planè noua, vt omnis potentia ab vno
solo dependeat?*

CAP. IX.

Videbitur cuiuspiam me de Romanorum rebus totaque Reipub. institutione plura hinc disputasse, quam oporteret: cum de

de ipsius urbis conditore & legislatore, itemque de legibus ad religionis cultum, ac disciplinam militarem pertinentibus, prius differere decuisset: Nō differemus igitur amplius lectorem: sed hanc rem iam aggrediemur. Quo loco primum occurrit considerandum, quod multis videtur mali fuisse exempli, Romulum primum urbis conditorem, statim ab initio, Remum fratrem interemisse: & paulo post in T. Tatij Sabini, quem regni socium elegerat, eadem consensisse. Potuisse enim eius posteros id factum imitari, & cum ad principatum aspirarent, simili ratione aduersarios suos aut emulos interficere. Quod quidem etsi probabiliter dicitur, necesse tamen est considerare scopum, qui Romulo in hac fratris cæde propositus fuerit. Atque hinc primum pro certo statuere oportet, nullam Rempublicam ac nullum etiam regnum, siue à primis initiis rectè institui: siue iam ante malè formatum & institutum, nouis plane legibus rectè emendari posse: nisi huius rei potentia ab vno solo dependeat: ex cuius animi sententia omnes ordines ac leges nouæ promulgentur. Quicumque igitur prudens est, idemque ita Rempublicam instituere cupit, ut publicæ utilitati potius quam si-

bi proſit, & patriæ toti potius quã ſuis poſteris: in id incũbere debet, vt ſolus potẽtiã habeat nõuas illas leges & ferendi & rogãdi. Neq; quiſquã prudens, quempiã facilẽ accuſare debet, qui vt ſolus Remp. aliquam recte inſtituere poſſit, inſolens aliquod factum patrauerit: aut ſi maxime factum ipſum damnet, & ipſo ſcopo tamen & fine qui inde conſequitur, idem ipſum excuſet. Nam bonus euentus, vt qui ex cæde Remi ſequutus eſt, factum ſemper excuſat: neque is qui benefacien- di, ſed is qui malefaciendi cauſa vim in- fert, reprehentione dignus eſt. Sed inte- rim permultum intereſt, vt ille idem qui ſibi hanc potentiam uſurpat, vir bonus ſit, neque illam poſteris ſuis hæredita- riam faciat: nam cum homines ad ma- lum magis quàm ad bonum natura pro- cliues ſint, facilẽ accidere poterit, vt quã potentiam quis ſibi boni publici cauſa uſurpauit, eandem eius poſteri ad ma- los uſus conuertant. Præterea, etſi Rem- publicam vnicus recte inſtituere poſſit: cuſtodia quæ ab vno homine bene re- cteque inſtituta ſunt, non vni ſed pluri- bus committenda eſt: quod plures ſi- mul, id quod optimum eſt in Reipubli- cæ inſtitutione, ob diuerſas ſententias
 appre-

apprehendere certè nequeant: sed iidem
 si iam optimas leges sancitas, omniaque
 recte instituta esse intellexerint: non pa-
 rientur facile de iis quicquam aboleri.
 Ad Romulum verò vt redeamus: dici-
 mus eum, quod fratrem interemerit, &
 in Tatiij cædem consenserit, excusari pos-
 se: eo quod id non ambitione, sed boni
 publici causa fecisse videatur: neque e-
 nim aliàs subitò Senatū creasset, cuius
 consilio in rebus agendis vteretur. Nam
 si rem diligenter consideres, comperies
 Romulum eam tantum potestatem sibi
 soli seruasse, vt patres conuocaret & cum
 iidem communi consilio bellū alicui fa-
 ciendum suassent: ipse esset exercitus
 imperator. Neq; cum successu temporis,
 eiectis Tarquiniis, ciuitas libertatē conse-
 quuta fuisset abolita fuit ea potentia quā
 sibi Romulus cōseruauerat, cū in locum
 Regis bini Cōsules fuissent creati: ex quo
 apparet Romulū ab initio in instituenda
 Reip. forma, magis Remp. liberā consti-
 tuere voluisse, quā ad Monarchiā, aut Ty-
 rannidē aspirasse. Possemus hoc loco etiā
 adducere exēpla multorū aliorū, Mosis,
 sc. Lycurgi, & Solonis, q omnes boni pu-
 blici causa, solis vsurparunt sibi potentiā
 ferendarū, & constituēde Reip. q notiora

funt, quàm vt de iis disputare sit opus. Vnum hoc silentio non est prætereundum, quod Agides Spartanorum rex, cõsiderans quantum suis ciuibus de antiqua virtute decessisset, ob id quod à Lycurgi legibus recessissent: decreuit Rempubl. emendare, & in Pristinum statum reuocare: sed cùm id moliretur, ab Ephoris interemptus est, tanquam si id tyrannidis occupandæ causa facere conaretur. Cleomenes qui illi in regnũ successit, Agidis consilio, scriptis que institutus, idem tentauit. Sed cum interim facile intelligeret, se non posse patriam suam tãto bono afficere, nisi deriuata ad se vniuersa potentia: quod vel paucorum ambitio obstabat, quo minus publicum hoc bonum promoueri posset: idcirco arrepta occasione, cùm Ephoris, tùm cæteris omnibus quos sibi impedimento fore timebat, in vnum locum conuocatis, ipse Lycurgi leges reuocauit, & populo propositas de nouo confirmauit. Quæ res vt Spartanorum vires, virtutemque restaurare, & ipsi perinde vt alteri Lycurgo gloriam conciliare facile potuisset, nisi Macedonum potentia nimis aucta, & cæterarum Græciæ ciuitatum vires tantopere debilitatæ fuissent. Nam cùm non longo
post

post tempore à Macedonibus inuaderetur, & adhuc infirmior esset, quàm vt ipsis resistere posset, nec suppeterent aliunde auxilia, superatus est, antequam ex legû Lycurgi illa iusto consilio suscepta renouatione, dignum labore fructum percipisset. Quæ cum ita se habeant: concludo quod in præclarè instituenda aliqua reipub. forma, necesse sit potentiam ferendarum legum, penes vnicum hominem existere, & Romuli facinus in fratris sociisque cæde patratum, cum eò spectarit, excusari, non vituperari debere.

Vt laude digni sunt quicunq; aut Regni aut Reipub. alicuius iusta fundamenta ponunt: ita vicissim vituperandos esse quicumque instituunt Tyrannidem.

CAP. X.

INter viros excellentes illustresq; summa laude digni sunt, qui Religionis cultum rectè constituerunt. Secundum locum tenent, quicumque Reipub. aut Regni alicuius fundamenta posuerunt. Tertium exercituum duces, qui sua virtute vel suum ipsorum, vel Patriæ imperium auxerunt. Quartum locum obtinent viri literati omnis generis, secundum stu-

Qui homines laude aut vituperio digni.

diorum diuersitatem singuli sua laude celebrandi. Denique ex infinita reliquorū hominum multitudine, quibuscunq; artis quam exercent præstantia aut longus vsus aliquam nominis celebritatem comparauit. Excellentibus hisce atque Illustribus viris ex aduerso respondent obscuro, aut etiam infames: inter quos summopere vituperandi sunt Religionis contemptores, & corruptores: deinde qui Regna atque Respub. destruxerunt: denique qui virtuti, literarum studiis, cæteris ingenuis artibus, quæ humano generi utiles honestæq; sunt, inimici fuerunt in quorū numero sunt impij, seditiosi, ignorantes inertes, desides otiosi & inutiles. Et quamuis ita natura comparatum sit, ut ex vniuerso hominum genere, nullus sit, siue stultus, siue sapiens: siue bonus siue malus, qui ex iam propositis binis excellentium atq; obscurorum hominum differentiis, non laudet excellentes, & obscuros vituperet: nihilominus tamen plerique, nescio qua falsa boni specie, aut inani gloria decepti, relicto excellentium virorum ordine, ad eos descendunt qui vituperio digni sunt: cum quæ in instituenda Repub. iis, magno cum honore ac gloria, vel regnum, vel liberam aliquam Reipub.

Reipub. formam instituere liceret: Tyrannidem efformant: nec animaduertūt interim, quantam gloriam, honorē, tranquillitatem, atque quietem amittentes, in pericula, vituperia, infamiāq; incurrāt. Nec dubiū est, quin omnes homines, quicumque vel priuatam vitam degunt, aut quos fortuna principes fecit, siquidem historiæ rerū antiquarū cognitionē haberēt: non malint priuati quidem in sua Repub. Scipiones esse, quàm Cæsares, & Principes potius Agesilai, Timoleontes ac Diones haberi, quam vel Nabides, vel Phalares aut Dionysij: cum cernere sit illos summa cum laude celebrari, hos verò summoperè vituperari. Præterea constat etiam Timoleontem, & cæteros illi similes, in sua quemq; Rep. non minus potuisse quàm vel Phalaris vel Dionisi⁹, sed interim tñ: quietè & sine omni metu vitā traxisse. Neq; verò est vt quisquā, nominis celebritate deceptus, Caij Cæsaris felicitatē admietur, ob id quod eius laudes à multis scriptoribus decātare audit: id. n. ppter ipsius potentiā factum est, sub qua etiā qui vixere scriptores: nō ausi fuerūt, quæ de illo sentiebāt, verbis exprimere: Quod si viris ingenuis tutum fuisset, illa omnia de ipso scribere, quæ sentiebant,

procul dubiò de illo perinde vt de Catilina scripsissent, quò Cæsar tantò adhuc deterior fuit, quantò peior existimandus qui facinus patrauit, eo qui id patrare desiderauit. Quod vt ita se habere intelligas, considera quantis laudibus Brutum Cæsaris hostem extollant: nam cum Cæsarem ob potentiam vituperare non liceret, ausi sunt tamen eius hostem laudare. Postquam verò Romanorum res in vnus Imperatoris potentiam redactæ fuerunt: si consideraueris quanta cum laude imperauerint principes boni, qui seipsum legibus submiserunt, & ex earum præscripto vixerunt: comperies Titum, Neruam, Traianum, Adrianum, Antonium, & Marcū charos omnibus fuisse, neque ad sui custodiam opus habuisse vel legionibus, vel prætorianis militibus, quod ipsorum boni mores, populi Senatusque beneuolentia ipsos defenderet, atque custodiret. E contra verò Caligulam, Neronē, Vitellium cæterosque sceleratos Imperatores, opus habuisse geminis exercitiis, partim ad Orientem, partim ad Occidentem instructis, quibus ne defendi quidem potuerunt ab aduersariis, quos malis moribus, & scelerata viuendi ratione sibi comparauerant. Quæ quidem

si re

si rectè considerentur, omni principi do-
 cumentò esse possunt, vsque aded, vt ex
 illorum rebus gestis, totaque vita: ratio-
 nem consequendæ veræ gloriæ atq; lau-
 dis intueri, & vituperij truculentiaë que
 vitandæ modum habere facillè possent.
 Quid enim magis memorabile esse po-
 test, quàm quod ex xxvi. Imperatorib.
 qui Caium Cæsarem ad Maximinum vsq;
 sequuti sunt xvi. truculenta morte in-
 terempti, soli autem decem, secundum
 communem naturæ legem ex hac vita
 migrarunt? Quod si qui etiam ex bonis,
 cruenta morte interierunt, vti Galbæ &
 Pertinaci accidit, id factum est propter
 malitiam prædecessorum, qui milites pra-
 uis morib. corruerant: & si quibusdã ma-
 lis ac sceleratis, contigit secundum natu-
 ræ legem ex hac vita migrare, veluti Se-
 uero: id rursus vel fortunæ prosperitati
 vel alicui qualicunq; tandem virtuti de-
 buerunt. Ex eadem hac Romanorum im-
 peratorum antiqua historia cognoscere
 licet, quæ ratio sit Monarchiæ bonæ con-
 stituendæ: cū videamus omnes Impera-
 tores, quicumque hæreditario iure suc-
 cesserunt in imperium: sceleratos homi-
 nes fuisse, vno Tito excepto: qui verò e-
 ligebantur, viri boni erant, sicut cernere

est in iis quinque, qui Neruam ad Marcum
 usque sequuti sunt. Rursusque postquam
 ad hæredes imperium rediisset, cœpit in
 peius ruere. Rectè igitur feceris in insti-
 tuendo principe, si tempora cõtuleris, quæ
 inter Neruam & Marcum fuere, cum iis
 quæ & ante fuerunt, & postea sequuta sunt:
 ei; optionem dederis, malit ne his, aut
 illis temporibus regnare. Videbit enim,
 quo tempore boni Imperatores regna-
 runt, eos inter suos subditos tutos pace
 ac tranquillitate frui: Ius ex æquo om-
 nibus dici, Magistratus omnis generis in
 honore haberi: viros virtute præditos
 suis laudibus illustrari, omnes ciues in
 vniuersum, res suas sine periculo pos-
 sidere. Sublata verò populi licentia, am-
 bitione, nullas esse factiones neque se-
 ditiones: Aurea esse secula, quibus tu-
 tõ liceat de quacunque re in vtramque
 partem disputare, principem sua gloria,
 populum pace, ac tranquillitate omniũ
 applausu frui. Quod si tempora iam in-
 grediaris reliquorum Imperatorum, ea-
 que diligenter consideraueris: sceleribus
 & atrocitate plena comperies: tot bel-
 la ciuilia, tot seditioes, tot principes
 ferro interemptos. Italiam miserrimè af-
 flictam, tot calamitatibus vndiquaque
 oppres-

oppressam, eius vrbes partim dirutas, partim spoliatas, Romam toties incensam, Capitolium à propriis ciuibus dirutum, templa antiquissima destructa, Religionis cultus prophanatos, adulteriis totam urbem repletam: Mare exulibus plenum, scopulos vndique sanguine conspersos: in vrbe infinita scelerum summa crudelitate patrari: maiorem splendorem, opes, honores, ipsam denique virtutem pro vitiis haberi: Calumniatores præmiis affici: seruos contra dominos suos instigare: liberos contra parentes insurgere: & si quibus hostes desint, eos ab amicis opprimere. Quæ omnia si quis secum diligenter animo contempletur, non potest, nisi natura humana planè exutus, non ab omni immutatione horum temporum abhorre: aliorum autem desiderio accendi. Quæ cum ita se habeant, nulli principi maior occasio consequendæ summæ gloriæ contingere potest, siquidem vir bonus esse velit, quàm ei, qui cum ad principatum euehitur: subditorum mores corruptos deprehendit, vt eos componat, & Rempublicam dirutam non vt C. Cæsar planè destruat, sed rursus restauret, & Romulus

instituat. Quod si quis ad principatum euectus, non possit corruptam rempub. benè instituere, nisi amisso principatu excusationem aliquam meretur quod id non faciat: sin & principatus dignitatem retinere, & nihilominus corruptā Remp. emendare possit, nec faciat: is nullo iure excusari debet. Quibus igitur dii huiusmodi occasionem dederunt, ij cogitare debent, duplicem sibi viam esse patefactam, alteram qua benè Rempub. instituentes, tranquillam vitam degant, & post obitum, honestam nominis sui commemorationem posteris relinquunt: alterā qua malè rem administrantes, in perpetuis molestiis viuant, nec vnquam post obitum, illorum honesta mentio fiat.

De Religione Romanorum.

C A P. X I.

Quamuis à Romulo Roma primam originem traxerit, eumque vt filium patrem meritò agnoscere debeat: nihilominus tamen viderunt dii immortales, leges à Romulo latas & institutas ab eo ordine, ad tantum imperium acquirendum non sufficere. Quamobrem, eo ex hac vita migrante Senatum mouerunt, vt ei

vt ei Numam Pompilium successoré eli-
 gerent: vt is videlicet ea suppleret quæ à
 Romulo neglecta fuissent. Cùm is ergo
 ad Imperium peruenisset, populuni Ro-
 manum ad belli artes institutum, ferocē-
 que deprehēdit: quem cùm ad pacem &
 tranquillitatem instituere cuperet, ad re-
 ligionis cultum instituēdum, omne stu-
 dium conuertit, quem tam præclarè in-
 stituit, vt multis seculis, nusquam gentiũ
 tantus timor Dei extiterit, quantus apud
 Romanos, ex Numæ institutione erat:
 quæ res omnia illa instituta permultum
 promouit. Arque hæc quidem ita se ha-
 bere intelliges: si eorum res gestas singil-
 latim perpenderis, cùm publicas, tũ quæ
 à quibusdam etiam priuatis patratę sunt,
 quos magis iureiurando, quàm legibus
 permoueri solitos nouimus, ob id nimi-
 rum quod diuinam potentiam pluris fa-
 cerent, quàm humanam. Id in Scipionis
 & Manlij Torquati exemplis euidentif-
 simè apparuit. Quorum ille post Cladem
 quam P. Romanus ad Cannas acceperat,
 cùm permulti nobiles iuuenes L. Cæci-
 lio Metello duce, tanta clade pauefacti
 Italiam deserere, & conscēsis nauibus
 ad regem aliquem transfugere decreuis-
 sent: stricto ferro eos coegit iurare: quod

patriam deserere nollent. L. Manlio autē qui postea Torquatus fuit dictus, à M. Pomponio Tribuno plebis dies dictus erat: quod cum rescuisset Titus eius filius Pomponium adiuit, strictoq; ferro necem minat⁹ est, nisi iuraret se à patris accusatione desistere velle: quod cum illē mortis metu facere cogeretur: tantoperē iusiurandum veneratus est, vt & odium vetus quod illi cum patre intercedebat, & recenter acceptam à filio, mortem minitante, iniuriam neglexerit, & causæ dictionem remisit. Quemadmodum etiā nobiles illos iuuenes, cum neque patriæ amor, neq; leges in Italia retinerent, retinuit iusiurandū quod vi coacti præstiterāt. Quæ omnia à Reuerēdo illo Religionis cultu dependebant, quem Numa Pompilius Romæ instituerat. Tantum scilicet populo Romano profuit cultus religionis, cū ad frenandam militum licentiam, tū ad plebem reconciliandā & omnes in vniuersum viros bonos in officio continendos, & peruersos à malitia deterrendos. Usque adeò, vt si quis argumenta in vtramque partem ponderans, quærat cui Roma plus debere videatur, Romulo ne an Numæ Pompilio? credo hunc plus laudis meruisse: quod
vbi

vbi religio hominibus inest, illic etiam
 disciplina militaris percommode intro-
 duci possit: vbi carent religione homi-
 nes, quamuis disciplinam militarem ha-
 beant, ad eam nunquam rectè instituun-
 tur. Romulus etiam ad Reipub. institu-
 tionem, Senatum constituendum, & a-
 lias leges sancendas, non opus habuit
 diuinam aliquam auctoritatem præten-
 dere: quod tamen Numæ necessarium
 fuit: ob quas causas fingebar se cum Nym-
 pha consuetudinem habere, & ab ea e-
 doceri illa omnia, quæ populo Roma-
 no præscribere oporteret: quod quidem
 ob eam causam faciebat, quoniã ad novas
 leges de cultu religionis sancendas, non
 existimabat suam auctoritatem apud po-
 pulum satis ponderis habere. Id ipsum
 quoque ab aliis factitatum legimus,
 quocumque planè novas leges in Rem-
 publicam introduxere: neque enim aliàs
 potuissent persuadere hominibus vt il-
 las amplecterentur: Quamobrem si qui
 viri sapientes tale aliquid moliantur,
 dāt operam vt id diuino instinctu facere
 videātur: quemadmodum Lycurgum &
 Solonē fecisse nouimus. Pop. Romanus
 igitur Numæ Pōpilij bonitatē simul atq;
 sapientiā admirationi habebat, & quic-

quid ille cōsulisset amplectebatur. Sed neq; hoc illi parum profuit, quod iis temporibus essent homines naturā magis religiosi, atque simplices, quibus quæcunque oportebat, persuadere facile poterat. Nam si quis etiamnum quærat, qui homines faciliōres sint, ad amplectendam nouam Reipub. constitutionem optimis legibus instructam? Respondere oportet simplices illos, quales sunt qui loca montana incolunt: nam qui in urbibus habitant, corruptis moribus sunt, & quæ ignorare debebant, nimis peruersæ sciunt. Aptiores sunt igitur simplices illi ut rectè instituantur, & bonam disciplinam amplectantur, quemadmodum etiam marmor rude, & nullo modo dolatū, aptius est ad suscipiendam statuæ formam, quàm id quod à malo artifice dolatum, & cui lineamenta sinistrè impressa fuerunt. Quæcum ita se habeant, concludo cultum religionis à Numa Pompilio institutum, vnam è primariis causis extitisse, propter quas Romani in rebus gerendis tam felices fuerint. Nam ubi religio est, locū habent bonæ leges, ac bona disciplina, ex quibus fortunati, felicesque rerum euentus, in expeditionibus præsertim bellicis nascuntur. Sicuti è contrà etiam, sub-

lata

lata religione, corruere Rempub. oportet: quoniam sublato Dei timore, sequitur impietas, ex eaque ruina imperiorum: nam etsi princeps ipse fortasse pius sit, & subditorum impietatem virtute sua aliquo modo compenset: quia tamen is est mortalis, & fortè etiam vitæ brevis, necesse erit, vt eo moriente, virtus quoque quæ supererat sensim vna cum imperio labatur. Quæcunq; enim imperia vnus tantum hominis virtute fulciuntur, diuturna esse nequeunt, quod rarissimè contingat, vt illa eadem virtus in nouo successore deprehendatur. Qua de re Dan-tes poeta Italus sic cecinit:

Non sicut in ramos ex imo stipite succus

Influit. in liberos sic orta parentibus ipsiis

Descendit Virtus. —————

Cùm igitur res ita se habeat, non existimare debemus eum fortunatâ, felicemq; Rempub. instituisse, qui illam ita ordinauit, vt quandiu ipse viuit, rectè sub suo vnus imperio gubernetur: sed si quis eam ita instituit, vt etiam si ipse intereat, extet tamen nihilominus ratio qua conseruari queat: is verum finem fuerit assequutus: Huiusmodi verò formam reipubl. planè nouam: etsi difficilius sit persuadere hominibus ciuili vitæ quocumque modo

affuefactis, quàm simplicibus, & sparsum montana loca incolentibus: non tamen pronuntiamus planè impossibile esse, quin & illi eam amplectantur: Florentinus populus certè neque simplicem, neque ignorantem se esse arbitratur: at eisdem huic Hieronymus Sauanarola monachus persuasit, sese cum Deo colloquia habere. Quod non in eum finem dico, vt verum ne, an falsum fuerit? pronuntiare ausim: neque enim de tanto viro aliter quàm cum quadam reuerentia loquendum existimo. Sed affirmo infinitos homines Florentiæ extitisse, qui id pro certo crediderint: quamuis ab illo nihil miraculosum patrari vidissent: quod vitæ sanctimonia: doctrina, & res ipsa quam tractabat, omnia talia erant, vt fidem ei adhibendam testarentur. Quæ cum ita se habeant, non debent, qui bonâ sanctamque Reipub. formam instituere cupiunt, desperare, ne sint finem suum consequuturi, cum id aliis persæpè cõtigerit: quoniam homines, vt in præmio huius libri docuimus, semper iisdem naturæ legibus oriantur, viuunt, & intereant.

Quantum

Quantum intersit ad conseruandam Rempub. vt ratio diuini cultus atque Religionis habeatur: & quod ea in Italia, propter Romanam ecclesiam, deficiente, ruina imperij sequuta sit.

CAP. XII.

Q Vicunque Principes atque Respub. semetipsas conseruare cupiunt, in id vnum præ cæteris incumbere debent, vt verum religionis cultum rectè instituant, & vt venerentur: nec certius inditiũ de regionis alicuius ruina atque interitu vnquam habere poteris, quàm si in ea, diuinũ cultum despectui haberi ac sperni cognoueris. Id verò vt ita se habere intelligas: obserua cui fundamento, Religio innitatur eius loci, in quo vnusquisque nascitur: quod omnis cultus religiosus alicui fundamento insistat. Gentiliũ religio innitebatur responsis Oraculorũ, Aruspicum, & coniectorum, ex quorum instituto omnes cæteræ ceremoniæ, atq; sacrificia dependebant. Nam cum crederent, eum Deum qui tibi vel faustum vel infaustum quippiam præfagire nouisset: id ipsum quoque tibi posse largiri: templa, sacrificia, ac supplicationes illis decreuerunt, quibus eos varijs ritibus ve-

nerabantur: atque ita fiebat vt Oraculū
 Delphicum, & Iouis Ammonij, in vniuer-
 ſo propè orbe, hominib. timori & vene-
 rationi eſſet. Sed poſtquam eadem hæc
 oracula cœpere imperioſè reſpondere:
 animaduertent homines dolum ſubeſſe
 nec modò vllam illis fidem amplius ha-
 buerunt, verùm etiam impij ex ea re facti
 ſunt, & ad omnia perturbanda prompti.
 Itaq; in id diligenter incumbere debent,
 quicunque Reipub. aut regno alicui im-
 perant, vt eius Religionis quam ipſi co-
 lunt, & venerantur, fundamenta ſarta re-
 ctaque conſeruent: qua quidem re ciues
 ſuos pios, deuotosque efficiant, & aptos
 ad concordiam colendam. Quæcunque
 ergo in Repub. eò ſpectant, vt ad fidem
 fundamentis Religionis eius concilian-
 dam facere videantur, ea omnia ſapient-
 es Reipu. gubernatores fouere debent,
 etſi non vſque adeò certa veraque fortè
 fuerint: quod quidem tantò magis etiam
 curare debent, quantò magis ſapientes
 & rerum naturalium periti fuerint: cùm
 id à ſapientib. viris obſeruatū eſſe noueri-
 mus: ita quidē vt in falſa quoq; religione
 miracula approbarint falſa, cū eò ſpecta-
 rent vt hominib. Religio quædā ac pietas
 imprimeretur. Huiusmodi apud Roma-

nos multa extiterunt: veluti cum Veientum ciuitatem diriperent, & eorum aliqui Iunonis templum ingressi, eius simulachrum interrogassent, vellet ne cum illis Romam ire? tunc visum est quibusdā annuisse: quibusdam verò etiam verbis id ipsum affirmare. Quæ omnia illis contigerunt, quod templum sine tumultu, & singulari quadā deuotione animi ingressi sunt, vt apud Liuium legere est: itaque cum tanta veneratione interrogassent: visum est ipsis tale responsum audiuisse, quale se audituros prius sibi pollicebantur: nec eam opinionem ex illorum animis eripere voluit aut Camillus, aut cæteri viri principes: sed eam cõfirmandam potius censuerunt. Quod si hæc tam diligens cura diuini cultus, à Reipub. Christianæ principibus obseruata esset, secundum primam institutionem, & præcepta eius, qui illam nobis primùm tradidit: longe maiori fœlicitate, ac pace in orbe Christiano frueremur. Nunc cum nusquã minus vel pietatis vel religionis sit, quã in iis hominib. qui Romæ viciniore habitant: eaque Christianæ religionis caput censeatur: facillè conicere potes, Christianum orbem magnopere periclitari. Quod si quis etiam diligenter consideret

eum religionis cultū, qui nostra ætate in usu est, eumque conferat cum Prima Christianæ religionis institutione ac, veris fundamentis: is non potest vel illius inzeritum non metuere, vel diuinam ultionem non formidare. Et quamuis non defint qui opinantur, omnem quam Italia habeat fœlicitatem ab Ecclesia Romana dependere: tamen contrariam sententiã quis veriore existimauerit: considerando eos qui in Romana ecclesia nequaquã secundum Christianæ religionis præcepta viuunt, sed ea adulterant atque corrumpūt. Quibus hoc etiam accedit, quod eadem hæc Romana Ecclesia in causa est, cur Italia in partes diuisa, diuersis principibus pareat: cum tamen nulla regio verè fœlix sit, nisi sub vnus siue Reipubl. siue Principis imperio pareat, vt nostra memoria Gallia, Hispania accidit. Cuius rei ratio est, quod cum non modò in res sacras, sed etiam in res humanas imperium sibi vendicauerit Romana Ecclesia: non habuit illa quidem tantas vires vt vniuersam Italiam occupare potuerit: sed neque interim tam debilis fuit, quin euocare posset ad se aliquem præpotentem principem aduersus eos, quorum potentia illi in Italia formi-

formidolosa videretur. Id multis exemplis patet, cum vetustis tum recentibus. Nam & Caroli magni auxilio Longobardos expulit qui propemodum toti Italiae imperabant: & patrum nostrorum memoria Gallorum auxilio Venetorum potentiam fregit: eosdemque Gallos postmodum Helvetiorum copiis ex Italia eiecit. Ecclesia Romana igitur, cum neque tantas vires habuerit, quibus ipsa poterit, uniuersam Italiam occupare: neque etiam alteri, ut eam occuparet permiscerit: causa fuit ne sub unius imperium redigeretur, sed in varias partes diuisa multis Principibus parere cogeretur: ex eo accidit, ut discordiae principum debilitata, non modo Potentum atque Barbarorum principum, sed caeterorum quorumcumque, qui illam inuadere ausi sunt, libidini in praedam cesserit: quod quidem nos Itali soli Romanae ecclesiae debemus. Quod si quis haec omnia, quae de Romanae curiae deprauatione narraui, certo experimento cognoscere vellet, eum tam potentem esse oporteret, ut illam ad Heluetios, qui soli nostro tempore veterem religionis cultum & disciplinam militarem conseruare videntur, ad habitandum ablegare posset: concessa illi

videlicet est hic vera potentia, quã in Italia habet : Nam certum est, si id fieret, breui temporis spatio, illorum quoque hominum mores, huius Curiaë prauitate tantopere corruptos iri, quantopere id illis, ex vlla alia causa contingere vnquam queat.

Romanos per sepe Religionis quadam specie vsos esse, cum ad instituendam Rempub. tum ad suscipienda bella, sedandasq; seditio- nes, atq; tumultus.

CAP. XIII.

NON abs re facturum me puto, si propositis exẽplis ostendã, Romanos ope Religionis sæpe perturbatam remp. instituisse, & expeditiones quasdam suscepisse. Huiusmodi exempla cum apud Liuiũ multa sint, ego tamen pauca hæc tantum adducam. Postquam Pop. Romanus tribunos plebis consulari potestate creasset iique omnes, præter vnicum, plebei essent; orta est eodem anno Romę pestilentia grauis, atque annonæ caritas, præterea alia quædam portentosa apparuerũt. Hinc igitur Patricij sumpta occasione, asserebant has calamitates Pop. Romano à diis immortalibus immissas, ob abusum

summae

sum maiestatis Imperij, & malè vsurpatã
 tribunitiã potestati, neq; eos placari pos-
 se aliter, quã si legitima tribunitiæ pote-
 statis ratio restitueretur: qua re pauefacta
 plebs, tribunos omnes ex Patriciorũ or-
 dine creauit. In Veiorum obsidione lon-
 gissima etiam, cum milites rædio pertæ-
 si Romam redire vellent, religionis quo-
 dam prætextu ad obsidionem cõtinuan-
 dam à ducibus retenti fuere: Nam cum
 Albanus lacus excreuisset: Oraculum A-
 pollinis ita sunt interpretati, ac si illa a-
 quarum inuandatio, urbem eo anno ex-
 pugnatam iri nuntiaret: adhibitusque ad
 Albani huius prodigij procurationem, &
 placandos deos Vates qui Romæ capti-
 uus tenebatur. Quibus omnibus miles
 persuasus, patienter belli molestias tole-
 rauit: atque inde factum, vt Camillus Di-
 ctator creatus urbem expugnarit, quam
 Pop. Romanus toto decennio oppugna-
 uerat. Quæ quidem Romani nunquam
 tam foeliciter perfecissent, neque tribu-
 nitiam potestatem ad Patricios reuoca-
 re potuissent, nisi religionis prætextu ad-
 iuti, cum milites, tum plebem in officio
 sciuisent continere. His exemplis simi-
 le est, quod accidit, tunc cum Terentil-
 lus tribunus plebis legem Terentillam,

Linius lib. 5.

Linius 3.

de qua postea differemus, promulgare vellet: nam etiam tunc ad sedandos illos motus, quos ea res pepererat, vsi sunt patres religionis quodam prætextu, duplici ratione. Primum enim Sybillinos libros per duumuiros adire iusserunt: atque inde nuntiarunt periculum imminere ciuitati, libertatis eo anno amittendæ, nisi seditionibus abstineretur. Quod etsi Tribuni criminarentur, à patribus factum ad impediendam legem: plebis animos tamen vsque adeò permouit, vt Tribunos tanto ardore non amplius sequeretur. Deinde, cum per eosdem tumultus Appius Herdonicus quidam ope exulum atque seruorum, quos quater mille & quingentos secum habebat, noctu Capitolium atque arcem occupauisset, periculumque esset, ne si aut Aequi aut Volsci Romani nominis hostes perpetui aduentassent, urbem essent expugnaturi: nec desinerent tamè etiam tum tribuni, legis promulgationem vrgeret assererentque id quoque à patribus fictum esse, vt legem impedirent: tum è Senatu egressus P. Valerius consul, vir grauis atque disertus, minas argumentis miscens, demonstrauit populo, quæ pericula vrbi ob Capitolium caprum imminerent: & quam

quam intempestiva illa esset legis ferendæ occasio: tantum effecit ut iuramento omnes astringerentur, se à Consulibus voluntate non discessuros: Eum ergo sequuta plebs Capitolium recuperavit. Sed cum in eâ expugnatione P. Valerius fuisset interfectus, eique. L. Quintius Cincinnatus in Consularu successisset: ne plebi onerium relinqueret, aut ansam præberet eandem Terentillam legem meditando; atque urgendi, in Volscos & Aequos legiones ducere decrevit. Sed cum id Tribuni eludere conarentur, quærentque quonam pacto exercitum educaturi Consules essent, quod delectum habere Tribunorum nemo passurus esset: Tum Quintius, nobis verò nihil delectu opus est, inquit, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iuraverint: conuenturos se iussu Consulibus, nec iniussu abituros: edicimus itaque omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adstis. Quibus dictis etsi Tribuni resisterent, plebemque exolvere Religione conarentur, quod id iuramentum non Quintio, qui tunc priuatus homo erat: sed Cōsuli præstitissent. Sed plebs per mora religionis

reuerentia, maluit consules sequi, quàm
videri iusiurandum vlla ratione sefellisse:
vsque adeò scilicet scelicia erant illa tem-
pora, & homines minime mali: & vt Li-
uius inquit: Nondum hæc quæ nunc te-
net seculum negligentia deum venerat,
nec interpretando sibi quisque iuramen-
tum, & leges aptas faciebat, sed suos po-
tius mores ad ea accommodabat.

Hiscæ ita constitutis cum Tribuni cer-
nerent, se non posse resistere Coss. in eo-
rum voluntatem & ipsi descenderunt,
metu amittendæ dignitatis: pactumque
vt toto anni spacio, neq; ipsi de lege Te-
rentilla quicquam agerent, nec consu-
les plebem ex vrbe ad bellum euocarent.
Atque hîc quoq; cernis, Senatû religio-
nis ope, turbulentos hos tribunitiæ po-
testatis motus sedasse, & præsentis diffi-
cultates superasse: neque eas sine illa su-
perare potuisse.

*Romanos interpretari solitos auspicia, ita vt ad
illorum institutum atque voluntatem accommoda-
rentur: Quod si quando Religionem negligere co-
gebantur, prudenti quadam explicatione, se
eam obseruasse simulabant. Si quis tamen
illam temerè contempsisset,
cum puniebant.*

CAP. XIII.

ERant apud Gentiles Auguria, vt ante diximus, religionis quam illi colebant fundamentum: apud Romanos autem permultum ad res bene gerendas etiam conferebant: atque hinc fiebat, vt illorum potissimam curam haberēt: nam & in comitiis consularibus iis utebātur, & in suscipiendis expeditionibus, & in praeliis committendis, & omni denique Actione quæ magni momenti esset domi militiæque: nec vnquam expeditionem quampiam suscepissent, quin prius militi persuassissent, id deorum immortalium instinctu à se fieri, qui victoriam Pop. Romano promississent. In exercitu autem veterum auspicioꝝ vsus erat, & inter cetera, genus quoddam habebant, quod à Pullis Pullarium vocabatur, eoque antequam praelium committerent semper utebantur: ac siquidem pascerentur pulli, bonis auspiciis se praelium committere putabant: sin minus, à dimicatione abstinendum iudicabant. Quæ ratio Auspicioꝝ, etsi talem significationem habere putaretur: si quando tamen euidentes rationes dimicandum esse suaderent, id faciebant persæpè etiam contra Auspicioꝝum præfagia: sed interim eadem præsa-

gia, contra communem significationem,
 dextrè interpretabantur, ne se contra il-
 lam quicquam fecisse, aut religionem cõ-
 templisse videretur. Tale quiddam præ-
 stitit Papyrius consul, in prælio, quod a-
 pud Aquiloniam contra Samnites maxi-
 ma commisit, & quo vires illorum quã
Liuius lib. 10. maximè fregit. Nam cum ad pugnandum
 ipse atque in exercitu omnes prompti
 paratiq̃ue essent, & ex prælio victoriam
 certam sibi pollicerentur: pullarium in
 auspicium misit. Sed cum pulli non pas-
 cerentur, & tamen Pullarius ipse, & qui
 cum illo erant nouissent, quam prompti
 paratiq̃ue essent cùm ipsius Imperatoris,
 tùm cæterorum omnium animi ad pu-
 gnandum: ne iis rei benè gerendæ occa-
 sionem præriperent, ausus est Pullariorũ
 primarius auspicium mentiri, & tripu-
 dium Solistimum Consuli nuntiauit, ac
 bonis auspiciis prælium committi posse
 indicauit. Quibus ita cognitis, Papyrius
 aciem summa diligentia instruit. Sed in-
 terim dum his intentus esset Imperator,
 altercatio inter Pullarios orta de auspi-
 cio eius diei: exauditaq̃ue ab Equitibus
 Romanis, qui rem haud ipemendam ra-
 ti, Sp. Papyrio fratris Consulis filio, de e-
 ius diei auspicio à pullariis ambigi renũ-
 tiarunt:

tiarunt: quod cum ille inquisiſſet, & ré
 ita ſe habere intellexiſſet, ad Conſulé de-
 tulit: Cui ille, Tu quidem maſte virtute
 diligentiaq; eſto: Cæterum qui auſpicio
 adefſt, ſi quid falſi nuntiat, in ſemetipſum
 religionē recipit: mihi quidem tripudiū
 nuntiatum, Pop. Romano, exercituique
 egregium auſpiciū eſt. Quæ cum dixiſ-
 ſet, vt euentus ſuo præſagio responde-
 ret, mandauit centurionibus vt Pullarios
 inter prima ſigna conſtituerent. Itaque
 dum ſigna promouerent aduerſus hoſtes
 priuſquam clamor tolleretur, & concur-
 reretur, emiſſo temerè pilo iſtus Pulla-
 rius ante ſigna cecidit, quod vbi Conſulī
 nuntiatum eſt: Reſpondit iam omnia bo-
 nis auſpiciis ſucceſſura, cum Pullarius
 ſuo interitu mendacium expiaſſet: iam-
 que deos placatos exercitui adfuturos.
 Quo loco cernis manifeſtè, Papyrium i-
 ra interpretatum eſſe auſpicia, vt nec
 pugnandi occaſionem omiſerit, contra
 quam illa viderentur ſuadere: nec tamen
 quis illi poſſet etiam obiicere, quod au-
 ſpicia, & religionē contempſiſſet. Cōtra-
 riū accidit Appio Pulchro, cū primo bel-
 lo Punico in Sicilia plium cōmittere vel-
 let nāpoſtq; Pullarij reſpōdiſſent, pullos
 nō paſci, Videamus, inq̄, nū fortè bibere

velint? & in mare coniectis pullis, cū hoſtibus manus conseruit: sed cum victus eo conflictu succubuisset: Romę damnatus est, non tam ob aduersam fortunam, quàm quod auspicia temerè contempſisset. Papyrio verò, quod prudenter auspiorum significationem fuisset interpretatus, honores decreti fuerunt. Eò autem spectabant huiusmodi auguria omnia, vt miles ad dimicandum alacrior redderetur: ex qua alacritate victoria vt plurimū sequebatur. Fuit quę hæc auspiciandi ratio, non modò Romanis vsurpata, sed aliis quoque gentibus, cuius exemplum capite sequenti subiiciemus.

Samnites ad Religionem, ceu ad extremum remedium, rebus afflictis, confugerunt.

CAP. XV.

Liuius lib. 10. **S**Amnites à Romanis persæpè prælio superati, & demum in Thufsia amisso exercitu ac ducibus militarib. planè fracti esse videbantur, cum neq; à Tuscis, Gallis, aut Vmbris, qui socij fuerant & vnà cum ipsis erant superati, auxilium expectare possent. Eo quę iam redierat illorū res, vt de illis Liuius dicat: Nec suis nec

nec externis viribus iam stare poterant. tamen bello nō abstinebant, adeò ne infeliciter quidem defensæ libertatis tēdebat; & vinci quam non tentare victoriam mallebant. Ad huiusmodi angustias adducti, cum extrema quæque tentare decreuissent, & intelligerent tamen se vincere non posse, nisi obstinatissimos haberent ad dimicandum militum animos: ad Religionem ceu extremum remediū confugerunt. Nam ex libro veteri, sacerdote Ouio pacio, homine magno natu, sacrificium ex antiqua Samnitium religione petierunt. Sacrificio perfecto, eorum Imperator per viatorem iubebat acciri nobilissimum quemque. Apparatus Sacri talis erat qui animum religione perfundere posset. Nam locus erat cratibus conseptus in medio castrorum, puteisq; ac linteis contextus, patens ducentos pariter pedes in omnes partes. In medio oræ, victimæque circa cæsæ, & circumstantes centuriones strictis gladiis. Admouebatur altaribus miles vt victima magis quàm vt sacri particeps: adigebaturque iureiurando, quæ visa auditaque in eo loco essent, non enuntiaturum: deinde iurare cogebatur diro quodam carmine, in execrationem capitis familiæque & stir-

pis composito, nisi isset in prælium quò
 imperatores dixissent: & si aut ipse ex a-
 cie fugisset, aut si quem fugientem vidis-
 set, non extrèplo occidisset. Id primo qui-
 dam abnuentes iuraturos se, obtruncati
 circa altaria sunt, iacentes deinde inter
 strages victimarum, documento cæteris
 fuerunt ne abnuerent. Hoc sacramento
 astrictos, vt maiore religione tenerentur,
 variis etiam signis ornauerunt: nam ex
 quadraginta millibus quos collegerant,
 mediam circiter partem vestimentis al-
 bis induerunt, iisque arma, insignia, & cri-
 stas galeas attribuerunt, vt inter cæte-
 ros eminerent: tandemque ad Aquiloniã
 confederunt. Sed aduersus eos tamẽ Pa-
 pyrius Consul dimicaturus, ea omnia pat-
 ui fecit, & suos ne huiusmodi religioso
 sacramento tenerentur, alloquens. Non,
 inquit, Cristas vulnera facere, sed per pi-
 cta, atque aurata scuta transire Romanum
 pilum, & candore tunicorum fulgentem
 aciem, vbi res ferro geratur, cruētari. Hęc
 omnia denique in illorum caput transi-
 tura, cum nephando sacro hominum, pe-
 cudu mque cædem miscuerint, & ob fra-
 cta toties fœdera deos, ciues, atq; hostes
 aduersus sese irritarint. In Conflictu tan-
 dem vicere Romani, quod illorum vir-
 tus, ma-

tus, maiorem Samnitibus metum incussisset, ob memoriam toties acceptæ claudis quam iis religio potuerit vel virtutis vel pertinaciæ ad pugnandum infundere. Quod etsi ita sit, videmus tamen manifestè, quod rebus tantopere afflictis, ad religionem tanquam extremum remedium confugerunt: nec in vlla alia re tantam spem recuperandæ virtutis posuerunt: ex quo intelligere licet, quantum præsidij quis in veræ religionis recto vsu habere queat. Itaque de hac re, hoc loco differendum putavi, tanquam de ea, quæ ex maximè necessariis Romanæ Reipublicæ constitutionibus dependebat.

Si quis populus consuevit sub Principis imperio viuere, non posse eum libertate frui, nec eam conseruare si maxime illam casu aliquo acquireret.

CAP. XVI.

SI quis populus sub Principis imperio viuere consueuerit, & casu aliquo acquirat libertatem, vt Romanis accidit postquam Tarquinius expulissent: ei difficile est libertatem conseruare: vt histo-

ricis exemplis quamplurimis probari potest. Neque caret hæc res suis causis, & rationibus: nam plebs habet simile quidam cum fera, quæ etsi sua natura in syluis pastum quærere, & latebras suas habere solet: si quæ tamen captiua à teneris annis, in carcere nutrita fuerit: ea dein de si in liberos campos libera dimittatur, neque pastum quærere, neque latebras in quibus se occultet inuenire nouit: itaque facile rursus incidit in casses cuiusq;, qui illâ deinceps venari conabitur, Idem accidit populo, qui consuevit sub aliorum imperio viuere, & ad nutum aliorum gubernari. Nam etsi casu quodam libertatem consequatur: tamen neque rationes nouit quibus se defendere, aut alios offendere possit, nec cum Principibus vicinis aliquam notitiam habet, per quos auxilium aliquod sperare queat ad conseruandam libertatem, spontè redit sub idem iugum aut etiam deterius quàm id, quod modo excusserat: id quæ illi accidit quamuis non sit omnino corruptis moribus. Quod si planè corruptis morib. fuerit, tunc ne pauxillum quidem temporis poterit frui libertate: vti postea docebimus. De eo populo ergo nostra sit instituta oratio, in quo

quo si non omnes, attamen maior pars viri boni fuerint. Nam & in eo alia quædam & quidem præcedente maior difficultas sese offert: Quoniam excusso iugo tyrannidis, si quando libertas acquiritur: non fieri potest, quin hostes simul acquirantur, quorum interest ne libertas duret: è contrà autem non acquiruntur amici, quorum intersit vt illa conseruetur. Id ita intelligas velim. Quicumque durante tyrannide Principi familiares erât, & muneribus ab eo præfecti illius opibus fruebantur: ij omnes ægrè ferunt, se, excusso tyrannidis iugo, loco motos esse: quamobrem operam dant, si quæ occasio se offerat, vt in priorem dignitatem restituantur, atque ita libertatis hostes, ad tyrannidem rursus aspirant. Amici verò, quorum intersit vt libertas conseruetur, quique tanto studio eam tueantur, excussa tyrannide, non acquiruntur: quoniam in libera Repub. honores, officiaque iis tribuuntur, qui vel sua virtute, ac beneficiis erga Rempub. vel alia aliqua honesta ratione eos meriti esse videntur. At si quis id quod videtur meritis esse, à Republ. obtinet: nihil singulare ei debere se putat, quoniam, id suis meritis, non Reipub. liberalitate, aut gratia æstimat. Præterea

nemo est etiam, qui communem illam libertatis utilitatem ex æquo ad omnes redundâtem, rectè agnoscat: quique rectè æstimet, quam bonum iucundumque sit, ut res tuas liberè possidere, sine cuiusquâ metu possis, & ut coniuges, liberosque tuos ab omni iniuria tutos conseruare queas: nemo enim est qui se fateatur quicquam ei debere à quo non lèditur, eò ipso quod non lèdatur. Quæ cum ita sint: nulli conciliantur nuper partæ libertati tales amici, qui putent tantum interesse sui, ut libertas conseruetur: quantum putant interesse sui hostes illi, qui excussa tyrannide suis muneribus priuati deiectique de illo dignitatis gradu fuerunt. Quod si rationem quæris, qua possit quis in Repub. quæ fortè ex casu libertatē acquisiuit, remedium opponere iis malis, quibus libertas amitti queat per huiusmodi domesticos hostes? Ad id ego respōdeo, Romanorum exemplum imitari oportere: qui Bruti filios necauerūt, quod ipsi vnà cum aliis quibusdā è summa nobilitate aduersus patriam coniurassent: eò quod sub Consulū imperio non liceret ipsis frui ea licentia, qua durante Tarquiniorum regno fruebantur: existimarentque populi Romani libertatem in
suam

suam seruitutem vertisse. Quod si quis ex
go Populum quempiam gubernare cu-
piat, siue ita vt liber sit, siue vt suo impe-
rio pareat : in id præcipuè statim à prin-
cipio incumbere debet, vt tutus sit ab iis,
quos existimabit huic suo imperio ho-
stes esse: alioquin enim neutiquã diu re-
gnabit. Sed interim neque hoc ignorare
oportet, quod is Princeps infœlix sit, qui
id non possit aliter facere, quam per cæ-
des, & homicidia: nam eum populo inui-
sum fieri certum est: & quo maiori cru-
delitate ad sui defensionem vti cogitur,
tantò magis infestam semper habebit po-
puli multitudinem: & hoc ipso infirmio-
res vires habebit: nec vllum maius reme-
dium esse potest imperij confirmandi,
quàm vt tibi populi benevolentiam con-
cilies. Et quia ex disputatiõe de Rep. per
occasionem ad Monarchiam digressi su-
mus, ne opus sit alibi de hac re differere:
hïc quoq; ostendam breuiter, quid de pri-
ma illi⁹ institutione sentiã. Quod si quis
patriæ suæ imperiũ fortè obtinuerit, cu-
piatq; populũ qui illi offensus sit, recõci-
liare, sibiq; beneuolũ efficere: is cõsidera-
re debet, quidnã sit quod is populus ma-
ximè apperat. Deprehēdet auté eũ duas
res maximè desiderare: nã & vindictã ad-
uersus illos qui amittēdę libertatis causa

fuerunt, optabit, & vt in pristinā libertatem restituatur. Horum alterum populo largiri potest, eumq; voti planè compotè efficere: alterum et si non possit omnino concedere, potest tamen eius aliquam speciem dare. Prioris exēplum in promptu est. Clearchus Heracliensium tyrannus semel in exilium pulsus fuerat: sed cum ciuitas recuperata libertate intestinis factionibus laboraret, cernerentque optimates se à plebeis vinci: coniuratione facta, urbem erepta populo libertate Clearcho tradiderunt. Clearchus occupato vrbis imperio, cum se in media cum plebeiorum, tum optimatum turba constitutum cerneret, simulque animaduerteret se, cū horum immensis cupiditatibus, satisfacere: tum illorum rabiem, qui amissæ libertatis dolorem conquerebantur, simul non posse sedare: decreuit spreta optimatum superbia, plebem sibi conciliare: arreptaque occasione optimates omnes interfecit: eaque in re præclarè satisfecit iracundiæ plebis, quam ob amissam libertatem aduersus optimates conceperat. Alteri plebis desiderio, quo in pristinam libertatem restitui cupit, cum Princeps per omnia satisfacere nequeat: causas certe expendere debet, propter quas

quas id plebs expetat: quæ quidem duæ
 ferè erunt. Quidam enim, sed perpauci,
 id petèt, vt ipsis dominari & publicis mu-
 neribus præfici liceat: Cæteri omnes non
 nisi propterea liberi esse cupiunt, quàm
 vt rebus suis tuto & paccatè frui queant.
 Ex priorum numero perpauci esse solèt,
 cum in libera Repub. rarò plures quam
 quadraginta aut quinquaginta esse sole-
 ant, qui rerum potiantur, quamobrem se
 aduersus has munire poterit princeps,
 partim eos e medio tollendo: partim e-
 tiam illorum operam in administrandis
 rebus vsurpando. Posteriores longè plu-
 res sunt, quibus satisfieri potest, si leges
 ferantur quibus & de Principis potentia,
 & plebis securitate eadem ratione cauea-
 tur: Id enim si Princeps fecerit, neq; dein-
 de hasce leges vllò modo violauerit: effi-
 ciet breui tempore, vt populus se tutum
 esse intelligat, & pacificè quieteq; viuat.
 Exemplò nobis esse potest Galliaè regnū,
 quod ob eas causas paccatum est, quia
 Reges eius multis legibus ad conseruan-
 dam populi securitatem obligātur: Nam
 à principio ita institutum fuit hoc regnū,
 vt reges & redditibus pro arbitrio frue-
 rentur, & quæ ad rem bellicam pertinēt
 pro libitò administrarent: de cæteris ni-

hil, nisi secundum leges disponderent. Si quis Princeps ergo, aut Respublica, non se statim à principio aduersus huiusmodi pericula muniuerit: tunc saltem id faciat oportet, quod Romani necatis Bruti filiis fecere, prima quoque occasione: eam si quis neglexerit, seram poenitentiam aget. Populus Romanus certe expulsis Tarquiniiis, oblatam libertatem non nisi iis rationibus, de quibus iam differuimus, conseruauit: ad quam rem illi plurimum profuit, quod nondum essent corrupti ciuili mores: quod si corrupti fuissent, neque hisce, neque ullis aliis remediis id facere potuisset. Nam neque alibi id fieri potest, ut capite proximo differemus.

Quam difficile sit ut populus, qui corruptos mores habeat, partam nuper libertatem conseruare possit.

CAP. XVII.

Nisi Reges statim fuissent expulsi Roma, necesse erat, ut mihi certe uideatur, urbem debilitari, & pristinam uirtutem roburque amittere. Considera enim quam prauis corruptisque moribus essent iam tum reges illi: Quod si eadem corruptela ad tertium usque successorum propagata fuisset, facile serpsisset etiam in populum, eo que infecto,

feſto, nunquam potuiſſet ciuitas reſtau-
 rari, & vires, virtutemq; ſuam recuperare.
 Sed quoniam pernicies hæc occupaue-
 rat quidem Reipub. caput, membra cæte-
 ra nondum infeſta erant: potuere, ſubla-
 to prenitioſo illo capite, reliqua mēbra
 ſanari, & parta libertas cōſeruari. Pro cer-
 to enim ſtatuiſſe oportet, ciuitatem eam
 quæ principis imperio cōſueuerit parē-
 re, & in qua mores hominū planè ſint de-
 prauati, non poſſe conſeruare libertatem
 ſi eam occupauerit, ne quidem ſi vniuer-
 ſa eius principis familia extirpetur: ſed
 ſubinde nouis dominis parēre cogetur
 qui ſe mutuo expellent: abſque principe
 verò nunquam ſubſiſtet: niſi vnus aliquis
 fortè in ea ciuis extiterit: cuius cū vir-
 tus heroica, tūm bonitas illam aliquan-
 diu conſeruet. Sed neque id quidem diu-
 tius durare poterit, quam vita eius qui
 illam conſeruat: vt Syracuſanis accidit-
 ſe nouimus: qui Dionis, & Timoleon-
 tis virtute diuerſis temporibus libertatē
 cōſeruarūt: ſed iis vita fūctis, ſub antiquū
 tyrānidis iugū redierūt: ſed omniū euidē
 tiſſimū eſt exemplū Romanorū, q̄ eiectis
 Tarquiniis, rationē conſeruandę liberta-
 tis ſtatim apphenderūt: ſed interēpto C.
 Cęſare, ſublatoq; C. Caligula, atq; Nerone

vna cum tota Cæsarum stirpe, nec conseruare libertatem, nec eius aliquod principium introducere potuerunt: cuius diuersitatis ratio ex eo tantum pendeat, quod Tarquiniorum tempore non essent corrupti populi Romani mores, sicuti postea C. Cæsar, Caligulæ, atque Neronis temporibus erant. Id autem vel ex eo colligere potes, quod tunc, ad conseruandum populi aduersus tyrannidem studium, sufficiebat iusiurandum, quo iurauit nunquam se consensurum vt quis Romæ regnaret: sed interfecto C. Cæsare, nec Bruti auctoritas, atque seueritas, neque legiones ad Orientem dispositæ populū permouere potuerunt, vt libertatem quā ad primi illius Bruti imitationem in urbem introduxerat, constanti firmoque animo defenderet. Tanta scilicet corruptela infecti iam erant pop. Romani mores, præsertim eorum qui Marianæ factionis fuissent: in qua cum C. Cæsar principatū obtineret, plebem sibi conciliauit sensimque subiecit, tanto artificio, vt iugum quod ceruicibus eorum imponebatur, non sentirent. Hoc Romanorum exemplum propositæ disputationi conuenientissimum est: sed neque desunt exempla eorum populorum, quibus idem quod

quod Romanis, nostra quoque ætate accidit. Nam Mediolanenses & Neapolitani, quocunque modo seruitutis iugo liberentur, libertatem nunquam conseruare possunt: idque illis accidit ob deprauatos corruptosque omnium mores: Mediolanum ipsum mortuo Philippo vicecomite libertatem consequutum erat, eiusque conseruandæ rationem introducere voluit, sed conseruare non potuit. Romanis ergo faustum fortunatumque fuit, quod eorû reges mox insolescere & deprauatis moribus esse cœperint: nam ita factum est, vt expulsi fuerint, antequam illa morum corruptela etiam in populû serpere potuerit: quæ si eum etiam infecisset, non potuissent tot plebis senatusque contentiones postmodum ortę, tam felicem finem sortiri, vt vrbe profuerint potius quàm damnum illum attulerint. Ex quibus non inferri posse dicimus, longè pluris interesse, vt populus probatis moribus sit, quàm vt bonas leges habeat, Neque enim illæ in corrupta ciuitate prodesse possunt, nisi ab aliquo præpotenti seueroque ciue custodiantur vrgeanturque eò vsque, donec homines iis parere consuescant. Sed id ipsum quam difficile est: Nam etsi quæ ciuitas ob corruptelam

populi declinare versus interitū incipit, eam quoque restaurari non posse ostendimus, nisi fortè singulari alicuius ciuis virtute, qui bonas leges in vsum reuocet: id ipsum non diutius durare monstraui-
 mus, quam idem hic vir superstes sit: eo vita functo redeunt denuo omnia in antiquum statum: sicuti Thebanis accidisse legimus, qui Epaminonde auxiliò, atque virtute Rempub. rectè institutam conser-
 uarūt tandiu, quandiu ille vixit: sed postquam ille ex hac vita migrasset, ad anti-
 quam morum prauitatem redierunt. Ratio est, quod nemo tā longæuus esse pos-
 sit, vt malis moribus lógo tempore assue-
 ram ciuitatem, exuere queat ea morum
 prauitate, & aliis bonis moribus assuefa-
 cere. Oporteret enim eum qui tale quid-
 dam præstare conetur, longissimæ vitæ
 esse, aut certe plures eadem virtute sibi
 mutuo succedere: quod vbi non accidat,
 ad interitum rursus omnia tendere oport-
 rebit: nisi quis multis cædibus, atque pe-
 riculis in huiusmodi deprauatam ciuita-
 tem, planè nouam Reipub. formam, eam-
 que meliorè introduxerit. Sine magnis
 enim motibus nequit rectè institui ciui-
 tas, ad conseruandam libertatem, quæ
 ad id ipsum ob prauos populi mores, in-
 epta

opta erat: propterea quod in ea soleat esse magna distributiuae iustitiae inaequalitas, quae sine magnis motibus ac vehementibus remediis, emendari non potest: & per pauci sunt qui iis rectè uti, aut velint aut nouerint, qua de re alio loco differemus.

In ea ciuitate, cuius populus corruptos mores habeat, si quae occasio libertatis se offerat, qua ratione quis eam vel conseruare praesentem, vel absentem arripere, atque institueret?

CAP. XVIII.

NON ab re mihi facere videor, si iis quae hacten^o à nobis disputata sunt, quaestionem adiungam qua quaeritur, num in ciuitate: quae corruptos habeat ciuium mores, vlla ratio sit conseruandae libertatis, si quando ex aliquo casu illi contingeret? aut si illa non sponte se offerat, num aliquis eius comparandae modus esse queat? Hac de re ego certè pronuntio, vtrumq; propositae quaestionis membrum difficillimum esse: & quamuis in re tam dubia, difficulter certi quippiam constituere queamus, quod in moribus ciuitatis corruptis, etià magnū discrimen sit secundū

magis & minus consideratum: tamen cū de cæteris omnibus subtiliter disputare decreuerimus, neque hoc problema negligere decreuimus. Quod si ergo corruptelam morum ciuitatis summam esse: tantò quoque maiorem difficultatem cōfiteri oportebit, ad id quod propositum est consequendum: quod vix vllæ leges summam populi corruptelam frenare queant. Nam neque boni mores, in ciuitate absque bonis legibus: neque bonæ leges nisi per benè moratos homines cōseruantur. Sed neque leges, quæ in ipso ortu Reipub. à bonis viris latæ sancitæq; sunt, sufficientes vtilisq; sunt ad eos ciues frenandos, qui in eadem Repu. à maiorum virtute degenerarunt & prauifati sunt. Quibus deinde hoc etiam accedit, quod etsi leges in Repub. quandoq; mutantur & ad præsentem necessitatem accommodantur, antiquæ tamen consuetudines atque statuta rarissimè immutantur: eoq; fit vt leges nouæ minus prodesse queant, ad tollenda vitia quæ regnant. Quæ vt rectè intelligas, sic accipe. Romæ antiqua consuetudo antiquumq; statutum erat, quo Respubl. in Senatum atque Populum diuisa erat, pendebatq; omnis potestas vel à populo, vel à Senatu, vel

tu, vel à Consulib. vel denique à tribunis plebis: ratio item creandi magistratus ferendarumque legum antiqua quadam consuetudine dependebat: Hæ consuetudines in Repub. ex nullo vnquam motu vel certè parum omnino immutatæ sunt: certæ leges subinde fixæ & refixæ fuerunt, prout, quæ subinde grossabantur vitia, id ipsum postulare videbantur. Atque hæc ratio fuit legis de Adulteris, Sumptuariæ, Ambitus atque aliorum hisce similibus, quæ subinde ferebantur prout occasio id postulabat. Quæ tamen non poterant in tanta morum corruptela, solæ bonos ciues efficere: quod eos tunc nõ aliter ad frugem reducere liceret, quàm si cum nouis hisce legibus etiam antiquæ illæ consuetudines atque statuta immutata fuissent, & noua planè forma Reipub. introducta. Nam quod antiquæ illæ consuetudines non amplius ex vsu Reipub. essent, cum ciuitas in tantam morum corruptelam incidisset: id ex modo creando magistratum maximè, ac ferendarum legum ratione manifestum esse potest. Quod enim nec consulatus neque reliquæ summæ dignitates cuiquam conferiebantur, qui non ad ea ex professo aspiraret, eaque pereret: id antiquitus qui-

Creandi magistratus ratio apud Romanos.

dem rectè vsurpabatur: neque enim quisquam indignus ad illa officia aspirabat: & si qui digni illa petiissent, non facile patiebantur repulsam, quod cum boni ciues essent, non ea ignominia quemquam afficerent. Sed hæc ipsa cõluetudo, postquam corrupti fuissent ciuiũ mores, Reipub. nequaquam amplius salutaris aut vtilis erat: nam hinc fiebat, vt ad hos magistratus aspirarent, non qui virtute sed qui potentia, & gratia reliquos superabant: qui tenuiores erant, quamuis virtute excellerēt, huiusmodi honores petere non audebant, metuentes repulsam. Atq; hic creandorum magistratuum abusus, non subito, sed sensim, vt & in cæteris rebus euenire solet, irrepsit in Remp. Nã postquam domassent Asiam, & Africam, totamque ferè Græciam in suam potestatem redegissent: securi esse videbantur, neque hostes se habere putabant à quibus liberati suæ aliquod periculum impendere posset: Hæc ipsa autem securitas, & quies effecit, vt in creandis magistratibus, Pop. Romanus primo Consulatum non tam iis cõferret qui virtute excellerent, & hostes superare possent, quam iis qui gratia valerent, quique homines præhensare, & eorum benevolentiam sibi conciliare nouissent, Secundo adhuc in peius ruens,

eundem conferebat illis qui potentia valerent: sicque paulatim factum est, ut virtutis nulla ratio haberetur. In ferendis autem legibus licebat Tribuno plebis & cæterorum quoque civium unicuique, legem, quam ex usu Reipub. esse putaret, Populo disputandam proponere, ut omnes ac singuli cives, quid de ea sentirent publicè pronuntiare possent, antequam illa sanciretur. Quæ consuetudo olim, cum cives omnes viri boni beneque morati erant, Reipub. utique proderat: cum intersit, ut si quis est cæteris prudentior, id possit in communem civium usum conferre, quod novit Reip. utile esse: & refert etiam non parum, ut de eo quod publicè rogandum sit, unicuique sententiam dicere liceat, ut plebs auditis omnium sententiis, optimam quamque eligere queat. Sed postquam cives depravati, & in tantam morum corruptelam lapsi sunt, non utilis, sed perniciose fuit Reip. eadem consuetudo, quod soli potentes leges proponere auderent, & eas quidem tales, quibus magis ipsorum potentia confirmari, quam libertas publica conservari posset: nec audebat etiam contra has eorum leges quisquam disputare, quod illorum potentia formidabilis esset: atque ita fiebat: ut eas populus in suam ipsius perniciem amplecteretur. Hæc unica

Ratio ferendarum legum Romæ ut in absum venerit.

ergo ratio erat, qua Roma in tanta morū corruptela libertatem potuisset conseruare: si & nouis legib. vitia q̄ grassabātut subinde emēdassent: & legū fundamenta ipsas antiquiss. ferendarū legū creando- rumq; magistratuū consuetudines planē immutassent & præsenti tēpori ac cōmodassent: neq; enim possunt eadē fundamenta legum conuenire ei Repub. quæ ciues habet malē moratos, malosq̄ue vt conueniebant ei, quæ ciues bonos ac benè institutos habebat: quod contraria subiecta non debeant eodem modo tractari. Sed quoniam huiusmodi antiquarum consuetudinum mutationem, necesse est vel simul ac statim fieri, postquam cognitæ fuerint præsenti tempori non cōuenire: aut sensim, paulatimque antequā ab omnib. id animaduertatur: dicovtrumque difficillimum esse. Sensim enim si mutantur huiusmodi antiquæ consuetudines: necesse est id ab aliquo sapiente ciue institui, qui è longinquo videat, quā sint futuræ Reipub. periculosæ. Sed quā facile rursus huic sapienti, se alij ciues opponere poterūt? quibus non persuadere poterit, id quod ipse è longinquo cernit. Præterea omnes ita sumus affecti, vt ab antiqua viuendi consuetudine non libenter

benter discedamus. Quod si emendandę
sint hæ antiquæ cōsuetudines tunc, cum
iam constat eas Reipub. inutiles pericu-
losasque esse, & proinde simul tollendas
è medio: ne id quidem sine magno peri-
culo atque difficultate fieri potest: quod
ad eam rem non sufficiant media legib.
consentientia, quæ neque ipsa quidē pe-
riculo vacant: sed confugiendum sit ad
nouas quasdam rationes, adeoq; ad arma
ipsa veniendum: Nam antequam Reipu-
formam plane innouare possis, eamque
ex animi tui sententia instituere: neces-
se est vt ipse, vel per vim, imperiū eius ob-
tineas. Sed quia is qui Rempu. ad liberta-
tem conseruandam instituere informa-
reque vult, vir bonus esse debet: Urbis im-
perium verò occupare per vim, non esse
solet viri boni officium: id circo vix inue-
nietur qui propositum habens tam bonū
Reipub. benè instituendę finem, vt id effi-
cere queat, eius imperium per vim occu-
pare conetur. Neque etiam facilè inue-
nies, eum qui imperium vrbs malis arti-
bus sibi comparauit, postea velle hanc
suam potentiam, quam malè quæsiuit, ad
populi salutem vsurpare. Ex hisce causis
omnibus ergo dependet difficultas, pro-
pter quam ciuitas corruptis deprauatis-

que moribus, libertatem vix conseruare,
 ac multò minus etiam comparare eam
 possit. Quod si autem vlla ratio extet id
 efficiendi: ad eam existimo plurimum
 conferre, si Reipub. forma ita instituatut
 vt ad Democratiam vergat: nam hoc mo-
 do fortasse licebit insolentiam ciuium,
 quæ legibus frenari nequit, proposita
 nescio qua potentia, quæ illis regia vide-
 bitur, corrigere, & in officio continere.
 Quod si quis per vim id tentet, nequa-
 quam effugere poterit crudelitatis no-
 tam. Nam etsi Cleomeni, qui Ephoros
 interemit, & Romulo, qui fratrem Re-
 mum, ac postea etiam T. Tatium Sabinum
 è medio sustulit, res benè successerit,
 quod benè, & ad Reipub. salutem po-
 tentia sua vti fuerint: tamen id obseruare
 oportet, quod neuter illorum ciues ha-
 beret ea morum corruptela imbutos, de
 qua hic differuimus: eaque causa
 fuit vt potentia sua benè vti: &
 crudelitatem bonitate
 euentus excusare
 potuerint.

Si Prim-

Si Principi, qui excellenti animo, & virtute fuit, succedat is qui ei virtute inferior sit: posse cum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui itidem parum excellens sit: non posse eum conseruare imperium.

CAP. XIX.

SI virtutem Romuli quis diligenter contempletur, & vitæ rationem item eorum qui ei successerunt, Numæ Pompilij, Tulli Hostilij, & aliorum, nõ potest non admirari, quam fortunata Roma iis regibus fuerit. Primus ferox fuit, & bellicosus. Secundus tranquillus, & religioni deditus. Tertius primo similis, belli potius, quam pacis studiosus. Necesse quidem erat Romanis, vt ad politicam viuendi rationem à principio vrbs institueretur, quod Numa præstitit: sed tamẽ nisi reliqui reges postea, Romuli virtutẽ imitati fuissent, eodemque belli studio flagrassent, effœminati fuissent ciuium animi, & vrbs alicuius vicini principis præda extitisset. Atque hic obseruandum est, si præpotenti, ferociq; principi alius succedat, qui nõ sit rãta virtute vt antecessor erat: posse eũ tamen vel sui prædecessoris virtute imperium conseruare. Sed si vel

ipse diuturnioris vitæ fuerit, aut post il-
 lum alius succedat, qui non infistat vesti-
 giis primi, eiusq; virtutem imiterur: ne-
 cesse erit eius imperium ruere. Quod si
 verò è contrà bini excellētivirtute le mu-
 tuo consequantur, quam plurima præcla-
 rē præstare possunt, vt eorum nominis
 gloria latissimè extendatur. Dauid pro-
 culdubio vir fuit cum doctrina, tum rei
 militaris peritia & prudentia insignis:
 tantaque fuit eius virtus, vt deuictis om-
 nibus suis vicinis Regnum Salomoni fi-
 lio pacificum quietumq; tradiderit: qui
 id pacis non belli artibus conseruauit,
 ob paternæ virtutis memoriam, qua frui-
 tus est. Non potuit tamen id regnū Rho-
 boamo filio tale relinquere, quale ipse à
 patre acceperat: nam cum is neque eius-
 dem cum Auo virtutis esset, neque eadē
 vteretur fœlicitate quam pater Salomon
 vsus erat: vix sextam eius regni partem
 possidere potuit. Baïsettus Sultanus Tur-
 cicus etiam, quamuis pacis magis quam
 belli studio delectaretur: potuit tamen
 imperiū, quod à Machomete patre, prin-
 cipe bellicosissimo firmissimum accepe-
 rat, conseruare: sed nisi filius eius Sely-
 mus, qui nostra ætate regnat, Aui artes
 denuo sequutus fuisset, collapsum fuisset
 eius

eius imperium: sequitur autem hic aut etiam superat aui sui gloriam. Itaque vel ex hisce exemplis colligere licet, quod post principem bellicosum atque excellentem, imperium conseruare possit etiã successor pusillanimis: sed si eundem pusillanimum atque infirmum sequatur alius similis, is non potest imperium conseruare nisi fortè, vt in Galliæ regno cernimus, antiquæ consuetudines atque leges id muniant atque defendant. Infirmos autè dico esse omnes principes qui belli artibus non sunt exercitati: tantam autem fuisse Romuli virtutem & rei militaris peritiam, vt qui eum sequutus est Numa Pompilius, pacis artibus urbem per multos annos prædecessoris sui beneficio gubernare potuerit. Numam sequutus est Tullus Hostilius, qui eadem cum Romulo ferocitate atque animi magnitudine, idem quoque nomē apud exteros mox sibi comparauit. Huic successit Aruus qui & pacis & belli artibus pollebat. Sed cum primo pacis studio se dedidisset: animaduertit se à vicinis contemni: & pro effœminato homine haberi: oportere ergo ad vrbis imperium conseruandum Romuli potius quam Numæ festigiis insistere. Atque hic licet exemplũ

desumere omnibus Principibus vtile:
 quicumque enim ex illis Numæ vestigiis
 insiltere volent, ij aut conseruabunt, aut
 non conseruabunt imperium, prout for-
 tuna illis fauerit: Sed qui Romulum imi-
 rari potuerit cùm armis, tùm prudentia:
 is semper imperium conseruabit, nisi
 summum aliquod infortunium eum op-
 primat. Certum est etiam, quod nisi Ter-
 tius Romanorum rex talis extitisset, qui
 sibi armis autoritatem nomemque Ro-
 muli comparasset: vix vnquam potuisset
 ea vrbs ita emergere, vt tot tantasque res
 patraret. Quãdiu, n. Regib. paruit, tandiu
 obnoxia fuit periculo, ne sub aliquo aut
 infirmo, aut pñitioso rege pessundaret.

*Quod si bini Principes excellenti virtute, conti-
 nua serie in imperium succedant: posse eos multâ
 præclara facinora præstare. In liberis quoque Re-
 bus publ. necesse esse ad illarum sclicitatem
 augmentumq; imperij, vt continua serie
 boni gubernatores sequantur.*

CAP. XXX.

Postquam Reges Roma pulsi fuissent,
 liberata est vrbs iis periculis, de qui-
 bus ante diximus: ne si quis aut infirmus
 aut infœlix, perniciosusq; succederet, rui-
 nam pateretur: nam summa imperij ad
 Con-

Consules redacta est, qui nec iure hæreditario, nec malis artibus aut ambitione, sed liberis civium suffragiis maturo consilio eligebatur: Cum ergo illi essent semper viri virtute præstantes, non difficile fuit urbi Romæ, ut eorum virtute innixa, adiuvante etiam eorum temporum constitutione, quæ illis fortunata esse videbatur: tantò temporis spacio, quantò sub Regibus fuisset, ad illud imperij fastigiũ ascenderet. Quod si enim binorum principum virtute excellentium cõtinua successio, ut Philippi & Alexandri magni, orbis propemodum totius imperium occupare potuit: multo magis contingere id ipsum potest tali Reipub. penes quam est eligere, non binos sed infinitos principes virtute excellentes, qui sibi cõtinua serie succedant: cuius rei cura in Reipub. bene instituta præcipua esse debet.

*Vituperandum esse illum Principem atque eam
Reipubl. quæ non possit proprio milite
uti, neque ciues ad militiam idoneos habeat?*

CAP. XXI.

Qui Principes atque Respub. nostro tempore imperant, si ad sui defensionem, aut etiam cum aliis bellum inferendum est, non possint proprio milite

uti, neque suis subditis considerare aufint:
 eos merito pudere debet. Nam & Tulli
 Hostilij exemplo cognoscere licet, quod
 eius rei causa non à subditis pēdet, quod
 vbiq; gentium nascantur homines apti
 ad arma tractanda: sed ab ipsis magistra-
 tibus, qui populum militari disciplina
 instituendum nō curauerunt. Nam cum
 Tullus in regnum Numæ successit, pacē
 habuerat vrbs annis quadraginta, nec
 quisquam ciuium erat qui vnquam in bel-
 lo fuisset: nihilominus tamen cum bellū
 gerere decreuisset, neque Samnitum o-
 pera uti voluit, neque Tuscorum, neque
 vllorum aliorum quicumque tandem es-
 sent, quamuis in armis perpetuo fuisset:
 sed ut erat prudentiss. propriis ciuibus v-
 ti voluit: itaque eos etiam disciplina mi-
 litari ita instituit, ut breui temporis spa-
 cio præstantissimos eos effecerit mili-
 tes. Ex quibus facile intelligis, verissimū
 esse quod pronuntiaui prius, sicubi homi-
 nes sint inepti ad arma tractanda: id neq;
 à loci natura, neque vlla alia causa, quàm
 Principis negligentia pendere, qui non
 instituit disciplinam militarem, qua sub-
 diti exerçantur. Huius rei extat exem-
 plum aliud adhuc recens. Nam omnes
 scimus Regem Angliæ, superioribus an-
 nis cum

nis cum Gallia regnum inuasisset, nullo
 alio milite quam Anglico uti voluisse:
 quamuis Anglia regnum triginta annos
 pacem habuisset, nec extaret in eo quis-
 quam aut miles aut dux, qui in militia
 fuisset: cum è contrà Galli tunc in bellis
 Italicis diutissimè versati, & exercitati es-
 sent. Quæ omnia facere ausus fuit tunc
 Rex prudētissimus, quod sciret se ita re-
 gnum suum instituisse, ut etiam pacis tē-
 pore belli studia tractarentur, & discipli-
 na militaris exerceatur. Pelopidas etiā
 atque Epaminondas Thebani, liberatis
 Thebis ex seruitute Spartanorū, quam-
 uis ciues haberent qui seruire, & imperio
 aliorum parère consueuissent, ac proin-
 de effœminati viderentur, ita eos tamen
 disciplina militari instituerunt breui tē-
 pore, ut illorum opera prodire in campū
 & cum Spartanis congregi, eosque vin-
 cere potuerint. Quo factum est, ut occa-
 sionem dederint scriptoribus, id de ipsis
 prædicandi, quod satis superq; monstra-
 uerint, non tantum apud Lacedæmonios
 nasci milites: sed quocunque loco nascū-
 tur homines: illic quoque milices nasci,
 si modo extret qui eos disciplina militari
 instituat: sicuti Tullum Romanos insti-
 tuisse legimus: quam rem Vergilius præ-
 h

114 DISPUTATIONVM NICOLAI
clare expressit his versibus:

———Residesq; mouebit
Tullus in arma viros———

Quid potissimè obseruandum in historia de trium
Horatorum Romanorum, & trium Curia-
tiorum Albanorum conflictu.

C A P. X X I I.

Linius lib. I.

COnuenerat inter Tullum Romano-
rum regē, & Metium Suffetium di-
ctatorem Albanorum, vt ex binis popu-
lis is alteri imperaret, cuius tres ciues,
quorum iam meminimus, alios tres vi-
cissent. Curiatij Albani tres omnes inter-
ierunt: ex Horatiis Romanis vnus victis
interemptisq; Albanis omnibus, euasit:
atque ita factum vt Populus Albanus sub
imperium Romanorum redactum fuerit.
Cùm autem Horatio huic victori in urbē
redeūti, soror, quæ vni ex Curiatiiis Alba-
nis desponsata fuerat, ante portam oc-
currisset, & sponsi mortem cognouisset:
sparsis crinibus eius nomen flebiliter in-
clamabat: quod ægrè ferens ferox iuue-
nis, eam verbis simul increpans gladio
transfigit. Quod factum patribus plebi-
que atrox visum est: itaque Duūmuis
ad iudicium traditus est, à quibuscum ad
populum

populū appellasset, patris præcib. ac recenti merito, virtutis admiratione magis quam iure causæ fuit absolutus. In hac historia autem tria sunt quæ obseruari debent. Primum est, ne omnes nostras fortunas in periculum adducamus, quod non omnibus etiam viribus propulsare queamus. Alterum, quod in Repub. benè instituta non debeant benemerita sceleribus compensari. Tertium deniq; , q̄ ea pacta nequaquã sapiēter paciscamur, de quib. dubitari possit, ne nō obseruentur. Nam cum tantum intersit, num Respub. aliqua præclara alteri imperet aut pareat: nō existimare debebat quisquã, eos Reges atque Populos, fortuna illa contentos fore, quam ipsis trium suorum ciuiū dimicatio peperisset. Quod in Metio statim apparuit. Nam etiam si, victis suis Curiatis, Romanis se dedidisset, eorumque imperio parere p̄misisset: tamē in prima expeditione, quam aduersus Veientes susceperunt, Tullū decipere voluit: videlicet quod eum serò iã pœnituisset eius, quod cum Romanis imprudenter pactus fuisset. De ceteris duobus quę in hac historia memorabilia sunt, sequentibus binis capitibus differemus.

Non debere nos omnes fortunas nostras adduce-
re in tale aliquod periculum, quod non possimus o-
mnibus viribus nostris propulsare: ob eandemq;
causam persæpe periculosum esse, cum angu-
stis locorum præclusis, transitus ex-
ercituum impediuntur.

CAP. XXIII.

IS nunquam iudicari debet sapiënter fe-
cisse, qui omnes suas fortunas in peri-
culum adduxit tale, cui nequeat se oppo-
nere omnibus suis viribus. Id cum pluri-
bus modis fieri queat, præcipuè tamen
accidit, si quis Tullum, atq; Metium hoc
loco imitetur: qui tot præstantissimorū
virorum, quos vterque in exercitu habe-
bat, virtutem, ipsamq; patriam vniuer-
sam, fortunæ commiserunt, quæ ex sola
ternorum vtriusque exercitus virorum
dimicatione pendeat. Neque enim ani-
maduertebant, se hac ratione irritos fa-
cere omnes maiorum suorum labores,
quibus defuncti fuerant in Repub. ad li-
bertatem instituendam: ac potestatem fa-
cere tam paucis viris ea omnia perdendi,
quæ maiores sui summo labore peperis-
sent: vt non absurdus quicquam videan-
tur vnquam bini illi principes consuluis-
se. In idem absurdum autem videntur ij
etiam incidere, qui aduenientibus hosti-
bus se

bus se opponunt, præclusis itinerum locis angustioribus, quæ res, siquidem nequeas id omnibus viribus tuis præstare, semper periculosa est: quod si quæ locorum angustia tales sunt, ut eas præcludere queas, adhibitis riteque dispositis omnibus copiis tuis: eas non incommode præcludes: si loca fuerint aspera, in quibus præcludendis nequeas adhibere omnes vires, periculosum est ea interciperi velle. Hoc ut ita pronuntiem mouet me exempla eorum, qui cum regionem montibus circumdatam incolerent, tamen cum à præpotente hoste bello peterentur: non existimarunt sibi in locis asperis, & angustiis montium cum illo esse dimicandum: sed aut ultra montes progressi hosti obuiam profecti sunt, aut eum domi in planitie intra montes expectarunt. Cuius rei causa est, quam iam commemorauimus: neque enim in huiusmodi montium angustiis multi homines hostem præpotentem expectare, & se ei opponere possunt, cum neque loca multos capere queant, neque commeatus multis hominibus ob montium asperitatem suppetere. Hosti autem potenti per eadem locorum angustias transire, magno etiam cum exercitu non est difficile, cum

non in iis hærere: sed transire quam citif-
 simè contendat. Ei qui hostem expectat,
 difficile est in huiusmodi locis magno cū
 exercitu hærere, cum illum expectare co-
 gatur, neque sciat quando sit venturus:
 atque interim cōmeatus deficere soleat.
 Quo fit vt cum vel ex huiusmodi neces-
 sitate, ea loca deserere coguntur in quibus
 maximè confidebāt: magno timore per-
 cellantur hominum animi, vsque aded,
 vt eorum virtutem amplius experiri ne-
 queas: atque ita exigua parte tuarum vi-
 riū, adducis omnes fortunas tuas in sum-
 mum discrimen. Quanta cum difficultate
 Annibal transuerit alpes, quæ Galliā
 cisalpinam à transalpina diuidunt: atque
 eas etiam quæ cisalpinā Galliam à Tus-
 cia separant, omnes nouimus: Romani
 tamen illi non in eorum montium angu-
 stis occurrerunt: sed expectarunt in pla-
 nitie, semel quidem ad Athesin fluui-
 um: deinde in Campis Aretinis: ac ma-
 luerunt exercitus suos vel occumbere in
 planitie: in qua liceret virtutē suam de-
 monstrare: quàm eos in Montium angu-
 stias adducere, & locorum asperitate con-
 sumere. Idem factitarum esse comperies
 ab omnibus præstantibus ducibus: cum
 ob rationes quas iam adduximus, tum
 quod

quod etiam plures viæ inueniri queant, huiusmodi montes transcundi, quæ hostibus ab incolis demonstrari solent, vt ne sic quidem transitu prohiberi queant. Huiusmodi exemplum recens extat, nã cum Anno salutis nostræ M. D. X V. Franciscus Galliæ rex in Italiam transire ad Galliam cisalpinam recuperandam decreuisset: qui se illi opponebant, suam mû præsidium in eo ponebant, vt Heluetij locorum montanorum angustias illi præcluderent, ac transitu prohiberent. Sed mox apparuit quam vanum hoc consiliû fuisset: nam rex declinauit per alia loca prius incognita, iis quæ custodiebantur præteritis, ac prius in Italia fuit, quàm ij qui loca custodiebant id animaduertissent: quæ res subitò tãtum timorem omnibus incussit, vt exercitus omnes Medionanum sese receperint: ipsæ verò ciuitates Mediolanensi imperio subditæ statim Gallis sese dediderint: postquam se videlicet frustratos esse intellexissent ea spe, qua putabant Gallos in alpibus transitu prohibitos iri.

Quæ Respub. benè institutæ sunt, eæ & bonis præmia, & pœnam malefactoris seorsim constituta habêt, neque alterum altero compensant.

PRæclarum erat Horatij de Republ.
 meritum, cum sua virtute Curiatios
 superasset: sed & facinus eius atrox erat,
 cum sororem suam interemisset: idque
 usque adeò Romanis displicuit, vt recēs
 meritum non curarint, sed Duūmuis
 eum, vt perduellionem secundum legem
 iudicarent, tradiderint. Quod quidem si
 quis superficialitèr consideret, videbi-
 tur ingratitude populì Romani exem-
 plum esse: at si rem diligèter intueamur,
 & expendamus quib. legibus in Repub.
 nos viuere deceat: comperiemus popu-
 lum Romanum ob id potius vituperio
 dignum, quod illum absoluerit, quàm
 quod ad iudicium rapi eum curauerit.
 Ratio huius rei ex eo pendet, quod nul-
 la Respu. benè instituta, cuiusquam faci-
 nora, eius qui illa patrauit beneficiis at-
 que meritis compensare, atq; tegere de-
 beat: sed bonis operibus præmia seorsim
 constituta habere, & sceleribus itidem
 seorsim pœnas: & postquã præmiis quẽ-
 piam benemeritum affecerint, si idẽ pec-
 carit, punire. Hæ rationes si legitime ob-
 seruentur, conseruari potest Reipubl. li-
 bertas: sin alterum alteri misceatur, cor-
 ruere eã oportet. Nam si quis ciuis egre-
 gium

gium quippiam pro Republica patrarit: ac eo ipso non tantum præmium, atque laudem ob rem hanc præclarè gestam, acquirat: sed audaciam quoque, atque securitatem, ut existimet si quid pravi commiserit, se non punitum iri: efficietur insolens, atque petulans, atque ita tolleretur civis æqualitas. Necesse est profectò, ut vitia suis pœnis iure afficiantur, præmiis quoque virtutem donare: quod Romæ certè obseruari solitum videmus. Et quâvis Respub. tenuis sit, convenit tamen ut de illa quoque tenuitate, bene meriti civis præmiis donetur: qui si egregij sunt, etiam exigua dona pro magnis meritis boni consulunt, & eo ipso se honore affectos esse existimant. Nam ut ex historia novimus, Horatius Cocles, & Mutius Scauola de Repub. præclarè meriti erant: cum ille solus dimicando, hostes in ponte Tybridis eò usque sustinisset, donec pons post se fractus, deiectusque, omnè transeundi potestatem illis ademisset: alter Porfenam regem adoriri cupiens, ac pro eo scribam, errore quodam necans, dextram suam coram rege, ut Romanorum virtutem, constantiamque testatam faceret, exussit. Sed eadem hæc tam præclarè merita Senatus agro remunera-

Liuius lib. 2.

uit. Manlius Capitolinus pulsus Gallis, qui noctu Capitolium occupauerant, egregium virtutis specimen ediderat: eisdem verò vniuersi milites qui vnà cum illo obsessi erant, selibras farris, & quartarios vini, ad ædes eius quæ in arce erant contulerunt. Quod munus: vt se tunc habebat Romanorum res, nequaquam exiguum æstimabatur. Cum autem idē Manlius postmodum seditionis apud populum autor fuisset, & regnum inuidia motus affectasset: nulla habita fuit ratio prioris meriti, sed damnatus, & de eodē Capitolio, quod prius magna cum gloria conseruauerat, deiectus in præceps: vt idem locus in vno homine & eximiae gloriae monumentū, & vltimæ pœnæ fuerit.

Si quis antiquam Reipub. formam innouare recteque informare velit: cum oportere, vel vmbrae saltem antiquarum legum retinere.

C A P. X X V.

Qui Reipub. formam innouare vult, in id incumbat necesse est, si hanc innouationem non ingrati populo esse velit: vt si res ipsas, sicuti ante erant, nō retinere queat, earum saltē vmbrae retineat; sic enim efficietur vt plebs non putet quic-

ter quicquam esse immutatum: quamuis
 omnia re ipsa innouata sint: nam popu-
 lus non solet res profundius intueri, sed
 quæ videntur & foris ita esse apparēt, eas
 perinde ac si reuera ita sint accipit. Ani-
 maduertere id Romani cum pulsus regi-
 bus libertatem comparassent: itaq; in lo-
 cum regis binos Consules suffecerunt: sed
 ne duplicatus terror videretur, vt vnus
 tantum fasces haberet voluerunt, & qui-
 dem totidem numero, quot reges viur-
 pare solerent. Et quia etiam quædam pu-
 blica sacra per ipsos reges factitata erant,
 nec ubi regum desiderium esset: regem sa-
 crificulum creant, qui hisce sacris præ-
 set, idque sacerdotium pontifici subie-
 cerunt, ne additus nomini honos liber-
 rati aliquid officeret. Quo quidem mo-
 do effecerunt, vt plebei, ne hisce quidem
 sacris quicquam ademptum esse sibi per-
 suaderent, neque causam vllā haberent
 reges expetendi. Exemplum iis omni-
 bus imitandum qui antiquas leges sta-
 tutaque abolere, ac nouam planè liberā-
 que Reipub. formā introducere cupiunt.
 Semper. n. in rerū mutationib. eò spectā-
 dum, vt antiquarū rerū vmbra aliqua re-
 tineat: & quāuis, exēpli gratia, magistra-
 t^o qdam planè noui creent, planeq; noua

munera hominibus imponantur: sunt tamen illa eadem nominibus antiquorum cum magistratum, tum munerum insignienda, ut eadem cum illis esse putentur. Quod cum in omni Rerumpub. mutatione sit obseruandum, tamen ab illo non ita sunt considerata, qui Monarchiam, quam aliqui tyrannidem vocant, instituere in animo habet, in ea enim res omnes innouare oportet, ut proximo capite differemus.

Si quis Princeps nouus aut urbem aut regionem aliquam occupet, ei Reipub. formam planè nouam instituendam esse.

CAP. XXVI.

Qui urbis aut regionis alicuius principatum occupat, quantum se viribus infirmiore esse intelligit ad imperium conseruandum, siue legitimè regnando siue liberam Rempub. instituendo: tanto magis in id vnicè incumbat oportet, ut sicuti ipse nouus princeps est, ita in suo principatu omnia innouet: novos magistratus nouis nominib. insignitos creet, ad eosque eligit novos homines: bonae opulentorum hominum pauperibus distribuat, eosque ditet: & ut de Dauide rege fer-

ge fertur, sic de illo dici queat. Esurientes
impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.
Eidem huic nouæ vrbes condendæ, an-
tiquæ diruendæ, habitatores transferen-
di de vno loco in alium: adeoque ita om-
nia erunt innouanda, vt neque opes, ne-
que honores quisquam in ea prouincia
possideat, qui non cogatur confiteri se il-
la ab ipso Principe obtinere. Exemplo
nobis esse potest Philippus Macedoniae
rex Alexandri magni parens: qui hisce ra-
tionibus totius Græciæ imperium com-
parauit, cum prius exiguum regnum pos-
sedisset. Crudelis est hæc dominandi ra-
tio, & non modo Christianæ, sed huma-
næ quoque vitæ aduersa: quam obrem ab
omnibus fugienda, ac longè magis præ-
ferenda vita priuata, quàm vt cum tanto
hominum dispendio, atque calamitate
regnare velis. Quod etiam si ita sit, tamen
si quis est qui alia ratione imperium con-
seruare non possit, nec tamen id amitte-
re velit: cum felicem viuendi rationem
ingredi nequeat, in infaustram hanc inci-
dat, oportet. Multi ignorantes mediam
viam ingrediuntur, nec planè boni, nec
omnino peruersi esse volunt: quod
illis nequaquam prospere
succedit.

Rarum quiddam esse vt homo possit aut omninò
 prauus, aut omninò bonus esse.

CAP. XXVII.

Ilius Pontifex eius nominis secūdus,
 Anno salutis M. D. V. Bononiam exer-
 citum duxit, vt Bentiuolorum familiam,
 quæ eius vrbs imperium centū iam an-
 nos tenuerat, loco moueret. Eademq; in
 expeditione etiam Ioannem Pagolum
 Baglioneum tyrannum Perusinū sua fe-
 de expellere decreuerat, vt cæteros item
 qui vrbes Ecclesię per vim tenerent. Eius
 rei causa cum ad Perusinam urbem accel-
 sisset, & notum iam omnib. esset quid in
 animo haberet: tamen impatiens moræ,
 noluit exercitum expectare, sed inermis
 quasi urbem ingressus est, in quam Ioan-
 Pagolus defendendi sui causa, non exi-
 guas copias contraxerat. Is autem, eodē
 furore quo res suas administrare solebat,
 vnà cum milite, cui custodiam sui corpo-
 ris demandarat, sese in Pontificis potesta-
 tem dedit: à quo abductus est, relictus-
 que alius qui Ecclesię nomine urbem gu-
 bernaret. Hac ipsa in re magnopere admi-
 rati sunt viri sapientes, qui Pontificē co-
 mitabantur, cum Pontificis ipsius teme-
 ritatem, tum abiectum, vilemque Ioann.
 Pagoli

Pagoli animum: nec causam intelligebāt ob quam permotus idem Pagolus, hostē suum inermen (quod illi cum perpetua nominis sui memoria facere licebat) non subito oppresserit, & tam præciosa spolia dirripuerit? cum Pontifex urbē ingressus fuisset Cardinalibus tantum suis stipatus, qui præciosissimas quasque suarū rerum secum habebant. Neque enim credebatur Pagolus à tanto facinore, vel sua bonitate, vel animi consciētia abstinuisse: quod in hominē sceleratū, qui & propria sorore utebatur, & consobrinos, nepotesq; dominandi causa è medio sustulerat, huiusmodi pij affectus cadere non viderētur. Cum igitur hac de re variæ essent Sapiētū virorū sententiæ: concluderunt tandem id ei accidisse, quòd ita comparatū sit vt homines neq; honestè prauis esse queant, neq; perfectè boni. Pravi honestè esse nequeunt, propterea quòd vbi tale quoddam scelus est, in quo aliquid magnifici, ac generosi insit, id patrare non audeant. Nam cum Pagolus neque incestum prius horruisset, neque Parricidio abstinuisset: tamen cum oblata esset occasio, pravi quidem, sed memorabilis, atque æternæ memoriæ facinoris patrandi: id attentare non ausus fuit:

cum id sine infamia præstare licuisset, quod rei magnitudo omnia priora scelera obtegere potuisset, & à periculo conseruare. Quibus accedit, quod illi gratulati fuissent etiam quâ plurimi quod primus ausus esset Pontificibus monstrare, rationem dominâdi, totiusque humanæ vitæ vsum, ab illis nimis parui pendi.

Qua causa Romani erga suos ciues minus ingrati, quam Athenienses erga suos fuerint?

CAP. XXVIII.

Qui diuersarum Rerumpub. res gestas considerat, subinde exempla quædam ingritudinis earum, erga suos ciues deprehendet: sed pauciora tamen Romæ, quàm vel apud Athenienses, vel apud aliam aliquam Rempub. Cuius rei rationem fuisse existimo, quod Romani causam non habuerint toties suos ciues suspectos habendi, quoties Athenienses eandem habuerunt. Nam post exactos reges nunquam amisit Roma libertatem vsque ad tempora Syllæ & Marij: itaque neque occasionem habebat de ciuibus suis suspicandi quod quisquam eorum tyrânidem affectaret: & quia deerat sus-
picio,

spicio nō habebat occasionem in quem-
 quam quicquam durius patrandi. Con-
 trarium accidit Atheniensibus, quos in
 ipso flore Pisistratus oppressit, & sub spe
 ciæ luadā beneficentię iis libertatē ade-
 mit. Itaq; postquā libertatē deinde recu-
 perassent, memores erāt iniuriarū atq; i-
 psius seruitutis quā perpessi fuerāt: & vel
 ex leui occasione de suis ciuibus malè su-
 spicabantur: cum quę seueri libertatis de-
 fensores esse vellent, non delicta ciuium
 solūmodo, verum etiam delictorum suspi-
 cionem, persępe puniebāt. Hinc factū est
 vt tot viri excellentes partim exilio par-
 tim etiam morte fuerint mulctati. Hinc
 leges Ostracismi & aliarum mulctarum,
 quibus populus aduersus optimates vte-
 batur, natę sunt: Nam vt iidem scriptores
 testantur, populus qui libertatem recu-
 perauit, seuerior est illius vindex, quā
 is qui eam à maioribus suis acceptam cō-
 seruauit. Hęc si quis diligenter consi-
 deret: neque Athenas ob hasce res vitu-
 perandas, neque laudandos Romanos
 intelliget: sed damnandas esse solūmo-
 do causas, quę Athenienses ad tantam
 austeritatem permouerunt: quę si in vr-
 bem Romam incidissent, non magis quā
 Athenę, erga suos ciues aut pia, aut mi-

sericors extitisset. Id exemplo Collatini & P. Valerij constat, quorum ille ob Solū Tarquiniorum nomen, quo vocabatur, in exilium missus est: cum tamen expellendis regibus strenuam operam impendisset. De P. Valerio autem, malè suspicari cœperunt, ob id quod Consul cum esset domum in summa Velia, loco vrbis editiori, extruere decreuisset: ob quam rem parum abfuit, quin eodem modo vt Collatinus puniretur. Quæ cum ita sint, dubium non est, quin Roma si eodem modo quo Athenæ, sensisset aliquos suorum ad tyrannidem aspirare, aut aliquoties ab aliquo oppressa fuisset, erga suos ciues nõ se aliter quàm Athenæ gessisset. Sed de hac Rerumpub. erga suos ciues ingratitude, sequenti capite copiosius agemus.

Vtrum populus, an principes erga subditos benemeritos, magis ingrati esse soleant?

C A P. X X I X.

Quoniam hanc de ingratitude disputationem ingressi sumus: nõ ab re mihi facere videor si quæramus porro, vtrum populus, an viri Principes erga benemeritos, magis ingrati esse soleant? Id vt comodius explicare queamus, obseruare

uare oportet. Ingratos solere homines esse, aut auaritia, aut suspiciōe. Nam si quis aut Populus, aut Princeps quempiam insigni virtute virū, gerēdo alicui bello, exempli gratia, præficiat, isq; id præclarè cōficiat, eaq; re & sibi gloriā, & principi aut Magistratui suo honorē atq; virtutem cōparet, dignus est qui ab eodē aut Principe aut Populo, pro re benè, fœliciterq; gesta remuneret. Quod si aut illi nec gratiā referant, sed aut auaritia, aut aliqua suspiciōe moti, eū vel deshonestēt, vel offendant, vel etiā debitū stipendium denegent: ingratitude est perpetuis contumeliis damnāda. Quod etsi omnes ita se habere confiteātur, nō desunt tamē permulti, qui à tāto vitio abstinere nequeūt. Nā, vt Cornelius Tacitus inq̃t, Procliuius est iniuria quā beneficio vicē expēdere, quia gratia oneri, vltio in quæstu habet. Quod si aut non auaritia, sed suspiciōe aliqua motus aut Princeps, aut Populus, beneficiū ciuē remunerationis loco offendat: suspiciōe ipsa aliquo modo excusantur: multaq; admodū inueniūtur huiusmodi ingratitude exēpla. Nam si quis militaris dux singulari virtute hostes deuicerit, & imperium domino suo pepererit, simulq; militem dicauerit, tunc

tanta esse solet eius nominis celebritas, cum apud hostes, tum apud suos, & uniuersos sui Principis subditos, ut victoria principi non tam grata deinde esse possit: quoniam suæ gloriæ aliquid detrahi videtur, ob honorem qui victori militi attribuitur. Quibus etiam accedit, quod cum natura simus omnes aliquo modo ambitiosi, & facile item suspicari soleamus: non potest huiusmodi militaris dux, post partam tantam gloriam, non augere, aliquo dicto aut facto conceptam sui principis, de se suspicionem: ex quo deinde sequitur ut Princeps muniendi sui rationes meditetur, ac cogitet de illo vel è medio tollendo, vel saltem minuenda illius auctoritate, quam apud exercitum atque alios omnes acquisiuerat: in quem finem spargere solent hinc inde, quod huiusmodi victoria non tam ipsius virtute & industria, quam fortunæ prosperitate, aut hostium metu, aut aliorum militarium ducum, qui illi adfuere, prudentia, parta fuerit. Exemplo nobis esse potest Vespasianus, qui cum esset occupatus in bello Iudaico, à suis militibus imperator est renuntiatus: Per idem tempus Antonius primus cum exercitu erat in Illyrio, ac Vespasiani partes sequutus, in Italiam traiecit

*Vespasiani in-
gratitudo.*

iecit aduersus Vitellium, qui Romæ iam dominabatur: fractisq; binis illius exercitibus, singulari virtute Romam occupauit: vt cum Mutianus Vespasiani iussu ad hoc bellum conficiendum eò peruenisset: omnes difficultates Antonij virtute superatas inuenerit. Sed ingrata fuit eius virtutis remuneratio: primû enim exercitû illi Mutianus ademit: deinde senfim eò reduxit vt priuatus Romæ viveret: cuius rei causa, cum ad Vespasianum in Asiam profectus esset, ab eo ita inhumane tractatus est, vt breui tempore ab omnibus publicis muneribus remotus, propè desperabundus ex hac vita migrarit. Huiusmodi exéplis pleni omnes sunt libri. Nemo est qui nesciat, quanta cum virtute, nostra memoria, Consaluis Ferdinãdus regnum Neapolitanû expulsi Gallis Ferdinãdo Arragoniæ regi comparauerit: sed pro tantis meritis eam mercedem retulit, quod Ferdinãdus Arragonicus Neapolim appellens: primum exercitum, deinde loca munita præfidiis, illi ademerit: denique illum in Hispaniam secum abduxerit, vbi absque vlllo publico honore viuens, mox deinde obiit. Vsq; eadeò scilicet procliues esse solent vni principes, ad malè suspicadum de illis

Populi erga
benemeritos
ingratitude.

qui illorū nomine aliquid magni ac præ-
clari patrauerint: vt gratos sese erga ipsos
exhibere nesciant. Quod si ergo ab hoc
vitio abstinere, neque Principes viri pos-
sint: nemini mirum videri debet, si ab eo-
dem Popul^o cauere sibi nequeat. Is enim
in libera ciuitate duplicem finem habere
solet, vt & fines dilatare, & libertatē pos-
sit conseruare: vtrumq; autem nimio de-
siderio ab illo expetitur, efficit vt in hoc
ingritudinis vitium incidat. De fini-
bus dilatandis alio loco dicemus. Liber-
tatis verò conseruandæ nimio amore,
per sæpè eos lædit, quos præmiis afficere
decebat, & quibus confidere debebat, de
illis malè suspicatur. Quæ res in corru-
pta ciuitate tam pernitiōsa est, vt quan-
doque benemeritos, qui suis præmiis
fraudentur, ad Tyrannidem inuaden-
dam impellat, vt Romæ C. Cæsari acci-
dit, qui spontè sua arripuit ea, quæ sibi à
Pop. ingritudine negari existimabat.
In ciuitate, qua mores hominum integri
sunt, per sæpè etiam solet hic ingrati-
tudinis metus ciues cohercere, & in officio
continere, vt minus mali, ambitiosi que
sint, & libertas diutius conseruetur. Ex
omnibus autem Repuspubl. quæ am-
plum imperium possederunt, Romam
hi ab

hi ab hoc ingratitudinis vitio, maximè
 videtur abstinuisse: neque illius vllum a-
 liud exemplum singulare extare puto,
 quàm id quod aduersus Scipionem edi-
 derunt. Coriolanus enim & Furius Ca-
 millus exilio iure multari fuerunt, pro-
 pter iniurias quibus plebem affecerant:
 Et Coriolanus quidem hostilem aduer-
 sus Pop. Romanum animum conserua-
 uit, nec proinde in urbem reuocari po-
 tuit. Furius Camillus non modo reuo-
 catus ab exilio, sed per reliquum vitæ
 tempus singulari in honore habitus fuit.
 Aduersus Scipionem ingratisimi fue-
 runt: idque illis accidit propterea quod
 de illo nescio quæ suspicarentur, pro-
 pter rerum ab illo gestarum magnitudi-
 nem, & singularem beneuolentiam ho-
 noremque, quam illi apud omnes sua
 virtus conciliauerat: quæ omnia tanta
 erant, vt ipsius autoritas etiam senato-
 ribus ipsis formidabilis videretur. Hæc
 cum prius Romæ inusitata fuissent,
 multis sapientibus displicebant, vsque
 adeo vt M. Porcius Cato, vir tantæ auto-
 ritatis ipsius Magnitudinem allata
 soleret: eoque autore lahentur & exi-
 stimantur Tribuni & viuo diem dixisse,

Livy lib. 28.

& mortuo rogationem promulgasse: assererebat enim is eam Rempublicam liberam esse non posse, in qua vnus viri potentia etiam senatoribus ipsis formidabilis esset. Huius auctoritatem si Pop. Romanus sequutus, id aduersus Scipionem patrauit, aliquem vtique excusationem meretur: quemadmodum etiam viros principes venia quadam dignos esse docuimus, cum propter suspicionem erga suos ingrati sunt. Sed iam vt finem de hac quaestione differendi faciamus: dicimus, cum & principes, & liberi populi erga benemeritos ingrati esse soleant, partim auaritia, partim suspitione: Populum propter auaritiam, in hoc vitium incidere nunquam: propter suspensionem verò etiam longè rarius quàm Principes soleant: quoniam eas suspicandi causas non habet, quæ principibus contingunt, vt paulò post ostendemus.

*Qua ratione viri principes & Respub. ingrati-
tudinis vitium euitare possunt. Et benemeriti ciues
item, atque duces militares, ne ab eadem opprimantur, cauere?*

CAP. XXX.

SI quis Princeps huiusmodi suspitionum
num

num occasiones euitare velit, ne pro beneficiis erga suos ingratus esse cogatur: eū oportet ipsummet rebus gerendis interesse: quemadmodum primi Romanorum imperatores olim, & nostra ætate Turca, cæteri que insigni virtute principes facere solent. Nam si præsentés sint & rem præclare fœliciter que gerant, ad eos omnis laus atque gloria pertinet: Sin ipsi absentes, per alios rem benè gerant: tunc quia videtur summa laudis penes eum esse, qui negotio interfuit, non putant se parta victoria ex animi arbitrio frui posse, nisi extinguant laudem illius, per quem res tam benè gesta est: atque ea ratione iniusti ingrati que euadunt. Et quãuis ipsi sibi videãtur laudẽ lucrari eorũ, quos hoc modo offendũt: tamẽ si quis rem diligenter expendat: comperiet illos plus amittere quàm lucrari. Quod et si ita sit tamen fieri non potest, quin in huiusmodi errores incidãt, quicunq; aut per imprudentiam, aut negligentiam domi otiosi manent, rerum administrationem autem aliis ducibus suis demandãt: nec vlla ratio est eos iuuandi quo minus eò, quò natura ipsos ducit, ferantur. Qui Euitandi odij ratio. verò dux militaris, re præclare gesta, euitare vult sui principis ingratitude,

duorum alterum faciat oportet. Nā postquam victoriam obtinuit, aut statim, exercitu tradito alteri, ipse se in sui principis clientelam supplex committat oportet, sibi que ab omni superbia, atque ambitione temperet: qua sola ratione principis animum demulcere poterit, ne de illo quicquam suspicari queat, sed causam manifestam habeat illum præmio afficiendi, non autem lædendi. Aut si facere non velit, sciat tamen ingratum principem se habiturum: vnicum habet præsidium se aduersus ingratitude tuendi, si victoriam partam sibi referuet forti animo, nec eam ad principem pertinere ostendat: militum & præcipuorū exercitus ducum animos vel sibi conciliet, vel si quos nequit benignè cōciliare, eos muniendi sui causa è medio tollat: cū vicinis populis amicitiam contrahat, loca munitiora subinde occupet, præsidia que confirmet: hac enim ratione ingrato domino vicem rependere poterit. Hæ solæ sunt rationes quibus benemeritus ciuis cauere potest, ne ab ingrato domino opprimatur: sed quia ita comparatū est, vt homines nesciant esse vel planè boni, vel excellenter mali: itaque neq; post victoriam partam exercitum statim red-

dere

dere nouerunt, nec modestè atq; humili-
 ter se gerere: nec excellenti ac magnifica
 quadã malitia vti sciūt: itaq; dubij inter
 duo extrema hæretes opprimuntur. Libe-
 ræ aut Reip. non præscribi possunt eæ e-
 uitadæ ingratitude rationes, quas iã
 viro principi præscripsimus, q; in ea ne-
 cesse sit, vtcuius aliquis ad cõficiendũ bel-
 lũ eligatur: itaq; hoc vnũ illi superest re-
 mediũ vt Romam imiterur eo ipso, quo
 illã ostẽdimus cæteris ciuitatibus minus
 ingrata fuisse erga suos. Id totũ à Reipub.
 forma depẽdebat: nã cũ in militia vteren-
 tur omni genere ciuiũ, siue nobiles siue
 plebei essent: nec à bellis quietem vnquã
 haberent: facilè accidebat vt ex assiduo
 armorum exercitio, subinde excellentes
 virtute viri multi orientur, variiq; deco-
 rari victoriis: cumq; eorũ tot, tamq; multi
 essent, qui se mutuo obseruarent: non ha-
 bebat Populus occasionẽ quicquam de
 illis suspicandi: ipsimet enim cauebãt ne
 ambitione aliqua laborare viderẽtur: vs-
 que adeò vt qui illorum vel ad Dictatu-
 ræ fastigiũ conscendissent, ij plurimũ lau-
 dis inde reportarent, qui rebus quã citis-
 simè cõpositis, sese mox ea abdicassẽt, ob
 quas causas neq; suspiciõib. locus dabat:
 neq; ex suspiciõẽ ingratitude sequebat:

Romam igitur, ceu optimum exemplum ad imitandum sibi proponant omnes illæ Respublicæ, quæcunque cauere sibi cupiunt, ne in benemeritos ciues ingrati esse cogantur: eiusdemque vrbis ciues etiam intueantur, quicumque de patria benemeriti, ne pro gratia referant ingratitudinem eaque opprimantur, cauere cupiunt.

Romanorum exercituum duces, non vehementer puniri solitos, quamuis aliquando in rebus agendis capiendisq; consiliis errârint: ne tunc quidem quando eorum mala consilia Reipub. damnum aliquod peperissent.

CAP. XXXI.

ROmani non modò minus quàm cæteræ ciuitates erga suos ciues ingrati fuerunt, vt prius ostendimus: sed in puniendis etiam ducum militarium erroribus, magis clementes & considerati, quàm vllæ aliæ Respub. Nam si qui malitia sua quippiam deliquissent, eos puniebât clementer: Si error ex ignorâtia natus esset: non modo non puniebant, sed præmiis potius, perinde ac si rem benè gessissent, afficiebant. Idque non sine graui consilio faciebant; nam per multum interesse putabant,

tabant, ut qui exercitui præficerentur, ab
 omni metu liberi essent, & rerum agen-
 darum consilia ex ipsis occasionibus arri-
 perent: nec haberent quod formidarent.
 Rei enim quæ per se ardua atque diffici-
 lis est, aliæ difficultates atque pericula
 adiungenda non sunt, ne virtuti impe-
 dimenta obiiciantur. Nam si quem, exem-
 pli gratia, aut in Græciam aduersus Phi-
 lippum Macedonem: aut aduersus Anni-
 balem in Italiam: aut aduersus alios ali-
 quos populos, quos vicere iam olim, cū
 exercitu misserunt, ei cura iam incumbe-
 bat eorum omnium, quæ ad rem benè ge-
 rendam requiruntur: quæ cum sint per
 se graues atque difficiles: nequaquam a
 aliis curis aut periculis aggrauari debue-
 runt. Nam si præter harum rerum curam,
 is dux etiam ante oculos posita habuif-
 set, exempla eorum, qui ob rem minus
 prosperè gestam, à Senatu graui suppli-
 cio affecti fuissent: nequaquam tot curis
 periculisq; circumdatus, rem fortiter ag-
 gredi ausus fuisset. Quæ cum ita se habe-
 rent, existimârunt eos qui fortunæ aduer-
 sitate rem minus fœliciter gessissent, ip-
 sius rei dedecore atque pudore iam satis
 punitos, nec aliis pœnis esse deterrêdos.
 Eorum qui malitia potius quàm igno-

rantia rem malè gesserūt, exemplum extat Sergij, & Virginij. Nam cum ad Veios castra haberent, & exercitum ita partiti inter sese fuissent, vt Sergius ex vna parte ad Tuscos sustinendos cum suis confederisset: Virginus ex altera parte castra metatus esset: Sergius fortè à Faliscis aliisque populis oppugnatus, non prius auxilium à Virgino petiit quàm amisso exercitu in fugam se coniecisset. Neq; Virginus illi spontè suppetias tulit, sed maluit Romanorum exercitum cum patriæ dedecore fractum videre, quàm ei qui nõ supplex petiisset auxiliari. Memorabile sanè exemplum, quod si Respublica non puniisset, argumento fuisset magnæ corruptionis morum. Puniti ergo fuerunt ambo, sed non nisi multa pecuniaria: cum hoc delictum ab aliqua alia Repub. facilè capitali supplicio fuisset affectum. Romani mitiores in hisce esse voluerunt, non quod delictum maiore pœnam non mereretur: sed quod nihil facere vellent præter consuetudinem, quæ apud ipsos multis rationibus approbata videretur. Erroris in bello per ignorantiam commissi, euidentis ac memorabile exemplum est Varronis in pugna Cannensi, cuius temeritate Romani ab Annibale

nibale victi, tantam cladem acceperunt,
 ut in discrimen amittendæ libertatis ad-
 ducti fuerint. Sed quia tamen id non do-
 lo malo sed per ignorantiam ei conti-
 gisset: Romani illum non modò punire
 noluerunt, sed honore potius afficien-
 dum censuerunt: quam obrem aduenien-
 ti illi processit obuiam Senatus vniuer-
 sus, & cum ob rem benè gestam illi gra-
 tias agere non possent: ob id tamen eum
 laudarunt, & gratias egerunt, quod re-
 bus eorum tantoperè afflictis, non des-
 perasset, sed in urbem rediisset. In ean-
 dem sententiam, cum Papyrius Cursor
 Dictator de Q. Fabio magistro equitum
 supplicium sumere vellet, quod contra
 suum mandatum cum Samnitibus di-
 micasset: Fabij pater inter cætera argu-
 menta, quibus Dictatoris furori respon-
 debat, afferebat populum Romanum ad-
 eum vsque diem, nunquam tales pœnas,
 ob rem malè gestam, à quoquam ex-
 egisse, quales ipse à Fabio, qui
 foeliciter pugnasset,
 exigeret.

Linus lib. 2.

Viros

Viros Principes & Rerumpub. gubernatores non debere beneficia, quæ subditis præstare volunt, eò vsque differre, donec videantur necessitate compulsi, ea præstitisse.

CAP. XXXII.

Liuius lib. 2.

Romanis foeliciter successit liberalitas illa, quam plebi declararunt post regis Porciennæ aduentum: qui Romam cum infesto exercitu venerat, vt Tarquinius reges restitueret. Tunc enim senatus metuens, ne ples Romana metu percussa, receptis in urbem regibus, pacem cum seruitute acciperet: multa ei blandimenta dedit. Annonæ imprimis habitacura, salis vendendi arbitrium, quod impensò præcio venibat in publicum, omni sumptu adempto, concessum: portoribus quoque & tributo plebe liberata: pauperes enim satis stipendij pendere, si liberos suos Reipub. educarent. Quæ omnia in eum finem fecere, vt populus ad ferenda belli onera promptior esset. Sed hoc exemplum nemini ita censeo imitandum, vt beneficia illa, quibus conciliatur plebis animus, eò vsque differantur, donec ea præstare coacti videantur: neque enim alias tam foeliciter succedet, vt hoc loco Romanis successit. Nam qui beneficia à te, in tanta necessitate

con-

quàm aduersario tuo, gratiam debere se-
 se putabunt: metuentque ne, postquam
 ea necessitate liberatus fueris, quicquam
 amplius illis sis largiturus. Quod autem
 Romanis prosperè successerint tarda il-
 la blandimenta plebi data, causa manife-
 sta est. Noua enim erat adhuc illa Reipu-
 blica, nec dum confirmata, & senserat
 antea quoque populus leges quasdam
 ferri, quibus auctoritatem suam augeri
 censebat: veluti erat lex de prouocatio-
 ne ad populum: atque ob has causas pu-
 tabant à Senatu sibi hæc beneficia confer-
 ri, non tam metu noui hostis, quàm be-
 neuolentia, qua ipsos complecterentur.
 Quibus hoc etiam accedebat, quod recēs
 adhuc esset expulforum regū memoria,
 à quibus multis iniuriis affecti fuissent.
 Sed raram est, vt tot causas concurrentes
 & coadiuantes quis, in huiusmodi tar-
 dis beneficiis habeat: quamobrem debēt
 omnes magistratus & principes, statim
 ab initio considerare tempora & casus,
 quos fortunæ aduersitas parere illis pos-
 sit: & aduersus illa ita se munire, vt cogi-
 tet quorum hominum opera iis tempo-
 ribus opus sit habiturus: eosque sibi con-
 ciliare maturè, & ita cum illis viuere, vt
 adueniente necessitate promptos eos pa-

ratosque habeat. Nam qui magistratus & Principes præsertim aliter agunt, existimantque cum Necessitas venerit, se eos beneficiis sibi conciliare, quos longè prius offenderant: non modo sine suo frustrabuntur, sed ruinam, interitumque suum accelerabunt.

Si quod malum vel domi in Repub. vel aduersus Rempub. foris vehementer auctum sit: satius esse id ferre aliquandiu, quam in id eniti ut violenter extirpetur.

CAP. XXXIII.

CVM Romana potentia cresceret, vicini populi, qui parum ab initio considerauerant, quantum noua hæc Respublica caput extulisset, ipsis nocere posset: errorem suum tardè agnouerunt. Cui cum remedium adhibere vellent, fœdus inter sese aduersus Romanos, quadraginta ferè populi pepigerunt. Sed Romani periculo cognito, præter ea quibus ante vti solerent, nouum aduersus hoc malum excogitarunt remedium. Dictatorem enim creare decreuerunt, cui potestatem dabant, ut ex animi arbitrio consultaret, & ea quæ ex vsu Reipub. fore putaret, absque impedimento exequeretur. Atque id ipsis

id ipsis, & ad præsens periculum superandum, deuincendosque populos illos omnes utile fuit: & sequentibus temporibus, cum auctum imperium fuit, in multis procellis sedandis, & superandis difficultatibus salutare. Quæ res nobis documento esse debet, ut si quod malum, vel domi in Republ. vel aduersus Rempublicam foris, tantopere auctum fuerit, ut timorem incutiat: tunc salutis esse id aliquandiu ferre, & occasionem expectare: quam ut nos subito ei magna cum violentia opponamus, & extirpare conemur: quoniam si extirpare id subito conitemur: maius incendium efficiemus, & id quod ex illo malo metuebatur, plerunque promouebimus. Huiusmodi incendia persæpè in Republica accenduntur, & quidem ab internis causis citius quam externis: veluti cum permittimus ut vnus cuius potentia, plusquam ex vsu Reipublicæ sit, augeatur: aut leges aliquæ paulatim aboleantur, quibus libertas innitebatur: quod malum aduertente nemine eò usque incrementum accipit, ut satius sit ferre id postea, quam extirpare conari. Tantoque satius adeò difficilius est, talia & huiusmodi

morborum initia obseruare, quanto ma-
 gis optimus quisq; nascentibus rebus fa-
 uere consuevit: præsertim cū honeste vi-
 deantur, & à iuuenibus patrentur, in qui-
 bus aliqua virtus enitere videatur. Nam
 exempli gratia, si in Repub. iuuenis ali-
 cuius nobilisque viri virtus emergere vi-
 deatur: in eum omnes homines intentos
 habent oculos, fauereq; eius studia pro-
 sequuntur: quod si ille clam ambitiosus
 sit, eo hominum fauore ad tantum fasti-
 gium ascendit, vt antequam errorem suū
 agnoscant ij, qui tantopere ei fauebant:
 non amplius extet remedium, nimiam il-
 lius potentiam minuendi: & si quis ad-
 uersus eam quippiam tentarit, augendæ
 illius potius, quam minuendæ occasio-
 nem dabit. Huiusmodi rerum permulta
 exempla in medium producere possem:
 sed vnum sufficit ex nostramet Florenti-
 na vrbe desumptum. Cosmus Mediceus,
 à quo Medicea familia nobilitatis & po-
 tentiæ suæ originem traxit, ob pruden-
 tiæ existimationem, cæterorum verò ci-
 uium ignorantiam, tantum fauorem om-
 nium sibi conciliauit, vt eius potentia
 Reipub. formidabilis esset: atque hinc fe-
 bat vt & periculosū videretur aliquid ad-
 uersus illum tentare, & horrendum si il-
 lius po-

lius potentiae non aliquod frenum iniiceretur. Viuebat per id tempus Nicolaus Urzanus vir prudentissimus, & cuius auctoritas plurimum valebat: qui cum primum errorem suum caeterorumque ciuium agnosceret, quod nimis tarde obseruassent, tanto hominum fauore nimis auctam iri Cosmi potentiam: à secundo, certè errore Senatum retinuit, nec quando ipse vixit, vnquã permittere voluit, vt aduersus eum quicquam tentaretur: quod praëuideret, si quid tale fieret, ruinam iri Reipub. libertatem. Eo vita functo, discessere reliqui ab illius praëcepto, & collectis viribus Cosmum Florentia expulerunt. Sed non longo tempore post, qui ipsius factionis erant, hanc iniuriam aegrè ferentes, eum ab exilio reuocarunt & Florentiae Principem effecerunt: ad quem gradum nunquam ascendisset, si hanc aduersus illum seditionem, prius ciues non concitassent. Idem Romanis cum C. Caesare contigit, cuius virtus à principio, cum Pompeij tum aliorum fauore adiuta, postmodum illis terrori fuit. Sed nimis tarde, vel Ciceronis testimonio, cum caeteri, tum Pompeius ipse, Caesarem timere ceperunt: nam cum postea de minuenda eius potentia cogitassent,

eò ipso Reipubl. ruinam accelerarunt. Quæ cum ita sint, ac difficile sit huiusmodi morborum initia obseruare: quod rerum omnium principia dubia sint: melius est, auctos iam eò vsque hosce morbos vt agnosci possint, ferre, & commodam aliquam occasionem expectare, quã eos subito oppugnare: quod temporis successu fieri queat, vt vel spontè extinguantur, vel certè vt hac mala non tam cito erumpant. Id autem vel imprimis **vi**ri principes obseruare debent, ne si cuius vicini nimiam potentiam suppressere conentur, occasionem dent illi, vt maius incrementum accipiat ac, semet ipsos in discrimen adducant. Metiri igitur oportebit te, vires tuas simul atque hostis: ac si te hoste superiorem esse certò cognoueris, forti animo illum adoriri licebit: sin minus tutius est eum relinquere, ne tibi idem contingat, quod iis populis, qui vicini populo Romano habitantes, fœdus aduersus eum pepigerant: quibus vt ex euentu apparuit, longè satius fuisset à bello abstinere, & pacis artibus illorum amicitiam conciliare, quam auctam illorum potentiã irritare, & ad excogitandas nouas artes bellicas impellere. Nunquam enim Romani ad tantum fastigium

stigma ita subito ascendere potuissent, si illa coniuratio illis occasionem non dedisset extrema quæque experiundi, & Dictaturæ rationem instituendi, quæ res illos successu temporis, à quam plurimis difficultatibus liberauit.

Dictaturæ imperium Pop. Romano utile: atque salutare fuisse: neque solere perniciosam esse Reipub. eam civium potentiam, quam legitime per suffragia acquirunt: sed illam, quam sponte & per ambitionem sibi sumunt.

CAP. XXXIII.

EXtitere quidam scriptores qui reprehendere pop. Romanum ob introductam creandi Dictatoris rationem: existimarent enim ex ea successu temporis ortam esse tyrannidem: & primum eorum, qui urbis imperium sibi vindicavit, sub Dictatoris nomine imperasse: nec potuisse C. Cæsarem, si Dictaturæ nomen non extitisset, vilo honesto titulo tyrannidem occultare. Sed id ab illis minus prudenter dictum censeo: neque enim Dictatura urbem servituti obnoxiam fecit: sed autoritas illa quam Cæsar diuturno imperio sibi apud civis conciliaverat, & si Dictatoris nomē defuisset, aliud

aliquod inueniri facile licuisset: cum non ex nomine potentia, sed ex potentia nomen facile concilieretur & inuenitur. Dictatura quandiu ex præscripto legum usurpata fuit, nec eam quis propria potentia sibi assumpsit: semper Reipubl. profuit. Nam qui magistratus præter legum præscripta inuaduntur, ij solent esse pernitiosi: non autem qui secundum leges hominibus conferuntur: idque experientia ipsa Romæ comprobauit: in qua vrbe Dictatores tanto temporis spacio nil nunquam nocuerunt. Sed neq; rationes defunt. Primùm enim eis, qui Dictaturæ titulo imperium inuadere voluissent, in vrbe libera, in qua mores hominum nondum corrupti essent: ingentibus opibus opus fuisset: & quamplurimis clientelis, & qui consilij essent participes: quæ in libera ciuitate, nemini simul omnia contingunt, quandiu leges obseruantur. Præterea nõ dicebatur Dictator, nisi urgente aliqua necessitate, nec durabat eius magistratus diutiùs, quàm eò usque, donec eam rem confecisset, propter quam dictus fuisset. In qua conficienda potestatem habebat absolutam atque liberam, cum fontes puniendi, tum consultandi, & ea quæ consultasset expediendi, nec à Dictatore
vlla

Dictatoris officium,

vlla cuiquam prouocatio dabatur. Sed ad alias res non sese extendebat ipſius potentia: quamobrem nihil eorum facere poterat, quæ ad immutandum ſtatum Reipub. facerent: non antiquas leges abrogare & nouas condere, cû non Senatu maiestatem minuere. Quæ cum ita ſe haberent, ac Dictaturæ potentia certo tẽpore, certisq̃ue limitibus circumſcripta eſſet in populo moribus integris: nunquam fieri potuiſſet, vt Dictator extra ſuos fines egreſſus tyrãnidem inuaſiſſet. Dictatura ergo rectè uſurpata popu. Romano ſemper profuit: uſque adeò vt inter ſumma Reipub. præſidia connumerari debuerit, & ad eas cauſas referri, quibus ad tantam imperij magnitudinem aſcendit. Sed neque in magnis urbibus, abſq; tali præſidio ex uigentibus periculis promptè vnquam euadere licet: cum nullus ciuiũ ſit, qui ſolus imminẽtia pericula auertere poſſit: ſed referenda ſint omnia ad multorum conſilia, quæ & plerumque diuerſa ſunt, & longo tempore opus habet ad deliberandum, antequam inter ea conueniat: quæ res, cum imminẽtia pericula celeritate indigeant, sæpe plurimũ detrimenti afferunt. Quamobrem ex uſu Rerumpub. vel maximè fuerit: aliquod

*Dictatura a-
ſus.*

aduersus subita pericula, remedium Dictaturæ simile constitutum habere. Veneti certè, quorum Respub. hodierno die celeberrima est, paucis quibusdam talem quandam potentiam attribuerunt, vt in subitis vehementibusque periculis, soli deliberare, & quod factò opus illis videatur, exequi possint. Nam vbi tale remedium in ciuitate deest, necesse est, si ingruant subita pericula, vt vel antiquum modum consultandi sequentes, vehementer periclitemur: vel eum tunc vtgente necessitate immutantes, occasionem demus etiam alia, non sine detrimento Reipub. innouandi. Neque enim perfectè instituta est ea Respub. quæ non de omnibus aduersis casibus, quicunq; incidere queant, certis legibus prospexerit. Et in vehementibus periculis necesse est eam ruere: si non vel ad Dictaturam, vel ad quid aliud Dictaturæ simile liceat confugere. Romani verò, non modò vt Dictator suo tempore crearetur, prospexerunt: sed modum illum eligendi per commodum constituerunt. Nam cum maiestas consulum, Dictatura quodammodo iniminui videretur, quod ipsos quoq; Dictatori, perinde vt cæteros ciues parere oporteret: idcirco Dictatoris eligendi potestatem

*Venatorum
Dictatura.*

Dictatoris electio apud Romanos.

potestatem penes ipsos Consules esse voluerunt, ne causam haberent ægrè ferendi regiam illam potestatem, quam ipsi ad pericula euertenda, ex vsu Reipubl. esse existimassent, ac cui cuiquam contulissent. Nam natura ita sumus affecti omnes, vt minus doleam⁹ ab iis rebus, quas ipsi nobis fecerimus, quam ab illis quæ aliunde nobis contigerunt. Successu temporis autem, persæpè tradita fuit etiam ipsis Consulibus regia illa Dictatorum potestas, quando nimirū Senatus in hâc sententiam decernebat. *Videat Consul ne Respub. quid detrimenti capiat.* Quæ cum ita se habeant, cernimus eos populos qui aduersus Romanos coniurauerant, eò ipso quod illos opprimere conabantur, potentiam illorum excitasse, fortioresq; effecisse cùm ad defendendam, tùm augendam Rempub.

Qua de causa Decemviratus apud Romanos publicæ libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suffragiis eligeretur?

CAP. XXXV.

Superiori capite docuimus, illam potentiam, quæ secundum leges & ipsa populi suffragia alicui confertur, Reipu-

periculofam non effe: fed illam quã quis fibi per vim arripiat. Cui difputatiõĩ obftare videtur Decemuirorum electio, qui à populo Rom. ad condendas leges ftatutaque Reipu. electi: paulò post, fua malitia, imperium Reipub. occuparunt, libertatemque fustulerunt. Itaque limitandum eft id quod pronuntiauimus, habendaque ratio cum modi, quo potentiam in aliquem conferimus, tum etiam temporis, q̃ illa duratura fit, vtrum in longũ aut breue tempus alicui concedatur? nã quæ in longum tempus conceditur fuma potentia, vel in vnum annum faltem, periculofa eft, & ad tales effectus producendos accommodata, qualis eft animus eorum, quibus conceditur. Erat autem Decemuirorum potentia longè maior, quàm illa, quæ Dictatori tribuebatur: nã electo Dictatore, ftabat nihilominus Cõfulum atque Senatus Maiestas, & potentia tribunorum, quibus feptum quafi videbatur Dictatoris Imperium. Et quamuis Dictatori liceret quempiam vel Cõfulatu remouere, vel à tribunitia potestate deponere: non poterat tamen is in vniuerfum vel Cõfules, vel ordinem Senatorium, vel Tribunitiam potestatem abolere & nouam Reipubl. formam introdu-

troducere: sed cum horum omnium oculos intentos in sese haberet: cogebatur vel nolens ea tantum tractare, quæ ex usu Reipub. forent. Sed diuersa fuit Decemuirorū ratio, quod in hos omne P. Rom. imperium translātū fuisset, sublatis consilib. atq; Senatu, & consopita quasi, etiā Tribunorum plebis potentia. Itaq; cum essent creati sine prouocatione, soli quæ omne imperium obtinerent, neque quisquā alius magistratus esset, qui illos obseruaret: facile illis fuit, vt altero, postquam creati fuissent, anno, Appij Claudij ambitione commouerentur, & in tantam insolentiam inciderent. Quæ cum ita sint, eam potentiam secundum leges & populi suffragia collocatam, dicimus Reipub. perniciosam esse non posse: quæ iustis de causis tribuitur, quæque suis limitibus ac certo temporis spacio terminatur: non eam quam Populus, vel largitione, vel sua imprudentia persuasus, absolutam & nullis terminis circumscriptam, largitur, cuiusmodi illa fuit, quam pop. Romanus Decemuiris contulit. Id ita se habere intelliges, si commemoratas iam causas expenderis, propter quas & Dictatores benè, & Decemuiri Rempublicam malè administrauerint. Et mo-

dum etiam obseruari, quo aliæ benè institutæ Respub. magnam potentiam suis attribuerint: veluti Spartani suis Regib. & Veneti suis Ducibus tradiderunt: vtri- que enim limites eorum potentiæ constituerunt, & custodiam quandam illi præfererunt, ne si mali essent, possent potentia sua in perniciem Reipub. vti. Neque enim sufficit si huiusmodi potentia in viros bonos conferatur: quod vbi summa potentia est, ibi facillè corrumpantur boni mores, contrahanturque amicitia, opes acquirantur, clientele comparentur, & infinita alia eius generis breui temporis spacio oriantur: quemadmodum ex Decemvirosum historia apud Romanos fati superque apparet.

Si qui ciues summos magistratus gesserunt, eos non debere postmodum aspernari minores.

CAP. XXXVI.

Marco Fabio, & C. Manilio Coss. præclaram de Veientibus, Hetruscisque victoriam populus Romanus obtinuit: sed in eo conflictu occubuit Q. Fabius Marci Frater, qui superiori anno cōsul fuerat. Quo loco sese offert præclara occasio, admirandi præclaram Rom. Reip. formam,

formam, statutaq; ad imperium augendum quam maximè accòmodata: à quorum institutis, quo magis recedunt Reipub. quæ nostro tempore florent, tantò magis eas aberrare certum est. Romani ciues certè etsi gloriæ quam maximè auidi essent, non dedignabàtur tamè quãdoq; iis in exercitu parère, quib. ante ipsi imperassent, & in eo exercitu quandoq; stipèdio mereri, cuius ante duces fuissèt. Huic rei aduersantur nostro tẽpore homines, vsque adedò, vt Venetiis etiam publicis legib. quis recusare possit munus ali- quod in exercitu, si prius cum maiori dignitatis gradu militauerit. Quæ res etsi ad priuatorũ hominum dignitatẽ tuendam facere videatur, Reipub. tamen inu-tilis est: Primum enim ei qui maius ali- quod munus administravit, facilius au-debit Respub. minus demandare: quã ei maius committere, qui non nisi in mino-ribus se exercuerit. Nam iuueni, ac nouo homini nõ rutò còmittuntur res tãti mo-menti, nisi stipati fuerint viris virtute cõ- spicuis, quorũ cõsilio eas administrare possint. Quod si apud Rom. idẽ q. Vene- tiis, & in aliis Rebuspu. obseruatũ fuisset: nec quicquã qui semel Consul fuisset, ali- ter q. vt Consul militare voluisset: multa

his accidissent, quibus libertas periclitari potuisset. Præterea si nouis hominibus tantum imperium solis fuisset demãdandum, nec ij secum habuisset qui sæpe aliis muneribus præfuisent, quos obseruare deceret: multa in reipub. pernitiem perpetrare facile potuissent.

Legem agrariam populo Romano multas seditiones turbasq; peperisse: semperq; periculosum esse Reipub. si quis legem condat antiquæ consuetudini aduersam.

CAP. XXXVII.

Obseruatum est ab antiquis scriptoribus homines ab aduersa fortuna affligi solere, sed à prospera deinde occæcari: & ab utroque eisdem postmodum affectus dimanare solere. Quando enim homines nulla necessitas ad pugnam impellit, ambitione impelluntur: quæ tantum potest in hominum animis, ut ad quemcumque gradum ascenderit, nunquam tamen contentus sis, sed altius semper enitaris. Atque id hominibus præterea accidit, quod natura omnes apti sint ad appetendas res quasuis, sed non ad eas consequendas: cumque maius si desiderium, quàm vis comparandi res desideratas:

ratas: non acquiescit animus iis quæ iam
 possidemus. Hinc nascitur deinde om-
 nis fortunæ varietas: nam cum semper
 plura omnes appetamus: iidemque etiã
 metuemus ne illa quæ iam possidemus,
 amittere queamus: in suspensiones incidi-
 mus, atq; hinc in inimicitias, ac funebre
 bellum descendimus: ex quo ruina Reipub.
 consequitur. Hæc in eum finem di-
 spicauimus, vt melius Romanæ plebis
 naturam contempleris: quæ necessita-
 te quadã impulsã sese aduersus Patritios,
 Tribunitia potestate, munire coacta fuit.
 Sed postquam hoc obtinuisset, ad quod
 appetendum necessitas vrgebat: ambi-
 tione ipsa commota, honoribus & opi-
 bus etiam cum Patriciis certare voluit:
 ex qua re seditiones ortæ sunt de lege A-
 graria: ac demùm Reipub. interitus. Cæ-
 terùm quia necesse est vt in Reipub. rectè
 instituenda, ratio potior habeatur publi-
 ci, quam priuati boni: non potuerit Ro-
 mani, in iis quæ ad hanc legem pertine-
 bant, non errasse à principio viris: quod
 illam non talem constituerint, vt de ea
 successu temporis non opus esset tot al-
 tercationibus dimicare: nisi fortè pronũ-
 tiare velimus: rectè quidem à principio
 omnia, quæ ad illam pertinebant, consti-

tuta esse: sed tēporis successu fuisse obli-
 terata. Ut ut se res habeat, Romę certē nū-
 quam facta mentio est huius legis, quin
 magnę controuersię atque turbę sequu-
 tæ fuerint. Duo autem erant illius capi-
 ta. Primum, ne cuiquam ciuiū Romano-
 rum, liceret possidere amplius, quàm cer-
 tum quendam iugerorū agri nūmerum.
 Alterum ut agri qui ex hostibus capti es-
 sent P. Romano viritim distribuerentur.
 Vtrumque autem patrib. aduersabatur:
 nam cum plerique plus agri possiderēt,
 quàm hæc lex illis permetteret: publica-
 bantur hoc plebiscito illorum fortunæ:
 & cum viritim diuidendi agri essent qui
 ex hostibus caperentur: auferebat iisdem
 patrib. occasio, quo minus ditescere pos-
 sent. Quæ cum ita essent, que hæc lex
 patrum potentiæ tantopere aduersare-
 tur: nunquam eius mentio à tribunis fie-
 bat, quin iis patres sese magno conatu
 opponerent, tanquam pro aris & focis di-
 micaturi: Cæterum tribunitiis furoribus
 prudentia occurrebant: nam cum eam ro-
 gationem promulgare vellent: patres ut
 impedire possent, expeditionem suscipi-
 ebant, exercitum conscribebant, aut per
 aliorum tribunorū intercessionem, eorū
 qui rogationem promulgassent potesta-
 tem dis-

Lex Agraria.

rem dissoluebant : aut nouas Colonias deducebāt. Quemadmodū accidit tunc, cum Antium Colonia deduceretur : quo tempore quum in magno Agrariorū Patrūq; certamine, hoc remediū vnicū pacis inuentū fuisset : perpauci tamē fuere vt Liuius inquit, qui ad accipiendum agrum nomina darent, vt ad explendum numerum Coloni Volsci adderentur: cætera enim multitudo poscere agrum Romæ malle, quam alibi accipere. Subinde tamen repullulabant huiusmodi agrariorum contentiones, vt cogerentur, earū sedandarū causa, exercitus ad extremas Italię oras, atque etiam extra Italię fines educere: ita enim accidebat, vt cum agri qui ex hostibus caperentur, procul ab vrbe distarent, nec plebi eorum colendorū ratio aliqua, nisi difficillima superesset, sopirentur Agrariorum legum rogationes. Cæperunt etiam mitiores esse Romani in multandis agro hostibus : & si qui tamen agro suo expellerentur : tunc eò Colonias deducebant. Hisce artibus illas contentiones sopiuerunt vsque ad Gracchorum tempora, à quibus de nouo excitatæ, Reipublicæ cautissimæ præbuerunt, amittendæ libertatis. Nam cum firmiores iam essent

Patriciorum vires : tantum inter eos & Plebem certamen effecerunt, vt ad arma perueniretur : quibus cum Magistratus obuiam ire non posset, & partium studia exardescerent: eò vsque ventum est, vt vtraque pars de eligendo sibi principe cogitaret. Plebs ergo Marium sibi delegit, eumque quater Consulē fecit: atque ille deinde auctus imperio, & potentia, rursus seipsum ter cōsulē creauit. Aduersus huiusmodi incendium, cum patres non aliud remedium haberent, ad Syllā sese conuerterunt, quem cum suarum partium ducem creassent, bello civili exarsit Respublica, ac varia fortuna, sæpiusque multo sanguine pugnatum est, donec patres superiores euaserunt. Vltimò denique eadem studia. C. Cæsar & Cn. Pompei temporibus excitata ruinam Reipublicę pepererunt. Nam cum Marianarum partium C. Cæsar, & Pompeius Syllanarum princeps esset: vicit Cæsar, & primus fuit qui tyrannidem Romæ occupauit, post cuius tempora, nunquam amplius libertatem ea vrbs consequi potuit. Huiusmodi fuit contentio: num de Agraria lege initium, huiusmodi etiam finis fuit, quibus repugnare videtur illa disputatio, qua capite quarto huius libri contendimus,

mus, discordias, quæ Romæ inter plebem & Senatum fuerunt, ad augendum Imperium & conseruandam libertatem conduxisse, cum subinde occasionem darent bonis legibus sancendis, quæ ad libertatem populi conseruandam facerēt. Ad quod ego respondeo: Nil impedire legis Agrariæ exitum, quo minus vera sint quæ eo loco disseruimus: tanta est enim magnatum ambitio, vt nisi illa variis modis in ciuitate frenetur, mox sit eius imperium occupatura. Et cū viderimus Agrarias contentiones grassatas esse trecentos annos, antequam Reipublicæ libertatem euertere potuerint: existimare oportet, Patritiorum ambitionem eam longè citius corrumpere potuisse, nisi Plebs ei, cū hisce Agrariis, tum aliarum rerū contentionib. frenum iniecisset. Quo loco obseruare oportet etiam, opes ab hominibus magis in pretio haberi, quam honorum gradus: nam patres Romæ cū de honoribus cum plebe certarent, sine vehementi motu cesserunt. Sed cum de opibus certari cœptum esset, tanto conatu eas defenderunt, vt maluerint ad incendia illa peruenire quàm eas amittere. Eorum incendiõrum causam Grachi ferè suppeditarunt, quorum voluntas & stu

dium erga plebem melius, quàm prudentia laudari potest. Nā extirpare velle malum aliquod, quod longo tempore in Republica durauit, & sancita lege tempora emendare dudum præterita, res est periculo plena, & quæ ad id malum augendū potius, quàm tollēdum facere queat: quod si verò id patienter feratur, nō tam citò ad extremam perniciem peruenire solet, & quandoq; etiam spontè aboleri.

Respublicas debiles plerunque consilio destitutas esse, & quæ facienda sibi decernunt, ad necessitate magis quàm prudenti consilio impelli.

CAP. XXXIII.

CVM Romæ pestilentia olim grassaret, existimarūt Volsci & Aequi oblatā sibi occasionē vrbis opprimēdę, quā mobrē coniūctis viribus Hernicos Latinosque inuaserunt infecto exercitu. Id illi populo Romano significare coacti, auxilium ab ipso petierunt. Sed Romani pestilentia afflictī responderunt, se illis eo tempore subuenire non posse: darent igitur operam vt ipsimet sese defenderēt. Quo loco admirari licet, Senatus, Populi que Romani Sapientiam, atque prudentiam, qui ipsemet quidem statuere voluit

luit de iis, quæ fieri oportet, quicumque fortunæ status esset, sed interim non indignatus est, fortunæ aduersitatem moderatè ferens, id consilium arripere, ad quod illum occasio duceret, quamuis nõ videretur esse ex sua dignitate. Nam cum iisdem hisce populis alias interdixissent, ne ipsimet arma caperent, ac sese defenderent: potuissent eis videri, nisi præsentem rerum statum considerasset, quod eo ipso, quod illis defendendi sui potestatem facerent, de suo iure cedere viderentur. Ac populus imprudèrior & minus consideratus ad hasce causas id illis non permisisset: sed Romani prudenti consilio omnia administrantes, id malum quod altero minus esset, necessitate coacti, tanquam si bonum esset admiserunt & acceptarunt. Nam cum neque ex ipsorum dignitate esset, quod subditos suos ipsi defendere nequirerent, neque Reip. commodum, ut iidem subditi propriis viribus sese hostibus opponerent: tamè cum intelligerent fore omnino, ut oppressi arma caperent, ac se defendere etiã iniussim conarentur. Id consiliũ, quod honestius erat, arripuerunt & permiserunt ipsis ut arma caperent, saltem ut pop. Romani iussu id facere videretur: neque alias pro suo arbitrio aut libidine idẽ auderent tentare pro se.

Id consilium per se bonum, etiam tale videtur, ut quælibet Respublicæ in huiusmodi casibus illud sint amplexuræ: sed quæ debiles sunt, & consilio sapientium virorum destitutæ, tamen id nesciunt amplecti. Cum Valentinus Borgia occupasset Fauentiam, & Bononiam eò compulisset, ut secum pacifici cogeretur: Romam reuersurus per Hetruriam, à Florentinis petiit, ut illac sibi transitum cum exercitu concederent, Id Florentini permittere noluerunt, eaq; in re Romanorum exemplum nequaquam sunt imitati. Nam cum haberet tunc secum Valentinus instructissimum exercitum, Florentini autem planè inermes essent, non poterant illum transitu prohibere, quamobrem honestius illis fuisset, ut permissu ac voluntate sua transire videretur, quam per vim sibi transitum patefecisse, sicuti illis magno cum dedecore accidit. Sed hæc est inconsultarum Rerumpublicarum natura, ut non nisi ad ea, quæ præsens necessitas urget, oculos intentos habeant, & necessitate magis, quam prudentia ad deliberandum impellantur: quo fit, ut si quid illis etiam prosperè succedat, non suæ prudentiæ id, sed fortunæ attribuere debeant. Huiusmodi consultationum bina adhuc extant

extant in nostra Republica insignia exē-
 pla, quæ nostra memoria illi contigerūt.
 Anno salutis M. D. cum Ludouicus xij.
 Galliæ rex Mediolanum occupasset, pa-
 ctus est cum Florentinis, se illis Pisas re-
 cuperaturum, si quadraginta millia au-
 reorum illi soluerent: ob eamque causam
 versus Pisas exercitum suum misit Boe-
 montio Gallo duce, cui Florentini nō pa-
 rum confidebant. Hic cum inter Casci-
 nam & Pisas iam esset, & ea quæ ad expu-
 gnandam urbem pertinerent, instrueret:
 peruenēre ad eum Pisani Oratores, & ob-
 tulerunt Boemontio urbem, si regia fide
 promitteret, quòd eā antè quatuor men-
 ses non esset Florentinis traditurus. Sed
 cum hoc pactum Florentini non admis-
 sent, urbem obsedere frustra, & tandem
 ab obsidione cum summo dedecore dis-
 cedere coacti sunt. Respuerunt autem id
 factum Florentini, quod de Regia fide
 dubitarent, quamuis necessitate coacti,
 se in illius Clientelā dedidissent, nec in-
 terim aduertebant, facilius esse regi vt
 Pisas illis traderet, si illas possideret, quā
 promittere se eas traditurum quas non-
 dum occupasset: quibus accedit, quod si
 constituto tempore eas non retinuisset,
 certum argumentum habuissent regiæ

erga se voluntatis, nec promissiones eius tanta pecunia comparassent. Itaque longè magis è re Florentinorum fuisset, vt Boemontium passi essent Pisas quacunque tandem conditione occupare, quàm vt ea pacta respuerent. Idque experiètia ipsa tertio anno post comprobauit. Nam cum Aretini defecissent, & rex Galliaè ad eos subigendos Iubaltum quendam Florentinis auxilio misisset, postquam is aliquandiu eos obsedisset, cepit cum illis de deditioe consilia tractare. Illi igitur perinde vt Pisani sub certis conditionibus Iubalto se dedere cupiebant, quod etiam si Florentini denegarent, Iubaltus tamen Florentinorum imprudentiã admiratus, sua sponte ac nesciis Florentinorum legatis, cum Aretinis vt poruit transegit, confectisque pactis cum exercitu suo Aretium ingressus, Florentinis significauit, eos esse imprudentes & reru bellicarum imperitos, quod si Aretiu habere vellent, id à Rege peterent, qui ipsis illud iam, cum in eo exercitum habeat, melius tradere possit, quàm ante cum illud foris obsideret. Florentini etsi à principio Iubaltum calumniari non desinerent: tamen cognouerunt tandem, quod si Boemuntius Iubalto similis fuisset, Pisas quo-

fas quoque sicuti Aretium fuissent recuperaturi. Hæc igitur illis, sicuti cæteris quoque Rebus publicis, quæ infirmæ sunt, ob consilij inopiam acciderunt, nunquam enim bene consultare possunt eæ, neque consilia acceptare, in quibus aliquid scrupulose videtur inesse, nisi scrupulus illis externo quodam casu eximatur.

Eosdem casus sæpe diuersis gentibus accidere.

C A P. X X X I X.

SI quis præsentis res conferat, cum præteritis, & quæ iam olim gesta sunt, cum iis comparare volet, quæ subinde fieri videmus is facile intelliget eadem & nunc & olim vitia regnare, easdem cupiditates, eosdem denique furores hominum animos exagitare. Quò fit ut qui in Reipublicæ administratione, res aliquas diligenter examinet, facile queat de futuris providere, & futura pericula iisdem remediis auertere, quibus veteres vsi sunt, siquidem illa in promptu fuerint: aut si non suppetant de iis cogitare queat, Sed quia negligitur hæc contemplatio, aut certe ab iis qui res antiquas legunt, non intelligitur: ab iis verò

qui Rempubl. administrant planè nesci-
 tur: idcirco fit, vt subindè eadem incen-
 dia, eademque mala vt olim oriantur.
 Anno Seruatoris nostri 494. amiserant
 Florentini magnam imperij sui partem,
 cum inter cetera Pisas quoque amisissèt,
 idcirco vt id recuperarent, bellum gerere
 cogebantur: sed quia præpotentes erant
 hostes, à quibus hæc illis fuerant ablata,
 magnos sumptus faciebant Florentini,
 nec tamen quicquam præclari gerebant.
 Sumptuum magnitudo populo grauis
 erat, atque illinc multæ quærelæ oriebân-
 tur aduersus Decemuiros, qui antiqua
 consuetudine in Republica Florentino-
 rum rebus bellicis præfecti erant, quæ res
 eò vsque aucta est, vt publicè omnes au-
 derent in Decemuiros referre causas &
 bellorum & onerum, quæ ob bella feren-
 da essent: assererentque si hic Magistratus
 è Republica tolleretur, fore etiam vt finis
 bellorum, sequeretur. Hinc accidit, vt cū
 tempus esset Decemuiros eligendi, nul-
 los prioribus subrogare voluerint, sed rei
 quoque bellicæ curam Senatui commi-
 serint. Sed hoc ipsum Reipublicæ tā per-
 nitiosum fuit, vt non modo finem bellis
 imponere, vt vulgò putabatur, nequie-
 rit, verum nouas bellorum causas pepe-
 rit.

rerit. Nam sublatis iis qui prius bellum prudentia quadam, ac rei militaris peritia administrabant, præter Pisas, etiam Arerium amiserunt, & multa alia loca: quamobrem agnito suo errore Florentinus populus, & animaduerso quod ea mala, non ex medico, sed ipso febris incendio nascerentur: intermissum decemuirorum Magistratum restituerunt. Huic casui similis alius fuit Romæ, cum aduersus Cõsules Plebs odiosè agitare cœpisset. Nam cum illic quoque subinde noua bella repullularent, vt ne respirandi quidem facultas dari videretur: existimare debent id accidere sibi propter ambitionem vicinorum, qui eos opprimere conarentur: sed ipsi causas in Consules reiciebāt & Patriciorum cupiditates, tanquam si ij, cum Romæ plebem Tribunitia potestate munitam vexare satis non possent: eam extra urbem educere, & sub consulum imperio fatigare, vel planè opprimere vellent. Idcirco necesse esse aut tolli consulum imperium, aut certe legibus ita limitari, vt neque domi, neque militiæ plebi molestum esse posset. Qui primus ea de re legem rogauit, fuit Terentillus Tribunus plebis, qui suadebat vt quinque viri eligerentur ad limitandam Consu-

*Comparatio
binorum Ca-
sum in Ro-
mana & Flo-
rentina Re-
publica.*

lum potētiam. Ob eam rem quamuis patres vehementissimè indignarentur, ad imperij maiestatem imminutam contenderent, si sua dignitas ipsis non aliter cōseruaretur: tamen vicit Tribunorum pertinacia, vt extingui consulum nomen oportuerit. In quorum locum cum tribuni consulari potestate crearentur, consulis appellationem odio prosequabantur, re ipsam atque potentiam retinebant sub alio nomine: idque eò vsque obseruatū, donec errore cognito, sicuti Florentini ad Decemuiros, ita illi ad Consules redierunt.

Quæ fuerit ratio Decemuiratus Romæ? Quid in eo memorabile? Et quantum tale quoddam institutum possit, cum ad opprimendam, tum ad cōseruandam Rempublicam.

CAP. XL.

Liuius lib. 3.

DEinceps differemus de iis, quæ Decemuiratus Romæ peperit motibus, quod vt melius facere queamus, modum & causas enarrabimus, quibus permotus populus Romanus ad Decemuiros imperium traduxerit, Deinde quid in ea re memorabile sit, & obseruandum, cum ab iis qui patriæ libertatem cōseruare cupiunt,

piunt, tùm iis etiam, qui occupandæ tyrannidis desiderio tenentur. Nam multa ac memorabilia exempla in hac historia continentur errorum, quos & Senatus Populusque Romanus publicæ libertati perniciosos, & Appius Claudius Decemviro- rum princeps ad tyrannidem aspirans, instituto suo aduersos commiserunt. Post multas variasque patrum ac plebis concertationes, vt finem tandem certaminum facerent, & Rempublicam huiusmodi legibus formarent, quæ vtrisque vtilis & aquirédæ libertati commodæ foret: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, & Sulp. Camerinus, iussique inclytas Solonis leges describere, vt ad illarum normã ipsi quoque Rempublicam formare possent. Postquam ij cum legibus rediissent, deliberatum est de iis, qui has leges intueri, contemplari- que deberent, & ad illorum normam Romanas condere, ad quam rem, decem ciues elegerunt, & inter eos Appium Claudium nobilem, sed inquietum hominem, vt anni spacio has leges conderent. Quod vt maiori cum autoritate ab iis præstari posset, voluerunt ne quis alius eo anno magistratus esset vllus, eosque sine omni prouocatione crearunt, quo fiebat, vt vniuersum vrbis

imperium penes ipsos iam esset, cum neq; cōsules neq; tribuni illi iam extarēt. Hęc cū ita se haberēt, Regimen totius Magistratus iam penes Appium erat fauore plebis, is enim nouum ingenium induerat, vt plebicula repente, omniaque auræ popularis Captator euaderet, pro truce sauoque infectore plebis. Per cætera tamē summa æquitate erga cæteros omnes utebantur, modesteque sese gerebant, factes non nisi duodecim erant quæ ei præferebantur, qui tum cæteris præiret, ad eoque vnius rei exemplo, licet eorū moderationis argumentum sufficienter desumere: Nam cū sine prouocatione creati essent tamen cum homicidam quendam deprehendissent, ei apud populum diem dixerunt & populū id iudicare voluerūt, & antequā illas sancirent populū in conuentionē aduocarūt, cuius ipsi legitimi iudices essent, Ius decē tabulis cōprehenderunt, quod fœlix faustumque sit Reip. & ipsis liberis que eorum, ire & legere leges propositas iussere: se quantum decē hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura inæquasse, plus pollere multorum ingenia, itaque perpenderent singuli, quid in vnaquaque re plus minusue esset, eas leges populi Romanum

*Ius duodecim
tabularum.*

Romanum habiturum, quas cōsensus omnium inuexisset, ne iussisse latas magis, quam tulisse eas videretur. Sed cum hæ leges satis correcte viderentur, perlatæque essent, vulgatur Appij Claudij arte per urbem rumor, deesse adhuc binas tabulas, quib. adiectis absolui possit veluti corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio cum dies Comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit: cui rei plebs facile assensit cum & Consulium nomen perinde vt regium odisset, neque tribunitium auxiliū desideraret, cum decemuiros tanta moderatione vti viderentur. Itaque cum iam Decemuiris creandis comitia indicta essent, magna exarsit inter primores patrū ambitio, vsque adeo vt honorem quem ipsi prius impugnassent, à plebe cum qua contendere solerent, vndiquaque supplices peterent. Sed inter omnes Appium Claudium maximè stimulabat cōtinuandi magistratus desiderium, quamobrem vt candidatus potius, quam Decemuir in foro versabatur, cum infimis quibusque se plebi vendicans, eamque vndique prehensans, vt eius collegæ, qui prius illi adiectissimi fuerant, nihil in eo synceri suspicarentur, neque enim gratuitam in tantâ

superbia comitatem esse solere. Itaque ut eius institutum impedirent, ipsi habendorum comitorum munus iniungunt, ne ipse seipsum creare possit, neque enim eo usque quemquam id ausum fuisse. Sed ille pro occasione hoc illorum impedimentum arripuit, & se imprimis Decemviri creavit, non sine magna omnium bonorum admiratione, neque enim quisquam id ausurum crediderat. Hisce peractis, cepit animadvertere populus Romanus errorem suum, Appio enim iam finis erat ferendae alienae personae, suoque deinceps vivere ingenio coepit, & novos collegas, priusquam inirent magistratum in suos mores formare. Initio igitur Magistratus, primum honoris diem, denuntiatione ingentis terroris insignem fecerunt: Nam cum ita priores Decemviri servassent, ut vnus fasces haberet, & hoc insignem regium in omnes per orbem iret: ipsi subito omnes cum duodenis fascibus prodiere: centum viginti Lictores forum impleuerant, & fascibus secures illigatas praeferebant. Atque hic terror aliquandiu adaequatus inter omnes fuit, paulatim vertere in plebem coepit. Si quis ab vnus Decemviri redditum sibi ius, collegae appellationem corrigi petuisset, ut priores
Decem-

Decemviri permiserant, ab eo ad quem venerat, ita discedebat, ut pœniteret, non prioris decreto sterisse. Hinc iã circûspectare patriciorû vultus plebei & inde libertatis captare aurã, vnde seruitutẽ timendo in eum statum Rempub. adduxerant. Primores patrum Decemuiros odebant, nec probabant illa quæ fierent, sed haudquaquam indignis plebeis ea accidere putabãt, cum auidẽ ruẽdo ad libertatem in seruitutẽ sese præcipitassẽt: grãtas ergò illis esse eas iniurias, ut tẽdio præsentium Consules duo & status pristinus in desiderium venirent. Iam processerat maior pars anni & duæ tabulæ legum ad prioris anni decẽ tabulas erant adiectæ, sed nondum tamen centuriatis comitiis perlatæ. Decemviri comitiorû nullã mentionem faciũt: sed qui prius tribunitios homines circum se ostentauerãt plebi patriciis iuuenib. iam sepserãt latera, quibus bona eorum donabãt, qui ab ipsis supplicio affecti fuissẽt: qua mercede iuventus nobilis corrupta nõ modo Decemviroꝝ iniuriis nõ ibant obuiã, sed propalã licentiam suã malle, quã omnium libertatẽ affirmabant. Hęc cum ita agitentur, Sabini & Aequi magna manu incursionem in agrum Romanũ fecerunt. Decemviri

quid factò opus sit consultant, agnoscunt, que se inter patrum & plebis odia destitutos: nam absque Senatu bellum ritè suscipere non poterant, & Senatum conuocantes imperiũ suum amittere videbãtur. Necessitate tamen coacti Senatum conuocant: is varia aduersus Decemuirorum tyrannidem disputauit, præsertim L. Valerio, & M. Horatio autoribus: sublataq; tunc fuisset eorum potentia, nisi obstidisset odium plebis: Nam Seniores ac Consulares ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multò acrius, quàm Consularis imperij esse rebantur, malebant postmodum volũtate sua Decemuiros magistratu abire, quàm illorũ inuidia exurgere plebem rursus, sperabantq; si per interualla, & interiectis bellis res leniter ad Consules rediisset, posse plebem in obliuionem tribunorum adduci. Silentio patrum ergo tandem educitur delectus, educti que gemini exercitus Decemuirorum ductu, Appius Claudius ad componendos vrbanos motus relictus, Virginie plebeiæ Virginis amore nephando captus est, quam, cum per vim sibi vt fernã adiudicasset, Virginius pater tuendæ pudicitie causa necauit. Atque hinc ortus tumultus, cum Romæ
 cum in

rum in exercitu, effecit ut plebs in sacrum
 montem secederet, à quo discedere no-
 luit, donec creatis Cōsulibus & Tribunis
 plebis, Respublica pristinum statum &
 antiquam libertatem recuperasset. Hæc
 est Decēviratus apud Romanos historia
 summatim comprehensa, in qua obser-
 uare oportet Pop. Romanum ob easdem
 ferè causas sub huiusmodi iugum inci-
 disse, propter quas & nūc multis Rebus
 publicis cōtingit in seruitutem prolabi.
 Huiusmodi sunt nimirum libertatis de-
 fiderium in plebe, nimiaque dominandi
 cupiditas in patriciis, ob quas causas, si
 quando altercantur, ut non cōuenire in-
 tet eos possit, conuertuntur vtriusque; stu-
 dia in vnum aliquem cui vtrique confi-
 dunt, atque is postmodum tyrannidem
 occupat. Decemuiros crearunt Romæ
 tanto patrum plebisque consensu, tanta-
 que cum potentia propter odium quo il-
 li Tribunitiam potestatem, hæc verò con-
 sulare imperiū prosequeretur. Vbi crea-
 ti fuissent, simulavit Appius se populare
 esse, & pro causa plebis strenuum futurū,
 itaque plebē facile sibi conciliauit. Quo-
 tiescunque autem in vrbe populus eò
 adducitur, ut extollat euehatque eum,
 per quem aduersarios suos puniri posse

sperat: tunc si hic industrius gnauusq; est, imperiū vrbis occupare potest. Nam populi auxilio optimates opprimeret, & sublatis optimatibus, populumque sub iugum seruitutis regidere poterit, cum nō habeat iam ad quem deficere queat, aut cuius auxilium implorare possit. Antequam autem optimates extrinxerit, nunquam se ad opprimendum populum conuertere debet. Hac ratione vsi sunt, quicumq; cum quadam industria patriæ tyrannidē occuparūt: quam si Appius sequi potuisset, non tam citō malè partum imperium amisisset, sed is impotentia quadam animi, contrariam viam ingredi voluit: nam cum retinere tyrannidem decreuisset, nil tam stolidē ab illo fieri poterat, quàm quod populum, cuius fauore eam occupauerat & cōseruare potuisset, opprimere conatus sibi infensum reddidit: & patres qui neque eam illi concedere, neque cōseruare potuissent placare, amicos sibi facere eos voluerit, qui amici esse nunquam potuissent. Nam etsi optimates atque nobiles libenter imperitent & tyrannidem exerceant: tamen cum tyrannus aliquis vrbis imperiū per vim occupat: tunc quotquot illorum participes esse nequeūt fructum tyrannidis, neq; opima munera administranda obri-

nent, ij omnes tyrannū cane peius & an-
 gue oderūt, neq; potest etiā fieri, vt tyran-
 nus omniū volūtati ambitioni & auaritię
 satisfaciat, cum neq; tātæ opes, neq; ho-
 norū gradus suppetant. Hisce accedit, q̄
 necesse sit eū, qui vim facere velit, fortio-
 rē esse eo quē opprimere nititur. Itaq; si
 quis in retinēda tyrānide populū amicū,
 optimates verò infensos habuerit: forti-
 or tutiorq; erit, quā is qui populū infen-
 sum, & optimates amicos habet, maiores
 enim semper sunt populi quā nobiliū vi-
 res in ciuitate, vt tyrānus solis iis absque
 externis auxiliis se tueri queat. Id in Na-
 bide Spartanorū tyrāno apparuit, qui cū
 amicum haberet populū, paucos autem
 optimates hostes, Sublatis optimatibus,
 populi fauore se aduersus pop. Romanū
 Vniuersamq; Græciā defendit, q̄ nunquā
 facere potuisset sine populi fauore. Qui
 verò optimatib. stipatus, populū habet i-
 nimum absq; externo auxilio se tueri
 nō potest, quamobrē & Satellitib. indige-
 bit ad custodiā sui corporis, & milite ar-
 mato, & deniq; amicitia vicinorum prin-
 cipum ac populorum, quorum Clientela
 defendatur. Hisce tribus instrumētis for-
 tē seipsum defendere poterit, & malè par-
 rum imperiū cōseruare, quāuis plebē ad-
 uersam habuerit, sed Appi° cū nihil horū

fecerit, aut facere potuerit, in primo tyrannidis initio statim corruit. Sed neque minores fuere Senatus Populiq; Romani errores, quos aduersus libertatem in creandis Decemuiris comiserunt. Nam etsi prius ostenderimus, cum de Dictatore differebamus, eos tantum magistratus libertati publice perniciosos esse, qui ipsi per vim imperium occupant: non eos qui populi suffragiis, ac secundum certas leges eliguntur: necesse tamen est, ut cum Populus novos magistratus eligit, rationem simul excogitet, ne ij facile possint ad tyrannidem degenerare. Romani autem cum Decem viris custodiam quandam praeficere debuissent, ne si forte cuperent tyrannidem exercere, liceret, iis potius licentiae occasionem dederunt, cum illos solos eo anno imperare uoluerint, sublati omnibus caeteris Magistratibus: quae quidem omnia admiserunt quod occaecati essent nimio desiderio opprimendi se mutuo, cum & patres tribunitiam potestatem, & populus imperium consulare tantopere sublatum cuperet. Accidit igitur Romanis hoc loco id, quod Ferdinandus Arragoniae rex saepe dicere solebat, Hominibus perinde accidere cum se mutuo oderunt, ut accidit auibus dum praedam ma-

dam magna cupiditate persequuntur: nã
 minores aues in prædam incitatae, non
 obseruant alias maiores ceruibus suis im
 minentes, à quibus æquè citò dilaniandę
 sint. Sed hæc iam satis à nobis sunt dispu
 tata, de malo consilio Populi Romani, q̄
 ad Decemuiros conseruandę libertatis
 causa imperiũ traduxerit: & Appij Clau
 dij stultitia, qua malè partum imperium
 amisit.

*Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus &
 humilis statim superbus fit: & eum etiam, qui
 statim ex bono crudelis fit sine
 intermediis.*

CAP. XL I.

INter cætera quæ Appius, postquã oc
 cupatam tyrannidem conseruare co
 nabatur, imprudenter egit: nõ parui mo
 menti fuit subita eius morum mutatio.
 Astutè ille quidem, & callidè se vt popu
 larem, à principio plebi venditauit, id e
 nim ad tyrannidem occupandam cõmo
 dum erat: quemadmodum etiam modus
 quo effecit, vt Decemuiri in alterum an
 num crearètur, ad suum institutum præ
 clarè faciebat: nec imprudenter fecit,
 quod præter omnium optimarum expe

stationem, seipsum Decemviriū creare, sibiq̄ue tales collegas, quibus confidere posset, adiungere aulus fuit. Sed postquā hęc omnia perpetrasset, stultè egit quod mores tam subitò mutavit, plebiq̄ue ex amico hostè se declaravit: Quod si id tamen facere decreuisset, non tam subito fieri oportebat, sed sensim, ne dolus patefieret, utq̄ue aliquas eius mutationis causas reddere posset. Nam qui boni viri speciem aliquandiu præ se tulit, decrevitq̄ue prauus esse: is hanc mutationem instituere debet secundum occasiones, ut antequā amicos perdas, qui tibi prius ut bono viro fauebāt, alios hisce contrarios malefaciendo sensim compares. Nā si hoc neglexeris, ac statim nequitiam tuam patefeceris, omni amicorum auxilio destitutus, peribis.

Quam facile mores hominum corrumpantur.

CAP. XLII.

Dignum obseruatione est etiam hoc, in historia Decemviriū: quam facile hominum mores mutantur & in contrariam quasi naturam degenerent, quāuis boni prius ac bene educati fuerint. Cum intelligamus nobiles illos iuuenes quos Appius sibi adiunxerat, muneribus corruptos tyrannidi fauere, & licentiā illam suam

lam suã quã publicã libertatẽ malluisse.
 Q. Fabium autẽ virum optimũ inter se-
 cundos Decemuiros, ambitione quadã
 & Appij malitia persuasum, Appio similẽ
 effectũ. Quæ res si diligenter obseruẽtur
 legislatores monere debent, vt hominũ
 cupiditates frenẽt legibus ne quisquam
 qui Reipub. gubernandæ præficitur, spe-
 rare queat se impunẽ laturum, si quid ta-
 le deliquerit.

*Eos esse bonos ac fidos milites qui gloriæ ac lau-
 dis comparandæ studio dimicant.*

CAP. XLIII.

EX eadem hac Decemuirorum histo-
 ria animaduertere licet, quantum in-
 terfit ad rem benè ac prosperè gerendã, vt
 militũ animi paccati sint & parati ad di-
 micandũ pro gloria cõparanda, non autẽ
 inquieti, & pro cuiusuis ambitione pu-
 gnare coacti. Nam cum exercitus Pop. Ro-
 mani Cõsulũ imperio ducti, semper victo-
 riam de hostib. reportare consueuissent:
 sub Decemuirorũ insignib. semper victi
 cæsiq; fuerũt. Atq; hinc etiã cognoscere
 licet, quã parũ tutũ sit mercenario milite
 vri, quẽ nil aliud ad virtutẽ incitare po-
 test, quã exiguũ illud stipendij, quã te spe-
 rar: Id aut nõ tãti momẽti est, vt eum tibi
 tã fidũ efficere queat, vt mortẽ pro te op-

petere velit. Nā in quo exercitu miles, erga eum pro quo militat, non singulari quadam benevolentia affectus est, vsque adeo vt particeps esse videatur victoriæ quæ comparabitur, is hosti præpotenti vix vnquam resistere poterit. Huiusmodi aut̃ amor militū erga imperatorē, non esse potest, nisi tunc, quādo subditi pro bono principe, aut legitimo magistratu, aut pro aris & focis dimicant. Itaque necesse est eam Rempub. aut principem qui sese suaq; tueri velit, suosmet subditos disciplina militari instituire, vt eorum operaturō vti possit, cum opus fuerit: idque ab omnibus iis vsurpatum esse nouimus, quicumque in re bellica præclari quippiā præstiterunt. Inerat certē P. Romani exercitibus eadem virtus sub Decemuiris, quam & olim sub Consulibus declarauerant: sed quia non ita erga Decemuiros affecti erant, vt erga Consules & patriam prius: idcirco non eadem virtutis specimina vt olim edebant. Sed postquam extincta fuisset Decemuirorum tyrannis, & patriæ libertas recuperata: tunc eodem vt prius erga Rempu. animo affecti, eadem iterum virtutis specimina ediderunt.

Populi multitudinē sine ductore nil proficere: nec oportere ei imitari, à quo sis quippiam petiturus.

CAP. XLIIII.

CUM plebs Romana, cæde Virginiae excitata, in Sacrum montem armata secessisset, Senatus missis ad illam binis consularibus suis, quaesivit quid sibi vellent, quod armati Auentinum obediissent, desertoque bello patriam suam cepissent? Tantum autem valebat apud plebem Senatus autoritas, vt cum nondum ducem haberet, nemo responsum dare auderet: & vt Liuius inquit: Non de *Liuius lib. 3* fuit quid responderetur: deerat qui responsum daret, nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis inuidiae se offerre. Quo loco obseruare decet, quam parum proficere queat populi multitudo absque certo duce: idque iam tum, cum à cæteris, tum Virgino præcipuè obseruatum est: quamobrem curauere tunc, vt ex ipsis viginti tribuni militum crearentur, qui summæ rerum præessent, & cum Senatu de iis agerent quæ postularent. Cæterum cum ante creatos hos viginti tribunos à multitudine conclamatum esset, non daturos se responsum, nisi ad eos

mitterentur Valerius atq; Horatius: Placebat Senatui Valerium Horatiumq; in Auentinum ire: sed illi negabant se aliter ituros, quam si Decemviri deponerēt insignia magistrat⁹ eius quo anno iam ante abissent. Quod cum Decemviri post multam concertationem facere coacti fuissent: Valerius Horatiusq; ad Plebē profecti intellexēre, id eam velle vt tribunium auxiliū sibi restitueretur: præterea vt deinceps ab vno quoq; magistratu liceret ad populum appellare: Decemviros deniq; sibi ad supplicium tradi quos viuos igni crematuros minabātur. Ad quæ Legati, placere sibi cætera postulata, eaq; vltro illis auferenda: vltimum damnarūt: nam crudelitatem, inquit ad plebē legati, metuitis, crudelitatis odio in crudelitātē ruitis: & priusquam liberi sitis dominari iam in aduersarios vultis. Non oportere ergo nunc eius rei facere mentionem, cum recuperatis magistratibus legibusq; iudicia essent penes eos futura: ac tunc de vniuscuiusq; capite atq; fortunis, prout causa fuerit constituere posse. Hic verò obseruare oportet, quàm stultè agāt, qui cum impetrare quippiam conantur: antequam id obtineant, ostendunt in quos vltus eam conuertere decreuerint,

uerint, præsertim si illi futuri sint formidolosi. Perinde enim est ac dicas, concede mihi arma ut te iugulare queam: satis est arma solum postulare, cum ea obtineris, facere quod libebit.

Mali exempli rem esse, si Legislator eam quam ipse tulit legem non seruet: præterea admodum periculosum esse vrbis moderatori, si antiqua odia nouis iniuriis subinde renouet.

CAP. XLV.

Compositis motibus qui ex Decemuirorum tyrannide orti fuerant, & restituta in pristinam libertatem Repub. Virgilius Appie diem dixit. Cumq; his patriciis iuuenib. stipatus, in forum descendisset: Virgilius eum in vincula conici iussit: Appius ad Populum prouocat Virgilius negat eum, qui iura prouocandi sustulisset, prouocare posse: neq; fidem illius populi implorare, cuius omnia iura obrisset. Appius è contra, implorare leges de prouocatiõe eo ipso anno latas. Contra ea Virgilius, vnũ Appiũ Claudiũ & legũ expertẽ & ciuilis & humani iuris esse aiebat. Inter has cõtentiões Appiº in

carcerem coniectus, & antequam dies iu-
 dicij adesset mortem ipse sibi consciuit.
 Atq; hic pronūtiare oportet, Pop. Roma-
 num leges iam iam ab sese latas, ne in Ap-
 p̄io quidem violare debuisse, quamuis e-
 ius vita omni genere sceleris cōtamina-
 ta fuisset. Nihil equidem tam mali exem-
 pli in Repub. esse credo, quam si leges ni-
 per latæ non obseruentur, ne ab eo qui-
 dem qui illas tulit. Cum Respub. Floren-
 tinorum anno Domini x c i i i i. in pristi-
 num statum restituta fuisset, auxilio Hie-
 ronymi Saonarolę monachi, cuius scri-
 pta de ipsius sapientia, doctrina, atque a-
 nimo satis testantur: isque legem obti-
 nuisset magno labore ad ciuium liberta-
 tem defendendam, qua prouocare lice-
 bat à Senatu, & Octouiris ad Populū: c-
 cidit paulò post, vt quinque ciues à Se-
 natu damnati ad populum prouocarent:
 nec tamen iis id permissum fuerit. Quæ-
 res Monachi huius auctoritatem vehe-
 menter imminuit. Nam si ex vsu Reipu-
 blicæ illa de prouocatione, nunquam
 pati debuisset, vt contra illam statim de-
 linqueretur: si non ex vsu Reipubl. erat:
 non debuisset prius eam tanta conten-
 tione obtinere. Atque id in illo Mona-
 cho tantò magis fuit obseruatum, quod
 in tot

concionibus, quas habuit, postquam in
 eam legem peccatum fuerat, neque vn-
 quam eos reprehendit, qui in eam pecca-
 uerant, neque excusauit: tanquam si id
 peccatum, quod tunc in ipfius commo-
 dum cederet, excusare nō vellent: quæ res
 eum ambitionis infimulauit, autoritatē
 imminuit, & deinceps multas molestias
 peperit. Periculosum est etiam Reipubl.
 cum nouis suppliciiis veterum iniuriarū
 redintegratur memoria: quemadmoduū
 Romæ factum est, cum plebs, Decemui-
 ris deiectis, tribunitiū auxilium recupe-
 rasset. Nam & Decemuiros omnes, & ci-
 ues insuper alij accusati sensim damnati-
 que fuerunt, vt ingens metus patres in-
 cesserit, neque tribunos iam aliter, quàm
 prius Decemuiros formidarent. Quæ res
 magnum Reipub. periculum certè pepe-
 risset, nisi M. Duellius tribunus plebis,
 inhibito salubriter modo nimix potesta-
 tis, finem suppliciiis imposuisset: is enim
 edictū promulgauit, ne eo anno cuiquā
 amplius diem dicere, aut in vincula quē-
 quam coicere liceret, eaque moderatio-
 ne Patribus metum dempsit. Atque hinc
 cognoscere licet, quàm periculosum sit,
 cum in libera ciuitate administranda, rū
 gubernanda monarchia, si subditorum a

nimi perpetuo suppliciorum metu solliciti sint: quod hinc ad varias cogitationes atque consilia, de conseruandis se ac rebus suis moueantur: audacesque fiant, minusque horreant etiam grauissima facinora patrare. Quod si ergo huiusmodi motus aliquando oriantur, eos sedare oportebit, aut absque cæde & sanguine uolo: aut si plane fieri nequeat, quin de quibusdam supplicium sumendum sit: in id certè incumbendum, ut simul & semel puniantur omnes quos punire oportet, & postea quieti operam dare, ut placentur hominum animi, tutique à periculis esse videantur.

Homines subinde magis magisque ambitiosos fieri: primò enim eò spectare ne ab aliis opprimantur, postea eò etiam eniti ut ipsi alios opprimere possint.

CAP. XLVI.

Postquam Populus Romanus recuperata libertate in pristinum statum rediisset, tantoque etiam maiora tuendi sui fundamenta posuisset, quanto plures leges aduersus patriciorum potentiam obtinuisset: occasionem habere videbatur quiescendi, & concordiam colendi:
Quod

Quod etsi ita sit, tamē subinde noui mot⁹ oriebant: quarū rerū causas & rationes cū *Liuii lib. 3.* Liuius mihi videatur præclare exprimere: nō ab re fore putauī, si summam eorū quæ de hac re disputat hoc loco recensē. Alter semper ordo, inquit, grauis alterius modestiæ fuit: quiescenti plebi ab iuniorib patrū iniuriæ fieri cœptę. Vbi tribuni auxilio humiliorib. essēt, impri- mis parū pderat: deinde neq; ipsi quidē inuiolati erāt. Seniores cōtrā patrū, vt nimis feroces suos credere iuuenes, ita male, si modus excedendus esset, suis quam aduersariis superesse animos. Adeo moderatio libertatis, cum æquari velle simulando, ita se quisq; extollit vt deprimat aliū, in difficili est: cauēdo ne metuāt homines vltro metuēdos se efficiūt, & iniuriā à nobis repulsā, tanquā aut facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis. Hęc Liuius, Nos verò ex hisce colligere iā possu- mus, causas diuersarū consultationū quę in ciuitate instituūtur, eò quod homines subindē magis magisq; ambitiosi fiāt. Vt verissimū esse videat q; apud Salustiū C. Cæsar inquit: Omnia mala exēpla ex bonis initiis orta esse. Nā qui ciues in Rep. ambitiosi sunt, ij primum munedi sui rationes tales ineunt, ne ipsi vel ab aliis

ciuibus vel etiam ipsis magistratibus læ-
 di & iniuria affici queant, ob quam rem
 amicitias sibi atque clientelas comparāt,
 cū largitionib. cū variis officiis. Quæ
 res quia cum virtute coniunctæ vidētur,
 idcirco tolerabiles sunt: nec quisquam es-
 se solet qui se à principio hisce hominib.
 opponere velit: quo fit vt ad tantum fasti-
 gium quandoque ascendant, vt & priua-
 tis hominibus postmodum terrori sint,
 & magistratib. ipsis formidabiles. Post-
 quam ad tantam potētiam ambitiosi ho-
 mines peruenerunt, nemine eorum prin-
 cipiis obstante: periculosum est eos op-
 primere conari, propter causas de quib.
 supra cap. 33. disputauimus. Nam tunc eò
 res rediit, vt necessum sit, aut magno cum
 periculo huiusmodi homines opprime-
 re, aut sub illorum seruitutis iugum per-
 petuum reduci: nisi spes aliqua sit, fore vt
 morte sua olim sponte intereat ipsorum
 potentia. Interim verò dum durat, nomi-
 ne audente vel illos, vel ipsorum cliente-
 las attentare: facile illis est de iis, quæ co-
 ram ipsorum tribunali proponuntur, ex
 sui animi sententia & pro libito pronū-
 tiare, & quos volunt. pro animi libidine
 afficere iniuriis. Itaque imprimis prou-
 idendum Reipub. ne ciues quidam bene-
 ficentiæ

ficentiæ specie aliqua, mali quippiã moliantur, aut auctoritatem aliquam sibi cõparët, quæ nocere libertati queat. Sed de hac re suo loco differemus.

Quamvis populus de iis quæ generatim disputat, malè per sepe ratiocinetur: tamen cum ad singulas res accedit, minus errat.

CAP. XLVII.

Cooperatiam Consulium nomen apud Populum Romanum in odio esse, sicuti etiam antè meminimus: quæ res eò usque processit, ut rogationem novam tribuni promulgarët, ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, Consules faciendi, eorumque potentiam limitandi. Sed Patres è contrà, si id fieret, non vulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Per hæc consilia eò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate, promiscuè ex patrib. ac plebe creati sinerent, eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit, quod existimarent hoc modo extinctam iri Consulium potentiã, si ipse quoque huiusmodi honorum participes fierent. Cum autem creandis hisce tribuniis

Liuius lib. 4.

consulari potestate comitia indicta fuissent: populus omnes patricios creauit, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Atque ita docuit eorum comitiorum euentus, vt Liuius ait, alios animos in contentione libertatis dignitatisq; alios secundum deposita certamina, in incorrupto esse. Ceterum dum mecum animo verso, quid in causa fuerit, vt cum tanta contentione obtinuerint, vt liceret hos tribunos de plebeis quoq; creare: tamen patricios postea omnes crearent: Inde illis hoc accidisse existimo, quod cum Populus de rebus generalibus differit, errare vt plurimum solet: sed cum ad singularia accedit, non facile aberrat. Videbatur sibi Romana plebs, dum rem generatim, & in abstracto considerabat, æquè digna esse consulari, atque essent patricij: cum plures plebei quam patricij in vrbe essent, præterea cum ingerendis bellis hostium vim ipsi sustinere cogerentur, adeoque ij ipsi essent, quorum opera Romani imperij potentia augeretur, & liberè conseruaretur. Itaque summa contentione obtinuit, vt tribuni illi qui consulari potestate recreabantur, tam ex plebeis, quàm patriciis eligi possent. Sed cum iam accenden-

cedendum esset ad singulos plebeios, ut de iis iudicaretur, quinam ad hunc honorem essent euehendi? agnouit suos homines patriciis inferiores esse, usque adeò ut quod munus plebs ipsa vniuersa mereri videretur, ad id sustinendum nullum plebeium hominem idoneum inuenirent: itaque ad patricos se conuerterunt, & ex illis tribunos illos omnes elegerunt. Quam iudicij æquitatem Lilius suo tempore admiratus his verbis extollit, Hanc modestiam, æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in vno inuenieris, quæ tunc populi vniuersi fuit? Huic exemplo simile est illud Pacuij Calauij Campani, qui Lilius lib. 23. post cladem Cannensem, cum afflictæ Italia vrbs quoque Capua ad defectionem inclinare videretur, ob discordias quæ inter plebem, & Senatum erant: decreuit imperandi desiderio, rationem quandam inire, qua Senatum seruaret, & sibi plebique obnoxium faceret. Senatu ergo conuocato, periculum quod imminebat, aperuit, plebem enim eò spectare, ut per eandem Senatus vacuum Rem publicam pœnis traderet: eo se periculo liberare eos posse, si se permittant sibi, & certaminum in Repub., oblitiscant, Cû omnes victi metu permitterent,

claudam in curiam vos, inquit, & tanquã
& ipse cogitati facinoris particeps, ap-
probando consilia, quibus nequicquam
aduersarer, viam salutis vestræ inueniam.
In hoc fidem, quam vultis, ipsi accipite.
Fide data egressus, claudi curiam iubet,
præsidium in vestibulo relinquit, ne quis
adire curiam iniussu suo, neue inde egre-
di possit. Tunc vocato ad concionem po-
pulo. Quod sæpius inquit optastis Cam-
pani, vt supplicij sumendi, ex improbo
ac detestabili senatu, potestas esset: eam
nunc, non per tumultum expugnantes
domos singulorum cum summo vestro
periculo, sed tutam habetis ac liberam.
Clausos omnes in curiã accipite, solos,
inermes: Ac ne quicquam fortè aut teme-
rè faciatis: vobis de singulorum, capite
iūs dicendæ sententiæ faciam, vt quas
quisque meritus est pœnas, pendat. Sed
ante omnia vos ita iræ indulgere oportet,
vt potioŕem ira salutem atque vtili-
tatem vestram habeatis. Etenim hos se-
natores odistis quidem, sed senatum ra-
men omninò non habere nõ vultis: quip-
pe aut Rex, quod abominandum est, aut,
quod vnum liberæ ciuitatis consiliũ est,
senatum habere oportet. Itaque duæ res
simul agenda sunt vobis, vt veterem se-
natum

natum tollatis & nouum cooptetis. Ci-
 tari singulos senatores iubebo, de quorū
 capite vos consulam, quod de quoque
 censueritis, fiet. Sed prius in eius locum
 virum fortem ac strenuum nouum sena-
 torem cooptabitis, quàm de noxio sup-
 plicium sumatur. Inde confedit, & nomi-
 nibus in urnam coniectis, citari quod pri-
 mum forte nomen excidit, ipsumque ex-
 curia produci iussit. Vbi auditum est no-
 men, malum & improbum pro se quisq;
 clamare, & supplicio dignum. Tunc Pa-
 cauius, video quæ sentētia de hoc sit da-
 ta: eiicitur pro malo atque improbo: bo-
 num ergo senatorem & iustum eligite.
 Primo silentiū erat, inopia potioris sub-
 iiciendi: deinde cum quis omiſſa verecū-
 dia quempiam nominasset, multò maior
 extemplo clamor oriebatur: cum alij ne-
 garent nosce, alij nunc probra, nunc hu-
 militatem sordidamque inopiam, & pu-
 dendæ artis, aut quæstus genus, obiice-
 rent. Hoc multo magis in secūdo ac ter-
 tio senatore factum est, vt ipsius pœnite-
 re homines appareret: quem autem in e-
 ius substituerent locum, deesse videbāt:
 quia nec eosdem nominari attinebat, cū
 ad nihil aliud quàm ad audienda probra
 prius nominati viderentur, & cæteri mul-

rō humiliores, obscurioresque essent. Ita
 dilabi homines cœperunt, notissimum
 quodque malum maximè tollerabile di-
 centes. Atque hinc Pacuius occasione
 sumpta, quia interest vt Senatū habeat
 is, inquit, eoque omnino carere non vul-
 tis: nec tamen in antiquorum Senatorū
 locum meliores substituere potestis: fa-
 rius erit cum iis in gratiam redire. Nam
 & ij hoc piculo perculsi, vobis deinceps
 benigniores erūt, quàm si novos in eorū
 substitueretis locum. Hac arte Pacuius
 plebi, imprimisq; sibi reconciliauit sena-
 tum: quo loco rursus apparuit, quomodo
 plebs generatim differēs de rebus erret:
 sed ad indiuidua accedēs errorem agno-
 scat. Existimabat indignos esse eo hono-
 re illos, qui tūc senatores erāt: sed cū sin-
 gillatim deliberādum esset, qui noui qui-
 bus antiquis suffiendi essent: animadu-
 uerterūt posteriores fore illis deteriores.
 Errat etiā populi multitudo generatim
 de rebus differens, cū ex aliis causis illas
 oriri putat, quàm verè oriantur: quas rur-
 sus particulatim intuens, & animadu-
 uertens agnoscit. Anno seruatoris 494. pul-
 si erāt Florentia principes eius Reip. nec
 erat vlla æquabilis rerū moderatio, sed li-
 centia quēdā popularis, qua omnia in pe-
 ius

ius ruere, & minari ruinam videbatur. Ea de re plebei per plateas & forū cursitates disputabāt, & potentiū ciuium ambitionē accusabāt, tanquā si illi hos inordinatos motus nutrent in eum finē, vt tandē Remp. ex suo arbitrio cōstituere, & publicæ libertati quamplurimū detrahere possent. Hæc differētes quamplurimos calumniabantur, simulq; minabatur, si ad gubernacula Reip. peruenirēt, se hos dolos patefacturos, & fontes punituros. Sed interim persæpe accidebat in eo statu Reipub. vt aliqui illorum ad summos magistratus peruenirēt. Ac tunc cum eo peruenissent, ac rerum causas viderent, easque considerarent: agnoscebant se prius errasse: neque enim aliquorum optimatum ambitionem, sed temporum eorum difficultatem, eos motus, eaque pericula parere: itaque alios animos induere, & aliter sentire quam prius solebant. Sed cæteri interim qui eosdem hosce prius de Rep. differētes audiuerant: cum eos mutasse sententiā, & reliquis similes factos intelligerēt: à cæteris corruptos muneribus esse, non rerū ipsorū peritiores factos putabant. Hæc verò cū permultis euenirēt: abiit res in prouerbiū tandē, vt vulgò diceretur ij, quia ad Remp. adhibebatur, aliū animū in foro & aliū in Senatu habere.

Quod si igitur hæc omnia perpendamus: inueniemus hanc esse rationem, qua errantem plebem possimus eò perducere, vt errores animaduertat: si illam à generalibus & rerum abstractarum à materia disputationibus, ad particularem rerum singularium intuitum reducamus: sicuti vidimus Pacuuium Capuæ, & Romæ Senaturn fecisse. Quibus hoc etiam addendum puto, neminem sapientem debere subterfugere populi iudicium in iis rebus, quæ particulares sunt, veluti quæ ad honorum distributionem, & collationem magistratuum pertinent: quod in hisce solis populus sanum iudicium habere solet: & si quando illum errare contingat: id tamen vsque adeò rarum sit, vt perpauco- rum obstinationi potius, quam cõmuni populi iudicio attribui queat & debeat. Quæ cum ita se habeant, deinceps ostendemus quem modum Senatus Romæ obseruare soleret, si quando plebem in vniuersalibus deceptam, ipsorum particularium experientia agnoscere errores cuperent.

Qui vult cauere ne Magistratus in humiles personas & viles conferatur: eum in id eniti debere, vt ad illum aspirent simul & summæ nobilitatis & infimæ conditionis homines.

CAP. XLVIII.

QVando Patres Romæ metuebant, ne tribuni, qui consulari potestate eligebantur, ex plebeiorum ordine crearentur: duorum alterum facere solebant ad eius rei præcautionē: nam aut efficiebant ut primores patrum eum magistratum peterent: aut certè ut reliquis plebeis cādīdatis, viris, egregiis, alij sese immiscerent, itidem plebei candidati, infimæ sortis ac conditionis homines. Altero enim efficiebant, ut populus honorē petitum denegare non auderet: altero ut puderet in huiusmodi homines sordidos conferre. Atque hæc omnia eò spectant, ut intelligas rectè à nobis pronuntiatum esse, plebem de rebus in genere differentem aberrare: sed de singularibus nequaquam.

Si vrbes quæ à prima origine liberæ fuerunt, tamen difficulter leges consequuntur, quibus libertas earum conseruetur, ut in vrbe Roma apparuit: necesse propemodum esse, ut quæ à principio aliorum imperio obnoxia fuere, libertatem non possint consequi.

CAP. XLIX.

ARduam atque difficilem esse rem,

vt in constituenda Reipublicæ formâ,
 omnibus iis prouideatur, quibus libertas,
 temporis successu, labefactari queat:
 id exemplo Romanorum satis manifesta
 esse potest. Nam etsi eorum libertati
 legibus prospectum esse videretur, cû
 à Romulo primo conditore, tum à Nu-
 ma Pompilio, Tullo Hostilio, Seruio, &
 denique à Decemuiris qui ad leges con-
 dendas creati fuerant: tamen in ipso rerû
 vsu, subinde apparebat aliquid desidera-
 ri eorum, quæ ad conseruandam liberta-
 tem facerent. Hinc quoque orta est cen-
 sorum creandorum ratio, qui libertati
 quam plurimum profuere: nam cum mo-
 rum arbitri quidam essent, prohibuerunt
 ne morum tanta corruptela in Rempu-
 blic. citò irrumperere potuerit. Et quam-
 uis à principio non sine errore statutum
 esset, vt in quinquennium crearentur: ta-
 men Mamerci Dictatoris prudētia, post-
 modum sublatus hic error fuit, ac con-
 stitutum, vt non nisi in octodecim men-
 ses crearentur. Id quod eos Censores qui
 tunc erant tam malè habuit, vt postmo-
 dum ab illis senatoria dignitate remo-
 ueretur, non sine senatus ac plebis indi-
 gnatione. Quo loco admirari licet, vtrû
 historici negligentia omiffa sit illius de-
 fensio? an verò per leges non potuerit si

contra censores defendere? Iniquum enim est, cum qui legem publicæ libertati salutarem tulisset, ob eam ipsam causam, postmodum ea iniuria affici posse, nec habere defendendi sui instrumenta. Sed ut redeamus eò vnde sumus digressi, ex eiusdem huius Censuræ institutione dicimus manifestum fieri posse: quod si iis ciuitatibus, quæ à prima origine liberæ fuerunt, difficile est sese talibus legibus institutisque communire, quibus libertatem, conseruare & pacificè viuere queant: neminem debere admirari, si quæ à principio aliorum imperio paruerunt, id successu temporis ex quocunq; tandem casu assequi nequeât. Huic rei documêto esse potest Resp. Florentinorû, q̄ à primis

*Florentinorû
Reipub. origo.*

initiis Roman. imperio paruit, & ab exteris hominib. gubernata, longo tēpore de libertate ne cogitauit quidē. Postmodû cum respirandi facultas quædam data esset, suis legib. viuere cœpit: quæ antiquis statutis ad seruitutē potius, quàm libertatē comparatis mixtæ cum essent, nō potuerunt firmū ponere libertatis fundamentū. Hoc modo 200. ferè annos cōstituta, imperiū tñ nullū sub ditione sua habuit, quantum quidē ex historiis eius colligi potest. Easdem quoq; difficultates perpeſsæ sunt omnes illæ ciuitates, quæ à

primis initiis aliorum imperio subiectæ
 fuerunt. Et quamuis Florentiæ per sæpè
 eò usq; peruentum sit, vt paucis quibus-
 dam plena potestas concederetur, nouas
 planè leges condendi, ac nouam Reipu-
 formam instituendi: tamen pauci illi nõ
 tam communem omnium libertatem ac
 publicum bonum, quàm proprium vsum
 in ferendis legibus spectârunt: ex qua re
 non ordo & æquabilitas libertatis in Re-
 pub. sed ataxia orta est. Nam vt de cæte-
 ris in præsentia taceamus, hoc certè vel
 imprimis in Repub. obseruare oportet,
 in quorum potestate rerum Capitalium
 iudicia, & ius supplicium de ciuibus su-
 mēdi constituatur. Cui rei Romani præ-
 clarè prospexerant, cum à quocunq; tan-
 dem iudice liceret ad populum prouo-
 care: & si quando prouocatio, propter
 exequutionis moram, Reipub. periculū
 creare potuisset: remedium ei malo ipsā
 dictaturam excogitauerant, quā subitò
 mandabatur res iudicata exequutioni:
 nec tamen ad id remedium vnquam, nisi
 urgente necessitate veniebant. Sed Flo-
 rentini ceterique omnes, qui aliorum im-
 perio subditi sunt, non in suis ciuibus,
 sed exteris hominibus, hanc potestatem
 positam habebant, iis nimirum quos Im-
 perator

perator illorum gubernationi præfecisset. Quam consuetudinem etiã post par-
 ram libertatẽ, seruarunt, cum haberent
 exterum hominem rerum capitalium iu-
 diciis præfectum, quem Capitaneum ap-
 pellabant: eaque res periculosa erat, cum
 à potentioribus ciuibus vnus hominis
 iudicium facile corrumpi posset. Succes-
 su temporis deinde, vt solent omnia mu-
 tari, successerunt in Capitanei locum o-
 cto viri, rerum capitalium iudices: quæ
 mutatio non modo vt ilior non fuit, sed
 priori statu longè deterior: semper enim
 pauci rerum gubernationi præfecti, opti-
 matum ministri esse solent, contempra
 populi multitudine. Huic rei Veneti lon-
 gè melius prospexerunt: Nam etsi De-
 cemviri apud illos potestatem habeant
 quemcunque ciuium sine prouocatione
 puniendi: tamen quia ad potentiores ci-
 ues puniendos vix sufficerent: subsidiũ
 habent in aliis positum magistratib. ma-
 ioribus, vt quos Quarantios vocant, &
 Conciliũ Prægaium, qui summus est ma-
 gistratus: in eum finem vt ad frenandam
 potentium ciuium libidinem, neque ac-
 cusatores, neque iudices deessent. Quod
 si igitur in Repu. Romanorum, quæ à pri-
 mis principiis libera fuit, & tot tamque

sapientum virorum consiliis instituta & legibus formata est: tamen ipso vsu rerū urgente, subinde opus fuit noua quædam statuta excogitare, tanquam libertatis præsidia: nemini mirum videri debet, ei in cæteris vrbibus id fieri oporteat, quæ neque à principio statim liberæ fuerunt, neque tot sapientibus viris instructæ, qui omnibus quæ tēpus afferre posset incommodis, prouidere potuerint.

Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere vt consuetas Reipub. functiones sistere queat.

C A P. L.

T. Quintius Cincinnatus, & C. Iulius Mentus Consules, cum exorta inter eos discordia Reipub. nocerent, nec quicquam eorum expedirent, quæ per ipsos fieri oporteret, iamque omnia iura silerēt cæteraque omnia negligenter: Senatus hortabatur eos ad Dictatorem creatum, per quem Respub. rursus constitueretur & eorum discordiæ modus imponeretur. Sed Consules in cæteris rebus omnibus discordias, in hoc vno conueniebant, ne Dictator crearetur: ob quam causam patres, cum aliud remedium non esset,

esset, tribunorum opem implorarunt, & Consules ad creandum Dictatorem coegerunt. Quo loco rursus apparuit tribunitiæ potestatis auxilium, non solum ad patriciorum aduersus plebem insolentiam frenandam utile: verum etiam ad compescendam inter optimates ipsos altercationem & ambitionem salutare. Atque hic obseruare oportet, quod in re publica maximè cauendum est: ne pauci quidam qui rerum potiuntur, consuetas necessariasque Reipublicæ Actiones aut sistere aut tollere queant. Itaque si qui præficiuntur distribuendis honoribus aut conferendis officiis, aut ad aliam aliquam rem expediendam: simul etiam illis necessitas quædam exequendi officij est imponenda, aut remedium quoddam constituendum, quo, si negligentes fuerint, cogi possint: id enim nisi fiat, nequaquam benè constituta esse potest eius rei administratio: veluti ex eodem hoc Romanorum exemplo certere licet: ex quo facile apparet, si tribunorum auxilium Consulibus discordiæ opponi nequiuisset: quamplurima Reipa. negotia neglecta fuisse. In Venetorum Rep. penes senatum, quem magnam Consilium vocant, sita est potestas

distribuendorum honorum, eligendorumque magistratum, qui cum in ipsa vrbe, tum foris per ipsorum imperium ad rerum gubernacula accedant: Accidebat autem quandoque olim, vt Senatorum multitudo ex occasione aliqua indignata, aut iracundia commota, nec domi neque foris successores, iis qui magistratibus abiissent, crearet: ex quo non sine magno Reipub. periculo accidebat, vt ciuitates suis iudicibus ac magistratibus carerent, idque eò vsque durare solebat, donec aliqua ratio inueniretur eosdem senatores placandi. Quæ res successu temporis Reipub. plurimum detrimenti afferre potuisset: nisi à sapiētibus viris huic malo remedium excogitatum fuisset: qui arrepta occasione legem obtinuerunt, ne quisquam magistratus seu domi, siue foris per ipsorum ditionem, ab sua sede & officij administratione discederet, priusquam nouus in ipsius locum substitueretur: qua lege sublata est iam occasio, ne Senatorum multitudo, ex aliqua causa incitata, remorari queat ea, quæ sine damno publici boni cessare in Republica nequeunt.

Si quid

*Si quid in Repub. aut Imperio tuo facere cogeris:
simulandum esse, sponte tua id facere te,
quod necessitas facere cogit.*

CAP. LI.

Sapientes Viri gratiam sibi comparant etiam ex iis rebus, quas necessitate inducunt præstant: quæ res à patribus Romæ eleganter obseruata, magnam beneuolentiâ illis apud plebē cōciliauit: in eo præsertim negotio, quo decreuerunt militibus, ex publico ærario stipēdia, qui prius cogebantur propriis sumptibus, militare. Nam cum diuturna bella ante oculos posita cernerent, & oportere etiam exercitus suos ad ea conficiēda procul à patria duci: facillè intelligebant, nisi ex publico stipēdia soluerentur, nihil horū effici posse. Itaque necessitate urgente Senatus stipēdia militibus, ex publico decreuit: sed id tanta industria fecit, ut ex eo quod necessitas facere cogebat, magnam sibi beneuolentiam compararit: nam id præstitit, antequam vel à tribunis, vel à plebe vlla eius rei mentio facta esset. Itaque nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur: concursum enim ad curiam esse, prehensasque exeuntium manus, & patres verè appellatos: effectumque esse, ut

*Linus lib. 4.
sub finem.*

nemo, pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguinei suo parceret. Sed tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiaque soli expertes, negare tam id lætum ac prosperum consilium fore quam ipsi crederent: id enim specie iam melius esse, quam usu apparituum: unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur patres esse largitos querebantur. Sed quicquid illi dicerent, plebi id gratissimum fuit: quod ut patres perseveranter tueri possent: cum ex sensu summa fide contulissent, de suo primi contribuerunt: post quos primores plebis nobilium amici ex composito conferre incipiunt: quos ut & à patribus collaudari & à militari, ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit, repente spreto tribunatio auxilio, certatim in militaria stipendia conferre cœperunt.

*Eam unicam esse tutam rationem, reprimendam
nimie civis alicuius potentiaæ atque insolentiaæ in Repub. si via illi percludatur, ne ad eam potentiam peruenire queat.*

EX superiori disputatione licet obser-
 uare, quantam beneuolētiam patres
 sibi apud plebem conciliarint, cū ex de-
 creto de militari stipendio, tum modo
 contribuendi in publicum, vt stipendiū
 solui posset. Itaq; si deinceps eandem be-
 neficentiam declarassent populo in cæ-
 teris rebus dubium non est, quin eum si-
 bi rātopere deuinxissent, vt omnium tu-
 multuum ac seditionum tribunitiorum
 causas sustulissent: quod in patres potius
 quam tribunos salutis suæ spem potuis-
 set: sublataq; Tribunorum apud plebem
 autoritate, sublata simul fuisset eorū ad-
 uersus Patres potētia: vt tot tantaq; pro-
 cellas excitare ampli⁹ nequiuisent. Ne-
 que enim vlla tutior meliorq; ratio est op-
 primendæ nimix ciuis alicuius potētiæ
 atq; ambitionis, quā si impedimentū ob-
 iicias rationibus & instrumentis, quibus
 ille ad eam potentiā peruenire conatur:
 idq; maximè tunc faciendū cum mores
 hominū in Rep. corrupti fuerint. Quam
 viam si ingressi fuissent, aduersus Colimū
 Mediceū, Florentini qui illi aduersaban-
 tur: longè plus prestitissent, quā dum illū
 vrbe per vim expulerūt. Oporrebat enim
 populi fauorē, quo ille nitebat, beneficiis

ad sese conuertere: qua sola ratione ex illius manibus potentiam eripuissent, sine tumultu, & absque armis. Petrus Soderinus per idem ferè tempus collatis in plebem beneficiis, magnam sibi apud populum autoritatem conciliauerat: vt ab omnibus vndique publicæ libertatis defensor, protectorque haberetur. Qui igitur illi inuidebant ciues Florentini, cutius longè se illi opposuissent, si eadè qua ille utebatur, ratione, plebem beneficiis sibi conciliaissent, quam quod suum studium atque operam Mediceo Soderini aduersario conferentes: in causa fuerūt, vt Respub. tota euerteretur. Nam si populi fauorè in sese cōuertissent beneficentia aliqua, potentiã, cui ille nitebatur, sine strepitu, & absque armis minuissent: & in senatu deinde apertè eius sententiis contradicere, & absque vllò populi metu resistere potuissent. Quod si quærat hîc aliquis, num eadem ratione Soderinus ipse, aduersariorum inuidiæ obuiam ire poterit, impedimenta obiiciendo instrumentis quibus ab ipsis oppugnabatur? Ad id ego respondeo: potuisse illum quidem id tentare: sed neq; honestū nec facile factu fuisse. Nam qui Soderino aduersabantur, utebantur Mediceorum opera,

quorum

quorum auxilio eum tandem oppresserunt: non licebat igitur illi, qui publicæ libertati conseruandę presertus esset: derelicta publicæ libertatis defensione ad Mediceorum partes trāsire. Quibus accedit quod neq; Mediceorum fauorem sibi tam subito & clanculum cōciliare potuisset, quin populus eius rei certior factus, beneuolentiam, qua eum prosequeretur, in odium conuertisset: atque ita aduersariorum impetum minus sustinere potuisset: nam quicumque se Mediceis fauere quocunque modo ostendisset: is statim in odium plebis incidebat. Necessarium erit igitur in rerum gerendarum deliberatione, occasiones rerum considerare & diligenter perpendere, quantum vnaquæque periculi, aut vtilitatis secum afferat: & ea consilia vitare quæ plus periculi, quàm vtilitatis continere videntur: quamuis ad scopum nobis propositum facere videantur: ne idem tibi contingat quod M. Tullio accidit: qui eo ipso auxit M. Antonij vires, quo illas frangere conabarur. Nam cum ab Senatu Antonius hostis Reipub. iudicatus fuisset: & magnas copias tamen secum haberet, ex iis militibus qui Cæsaris castra sequuti fuerant: suasisit Cicero vt Octauium cum

nouo exercitu ipsis Consulibus comitatum aduersus Antonium mitterent: sic enim fore, vt quamprimum Antonij milites Octauij nomen audirent, ad ipsum, qui Cæsaris nepos esset, & iam se Cæsarem nuncupabat, deficerent: & Antonium inermem facile opprimi posse. Sed ea illi præter spem euenit: nam Antonius cognito rei periculo Octauium in suas partes pertraxit, relictisque Tullio & Senatu, coniunctis viribus Rempub. oppresserunt. Optimatum verò potentiam plañe sustulerunt. Quam rem à principio cõiecturis apprehendere oportebat aut Cæsarem ipsum, qui tanta virtute hostes suos expugnauerat & principatum in vrbe occupauerat, aut eius agnatorum quemquam pro publica libertate aliquid præclari gesturum fuisse.

Persepe accidere vt Populus vana quadam spe deceptus, suam ipsius ruinam atque interitum appetat: cum enim magnis promissionibus facillime moueri.

CAP. LIII.

EXpugnata vrbe Veiorum, ceptum est Romæ agitari sermones, de traducenda eò

da eò parte vna pop. Romani censebant-
 que partim Senatui partim plebi habi-
 tandos Veios, duasque vrbes communes
 Reipublicæ incolæ à Romano populo
 posse: cum pulcherrima vrbs Veij, ager-
 que Veientanus in conspectu positus, v-
 berior ampliorque Romano agro esset:
 Urbem quoque cum priuatorum tum pu-
 blicarum rectorum magnificentia ac si-
 tu cum Romana conferendam aut ante-
 ponendam. Quæ res optimatibus ita di-
 splicebat, vt morituros se potius in con-
 spectu populi Romani dicerent, quam
 passuros, vt quicquam earum rerum de-
 cerneretur: Nihilominus tamen hæc tan-
 to ardore & tam scædis certaminibus in-
 ter patres & plebem acta sunt: vt nulla
 res alia manibus temperare plebem co-
 geret, quam quod vbi rixæ committen-
 dæ causa clamor ortus esset, principes se-
 natus primi turbæ offerentes, se peti: fe-
 riri atque occidi iuberent: ab horum æ-
 tatibus dignitatibusque & honoribus vio-
 landis dum abstinencebatur, & ad reliquos
 similes conatus: verecundia iræ obstabat.
 Quo loco obseruare debemus. Populum
 sæpe decipi falsa quadam boni specie, &
 suum ipsius appetere interitum: eamque
 re causam existere posse multorum malorum

in Republ. nisi plebs ab aliquo, cui ipse confidat, erudiatur, & ab errore suo reuocetur ad sanum iudicium. Quod si quando plebs prius aut iisdem rebus, aut hominibus decepta, benè in præsentī casu monentibus confidere non ausit, aut nolit: tū fato quasi in perniciem suam trahitur: ex quo accidit illi, veluti Dantes de Monarchia loquitur, vt persæpè interitū suum clara voce expetat: salutem abhorreat. Hinc persæpè etiam accidit vt Republicæ in deliberationibus, saniora consilia contemnant: sicuti Venetis accidit cum, vt ante docuimus, à tot hostibus simul impeterentur: qui tunc nūquam ausi sunt tentare, si quempiam ex hostibus in suas partes pertrahere possent, restituendo illa, quæ aliis per fas & nephas admissent, & quorum causa bellum illis esset indictum, antequam ab illis opprimerentur. Quod si rationes intelligere cupis, quibus, suaderi ne aliquid populo possit an non? cognoscere queas: in id oculos intentos habere oportet, vt obserues: id quod suasurus es, sit ne vtile an non: deinde videatur ne honestatē quandam atque animi magnitudinem præ se ferre an verò turpitudinem? Nam si populo proponas rem, quæ prima fronte vtilitatem

litatem & lucrum præsens videatur continere: itemque animi magnitudinē quādam: facile illam persuadebis, quamvis re ipsa & penitus introspecta, nec utilis nec honesta sit. Contrā autem, si quid reuera Reipub. utile, & salutare sit: tamen si id non ita evidens sit, vt omnibus manifestē appareat: nunquam sine summa difficultate plebi persuadebitur. Hæc plurimis exemplis probare possem, cum antiquis, tum recentibus, domesticis & peregrinis. Hinc Romę tot olim de Fabio Maximo suspensiones, qui Pop. Romano persuadere non poterat, satius esse cunctando sensimque progrediēdo & Annibalē distinere, quam vt subito vniuersus exercitus periculum fortunæ subiret. Quæ quidem propterea illi accidebant, quod Populus Romanus turpes existimaret esse illas cunctationes: nec quam utiles Reip. forent, recta ratione metiretur. Sed neque Fabio argumenta suppetebant, quibus consilia sua populo persuadere posset. Usque aded enim cæci quandoque sunt homines, cum laudis atque glorię præmia proposita esse videntur: vt tunc Populus Romanus Magistro Equitum potestatem fecerit, contra Dictatoris imperium, dimicandi: qua occasione prælium semel

comittens, in summum discrimen rem
 Romanam adduxisset, nisi Dictatoris pru-
 dentia malo consilio remedium inue-
 nisset. Atqui Varronis Consulis exem-
 plo eos edoceri oportebat, qui cum vni-
 dique per plateas publicis locis promit-
 teret se Annibalem victurum, si ei pote-
 stas fieret cum illo dimicandi: tandem au-
 tor fuit cladis ad Cannas acceptæ qua
 Romanum imperium propemodum in-
 teriit. Huic exemplo simile est & illud
 M. Centenij Penulæ Centurionis, qui
 postquam Annibal decem iam annos in
 Italia bellum gerens, tot Romanum strag-
 es edidisset: in Senatum venit & à pa-
 tribus petiit vti sibi quinque millia mi-
 litum darentur, se peritum & hostis &
 regionum breui tempore operæ preci-
 um facturum: & quibus artibus Romani
 duces & exercitus ab Annibale capti &
 cæsi essent, iis se aduersus eum qui illas
 inuenisset vsurum. Quod etsi stolidè ab
 eo promitti Senatus intelligeret: metue-
 bat tamen ne, si hoc illi fuisset denegatū,
 populus infensus sibi redderetur: satius
 ergo esse periculo committere illos, qui
 eum vel sponte sequerentur quam vt no-
 uam aliquam discensionum inter plebē
 & senatum, causam præberent. Itaq; pro
 quinque

Liuiv. lib. 25.

quinque octo millia concessit, quibus ex agris accesserunt & alij voluntarij: collecto ergo eo exercitu M. Centenius, qui magna ex parte tumultuarius ac semiermis erat, Annibalem sequutus est, eumq; statim adortus præmitium comisit, & cū omnibus suis interijt. Apud Athenienses Nicias vir grauisimus ac prudentissimus, dissuadere populo non potuit, quin Siciliam inuaderent: itaque suscepta est illa expeditio cōtra sapientum virorum consilium: & simul Atheniensium interitus causa fuit. Scipio quoq; cum Africā Consul sibi designari à patribus peteret: Carthaginemque delaturum se esse promitteret, nec ei Senatus, Fabij Maximi sentētia permotus vellet assentiri minatus est, se id Populo propositurum: quem sciebat huiusmodi magnis ausis gauisurum. Possumus etiam exempla adducere ex nostra Florentinorum vrbe in eādē sententiam: cuiusmodi illud est Herculis Brenticoli, qui cum esset exercitus nostri imperator, & ab Antonio Iacomino adiutus Bartholomeum Aluianum ad S. Vincentiū superasset: persuasit militi se Pisas quoque occupaturum, ad eamque obsidendam se accinxit, contra quam multi sapientes ciues illi suaderent: populus enim magnis illius promissionibus oc-

cæcatus, quin illi assentiretur impediri non potuit. Atque hinc facile videmus, eam vnicam esse ac facilem viam augendæ Reipub. si quis populum eius, qui liber sit & alicuius virtutis, in re militari perpetuò exerceat, facile enim parebit cum illi aliqua gloriæ, & vtilitatis spes proposita fuerit: nec contrarium suadenti obtemperabit. Quod si autem in huiusmodi rebus gerendis fortuna aduerserit, vt Reipub. ruina sequatur: tunc vel impiis periclitantur illi, qui suasores huiusmodi expeditionū, aut duces militares fuerunt: neque enim tunc cum res malè successit, in fortunæ aduersitatem causâ refertur, sed in imperatorum ignorantiam maliciamque: quo fit, vt eos vt plurimum, vel in vincula coniiciant, vel necent, vel in exilium expellant: quod multis egregiis Carthaginensium ducibus accidisse videmus. Nec solet in huiusmodi casibus ratio haberi earum rerum, quæ prius benè præclareque gestæ, gratiam meruisse videntur. Sicuti vidimus Antonio Iacomino accidisse, qui cum, vt se facturum persuaserat populo, Pisas expugnare nequiuisset in tantum populi odium incidit, vt non suis meritis prioribus, sed gratia quorundâ qui pro illo intercesserunt, vitam conseruarit. *Quant*

*Quanta esse soleat viri alicuius grauis autoritas
in sedandis tumultibus.*

CAP. LIIII.

EX eadem hac P. Romani disputatio-
ne & de transmigrandum ad Veios
côcertatione, dignum obseruatione est,
quantum viri grauis autoritas apud po-
pulum valeat ad tumultus sedandos: vt
non immeritò Virgilius cecinerit:

*Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere silent arrectisq; auribus astant.*

Suaferim autem ei qui meritis ac vir-
tute excellens, forte ad huiusmodi tu-
multus sedandos accedendum sibi esse
videbit, siue domi siue militiæ fuerit, vt
habitu ipso corporis etiam atq; insigni-
bus se quam maximè poterit reuerendū
efficiat. Erat ante paucos annos Floren-
tia vniuersa in binas factiones diuisa:
quarum vna à Monacho Monialis, altera
à rabie, qua furere videbatur, Rabiosa vo-
cabatur. Ventum est ad arma & Moniales
victi, inter quos erat Paulus Antonius So-
derinus viriis temporibus summæ auto-
ritatis: ad eius e-des dirripiendas cum mi-
les contenderet: forte domi habuit fra-
trem suum Franciscum Volateranum Epi-
scopum, qui nunc est Ecclesiæ Romanæ

Cardinalis. Is audito tumultu, Episcopus a-
 li habitu indutus ipsamque Pontificiam
 mitram in capite gestans, armato militi-
 obuiam iuit, & cum vultus sui reueren-
 tia, tum grauitate atque eloquentia eum
 continuit ne domum fratris dirriperet,
 non sine magna totius vrbis admiratio-
 ne. Nihil enim est ad sedandos tumultus
 accommodatius vtiliusque, quam grauis
 alicuius viri autoritas: idque tum maxi-
 me apparuit, cum plebs Romana furore
 concitata Veios transmigrare conabatur
 & aduersus Senatum, qui recta ratione
 metiebatur detrimētum quod inde Rei-
 pub. nasci poterat, permota, arma capere
 volebat. Nulla enim res tunc alia plebem
 à manibus temperare coegit, quam quod
 vbi rixæ committendæ clamor orirerur:
 solerent principes Senatus primos sese
 turbæ offerre, seque peti occidi ac feriri
 iubentes: à quorum ætatibus dignitati-
 busque & honoribus violandis dum
 abstinebatur, & ad reliquos si-
 miles connatus verecun-
 dia iræ obstabat, atque
 sedabatur tu-
 multus.

Facile administrari posse Respub. in quibus mo-
res hominum probati atque integri fuerunt: neque
Monarchiam introduci posse quando æquabilitas
quædam inter ciues existit: nec Aristocratiam,
vbi nulla est æqualitas.

CAP. LV.

Suprà à nobis disputatum est, quid de
Corruptis ciuium moribus sperari in
ciuitate queat, cui disputationi adiun-
gendum puto Furij Camilli institutum,
quo post expugnationem Veiorum de-
cretum est, vt decima pars prædæ Veien-
tanæ Apollini sacra esset. Est enim in ez
re admodum memorabile, quod cum po-
pulus illam prædam iam haberet, & de
ea vnusquisque tantum, quantum inter
diripiendum cuique fortunæ attulisset:
audebat tamen senatus decernere, vt v-
nusquisque decimam partem eorum quæ
fuisset prædatus in medium conferret.
Nam etsi Senatus post modum euitandi
odij plebeiorum causa, aliam rationem
inuenerit, qua se religione exolueret: de-
bemus tamen existimare eum, non ob a-
liam causam id decreuisse, quam quod
certò consideret religioni ciuium, quos
speraret omnino decimam partem om-
nium eorum quæ cuique contigissent,

Liuius lib. 5.

collaturos in medium. Sed neque huic edicto ciues fraude obuiam ire decreuerunt: quum possent tanto minus conferre, ne ipsis illa contributio onerosa foret: sed aptè indignati. Principes ipsos & Camillum præcæteris Veientanam prædâ publicando sacrandoque ad nihilum redigisse querebantur. Hoc igitur exemplum unum cum aliis iam ante à nobis adductis, eò pertinent, ut intelligamus quam integri fuerint ciuitatis mores iis temporibus, quam religiosi homines & quanta de ipsis spes iam tum concipi posset. Neque est quod in prouinciis quæ nostro tempore tantam habent morum corruptelam, quicquam tale quis, ut iam tum de pop. Romano, sperare aut expectare debeat. Summa corruptela morum est ætate nostra in Italia: Gallia, & Hispania, Italiæ proximæ sunt: nec tam hominum bonitate (quæ apud ipsos propè nulla est) quam regum suorum imperio & antiquis eorum regnorum legibus continentur, quominus tot tamque insignia turpitudinis ac scelerum exempla committant, ut in Italia committi atque patrari quotidie videmus. In sola Germania extant adhuc antiquæ illius Romanorum virtutis atque bonitatis insignia quædam exempla
 quo

quo fit vt multæ in ea vrbes libertate fru-
 antur. Bonarum legum enim tam stu-
 diosi sunt, vt ea res sola illos cõseruet, ne
 seruitute opprimantur. Quod si Argumẽ
 tum aliquod insigne habere cupias de
 probitate quæ etiamnum apud Germa-
 nos viget: exemplum adducam simile ei
 Romanorum decreto, de quo paulo an-
 te disseruimus. Si quando enim pecunia
 opus habent ad vsus publicos: tunc tri-
 butum indicunt: iubentq; vnum quem-
 que prout ditior aut min⁹ diues est, plus
 aut minus soluere, videlicet centesimam
 vnã aut duas suorum bonorum partes.
 Quare per magistratus ita constituta: vo-
 cantur singuli & iuramento primum astri-
 cti, se tantum soluturos, quantum se de-
 bere intelligant, pro quantitatis suarum
 opum ratione: in arcam illud conuiciunt
 quod se debere putant: nec quisquam te-
 stis adhibetur ad probandum, quod iustè
 soluerit, tantum, quantum eius opes re-
 quirant, quam cuiusquam conscientia:
 ex quo facile est cognoscere, quantum in
 hisce hominibus antiquæ pietatis & mo-
 rum bonitatis adhuc insit: Neque enim
 dubium est quin singuli iustam portio-
 nem soluant: quod alioquin totam sum-
 mam contributæ pecuniæ minorem fo-

re oporteret, quam aliàs esse soleret: atq; illinc patefacta fraus, aliam indicendi colligendiq; tributii rationem sualisset. Atque hæc morum integritas tantò magis admirationi esse debet, quod nostra ætate in sola Germania superesse videatur. Idq; ei regioni contigisse propterea censeo, quod à commerciis & negotiationibus abstinerit: nec conuersati sint eius incolæ cum vicinis regionibus corruptissimis: siue Gallis siue Italicis aut Hispanicis: sed domi mansere contenti iis cum cibis, tū vestimētis, quæ illorum terra supeditat, nec peregrinos mores didicere. Præterea quæ ipsorum vrbes fruuntur, in iis est ciuium æquabilitas quædam: nec tulere eos nobiles, qui nobilium Italarum more vitam degunt, ex redditibus suis fastum pompamq; præ se ferentes, nullis vtilibus negotiis occupat. Nam qui in Germania tales sunt, ij ab omnibus odio habentur, tanquam principes omnis corruptelæ morum, ob quas causas persæpe in liberis ciuitatibus è medio tolluntur. Vocamus enim Nobiles in Italia eos homines, qui ociosi sunt & ex suis prouentibus victum sufficientem habent: neque ullis negotiis vtilibus, siue mercaturæ siue agriculturæ siue alijs operam nauant: cuius

Nobiles Italorum.

cuiusmodi Reipublicæ planè inutiles sunt: & inter reliquos omnium maximè perniciosij, qui non modò proventus illos sufficientes habent, verum etiam subditos quosdam obtinent & arces atque vicos possident, quibus pro animi libidine imperant. Plurimi autem huiusmodi nobiles habitant per regnum Neapolitanum, Latium, Aemiliam, Flaminiam atque insubriam: quo factum est ut in iis regionibus nulla Respublica cum quadâ æqualitate iuris institui vnquam potuerit: tantum scilicet aduersantur huiusmodi homines politicè viuendi rationibus: nec vllus modus existit in regionibus iam commemoratis legitimam politix rationem instituendi, quam si sub vnius monarchæ imperium omnes redigantur. Nam cum tantopere corrupti sunt mores hominum, ut ad eos frenandos leges non sufficiant: necesse est vim quandam adhibere & Regia potestate potentiorum hominum libidinem & ambitionem cohercere & in officio continere. Hæc verò quæ iâ diximus ita se habere, vel Herrurix exêplo quis discere queat, in qua regione minimè ampla, tres amplissimæ Respub. Florentia, Sena & Luca libertatem diutissimè conseruarunt & cę-

teræ eius ciuitates etsi imperio pareant aliorum, homines tamen habent qui toto animo libertatem amant, & legibus itidem instructæ sunt, quæ eodem spectant. Quæ omnia ob eam causam huic prouinciæ contigerunt, quod in ea paucissimi nobiles sint, & ex eorum numero nulli, qui arces & subditos possideant: sed magna incolarum æqualitas, vsque adeò, vt si illis sapiens aliquis vir contingeret, qui singulari rerum antiquarum & iuris cognitione polleret, facile eos ad veram politiæ rationem reducere posset, & ad libertatem conseruandam instituere: Haftenus tamen tam fortunati certe non fuerunt, vt talem quempiam virum habere aut ex sese producere potuerint. Nobis verò ex tota hac disputatione hoc colligere licet: quod si quis liberam Rempub. illic instituere velit, vbi permulti potententes nobiles habitant: ei necesse est vt omnes hosce opprimat priusquam quicquam operæ precium præstare possit: Sed neque Monarchiam introducere licet eo loco, vbi est magna æqualitas ciuium: itaque necesse tunc fuerit ambitiosos homines ex æqualitate illa ad altiorem gradum euehere, eosq; opibus potius quàm nomine ipso nobilitare & potentia augere,

ut Monarchia illis stipatus tutus esse, & ipsi sub Monarchæ tutela ambitionis & libidinis suæ habenas taxare: Cæteri verò deinde illud seruitutis iugum ferre cogantur, quod vis & potentia principis imposuit: atque hæc gubernationis forma eò vsq; durare solet, donec iusta proportio Imperantium potentiæ cum subditorum tolerantia fuerit sublata. Difficile autem est, liberam Reipub. formam introducere in eam gentem, quæ sub vnius Monarchæ imperio viuere consuevit: sicuti etiam è contrâ, illam gentem quæ suis legibus vixit liberaq; fuit, sub vnius imperium reducere: & opus est ad id præstandum singularis ingenij atque auctoritatis viro: quo fit vt multi id tentârint, sed pauci ad felicem finem perducere potuerunt: sed ipsa operis magnitudine aut oppressi aut terrefacti, in ipsis principiis destiterunt. Sed ad id quod pronũciauimus hoc loco: non posse liberam Reipub. formam constitui in iis locis, vbi multi nobiles habitant: obiici posse videtur Respub. Venerorum, in qua honores & magistratus solis nobilibus conceduntur. Verum si rectè consideres, nihil id disputationi nostræ repugnare cõperies: quod Veneti, nobiles sint nomine potius quã

re ipsa : cum neq; arces singuli, neq; subditos, nec iurisdictionem vllam habeant, sed prouentus colligant ex Mercatura & rebus mobilibus, in quib. sitæ sunt summæ illorum opes. Est enim Nobilitas apud Venetos honoris & dignitatis appellatio, sed quæ nulli earum rerum insitit, propter quas in reliquis ciuitatibus nobiles viri nuncupantur. Nam vt in cæteris vrbibus, ciues distingui in quosdam ordines cernimus: ita tota Venetorum ciuitas diuisa est in Nobiles & plebeios: quorum illi apti sunt ad Reipub. administrationem & ad honores quoslibet ad eundos, plebei ad nulla munera publica adhibentur. Id verò Rempub. nullo modo perturbat, propter causas supra à nobis commemoratas. Itaque cum hæc ita se habeant, necesse est ei spectare Policū hominem, vt liberam Rempublicam iis locis instituat quibus est magna æqualitas incolarum: Monarchiam verò in quibus multi sunt præpotentes, & reliquis longè superiores: quod si contrariam viam sequetur, Reipu. formam instituet minimè durabilem.

*Magnos motus prædici solere, cum in urbibus,
tum prouinciis: idq; signis quibusdam aut
hominum præfagiis denuntiari.*

CAP. LVI.

VT causam facile confitebor me igno-
rare: ita rem ipsam cum ex antiquis
tum nouis exemplis agnoscere oportet,
& confiteri omnes magnos motus, qui-
cunque aut vrbi alicui aut regioni euene-
runt, vel à coniectoribus, vel à reuelatio-
ne aliqua, prodigiis aut cælestibus signis
prædici ac prænuntiari solere. Et ne pro-
cul petitis exemplis hoc demonstrare
velle videar: domesticis utar. Nouimus
omnes Florentiæ, Caroli viij. Galliæ re-
gis aduentum in Italiam, ab Hieronymo
Sauanarola longè ante prædictum fuisse:
& eundem per Hetruriam multis aliis si-
gnis præfagitum, & inter cætera, supra
Aretium visos esse exercitus prælium co-
mittentes. Quid deinde notius est, quam
paulò ante obitum Laurentij Medicei,
qui sapientia sua Italiam in pace conser-
uabat, tactam esse cælesti igni, supremam
partem summi templi, & maximum ei
ædificio detrimentum inde ortum. Quis
ignorat præterea antequam Petrus So-
derinus Florentini populi signifer loco

moueretur, & vrbe pelleretur: prætorii
 igni cœlesti percussum esse. Possem hu-
 iusmodi rerum plurima alia exempla ad-
 ducere: sed vnum ex veteribus tantum
 adiiciam. Narrat Liuius ante Gallorum
 in Italiam aduentum, à M. Cæditio homi-
 ne Plebeio nuntiatum tribunis, se in no-
 ua via per noctis silentium audiuisse vo-
 cem clariorem humana, quæ magistratis
 bus dici iuberet, Gallos aduentare. Hu-
 iusmodi rerū causas ab iis explicari pos-
 se credo, qui rerum naturalium ac supra-
 naturaliū cognitione insignes sunt: qua-
 me alienum esse fateor: nisi forte cum phi-
 losophis quibusdam pronuntiandū cen-
 seamus, aerem plenū spiritibus & intelli-
 gentiis esse, quæ res futuras præuidētes,
 & casibus humanis condolētes, eas ho-
 minibus per huiusmodi signa prænun-
 tiēt, vt se aduersus eas tempestiuus præ-
 parare & communire queāt. Vt vt se res
 habeat, Experientia certè compertum ha-
 bemus, talia signa sequi solere magnos a-
 liquos motus.

*Plebem vniuersam simul sortem ferocemq̄, esse:
 singulos plebeios esse debiles
 & timidos.*

Post cladem à Gallis acceptam, con-
 cefferat multi Romanorum Veios ad
 habitandum contra edictum magistratu-
 um: Senatus itaque publico mandato iuf-
 fit eos omnes intra certum dierum spa-
 cium redire Romam, ne vrbs deserta fo-
 ret. Sed illi primum magistratus iussa cõ-
 temnere: postquam verò constituta dies
 adesset, obedire omnes magistratui vo-
 luerunt & vt Liuius eo loco inquit, Ex fe-
 rocibus vniuersis, singuli metu suo obe-
 dientes fuere. Quo loco percommode li-
 cet plebis naturam obseruare: quæ vni-
 uersa simul ac primo impetu audax est,
 vsque adeò vt etiam principum decretis
 contradicere ausit: sed postmodum cuni
 ante oculos positos pœnas vident, non
 fidunt singuli singulis, sed dilabuntur &
 principum mandatis obedire metu ipso
 coguntur. Habenda ergo ratio est eorum
 quæ à plebe iactantur, quando, quomodo
 & quo tempore dicantur? & vtrum pro
 te an aduersus te faciant? Et si pro te fa-
 ciunt, eodem fauore vt porro te prose-
 quantur prouidendum: sin tibi aduersen-
 tur, cauendum à primo impetu, ne obru-
 aris. Idque vel imprimis considerandum
 est in iis motibus, quos populus excitat,

vel dolore amissæ libertatis, vel amore
 pulsî principis sui, quem vnicè diligere
 soleret: nam hi motus præ cæteris omni-
 bus maximè formidabiles sunt, nec sine
 magnis remediis sedari queunt. Reliqui
 populi tumultus non magnopere me-
 tuendi sunt, præsertim si plebs nullum
 ducem habeat. Nam etsi nil propè horri-
 bilius esse videatur, plebe sine certo duce
 concitata: tamen idem ille furor exiguas
 vires habet, & facile euitari potest, si mo-
 do facultas detur primum eius impetum
 effugiendi. Postque enim primus iracun-
 diæ furor ille deserbuit: cogitare solent
 singuli, de salute sua suisque fortunis cõ-
 seruandis: itaque pacisci cum hoste cogi-
 tant aliqui, nonnulli dilabuntur, alii alio
 aliquo modo sibi cõsulunt. Quod si quis
 populus ergo necessitate aliqua excita-
 tus, operæpretium quippiam præstare
 velit: ei prouidendum ab initio statim
 fuerit, vt ducem aliquem habeat cuius
 ductum sequatur & in officio continea-
 tur: id enim nisi præstiterit, perinde ei ac-
 cidet atque Romanis iis qui Veios con-
 tra Magistratus edictum transmigrave-
 rant, quod Livijs inquit, primo impetu
 feroces fuisse: sed paulo post ex ferocib.
 vniuersis, singulos metu pœnæ obedi-
 tes

tes fuisse. Id autem præclarè animad-
uertit plebs postea, cum Virginiae cæ-
de excitata, Sacrum montem occupaf-
set: ibi enim vel Virginito ipso monente
statim viginti tribunos militum creauit,
penes quos summa rerum esset.

*Populum constantem magis esse magisq; pru-
dentem quam princeps esse solcant.*

CAP. LVIII.

Inconstantem, variam, ac mutabilem
esse populi multitudinem, cum Liuius
multis in locis, tum cæteri scriptores te-
stantur vno ferè ore. Nam ex rerum gesta-
rum narratione constat, persæpe accidisse,
vt qui à plebe concitata damnatus &
morti traditus fuit, paulò post ab eadem
summopere desideretur & expetatur: q̄
pop. Romano accidit in M. Manlij Capi-
tolini causa: quem ob affectatum regnũ
damnauit & de Saxo Tarpeio deiecit:
Sed eundem populum, breui postea-
quam ab eo nullum periculum erat, de-
sideriũ eius tenuit. In sequentib. libris de ^{lib. 23.}
inde cũ motus enarrat Syracusis ortos ob
cædẽ Hieronymi regis, qui Hieronis ne-
pos esset: inter cætera de incõstãtia vulgi

Hæc inquit, natura multitudinis est: aut humiliter seruit, aut superbè dominatur. Quæ cum ita se habeant, nescio an operæ precium facturus sim, quod hoc loco contrariam quasi partem defendendam susceperim: sed cum id rationibus, non vi præstare constituerim: vitio mihi non debere verti existimo. Itaq; quod hac de re sentio est. Varietatis eius & Incôstantiæ cuius vulgus hominum vbiq; accusatur: omnes singulosq; homines accusandos esse, & viros principes imprimis: quod horû unus quisq;, si legibus solutus sit, ex iisdem causis permotus, eodem horû vitiis exempla edet, uti stulta populi multitudo. Quod ut planum facere queram, hinc exordiar. Ex eorum principum numero, qui legibus soluti fuerunt, plurimi mali, boni autè perpauca extiterunt. Id ut intelligas: distinguere oportet principes legibus solutos, ab iis, quibus ab initio imperij, leges administrationis formam præscripserunt & frenum eorum cupiditati iniecerunt. Huiusmodi erant antiquissimi reges Aegiptiorum & Spartanorum, qui ex receptarum iam cõfirmatarumq; legû præscripto administrabant regnû. Nostra ætate simile quiddã in regibus Galliæ cernere licet, quod id re-

id regnum antiquas easq; bonas leges,
 præ cæteris habere videat, Qui igitur re-
 ges & principes sub huiusmodi legibus
 nascuntur, & ex eorum præscripto vivere
 coguntur: ij non conferendi sunt cum
 multitudine legibus soluta & concitata:
 vt ita expendas, in quibus inconstantia
 maior dominetur. Sed conferendi sunt
 cum populo iustis itidem legibus statu-
 tisq; instructo: qualis erat populus Ro-
 manus ante ruinam Reip. quem facile
 comperies, neq; seruire humiliter con-
 sueuisse, neq; superbè dominari: sed cum
 quadam seueritate gradum dignitatem-
 que suam, magistratû suorum opera tueri
 voluisse. Si quãdo necessitas postulabat,
 aduersus optimatis alicuius nimiam po-
 tentiã insurgebat, eamq; frenabat: quod
 Manlio, Decem viris, & aliis quibusdam
 accidisse nouimus, qui opprimere liber-
 tatem publicam conabantur: Interim ta-
 men, prout decebat, Consulibus atque
 Dictatorib. suis, pro salute publica benè
 consulentibus, parere ritè nouerãt. Nec
 mirum videri debet, quod Manlij deside-
 rio, postquam condemnatus fuisset, tene-
 rentur. Id enim eius virtus merebatur,
 quam tantam aliis in rebus declarauerat,
 vt ob eam homines illi meritò condolere

deberent. Idemq; accidere potuit vel optimo principi: quando, ex omnium scriptorum sententia, virtus in hoste quoq; laudabilis sit. Quod si tunc, cum maxime desiderio eius Romani tenebantur, Manlius à mortuis resurgere potuisset: verisimile est, à populo eodem modo fuisse acceptum, vt prius cum vinctū enim ex carcere liberauerat: nam libertatem ex vinculis, cum affectati regni conuinceretur, de Saxo Tarpeio deiecerunt. Nec defuerunt etiam sapientes principes, qui eorū summo desiderio caperentur, quos vel ipsi interfecissent, vt Alexandro ex Cliti cæde, & Herodi ex morte Mariani accidit. Non igitur eam multitudinem Livi, aut seruire humiliter aut superbè dominari asserit, quæ lagibus instructa est, vt pop. Romanus: sed illam quæ soluta est legibus & effrenata, veluti Syracusana in iis tumultibus, qui morte Hieronymi magis excitati fuissent: in quibus perinde se gessit, vt solent homines quoq; cæteri, quando iracundia & furiis concitantur: vt de Alexandro & Herode paulò ante docuimus. Non igitur accusanda multitudinis magis quàm Principum inconstantia aut furor: quando vtrisque ex æquo errare ac furere etiam contingit, profertim

fertim cum nullus pœnæ metus subest.
 Cuius rei tot exant exempla apud Im-
 peratores Romanorum, reliquos prin-
 cipes atque tyrannos, ut eos maioris in-
 constantiæ & morum varietatis accusa-
 re possis quàm vllam plebeiorum mul-
 titudinem. Quamobrem assero ego, con-
 tra communem scriptorum sententiam,
 Populum concitatum & pœnas nullas
 metuentem, esse quidem varium, incon-
 stantem atq; ingrati: sed eadem hæc vi-
 tia, in principibus adhuc magis regnare.
 Quod si quis, ex æquo, & Principes & po-
 puli multitudinem huiusmodi vitiorum
 causa accuset: is non procul aberrat: sed
 qui principes alienos ab his vitiis putat,
 is vehemèter decipitur. Popul^o enim gu-
 bernatione rerū præfectus, si rectè legib.
 institutus sit, constans erit, prudens & mi-
 nimè ingratus: perinde ut quisquã vel sa-
 piētissimus princeps esse queat, & sapiē-
 tissimos etiam superat. Quod si è contrà,
 princeps quispiam legibus solutus sit: eū
 non minus inconstantem imprudentem
 ingratiq; deprehēdes, quã vel leuissimã
 plebē. Et si quæ diuersitas est harū rerū in
 Principibus ac populo: ea nō ex diuersa
 vtrorumq; natura depēdet, cum ex æquo
 omnes sint hisce cū vitiis, tū virtutib. ob-

noxij, nisi quod populus semper aliquan-
 tō melior est principibus: sed prout ma-
 gis aut minùs hi aut illi obseruantes fue-
 rint legum earum, ex quarum præscrip-
 to illis viuendum fuerit, Pop. Romanū
 certè si rectè consideres: deprehendes
 quadringentos integros annos tyranni-
 dis, adeoque etiam Regiæ potentia, ho-
 stem fuisse: gloria verò atque laudis cupi-
 difsimum: boni publici studiosissimum:
 idque ab illo quamplurimis exemplis ef-
 se demonstratum. Quod si obiicias mihi
 ingratitude erga Scipionem decla-
 ratam: ad eam respondeo idipsum, quod
 supra copiosè de Principum atque Res-
 rum publicarum erga benemeritos ingra-
 tudine cap. 29. differuimus: quo loco
 ostendimus principes sæpius eo vitio la-
 borare, quàm populum. Is enim per se
 consideratus prudentior magisque con-
 stans est, quam Princeps: vt non immeri-
 tō Populi bene instituti Vox, Diuinæ Vo-
 ci similis videatur: quod singulari quadā
 virtute, eum res futuras, cum faustas, cum
 infaustas præfagire sibi sæpe intelligen-
 mus. In pronuntianda de rebus dubiis
 sententia, rarò cōperies populum errare,
 si binos de eadem re in contrariam par-
 tem differentes audiat, qui æquales sint
 in dispu-

in disputando: est enim capax veritatis quam explicari audit. Quod si in iis rebus suscipiendis quandoque errat, in quibus laus quaedam fortitudinis proposita esse videtur, aut præmium: errant etiam principes cum in hisce, cum aliis rebus, ob varias animorum perturbationes, quibus magis obnoxij sunt, quam populus. In eligendo autem dexterior est populus, quam princeps. Neque enim nunquam persuadebis populo, ut ad singularem honoris gradum, euehat hominem infamem, & quem constet corruptis moribus esse: cum id Principi vel mille modis persuadere queas. Quod si quampiam rem populus vehementer odio prosequatur, eadem in sententia diutissimè durabit: sed princeps sententiam facile mutat. Quibus omnibus rebus argumento esse potest populus Romanus: qui tot seculis, vix quater in creandis consulibus aut tribunis tantopere aberravit, ut illum facti pœniteret; Regium autem nomen tanto odio semper est prosequutus, ut nulla virtus, nullaque merita Reipub. declarata, eum à debitis pœnis liberare poterit, qui quocumque modo regnum affectasset. Hisce accedit, quod ex historiarum lectione cognoscere licet. Eas vrbes quæ

libertatem habuerunt, maius incrementum accepisse & imperiū acquisuisse, quā quę Principis imperio paruerūt: Id enim vel Romanę vr̄bis exemplo apparebit, si conferas eius incrementū post expulsos Reges, cū illo quod sub Regum imperio habuit. Idemq; Atheniensibus contigisse videbis, postquā Pisistrati tyrānide liberati fuerunt. Quę omnia inde oriri oportet, quod melior sit administrationis Reipub. ratio, quę à libero populo instituitur, quā illa, quę ab vnus principis potestate ac voluntate dependet. Nec potest Liuij oratio, paulò ante, de Syracusanorū leuitate adducta, hanc nostrā sententiam impugnare. Nā si quis omnes percurrat populi errores quoscunq; fecit vnquam aut facere solet: iisq; deinde Principum virorū delicta ex aduerso opponat & conferat: longè vehemētius errare principes quā populos cōperiet: Et si e cōtrā, præclare gestas res à liberis populis conferas cum iis quas Principes viri gesserunt, maiorem rursus esse illorum quā horū gloriam laudemq; intelliges. Quod si magis industria esse viderur principū quā populorū opera, in Rebus p. rectè instituēdis, & legibus, quę ad ciuilē vitā spectent, cōferendis: Populus deinde, in conseruandis iis quę

iis quæ semel rectè sunt instituta, Principes superat lógo interuallo. Præterea cū & Monarchias inuenias, & liberas Resp. q̄ longo tēpore durarūt: necesse fuit sicuti illas, ita hæc bonos quosdā legū cōditores habuisse: nā & princeps vir legibus solutus persæpè ineptit: & Populus dissolutus nullam legum rationē habēs, nō rarō parū sapit. Si conferatur igitur Principes ex præscripto legum imperantes, cū populis certis legibus institutis: plus in his quàm illis virtutis deprehēdes: Sin vtrosq; legib. solutos inter se cōparare voles: inferiora lóge minoraq; cōperies Populi quā Principū delicta. Quib. accedit hoc etiam, quod ad sanādos morbos tumultusq; illos populares, faciliora magisq; propta semper remedia suppetunt, quā ad principum furores sedandos. Cū sciamus pop. seditiones vel vnus grauis atq; eloquētis viri oratione, sæpe esse cōpositos: sed iracundus princeps neminē audit, solo ferro irā extinguere solet. Ex qua re nō leue argumētū sumere licet: cū de populi tum Principū malitia & bonitate: cū illi⁹ iras sola sedare queat oratio, horū excādescētia nō nisi ferrū postulet. Maiores ergo sunt illi morbi, qui vehemēriorib. remediis egeñt. Præterea cōcitato

ac tumultuante populo, non tantopere formidolosi esse solent eius, quos per seditionem committit, errores; de ipso euentu tantum solliciti esse solemus: ne inde quis occasionem captans, tyrannidem occupet. Contrariū accidit in Principe qui corruptos prauosque mores habeat: cuius præsentiam omnes horrent formidantque; de futuro tempore omnes meliora sperant, existimantque fore ut aliquādo sublato eo libertas recuperetur: ut ipso quoque præsentium futurarumque rerum discrimine, bonitas malitiaque cū principum tum populi distinguantur. Solet populi multitudo etiam, non nisi in eos crudelitatem exercere, quos ipsa metuit, quique bona publica inuadunt: sed Principes in eos à quibus ipsi metuntur: & quibus id quod illorum priuatum bonum est, adimunt. Sed quod de Populi multitudine tam multa variaque iactantur, in causa est, quod liberius sitius vitia quàm Principū patefacere. De principibus enim nemo nisi cum metu quodā dicere audet quicquā: Sed iam hæc à nobis satis copiosè explicata esse videntur. Superest hoc vnum nunc ut occasione ex superiori disputatione sumpta, porro differamus de fœderibus quæ fiunt vel cum liberis

beris populis ac Rebusp. vel cum Principibus: & quæramus ex hisce quænam magis aut minus tuta sint.

Quibus foederibus magis confidere auffs, iis ne quæcum Reipub. libera, an cum Principe inita fuerint?

CAP. LIX.

Quoniam per sæpè accidit ut & Principes cum Principibus & Respubl. liberæ inter sese & cum Principibus fœdera percutiant & contrahant amicitia: non ab re fore putavi, si hoc loco disquiramus, quorum fides esse firmior soleat, Principumne an Rerumpub. & utris magis cõfidere queas? Quam rem dum mecum ipse diligenter confidero: videor cernere multis in rebus, similiter cum à principibus tum Rebuspub. seruari frangi que fidem: in quibusdam aliquod esse discrimen. Primum enim quæ vi cogente promittuntur, ea neutris seruantur. Quando etiam imminet periculum amittendi imperij, si pacta initaque fœdera seruentur: tunc nec principibus nec Rebuspub. confidere tutò queas, quod utrique & fidem frangere & ingrati erga benemeritos esse soleant. Demetrius Poliorcetes

Athenienses infinitis beneficiis affecterant: sed postquam victus ab hostibus, ad eos tanquam amicos & confœderatos confugisset: repulsus est nec in ciuitatem admissus: ex qua re maiorem sensit dolorem, quàm ex ea fortunæ aduersitate qua imperium suum amisisset. Pompeius autem à C. Cæsare in Thessalia victus, ad Ptolomæum Aegypti regem confugit, quem longo tempore prius in regnum restituerat: sed ab eodem interfectus est. In binis hisce exemplis videtur utrobique eadem ingritudinis causa: vehementius tamen Princeps Ptolomæus, quàm Atheniensium Respublica in beneficium peccauit: ut sit, cum periculum imminet, neutri fidem seruât. Quod si quis Princeps aut Respub. etiam cum interitus sui periculo, fidem aliquando seruare conetur: id ipsum quoque iisdem de causis facere solêt. Accidit enim quâdoque ut Princeps potentioris alicuius & amici Monarchæ partes sequatur, quâuis videat eum in præsentia defendi non posse ac imperio suo pulsum iri: sed id facit, partim quod speret eum postmodum restitutum iri: partim quod existimet se cum illius hoste in gratiam redire non posse. Tale quiddam accidit omnibus

Neapo-

Neapolitani regni principibus, qui Gallicas partes sequuti sunt. Et inter Resp. aliquid his principib. simile perpeſſe sunt, olim Saguntus in Hispania, cuius ciues ultimum interitum subire maluerunt quàm à fide Romanorum deficere, & anno Seruatoris nostri M D X I I. idem prope modum passa est Respublica Florentinorum, vt in fide Gallorum permaneret. Quæ omnia si mecum paulò altius reposito, & cogito quid facturæ sint cum Respublice: tùm principes, si fidem seruantibus periculum impendere videatur: id vnum discrimen comperio, quod Respublice paulò firmiores sint atq; constãtiores, vel ob motus tarditatem. Nam magis lentè progrediuntur & diutius deliberant: atque ita mora quædam interiicitur antequam fidem frangant. Quando autem solius vtilitatis causa fœdera franguntur, tunc Respublice in fide seruanda longè constantiores sunt quàm principes. Quarum rerum exempla non desunt: nam constat quandoque principem exigui lucris causa fidem fregisse: Rempublicam verò à fide discedere noluisse vel maximo præmio proposito. Themistocles, cum aliquâdo in Concione se

consilium dare posse Atheniensibus utilissimum diceret: sed id non posse palam proponi, ne cognito eo rei gerendæ occasio tolleretur: ij Aristidem elegerunt, cui consilium aperiretur: ut prout illi videretur, de eare consultarent. Themistocles ergo Aristidi ostendit, totius Græciæ classis eo loco esse constitutam, ut facile ab Atheniensibus opprimi posset, atq; inde Græciæ imperium comparari. Sed cū eadem Græciæ classis se prius in fidem Atheniensem commisisset: visum est hoc consilium Aristidi utile esse, honestum autem nequaquam: Iraque cum Atheniensibus id retulisset: noluerunt illi utilitatē honestati præferre. At si eadem occasio Philippo Macedoni sese obrulisset, aut aliis quibusdam principibus: nequaquam tantam habuissent curam honestatis, ut passi fuissent, rei tam benè gerendæ occasionem è manibus suis elabi: Nam consueuerunt ij, & Philippus præ cæteris, fidem fallendo, rerum gerendarum occasiones captare. Hæc de proposita questione à nobis disputata sufficiant: nam de fœderibus quæ fiētis de causis renuntiantur (ut cum à confœderatorum aliquo pacta non obseruata fuerint) hoc loco nihil differere constituimus: sed de iis tantum

tantum in quibus fides data fallitur: quam in re Principes viros magis errare, quam Populum arbitramur.

Ad Consulatum ceterosque magistratus euehi solitos ciues Romanos, nulla habita ratione etatis.

CAP. LX.

Nouimus ex historia Romanorum: postquam Consulatus Imperium consequendi, plebeis quoque potestas facta fuisset: euectos esse ad id munus, ceterosque magistratus, ciues Romanos, nulla habita etatis ratione, aut generis: sed virtutis respectu, siue illa in iuuenibus, siue esset in senibus. Idque in Valerio Coruino apparuit, qui annum agens vicessimum tertium, Consul creatus est: ob quam causam militem alloquens, dixit, Consulatum premium esse virtutis, non sanguinis. Sed vtrum id ab iis recte factum, ambigere quis potest. Generis atque Nobilitatis familiarum, non habendam esse rationem, in euehendis ad tantos honores hominibus: necessitas ipsa persuasit Romanis: idemque obseruari oportet, vbicumque propositum fuerit augere Rempublicam.

vt illi fecerunt: qua de re prius quoq; est
 à nobis disputatum. Neque enim ad cer-
 tum quendam scopum contendunt ho-
 mines, nisi illis præmium proponatur: &
 sublata spe consequendi præmij, non ad
 scopum tanto conatu amplius contem-
 dunt. Aequum ergo erat, vt plebeis quo-
 que hominibus spes proponeretur, con-
 sularis imperij consequendi: qua spe lon-
 go tempore nutriti, tandem rem ipsam
 quoq; eos habere oportuit. In qua enim
 Repub. plebs ad nullas actiones adhibe-
 tur, quæ aliqua singulari laude dignæ
 sint, in ea facilius compescitur & damna-
 tur illa, vt in principio huius libri dispu-
 tatum est: sed Respub. quæ imperium au-
 gere cupit: Romanorum exemplum imi-
 tari debet & plebi habenas aliquantò la-
 xare. Temporis quoque non habendam
 esse ratione aut ætatis hinc constat. Nam
 vt ad insignem magistratum quempiam
 eligatur iuuenis: necesse est eum insigni
 aliquo virtutis specimine populo inno-
 tuisse: quo in iuuenili homine senilem
 prudentiam demonstrarit. Qua re ita cõ-
 stituta, & concessio eo, quod iuuenis cum
 sit, tamen singulari virtute excellat: per-
 nitiosum esset institutum, si ob ætatem
 non lice-

non liceret ei, virtutem suam in Reipub.
 vsus conferre: sed expectandum foret,
 donec animi vigor ille cōsenesceret cum
 ipso corpore: nec Reipu. in ea ætate pro-
 deſſe poſſet, qua Valerium Coruinum, P.
 Scipionem & C. Pompeium patriæ
 tantoperè profuiſſe nouimus,
 vt triumphos ſumma cum
 laude merue-
 rint.

*Finis libri primi, diſputationum Ma-
 chiauelli de Reipub.*

NICOLAI
MACHIAVELLI
DISPUTATIONVM DE
REPVB. ROMANORVM, EX
prima decade T. Liuij.
LIBER SECVNDVS.

ad
ZANOBIVM BONDE-
montium & Cosmum Rucelaium.

PRÆFATIO.

Audant homines antiquitatem
semper: presentia tempora accu-
sant: at non ubiq; iustis de causis,
vti mihi quidem videtur. vsque ad
deò enim rerum antiquarum stu-
diosi sunt, vt non solum, eas res,
que literarum monumētis celebrātur, sed illas quo-
que laudibus efferant, quas ipsi iam senes, olim in
iuuentute viderunt. Ego verò hanc illorum opinio-
nem persepe falsam esse existimo: varijsq; de causis
adduci eos, vt ita sentiant. Primum enim absolutam
vetustarum rerum cognitionem assequi nequimus.
Nam plerumq; sit in rebus enarrādis, vt que turpi-
tudinis quippiam continent, silentio pretereantur:
que

quæ cum virtute coniuncta sunt & laudem merentur, ea & diligenter enarrantur & amplificantur. Usque adeo enim multum attribuere solent fortunæ Victorum Historici, ut augenda illorum laudis gratia, non solum res ab ipsis præclare gestas amplificent, sed hostium quoque facta tantoperè illustrent: ut posteri deinde ea è longinquo inuidentes, causam habeant antiqua illa tempora, & hominum, qui tunc vixerunt, virtutem admirandi atque amandi. Hisce accedit quod cum aut timore aut inuidia alienam virtutem odio prosequi soleamus: & neutrum horum in rebus antiquitus gestis officere quicquam possit: duæ summæ causæ deesse videntur, in vetustate quicquam reprehendendi: cum neque amplius nocere possint: neque inuidiæ cuiusquam obnoxie sint. Contrario modo se habent res præsentis: nam hæc quales sint vniuersæ, cognoscuntur: nec quicquam habent sive boni sive mali quod latere possit. Itaque accidit, ut quoniam vnâ cum virtute præstantiaque rerum quæ nunc geruntur, vitia etiam videmus: cogimur quodammodo eas antiquis illis quarum sola virtus apparet, vitia latent postponere, quamuis persèpè præstantiores sint. Neque hæc intelligi volo de Artium pulcherrimarum præstantia & perfectione, quæ tanta est, ut temporum mutatio parum illis aut addere aut adimere queat. De moribus hominum loquor & vita ciuili, in quibus non tam insignia virtutis exempla ætate nostra apparent, ut

apud veteres fuisse videntur. Non iniuria ergo laudatur vetustas: sed neque iure vituperantur semper, quæ etate nostra geruntur, & vetustis illis deteriora putantur: perinde ac nunquam suis erroribus carerent. Res humanæ omnes in perpetuo motu existunt, & necessario aut crescunt, aut sensim delabuntur. Cernas urbem aut regionem quampiam, si à quo excellenti viro semel rectè instituta fuerit, auferri longo tēpore, virtute, opibus, & imperio. Qui igitur homines in ea prouincia nascuntur, interim dum omnia crescunt, si quidem res vetustas eiusdem regionis recentibus præferant, illas laudent, has vituperent: vehementer errant, & erroris sui causas habent eas, quas iam commemorauimus. Qui verò in illa tempora incidunt, quibus ad interitum vergunt omnia: ij nequaquam errant si antiqua laudent, & præsentia vituperent. Hæc dum mecum diligenter considero, Mundum vniuersum existimo, semper sibi similem fuisse, & tantundem olim atque nunc boni maliq; continuisse: sed permutari & transire de vna regione in aliam hæc bona malaq;, ita vt in qua longo tempore virtus regnarit, postmodum virtutibus pulsata, sequantur, aliis temporibus vitia. Id ex transmutatione regnorum & Imperiorum euidentius esse potest: quæ prout hominum mores mutabantur, ita ipsa quoque de vna prouincia in aliã transferebantur. Mundus ipse idem permanebat, sed eius præcipua virtus, semel quidem apud Assyrios

rios erat : Postmodum transferebatur ad Medos :
 tum ad Persas : denique in Italiam ad Romanos per-
 uenit. Post Romanorum imperium, si nullum adhuc
 extitit tam firmum, ut totius Mundi virtus in eo se-
 dem habuisse iure dici queat : tamen eadem virtus
 quæ prius in Romano imperio sita erat, post ipsius
 interitum, sparsa est in varias regiones & provin-
 cias : atque illinc natum regnum Francorum : Regnū
 Turcicum : Regnum Sultanicum. Imperium Ger-
 manorum : Sarracenorum item Secta, quæ olim tot
 regiones & provincias occupauit vastauitq; ut op-
 presserit imperium Orientale. In hæc regna diuisa
 sparsaq; imperij Romanorum virtus, adhuc obtinet
 aliquid de antiquo illo fulgore, quod non sine iusta
 causa, aliter apud alios laudari potest ac debet.
 Quibus ita constitutis, si quis natus in iis regionibus
 quibus Romani imperij vis diducta diuisaq; vide-
 tur : præsentia tempora vituperet, laudet autem e-
 iusdem regionis vetustas incolis : is facile errat. At si
 quis in Italia habitet, nec Germanus, Turca, ut ex
 aliis Gentibus sit, quibus aliqua Romanorum vir-
 tutis portio communicata videtur : is non immerito
 vetustatem summis laudibus efferre, præsentia tem-
 pora vituperare potest. Nam in illa admirabilem
 quandam virtutem intuebitur : in hisce temporibus
 omnis generis vitia grassari deprehendet : nullam
 religionis rationem haberi : nullam militarem disci-
 plinam obseruari : legum iuris atque iustitiæ cultum

contemni: omnia denique vario turpitudinis genere infecta & commaculata esse. Quæ omnia tanto magis vituperanda detestandaq; sunt, quanto magis in ijs vigent, qui pro tribunali sedentes aliis imperant & ipsi adorari cupiunt.

Sed (vt eò vnde digressi sumus redeamus) obuiet nobis non immeritò quæ sp̄a non debuisset senes viros tantopere aberrare, in conferendis presentibus rebus, cum ijs, quas in iuuentute gestas viderunt: siquidem error ille presentia damnandi, & vetustatem nimis extollendi, ex causa nobis pauò ante commemorata dependet. Nam Senes ex æquo intelligere potuerunt, & ea quæ iuuenes olim viderunt, & illa quæ iam fieri cernunt: non autem in his quidam virtutem simul & vitia contemplantur, in vetustis id solum quod cum virtute coniunctum est nouerunt. Cui rei respondeo, Homines non idem sentire ac iudicare semper ne de vna eademq; re quidem, sed cum ætate mutari iudicium, mutari animi affectus atque cupiditates. Itaque mutatis animi affectibus & rationali anima aliter nunc quam prius constituta: aliter de rebus iudicamus, quamuis tempora ipsa non mutantur: nam quomodo possunt eadem res hominibus in iuuentute & senili ætate placere eodem modo ac displicere, cum diuersissima sint vtriusque ætatis studia & cupiditates. Nam vt cætera omitamus quaniò vires corporis senescentibus decrescunt, tantò augetur prudentia & ratio rectè de rebus iu-

bus iudicandi: atque hinc fit vt quæ iuuenibus tolle-
 rabilia videbantur, senibus d' spliceant: quapropter
 non tempora accusare oportebat, sed falsum agno-
 scere iudicium potius, quo res malas, tunc bonas es-
 se existimabant, quas nunc prudentiores facti malas
 esse intelligunt. His omnibus accedit hoc etiã quod
 hominum cupiditates immensæ sunt nec satiari pos-
 sunt: & natura ipsa apti sumus ad appetenda quã-
 plurima, quæ fortuna postea singulis denegare so-
 let: atque hinc fit postea, vt suis quisque rebus mi-
 nus soleat esse contentus, quas dum fastidit, præsen-
 tia tempora vel absque vlla ratione damnat, præ-
 erita laudat, de futuris optima quæq; sperat. Quæ
 cum ita sint, nescio ego sanè, an ex eorum numero
 fortè & ipse sim, qui in hisce m'is d' sputationibus,
 nimium laudem tempora illa, & antiquos Romano-
 rum mores, nostra autem vituperem. Enimuerò si
 non esset virtus, quæ in iis hominibus elucebat, luce
 meridiana clarior: vitia autem quæ ætate nostrã
 omnis generis dominantur, nobilissima: paulò mo-
 deratius loquerer, ne in id vitium incurrerem, quod
 in multis iam accusaui. Sed cum hæc tam euentia
 sint audacter dicam quid de nostris & antiquis illis
 temporibus sentiendum putè, vt iuuenũ animi hisce
 nostris scriptis admoniti, cuitare discant vitia, quæ
 nunc grassantur, seq; preparare ad virtutem illam
 antiquorum imitandam. Vt si fortuna alicui occa-
 sto nem offerret, in sua Repub. ad antiquorum nor-

Coherencia
libri primi
cum secun-
do.

nam quippiam instituendi, ex doctrina & institu-
tione nostra aptior sit. Est enim viri boni officium,
vt quæ vel fortunæ aduersitate, vel temporum inui-
dia ipse præstare Reipub. non potuisti: saltem alios
doceas: vt si quando ex plurimis vnus scelici aliquo
fidere excitatus, id præstare queat. Quamobrem
absolutis iis, quæ superiori libro disputauimus, de
Romanorum institutis Urbanis, quæq; domi in pa-
ce ad Rempub. scelicitè instituendam pertinebant,
deinceps alium librum subijciam, in eoq; dis-
seram de iis quæ foris à Pop. Roma-
no rectè instituta, ad imperij aug-
mentum conduxere.

Virtus

Virtusne an fortuna maior causa extiterit Romanis acquirendi tanti Imperij?

CAP. I.

Xistimarūt multi, & inter cæteros Plutarchus grauisissimus author, Pop. Rom. in acquirendo tanto imperio maiore fortunæ prosperitate, quàm virtute vsum esse idq; vel ipsiusmet Pop. Romani autoritate cõstare. Neq; enim fortunæ tot templa dedicasset, nisi ei victorias suas acceptas tulisset. Nam Romę nulli deorum, dearumue tot erant posita templa, vti fortunæ. Eidẽ huic sententiæ videtur Linius quoq; suffragari, eo q; in recitãdis orationib. imperatorũ nunquã solius virtutis mentionẽ facit, sed fortunæ auxiliũ adiũgit. Ego verò contrariũ sentio, neq; Plutarchi hãc opinionẽ defendi posse cõtendo. Nam si nulla extitit Resp. quæ tantũ Imperiũ, vti Roma acquisiuit: cur id fortunæ potius quàm bonis ipsius legib. & institutis tribuamus? Virtus exercituũ, & imperatorũ singularis industria, imperiũ Romanum peperere: res autẽ partas conseruarunt bona Reipublicæ institutio, rectaque gubernandi ratio à primo legislatore constituta: vti deinceps copiolius differemus.

Obiiciunt, qui contrarium sentiunt, fortunę fuisse non virtutis Romanorũ, quod nunquam geminis magnis ac difficilibus bellis, simul impliciti fuerint. Neq; enim cum Latinis bellum gesserunt, donec Samnitum vires fregissent: neque cum Tuscis dimicârunt, donec Latinos sub iugũ redegissent, Samnitesq; planè oppresissent. Quod si à binorum horum populorum, potentissimis exercitibus simul petiti bello fuissent, dubium nõ est, quin in summum discrimen Romanorum res adducta fuisset. Vt res se habeat, hoc certè constat, eos nunquam geminis maximis ac difficillimis bellis simul fuisse occupatos: sed sub finem vnus alterum cœpisse, & principium secundi priori finem imposuisse. Id ex serie constat bellorum ab ipsis gestorum. Nam vt de iis nil dicamus, quæ ante captam à Gallis urbẽ confecerunt. Interim certè dum bellum gessere cum Aquis & Volscis, non habere alios hostes, quandiu horum vires firmæ fuissent. His perdomitis, ortum est bellum cum Samnitibus: quod etsi primò non planè esset confectum, eò vsque tamen perductum erat, cum Latini post eà bellum mouerunt, vt ad Latinos compescendos auxilium Romanis tulerint.

Latinis

Latinis subiugatis redintegratum est bellum contra Samnites: Fractis Samnitibus ortum est bellum cum Tuscis: Rebus cum Tuscis compositis, tercio redintegratum cum Samnitibus bellum, Pyrrhi in Italiã aduentu. Pyrrho Italia pulso, cœpit primum bellum Punicum: Eo confecto, Galli & qui trans alpes & qui cisalpes habitabant, omnes simul aduersus Romanos coniurârunt: Victis iis, ac magna strage inter Pisas & Popoloniam, vbi nunc est Turris S. Vincentij, cæsis, pacem viginti propè annis habuerunt, quibus nil singulare gestum est: tantum Ligures & reliquæ quædam Gallorum in Gallia Cisalpina deletæ. Postea ortum est secundum bellum Punicum, quod Italiam 15. annos afflixit. Confecto hoc bello magna cû laude, ortum est Macedonicum: subiectis Macedonibus ortum est bellum Asiaticum cum Antiocho: Victo Antiocho nullus extabat iam amplius aut Princeps aut Respub. quæ vel sola vel cum aliis coniuncta, Romanorum potentiæ resistere posset. Ante vltimam hanc victoriam certe, si quis seriem bellorum à Pop. Romano gestorum diligenter intueatur, & modum progrediendi ab eo obseruatum consideret: fortunæ prosperitati immixtam

deprehēdet singularem virtutē, & rei militaris peritiā, ex qua feliciū successuum causam potiùs desumere, quā in vnā fortunam omnia referre malim. Postquam enim Monarcha aliquis, aut libera Respublica, ad tantam potentiam peruenit, vt vicinorum, vel principum, vel Rerum publicarum nulla ei sola bellum mouere ausit: tunc liberū semper erit Monarche illi, ac potentissimę Reipublicę quocunq̃ue volet suorū viciniorum bellum gerere, ceteros in amicitia cōtinere: quod illi potentiam eius formidantes, & blanditijs deliniri, & facile placari queāt. Qui verò lōgius illinc absunt Monarche, aut Resp. tanquā si ea res ad se nihil pertineat, parum curant quid isti inter se agāt, permanentq̃; in eo errore, donec malum ad ipsos quoq̃; sensim pueniat. Cum incendium ad ipsos vsq̃; peruenit, non nisi propriis suis viribus resistere possunt: atque hæc si non sufficiāt, potentię illius resistere nequeunt, & ipsi quoq̃; opprimuntur. Nil dicam de Samnitibus nunc, quomodo passi sint Volscos & Aequos à Romanis superari, tāquam si ea res ad ipsos nihil pertineret, ad Carthagenenses accedam, quorum potentia magna erat eo tempore, quo Pop. Romanus cum Samnitibus

nitibus & Tuscis, bellum gerebat. Nam
vniuersam Africam iam tunc possidebāt:
Siciliæ præterea, Sardinia, & Hispania
imperabant. Eadem hac sua potentia
decepti, & cum procul à Populo Roma-
no abessent, nunquam in animum indu-
xerunt tunc de bello ei faciendo, aut
suppetiis Samnitibus, ac Tuscis feren-
dis: sed (vt plerunq̄e facere solemus in
rebus nouis & senim crescentibus) fa-
uore potius & amicitia cum prosequen-
bantur, nec errorem suum animaduerte-
runt, donec Populus Romanus subiug-
gasset omnes intermedios populos, &
iam cum ipsis de Sicilia & Hispania Im-
perio contendere cœpisset. Quod Car-
thaginensibus accidit, Gallis quoque e-
uenit, Philippo Macedoni, & Antiocho.
Nam horum singuli existimabant, inte-
rim dum Populus Romanus aliis bel-
lis esset occupatus, fore vt vinceretur:
& temporis adhuc satis superesse, vt se
defendere vel armis, vel aliqua amici-
tia possent. Quæ cum ita sint, verisimi-
le mihi certè videtur, eandem fortu-
næ prosperitatem contingere posse cui-
cunq̄e vel principi vel Reipublicæ, quæ
eadem virtute & industria vti nouerit,
qua Romanos vsos esse scimus. Atque

hîc non incommodè etiam dicere possemus, de industria qua alienas prouincias inuaserunt: nisi de ea re copiosè differuisssemus in libro de Principum institutione. Hoc tamen silentio prætereundum non est, Pop. Romanum semper operam dedisse vt in alienis prouinciis amicum quempiam haberet, qui ad illam inuadendam aditum patefaceret, & ad illam conseruandam postmodum auxilio esset. Sic Campanorum opera in Samnium ingressi sunt: per Camertinos in Tusciam: per Mamertinos in Siciliam: per Saguntinos in Hispaniam: per Massanissam regem in Africam: per Aetolos in Græciam: per Eumenem & alios quosdam principes in Asiam: per Massilienses in Galliam: & aliorum denique amicorum auxilio indicioque in alias regiones & prouincias ingressi sunt: & postquam eas occupassent, etiam retinuerunt. Hanc rationem si diligenter obseruetur, talem esse comperies, quæ secum fortunæ prosperitatem adiunctam habeat, vt non opus sit fortunam illam deam implorare. Vt autem hanc disputationem magis illustrare queamus: & demonstrare quod longè plus possit virtus quàm fortuna ad Imperium comparandum differemus capite sequenti de

ti de Populorum natura, quos Romani bello subegere, & quam pertinaciter eadem libertatem suam defendere conarentur.

Cum quibus Gentibus Romanis dimicandum fuerit, & quam obstinate illi libertatem suam defenderint? quanti item libertas sit facienda?

CAP. II.

Difficilem arduamque de Vicinis & aliis quibusdam populis victoriam, fecit Pop. Romano amor conseruandæ libertatis, qui tunc multis gentibus infidebat, quam tanto studio defendere conabantur, vt non nisi singulari quadam virtute vinci & superari potuerint. Cuius rei argumentum habes tot periculorum exempla, quæ adire eius defendendæ ac recuperandæ causa voluerunt: tot tamq; horrenda supplicia de iis sumpta, qui illius amittendæ causam præbuisserunt. Sed neque obscurum est ex lectione historiarum, quanti facienda sit libertas, & quantum & quam difficile sit Populo iugum seruitutis. Aetate nostra vnica gens superesse videtur, in qua liberæ ciuitates sint: olim per omnes mundi plagas exta-

bant populi liberrimi. In Italia certè inter Alpes, quæ Galliam Cisalpinam à Tuscia diuidunt, & extremam Italiae oram, multi liberi populi habitabant, Tusci, Romani, Samnites & alij: nec mentio fit vllorum Regum, qui tunc imperârunt in Italia, præter Reges Romanorum, & Porfennam. De cuius stirpis excidio, etsi historiae nihil memoriae prodiderint: constat tamen Tusciam, cui Porfenna imperauerat, liberam fuisse eo tẽpore, quo Romani aduersus Veios bellum susceperunt, & libertate quidem tanta cum voluptate usam, tantoque odio Monarchiæ appellationem habuisse, vt cum Veij defendendi sui causa legem creassent, & auxilium à Tuscis contra Romanos petissent, Tusci re diu deliberata, tandem censuerint non ferendas iis esse suppetias, donec Regem haberent: neque enim decere, iis auxilium ferre, qui patriam vnus viri imperio subiecissent. Sed neque sine causa insidet populo omni libertatis amor. Testatur enim experientia nullam ciuitatem suos ciues ditare, nisi tempore libertatis, neque etiam imperium comparare, aut publicas opes quocunq; modo augere. Admiratione summa dignum est Athe-

est Athenienses Pisistrati tyrannide liberatos, centum annorum spacio, vires atque potentiam suam tantoperè augere potuisse. Et longè magis stupendum adhuc, Romanorum Rempublicam, expulsis Regibus, ad tantum fastigium peruenire potuisse. Eueniunt autem hæc omnia, quoniam non priuatorum opes, sed quæ publica communiaque sunt Rempublicam augent; neque habetur ratio boni publici, nisi in liberis ciuitatibus, in quibus id, quod ex æquo prodesse potest omnibus, aut quàm plurimis, semper decernitur, nec habetur ratio paucorum quorundam, quibus nocere fortè possit id, quod vniuersis prodest. Contrà quàm accidit in iis ciuitatibus, quæ Principis alicuius imperio parent. Nam in iis plerunque fit, vt quod Principi prodesse potest, vniuersis ciuibus noceat. Quo fit, vt si libera Respublica sub tyrannidem alicuius redigatur, inter leuissima detrimenta, inde sibi orta, hoc numerare queat, quod iam neque opibus, neque imperio amplius augeri queat: Sed decrescere etiam paulatim incipiat. Nam etsi concedamus Tyrannum hunc, sub cuius impe-

perium redacta est, virum esse industriū & bellica virtute præstantem: tamen id, quod ille comparat, in suum priuarum commodum, non in vsus publicos conuertit: cum neque ex subditis suis, quibus tyrannicè imperat, deligere aufit excellentissimos ac præstantissimos quosque, vt eos præficiat rebus gerendis, metu nimirum vindictæ. Quod si quas præterea vrbes occupabit, non certè huic tributarias faciet: cum tyranni scopus sit, non augere potentiam subditorum: sed subditam sibi conseruare, & vires, quibus aliquando iugum excutere queāt, opprimere. Qua de re multa præclare apud Xenophontem, in libro de tyranni de, legitur. Quæ cum ita se habeant, nemini mirum videri debet, veteres tanto libertatis studio flagrasse, & tyrannorum nomē tanto in odio habuisse: vt cum nuntius olim ad exercitum peruenisset, de interfecto Hieronymo Hieronis Siracusani nepote, ac milites omnes fremerent aduersus coniuratos: tamen cum paulò post nuntiaretur, proclamari libertatem publicè Syracusis: deposita iracundia contra coniuratos, de modo conseruandæ libertatis deliberare cœperūt. Ob easdem causas ingentibus suppliciis persæpè affecti

*Pœna crepta
liberata.*

fecti sunt ij, qui amittendæ libertatis auctores esse voluerunt. Quorum exemplarum plurima extent, hoc loco vnum tantum, idque horrendum & memorabile adducam, quod in Corcyra accidit, tempore belli Peloponesiaci. Nam cum tunc vniuersa Græcia in binas factiones diuisa esset, quarum vna Atheniensium, altera Spartanorum amicitiam retinere conabatur: & in Corcyra optimates superiores facti, populo libertatē semel eripuisent: factum est postea, vt populus, Atheniensium auxilio adiutus denuo optimates deuicerit. Itaque seruitutis iugo excusso, optimates omnes in magnum quædam carcerem incluserunt: ex eo deinde denos singillatim educentes, tanquam si illos in exilium mittere vellent, variis suppliciis afficiebāt. Cuius rei tandem certiores facti reliqui in carcere: decreuerunt, quocunque modo se à tam foedis suppliciis defendere: facto igitur impetu in eos, qui carceres ingrediebantur, illos repellebant, & aditu prohibebant. Sed ea re cognita populus, concitato tumultu, tabulatum carceribus impositum aperuit, & ruina murorum vniuersos simul suffocauit. Huiusmodi crudelitatis exempla, pro defensione libertatis tunc

plura quoque alia euenerunt: sed maiori tamen cum impetu solent homines e-reptam libertatē vindicare, quā in eos, qui eam eripere voluerunt ferri. Sed non immeritō possit quispiam hoc loco admirari causam, cur antiqui illi longē magis laborasse videantur, pro libertate publica, quā id ætate nostra fieri videamus, ego verò ob eandem causam id fieri puto, propter quam iidem illi etiam fortiores viri erant, quā nostri: atque illā maiore ex parte pendere ex ipsa educatione, & religionis illorum nostræque diuersitate. Nani cum ex religione nostra veritatem rerum intueamur: discimus ex illa statim honores & pompam huius mundi contemnere. Sed Ethnici hæc omnia magni faciebant, & in iis summum bonum situm esse putabant: quapropter promptiores ferocioresque erant huiusmodi rerum defensores. Id ex multis eorum institutis apparet: nam si vel eorum sacrificia cum nostris conferas: in illis magnificentiam quandam horrendam, in nostris delicatam quandam molli-
ciem cernes.

In illis pompæ & magnificentiæ cædes multorum animalium adiungebantur, qui terribilis aspectus homines etiā
fero-

feroces reddebat, nostra his omnibus careret. Ethnorum religio non reddebat homines beatos aliis rebus, quam gloria & laude virtutis, pro rebus benè feliciter-que in bello aut pace gestis: ex nostræ religionis institutione beatiore putantur humiles & qui rerum diuinarum contemplationi dediti sunt, quam qui res magnas gesserunt. Summum præterea bonum statuit in humilitate & contemptu rerum huius mundi. Ethnici omnia contrario modo se habere credebant: nam summum bonum existimabant in magnitudine animi positum esse, & corporis viribus cæterisque omnibus, quæ à fortissimis viris fieri solent. Hæc vitæ institutio Christianum orbem imbellem fecisse videtur, ut sceleratis ac perfidis principibus certa præda esse soleat. Nam plerique mortalium spe vitæ beatæ cogitant potius de tolerandis iniuriis, quam de iisdem iudicandis: tanquam si oporteret cælum sine armis ullis solo ocio comparare: sed non caret errore ista Religionis nostræ explicatio, & qui illam ita sunt interpretati abiecti homines fuisse, quibus otium potius quam virtus cordi fuit. Nihil enim religioni Christianæ aduersatur patriæ defensio, imperiiq;

eius per legitimum modum auctio: per-
mittitur omnibus Patriam amare, in ho-
nore habere, & ad illius defensionem se-
præparare. Sed inepta illa educationis ra-
tio efficit, vt si per vniuersum orbem æta-
te nostra percurras, neūtiqum tot popu-
los liberos, tot liberas respub. vt olim e-
rant, inuenire queas, nec homines liber-
tatis amatores, atque eiusdem acres de-
fensores. Equidem Romani imperij ma-
gnitudo, non parum etiam ad id fecit, cū
per vniuersum orbem liberas Respubl.
sub suum iugum subiecerit: sed neq; de-
structo imperio Romano, tamen potue-
re pristinam libertatem recuperare, nisi
per pauca quædam. Quo tempore auge-
batur Romanum imperium, inuenieban-
tur in omnibus regionibus multi liberi
populi, multæ liberæ Respub. præclare
institutæ: & libertatis defensores acerr-
mi: nec proinde à Populo Romano absq;
singulari virtute vinci, ac superari potue-
runt. Exemplo esse possunt vel soli Sam-
nites: quos Linius testatur tam potentes
pace ac bello fuisse, & tã acres libertatis
defensores, vt quadraginta sex annos bel-
lum cum Romanis gesserint, nec vinci o-
mninò potuerint, ante tempora Consu-
latus Papyrij Cursoris, qui Papyrij primi
filius

filius fuit: quamvis infinitas strages per-
 pessi fuissent. Quo magis miseratione di-
 gnum est, si quis eam regionem ætate no-
 stra propemodum desolatam videat, quæ
 olim à tot liberis hominibus incoleba-
 tur, tot liberis & præclarè institutis ciui-
 tatibus exornata erat. Quæ omnia diuer-
 sitatis suæ causam habent, ex libertate &
 seruitute. Quæcunque enim ciuitates ac
 regiones libertate fruuntur, augentur o-
 pibus, & imperio, & hominum multitu-
 dine. Quis enim non libentius procreet
 homines in iis locis, vbi matrimonia, &
 opes liberæ sunt, quàm vbi metus est, ne
 si quid labore tuo ad educandos liberos
 comparasti, id tibi à tyrânno aliquo aufe-
 ratur? Vbi libertas est, non modo tibi
 polliceri potes, liberos fore non seruos
 quos procreas filios, sed siquidem virtuti
 operam dent, etiam ad Reipub. governa-
 tionem adhibitos iri. Augentur opes hîc,
 non ex agricultura modo, verum etiam
 ex omnibus aliis honestis artibus: quod
 omnes ita affecti sumus, vt eo loco liben-
 ter acquiramus, quo speremus, rebus par-
 tis tutò frui posse: In huiusmodi locis o-
 mnes certatim, cum publicorû, tum pri-
 uatorum commodorum rationem ha-
 bent, ea quæ augere conantur. At vbi ser-

*Libertatis
 lsm.*

uituris iugo oppressi sunt homines, contrario modo eueniunt omnia, idque tanto magis, quanto durior seruitus fuerit. Durissima videtur seruitus earum ciuitatum atque regionum, quæ imperio liberæ Reipub. parent. Primum enim diu-tissima esse solet, vt nulla spes consequendæ libertatis proposita sit. Deinde solent liberæ Respub. augendarum suarum virum gratia, subiectarum imperio suo ciuitatum potentiam imminuere, & succum omnem propemodum exugere, secus quam solent principes non omnino barbari, quales sunt ætate nostra orientales omnis ciuilibus vitæ corruptores. Cæteri humanis artibus instituti, æquiores esse solent, & subditos diligere consueverunt, permittunt non solum, vt consuetis artibus rem faciant: sed statuta antiqua & leges relinquunt integras, vt si ob hanc seruitutem incrementum amplius accipere nequeant: conseruare tamen possint res prius à se partas. Et hoc quidem loco de principatu loquor, qui ab extero homine occupatur: de tyrannide quem patriæ ciuis inuadit, supra loquimus. Quæ omnia si diligenter contempleris, haud mirum videri debet Samnites, eo tempore, quo libertate fruebantur, ad tantam

ad tantam potentiam peruenisse: amissa illa ad extremum fuisse redactos. Qua de re Liuius in bello punico inquit, Samnites vnica Romanorum legione apud Nolam, vsque adeò oppressos fuisse, vt legatos ad Annibalem impetrâdi auxiliij causa mittere coacti fuerint: Legatos etiam de sua miseria apud Pœnum conquestos, se esse illos, qui propriis viribus cum Romano centum annos gesserint bellû, & sæpè binos exercitus Consulares sustinuisse: nunc eò miseriæ redactos, vt vnicâ legionem sustinere nequeant.

Romanae vrbis magnitudo orta est, partim ex ruina vicinarum urbium, partim quod peregrinos homines ad honorum gradus in vrbe facitè admiserit.

CAP. III.

CRescit interea Roma Albæ ruinis, inquit Liuius. Nam qui potentem urbem quampiam efficere vult, aptamq; ad imperium occupandum: in id vnicò debet incumbere, vt eam magno ciuium numero repleat, sine qua re nunquam ad fastigium aliquod peruenire poterit. Id ipsum duobus modis præstabit, quorum vnus facilis & gratus, alter violentus esse videtur. Primus est si aditum patefeceris omnibus peregrinis, vt tutò in urbem

tuam commigrare, & illic habitare, & at
 sint, & libéter velint. Violentus alter est,
 si vicinas vrbes destruxeris. Ita enim cō-
 pelles earum incolas in tuam urbem cō-
 migrare. Vtrumque modum obseruârunt
 Romani, quamobrè tam citò creuit Res-
 pub. vt Sexto illorum Rege imperante,
 octuaginta millia ciuium illic habitaret,
 qui ad arma ferenda apti essent. Violentus
 ille modus similis est ei, quem agrico-
 læ in excolendis arboribus vtuntur. Nā
 vt Plantæ altius consurgant, firmioresq;
 fiant, atque sæcundiores, amputare solet
 primos ramos, & stolones omnes, videli-
 cet vt succus in superiores plantæ partes
 vberior feratur, & planta maior sæcun-
 diorq; fiat. Necessarium autem esse id
 inaugenda viribus atque imperio Repu-
 blicæ vel Spartanorum & Atheniensium exem-
 plum documento esse potest: quæ vrbes
 etsi munitissimæ essent, & optimis legi-
 bus institutæ, nō potuère tamen Roma-
 nam potentiam adæquare, quamuis Ro-
 ma minus benè instituta videretur, ob
 tot patrum plebisq; contentiones. Cuius
 rei ratio est, quod Roma vtrumq; mo-
 dū in augendo ciuium numero seruans,
 potuit ex suis ciuibus ingentem exerci-
 tum producere: Athenienses & Spartani
 contra-

contrariam viam ingressi, nunquam potuerunt plus, quàm viginti milla civium suorum singuli proferre. Neque enim attribui debet id, diuersitati situs locorum, solum fecunditati, sed causis iam expositis. Lycurgus enim, Spartanorum legislator, nulla re facilius abrogari posse leges suas existimauit, quàm peregrinorum hominum aduentu. Itaque omnia in Reipublica eò direxit, ne civibus suis occasio esset, cum exteris hominibus conuersandi, aut negotiandi. Ob quas causas ne peregrini reciperentur interdixit, & matrimonia, quæ cum exteris contraherentur, prohibuit, & ne occasio exteris mercatoribus daretur, merces suas eò comportandi, mandauit, ut moneta ex corio vteretur, quibus omnibus de causis, nunquam potuit Spartanorum civium numerus vehementer augeri. Sed cum res humanæ, quæcunque aliquid artificij continent, naturam imitari debeant, nec fieri possit, ut planta tenuis, ponderosos ac magnos ramos sustineat: nequaquam existimare debemus, Reipublicam exiguo civium numero constantem, posse occupare, aut si quando occupauit, conservare, vrbes maiores & frequentiores, quàm ipsa sit. Nam si quando tale quiddam ei contigerit, ex leui a-

liquo motu rursus omnia perdet, perinde vt tenuis plâta, ponderosiones ramos habens, ex leui vento cōfringitur. Quam obrem Spartani, et si Græciæ totius imperium occupassent, tàm inepti fuerunt ad id conseruandum: vt deficientibus Thebis, reliquæ ciuitates simul omnes desererint: amisso que vniuerso imperio, perinde affecti erant, vt planta sine ramis. At id Romanis non contigit, quoniam domi plantam habebant firmam, quæ validos illos ramos facilè sustineret. Hæc præcipua causa fuit magnitudinis Romani Imperij, quam Liuius, vt ante diximus, præclarè expressit, inquit: crescit interea Roma Albæ ruinis de cæteris, quæ etiam eò faciebant, inferius dicemus.

Respub. tribus modis solere imperium comparare.

C A P. I I I I.

Rerum antiquarum historiam obseruanti, tres modi apparent, quibus Respub. in vniuersum vsæ depræhenduntur, ad imperium comparandum, ex iis primus est, quem Tusci olim obseruarunt, qui inuito fœdere inter sese: quo æquali dignitate eorum ciuitates compræhenderentur, subindè plures in suam societatem, ditionemque pelliciebant, perinde
vt fas

vt faciunt ætate nostra Heluetij, & olim
 in Græcia Achæi, atque Aetholi: Quia au-
 tem multum negotij fuit olim Pop. Ro-
 mano cum Tuscis hoc modo inter se con-
 fœderatis: explicanda est aliquantò co-
 piofus hoc loco illorum Reipub. ratio,
 de qua etsi historiarum monumentis nil
 singulare proditum sit: nouimus tamen,
 q, ante tēpora Romanorū Tusci potentis-
 simi fuerint terra mariq;. Quorū potētia
 argumentum est, quod in Mare superum
 Atriam, Coloniam nobiliss. deduxerunt,
 ex quo Mari Adriatico postea nomen ex
 ipsa impositum remansit: vnus tandem
 literæ mutatione intercedente, eorum
 imperij limites erant ab ima parte, Tybe-
 ris fluuius, ab altera, summæ alpes, quæ
 Italiã à Germania diuidūt. Sed 200. annis
 tamē, antequã crescere inciperēt Romani
 Imperij vires, accepere Tusci à Gallis ma-
 gnã cladē, qui Belloueso duce, siue neces-
 sitate quærendarū sedū coacti, siue loci fer-
 tilitate moti, superatis alpib. eam Italiæ
 partē occuparūt, quam vocamus Longo-
 bardiã, & à suo nomine eã Galliã Cispalpi-
 nã nūcuparūt, expulsisq; priorib. incolis,
 multas in ea ciuitates extruxerunt, quas
 possederūt eò vsq;, donec ipsi qq; postea
 Romana potētia domiti, pellerent. Hæc
 erat Tuscorū nuptiãdi ratio, cōprehensis

æquali fœdere eorum ciuitaribus, quæ
 duodecim numero erant, & Clusium, Ve
 ij, Fesolæ, Aretium, Volaterra, inter eas
 præcipuæ. Sed non potuere tamen illius
 ope, Italię limites excedere: neq; Italiã
 vniuersã occupare, propter causas, quas
 postea commemorabimus. Alter impe
 randi & acquirendi imperij modus est,
 si ciuitati tuæ plurimas ciuitates socias
 adiungas, ita tamen, vt tibi imperij nomẽ,
 & potestas remaneat, cum ad suscipien
 da bella, tum in eos, quos sociorum auxi
 lio deinceps occupare, & subigere potue
 ris. Quæ ratio à Populo Romano obser
 uata est. Tertius est, quo vsi sunt Spartani
 & Athenienses, ij enim non socios sibi vl
 los adiunxerunt: sed quoscunque occu
 parunt, omnes sibi subditos fecere. Quæ
 imperandi & acquirendi imperij ratio,
 omnium imbecillima est, vt in iisdem
 hisce binis præstantibus Rebuspub. ap
 paruit. Neque enim tam citò, ob vllam
 aliam causam destructæ fuerunt, quàm
 quod Imperium, suis viribus maius, com
 parassent. Est enim res per se ardua, atq;
 difficilis, imperare per vim, & iis præse
 tim, qui prius liberi esse consueuerunt.
 Quod si ergo, neque maximum habeas ci
 uium numerum, neque socios adiungas,
 quo.

quorum auxilio imperij pondus sustine-
 re possis, vix domare imperio tuo subdi-
 tos poteris. Cum autem Athenienses &
 Spartani neutrum horum fecerint, nemi-
 ni mirum videri debet, si ineptam esse di-
 ximus, eorum imperandi rationem. Ro-
 mani vtrumque fecerunt: nec extare pu-
 to memoriam vllius Reipubl. quæ tali
 modo imperandi vfa fuerit. Quamobrem
 creuit etiam illorum potentia, plus quã
 vllius vnquam Reipub. Multos illi sibi
 per vniuersam Italiam socios adiunxe-
 rant, qui iisdem legibus, vt ipsi viuerent:
 exceptis imperij insignibus, quorum se-
 des Romæ collocata erat: sed ita fiebat,
 vt iidem socij sensim suisque laboribus,
 semetipsum magis magisque Pop. Roma-
 no subiicerent. Nam postquam is Italia
 egressus, regna in prouincias reduceret:
 neque ij, qui victi essent difficulter pare-
 rent, cum aliàs sub Regibus viuere con-
 sueuissent: neque prætereã à sociis, sed i-
 psomet Popu. Romano superatos se esse
 putarent: nullum præter Pop. Romani
 dominium agnoscebant. Quo factum est,
 vt omnes socij, quicumque in Italia essent,
 à tot Romanorum prouinciis, quæ se eo-
 rum imperio planè subiecerant, & vrbe
 munitissima ac potentissima oppressi:

errorem suum tardè nimis agnouerint, quod nulla iam ratio esset, eorum potentiae resistendi. Nam si qui illorum aduersus Romanos coniurarent, breui tempore opprimebantur, & ex sociis subditi fiebant. Hunc administrandi acquirendiq; imperij modum solus Po. Romanus obseruauit, nec ullus eo præstantior inueniri potest, vel ipsa experientia attestante. Post hunc, secundum locum obtinens, quem à Tuscis Achiuis atque Aetholis obseruatum olim docuimus, & ab Heluetiis etiamnum obseruari. Nam etsi non magnum imperium facilè sit cõsequi per hunc: quod Respub. disiuncta in plures ciuitates eodem fœdere compræhensas, non tam facilè de rebus gerendis consultare queat, nec tam cupidos habeat ciues acquirendi imperij, quod in tot partes postmodum diuidi oporteat: tamen ob has ipsas causas duplici nomine prodesse solet. Primum enim, si quid semel est occupatum, illud diutissimè retinere solent: deinde non facilè bellis sese immiscerent, & pace feliciter utuntur: diutius enim de omnibus iis, quæ occurrunt consultare coguntur, & lentius mouentur, quàm ubi vnus in mœnibus omnes compræhenduntur. Solet præterea hæc imperandi

perandi ratio, certos sui incrementi limites habere, quos non facile excedit. Nam postquam duodecim, aut quatuordecim vrbes sese eodem fœdere coniunxerunt: non solent plures recipere in societatem quod satis se esse, atque sufficere existiment ad sui defensionem: neque magnopere quærunt, vt aliis imperent, cum parùm singulis imperiũ illud prodesse quærat: plurium verò sociorum multitudo, confusionem potiùs quàm defensionis auxilium allatura esse videatur. Itaq; cùm eò vsque accreuerit fœderis eorum societas, vt tuti esse videantur ab exterorum incursionibus, & sufficientes ad sui defensionem: binos scopos sibi proponunt. Nam aut vicinas ciuitates & regiones in suam clientelam recipiunt, certo stipendio dato, quod inter ipsos facile diuidunt: aut modò huic, modo illi principi operam nauant in bello. Idque cùm ab Heluetiis nunc tum olim ab aliis factitarum esse nouimus. Quamobrem narrat Linius, cùm aliquando Philippus Macedoniae Rex præfente Aetholorum prætore cum Tito Quintio Flamminio differeret, obiecta esse illi prætori Aetholorum auaritiam, à Philippo: quod non eos pudent militem suppeditare v-

trique hostium, vt in contrariis castris
 sepe Aetolorum signa cernerentur, vt vel
 ex hoc exemplo, videatur ista admini-
 strandi, acquirendi que imperij ratio, sem-
 per sibi similis fuisse. Alteram verò, qua
 subditi solummodo parantur, vt olim in-
 commodam minime que firmam fuisse
 constat: Ita nostra quoque ætate Italicis
 ciuitatibus parùm salutaris fuit. Sola Ro-
 manorum illa admirabilis fuit, cuius ex-
 emplum neq; antea ab vllò populo, ne-
 que post vsurpatum esse nouimus. Tusco-
 rum, Aetolorum que Rempub. imitantur
 ætate nostra soli Heluetij, & Sueuorum
 confœderatio. Quæ cum ita sint, ac tam
 multa Populus Romanus domi, militia-
 que præclare instituerit, & ad augendam,
 & ad conseruandam Rempub. salutaria,
 quæ à nostris hominibus nec consideran-
 tur, nec ad imitandum proponuntur: mi-
 rum nemini videri debet, si eò res nostræ
 in Italia redierunt, vt præda simus cuius-
 cunque, qui nos inuadit. Nam, vt de cæ-
 teris taceamus, Tuscos certè nostros de-
 ceret, si non Romanorum illam discipli-
 nam militarem, & augendi imperij rati-
 onem imitari se posse considerent: eam
 saltem imitarentur, quam antiquissimi
 illi Tusci excogitarunt: qua si non magnam
 & Roma-

& Romanorum simile imperium comparunt: tamen in Italia potentiam acquisiverunt, quantam illa administrandę Reipub. ratio permittit: eamq; cum summa laude, & æterna sui nominis memoria, possederunt longo tempore: donec ea primum à Gallis labefactata, & denique à Populo Romano oppressa delerataque, funditus caderet, vsque adeo, vt ætate nostra tanti illorum imperij vix vlla extant vestigia. Atque hæc ipsa ratio fuit, vt sequenti capite disputare constituerim de causis, propter quas tantarum rerum memoria aboleri possit.

Mutationem religionis, linguarumq; , Diluuiam item atq; pestilentiam efficere, vt magnarum rerum memoria aboleatur.

CAP. V.

Philosophis iis qui Mundum æternū esse contendebant, non incommodē obiici posse credo, oblitteratam rerū antiquissimarum memoriam. Neque enim verisimile est, si Mundus ab æterno fuit, nos planè ignoraturos fuisse illa omnia, quæ ante quinque annorum millia gesta fuerunt. Sed nō desunt tamen etiam causæ, quibus maximarum rerum memoria

aboleri potuit, quas dum mecum confi-
 dero, partim ipsa hominum natura, par-
 tim ex cœlorum influxu dependere cen-
 seo. Ex hominum natura aboletur rerum
 magnarum memoria ob mutationem re-
 ligionis & linguarum. Nam qui nouum
 religionis cultum instituere vult, impri-
 mis operam dat, vt quæ prior religio con-
 tinebat, omnia deleantur, vt quæ suæ reli-
 gioni fidem conciliet. Quod si illi igitur,
 qui hanc nouam religionem instituunt,
 etiam uouam linguam introducant: faci-
 le illis est omnes res antiquas abolere &
 eorum omnem delere memoriam. Id ita
 se habere intelliges ex Christianæ religi-
 onis institutione: cuius primi autores in
 id vnicè incumbabant, vt omnes Ethni-
 corum cœremoniæ statutaque euerteren-
 tur & deleantur. Quod autem remansit
 tamen aliqua memoria Ethnicorum reli-
 gionis & veterum institutorum: id factū
 est ob linguam non mutatam: nam Chri-
 stianam nostram religionem Latina lin-
 gua explicarunt: quod si illam cum noua
 aliqua lingua introducere potuissent: fa-
 cile aboleri potuisset omnis Ethnico-
 rum diuini cultus memoria. Vique adeo
 enim diligentes assiduique erant primi
 illi Christianæ Religionis institutores &
 mode-

moderatores, in extirpandis Ethnicorū
 superstitionibus, vt & Poetas & Histori-
 cos quibus aliquid tale contineretur cō-
 burendos iurarent. Idola deiicerent, &
 quicquid superstitiones illas aliquo mo-
 do redoleret, id omne in vniuersum tol-
 lere conarentur. Cui illorum diligentia
 si noua penitus lingua accessisset, facile
 potuissent antiquæ illæ res in obliuionē
 omnes trāsire. Quod igitur fecisse noui-
 mus Christianæ religionis patres in ea
 constituenda aduersus Ethnicorum su-
 perstitutiones: id ipsum verisimile est ab iis
 factum, qui Gentilismum instituerunt,
 contra antiquorum aliquam religionem.
 Et quoniam quinque aut sex annorū mil-
 libus, fieri potest, vt religio bis aut ter pla-
 nè immutetur: non mirum est si cum illa
 mutatione, rerum quoque antiquarum
 memoria aboleat, vsq; ad eò vt si quid ea-
 rū ad posteros peruenit, p̄ fabula habeat:
 p̄inde vt accidit Diodori Siculi historiis,
 quæ pollicentur narrationē rerum ante
 40. annorū millia gestarū, & proinde nō
 iniuria p̄ fabulis habetur. Ex cœlorū in-
 fluxu perit rerum antiquarum memoria,
 ipso humani generis interitu, qui prop-
 ter pestes aut dilunia aut famem eueni-
 re solet. Maxima autem est vis diluio-

rum nam qui ex iis conseruatur, ferè esse solent homines montani, historiarum & omnis antiquitatis imperiti: nec proinde de posteris suis vllam earum cognitionè relinquere possunt: Quod si quis conseruatur literatus & peritus antiquitatis: vt sibi nomen & autoritatem apud posteros reliquat, ex animi sui sentètia potius, quàm vt res verè sese habuerint, scribere solet. Neque verò dubitandum censeo, quin stas temporib. huiusmodi pestes famas atque Diluuias per orbè terræ grassentur, cum earum mentionis pleni omnes sint libri historiarum: tum etiam quod abolitam rerum antiquarum memoriã, tanquam certum eorum effectum intelligamus. His accedit quod rationi consentaneum sit, vniuersum mundum quandoque expurgari oportere, perinde vt singuli homines expurgantur. Nam in his quoque, auctis omnibus humoribus supra modum: natura si fortis fuerit, excretionem eorum molitur, sine qua interire hominem oporteret. Idem censendum de ipso vniuerso: nam cum omnes regiones terræ, incolis plenæ sunt, nec vsquam nouus habitandi locus superesse potest: aucta insuper fuerit supra modum malitia hominum: necesse est purgari mundum

mundum aliqua magna clade: vt homines numero primum imminuti, deinde præsentis cladis intuitu, consternati, meliores reddantur. Quæ cum ita sint, non mirum est, si Tuscorum res, olim tam belli, quàm pacis gloria celebres, à Romana potentia opprimi potuerint, & vsq; adeò aboleri, vt vix vlla amplius extent illarum vestigia.

*Ratio progrediendi in bellis gerendis à Pop.
Romano vsurpata.*

C A P. V I.

Superiori capite disputauimus de modo acquirendi, administrandi que imperij, quem Pop. Romanus obseruabat: deinceps differemus de ratione gerendorum bellorum: vt intelligatur quantùm prudentia cæteros homines superârint, vt que methodo semper vsi sint quadam, ad tantam imperij molem comparandã. Qui bellum gerit pro animi arbitrio, nulla coactus necessitate, propositum finem proculdubio habet, comparare imperiũ, & partem conseruare, non amittere: ditare patriam, non ad paupertatem reducere. Ex quo sequitur, rationem habendã esse sumptuum, ne nimis magni fiant: o-

mnum horum naturam Pop. Romanus
 vno quasi fasce comprehendit, dum bel-
 la gerenda esse statuisset magnis viribus,
 vt breui temporis spacio conficerentur.
 Itaque magnis copiis in campum prod-
 bant, & hosti obuiam profecti statim di-
 micabant. Victis leges & pacis conditio-
 nibus permittebant, aut eò Coloniam,
 quæ esset Romanorum finium custodia,
 deducebant: ex quo fiebat, vt breui tem-
 poris spacio bella conficerentur, & absq;
 magno etiam sumptu. Nam interim dum
 aperte bellum indiceretur, sufficiebant
 Coloniae ad fines eorum imperij tutan-
 das: bello publicè indicto, magnis cum
 copiis prodibant, pugnabant & victis
 grauiores, quàm prius condiciones, præ-
 scribebant: atque ita sensim eorum potē-
 tia augebatur, & hostium vires imminue-
 bantur. Hunc gerendorum bellorum mo-
 dum seruarunt, donec peruentum esset
 ad Veiorum obsidionē: tunc enim aucta
 Repub. stipendium ex ærario militibus
 constituerunt, vt diutius bellum protra-
 here possent, quæ res ante necessaria non
 erant, cum bella cum vicinis proximis ge-
 rerentur, eademque breuissime confice-
 rētur. Id aut soluendorū stipendiorū insti-
 tutū, etsi eò pertineret vt bella, quæ pro-
 cul ab

cul ab vrbe gerebantur, melius confici possent, & exercitus diutius sufficeret ad illa conficienda: non tamen desierunt in id maximè eniti: vt illa quoque quàm fieri posset citissimè absoluerentur, & vt victis hostibus eò Colonix deducerentur. Nam præter communem Populi Romani consuetudinem, efficiebat etiam Consulura ambitio, ut quàm citissimè bella absoluerentur: quoniam annuus erat eorum magistratus, nec triumphum ducere poterant, ni prius confectum bellum fuisset. Vt deducendarum Coloniarum ratio conseruaretur, efficiebat utilitas, quæ ex illis ad ciues Romanos dimanabat. Hæc progrediendi ratio igitur à Populo Romano perpetuo obseruata est in bellis gerendis, nequicquam immutatum, præterquam in præda distribuenda, in qua liberaliores à principio fuerunt, quàm postea, idque ob eam causam fecere, quod cum stipendia militibus soluerentur, magis ærarij publici, quàm priuatorum utilitatis rationem habendam putarent. Vt si ærarium ditesceret, stipendia solui possent, tributo ciuib. nõ indicto. Itaq; hisce rationib. factū est, vt Rom. Pop. ex bellis ditatus fuerit, non ad paupertatem reda-

ctus: cæteri principes & Respu. quæ Pop. Romanum imitari nesciunt, nō rarò plura amittunt quàm acquirunt. Tanta erat autem Romæ ditandi ærarij apud omnes cupiditas, vt eò redacta fuerit res, ne cuiquam Còsuli ducere liceret triumphum, ni simul magnam auri, argentiq̃ue vim, & aliam prædam multiplicem ærario inferret. Vniuersum igitur Populi Romani institutum eò spectabat, vt bellum breui tempore conficeret, hostem aut vinceret, aut excursionibus & præliis fatigaret & ad conditiones pacis perendas impelleret, ipse verò subinde magis, magisque ditesceret.

*Quantum agri distribuere solerent Romani
singulis, qui in Colonias deducebantur.*

CAP. VII.

Quantum agri Pop. Romanus singulis Colonis diuidere soleret: vix memoriæ proditum esse credo? verisimile est autem aliquando plus, & aliquando minus cuiq̃; assignasse: prout locus magis aut minus fertilis esset, in quem Colonia deducebatur: nec tamen vnquam id valdè liberaliter ab eo factum, cum Reip.

Reip. interesset, vt multi in singulas Colonias deduci possent, qui aduersus hostium incursus, tutandis finibus Romani Imperij præsidio essent. Deinde cum tenuiter viuerent ij Ciues, qui Romæ habitabant: verisimile est eos noluisse, vt qui in Colonias deducerentur, vehementer opulenti forent. Exemplo potest esse Colonia Veij, qua post captos Veios deducta, distributa fuere singulis Colonis terna iugera & septem vntiæ agri, Liuioteste. Existimabât enim non tam magnitudinem agri, quàm bonam ipsius culturam ad victum suppeditandum conducere. Pascua certè & Syluas eos habuisse oportuit, cum ad pecora nutrienda, tum ad ligna ignibus & ædificiis suppeditanda: sine quibus Colonia rectè institui nõ poruit.

Quibus de causis populi quidam, relicto solo patrio, alias regiones inuadere soleant?

CAP. VIII.

EX præcedenti disputatione de modo acquirendi conseruandique imperij, & de Tuscorum antiquissimorum Repub. à Gallis euerfa, sequi videtur, vt deinceps ostendamus, bellorum duplex

esse Genus. Alterum enim ex principum ac Rerumpub. libidine siue ambitione pendet, quod ij, augendi imperij gratia cum vicinis bella suscipere soleant. Huiusmodi fuerunt bella, quæ & ab Alexandro Magno & à Pop. Romano etiam gesta sunt, & alia item, quæ etiam ætate nostra principes & Respub. inter se gerere solent Periculosa illa quidem, sed huiusmodi tamen vt omnes incolas ex regione bello deuastata expellere non soieât. Victori enim sufficit, vt victos in suam potestatem redigat, & cogat imperio suo parère: quod vbi obtinuerit, non grauantur, si maximè antiquis legibus porro vtantur. Longè difficilius magisque periculosum est alterum belli genus, quod inferri solet à gentibus exteris, quæ vniuersæ, cum liberis & coniugibus, siue bello siue fame coactæ, priores sedes deserunt, & alienas regiones inuadunt: non vt imperèt iis, qui iam illic habitant, sed vt illis aut interfectis, aut expulsis, ipsi eas possideant. Horrendū est autè huiusmodi bellum vt Salustius sub finem belli Iugurtini præclare ostendit. Narrat enim illic quod victo Iugurtha. Galli in Italiã transire vouerint: ac cum cæteris gentibus à Pop. Romano de Imperio tantum fuisse

fuisse dimicatum: cum Gallis de singulorum hominum salute pugnatum esse. In cæteris enim bellis victori sufficit eos remouisse aut sustulisse, qui imperabant, in hisce agitur de singulorum hominum salute. Nam quæ gentes alienas prouincias inuadunt, veteres Colonos omnes expellere & interficere contntur, vt ipsæ eorū bonis fruantur. Huiusmodi bella habuit Pop. Romanus terna. Primum à Gallis illatum est, qui urbem occuparūt, & Thuscis iam ante Galliam Cisalpinam ademerant. Id ex binis causis ortum testatur Liximeq; vini noua tum voluptate, captam eam gentem, alpes transisse agrosq; ab Hetruscis ante cultos possedisse. Deinde vt ipsum auderent, effecisse, abundantem hominū multitudinē, quæ vix regi posse videretur. Quamobrem eorum Rex ambigatus, exonerare regnum prægrauante turba hominum cupiens, Bellovesum ac Sigouesum sororis filios, missurum se in quas, dii dedissent auguriis sedes ostendit: quantum ipsi vellent numerum excirent, ne quæ gens aduenientes arcere posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercinij saltus Belloueso latior in Italiam via à diis data, qui superatis alpi-

Liuius lib. 5.

Imbrium agrum, haud procul Ticinoflu-
mine, occupauit, vniuersamque eam re-
gionem, quæ ætate nostra Longobardia
appellatur, atque inde successu temporis
ab iisdem Gallis ortū est bellum Roma-
nis primum. Alterum cum Gallis eiusdē
generis habuere Romani, post primum
bellum punicum, in eoque ducenta mila-
lia Gallorum, inter Pisas & Plombinum
commisso prælio necauerunt. Tertium
intulerunt Germani ex Cimbria Cherso-
neso, qui Italiam ingressi Pop. Romani
exercitus sæpè fuderunt, sed à Mario tan-
dem victi, deletique fuere. Quo loco ob-
seruare licet antiquam Pop. Romani vir-
tutem, quæ tria hæc tam periculosa bel-
la confecit & hostes deleuit. At postquā
antiqua illa virtus abolita fuisset, non po-
tuere eiusmodi gētibus, quæ Italiam in-
uaserant, resistere. Nam cum Vandali &
Gothi aduenissent, vniuersum occiden-
tis Imperium occupârunt, nec quisquam
eis resistere potuit. Causæ autem, quæ hu-
iusmodi gentes excitare solent, vt relic-
tis sedib. suis, alienas inuadāt, partim à fa-
me partim à bello pendēt, quib. in patria
oppressi, discedere cogūtur, vt nouas se-
des quærāt. Quod si igif ingenti hominū
numero suscipiant huiusmodi expedi-
tiones:

tiones: alienas regiones inuadūt magno
 cum impetu, incolas priores expellunt
 & interficiunt: opes illorum diripiunt,
 nouum regnum condunt, regioni, quam
 occuparunt nomen nouum imponunt,
 quemadmodum iam olim à Mose, & po-
 stea ab iis populis factum nouimus, qui
 Romanum Imperium destruxerunt. Ne-
 que enim aliunde sunt nouæ illæ Itali-
 carum regionum appellationes, quã ab
 iis populis inditæ, à quibus illa oppressa,
 ac deuastata est. veluti hodierna die est
 Longobardia, quæ olim Gallia Cisalpi-
 na vocabatur: Francia à Francis, qui illam
 occuparunt, quæ prius Gallia Transal-
 pina dicebatur, Schlauonia, quæ Illyria
 prius appellatur: Vngaria, quæ ante erat
 Pannonia: Anglia, quæ fuit olim Britan-
 nia, & Moses Iudæam appellauit illam
 Syriæ partem, quam cum populo Israelis
 occupauit: & multæ aliæ eodem modo,
 vt hæ, nouis subindè nomlnibus insigni-
 tæ fuerunt: quas recensere omnes nimis
 laboriosum foret. Cæterum eorum popu-
 lorum, qui bello è suis sedibus pulsi, alie-
 nas regiones inuadere coguntur, & earū
 incolas rursus expellere, exemplum esse
 possunt Maurusij Syriæ populi, nam cum
 hi de Hebræorum aduentu certiores fa-

Et fuissent, nec existimarent se eorum vir-
 ribus resistere posse: fatius esse putarunt,
 relicta regione se suasque res mobiles, quã-
 tas secum auferre possent cõseruare, quã
 omnia periculo committere. Itaque relicta
 patria in Africam transferunt & pulsos
 quibusdam populis, sedes suas illic po-
 fuerunt. Nec caret admiratione, eos qui pa-
 triam defendere non potuerunt, alienas
 regiones potuisse expugnare. Procopius
 in historia belli contra Vandalos à Beli-
 sario in Africa gesti, scribit se in colum-
 nis quibusdam legisse, iis locis, quibus
 Maurusij isti confederant, hæc verba: Nos
 Maurusij sumus, qui fugimus à facie Iesu
 Latronis filij Naue. Videlicet vt appare-
 ret causa eorum, ex patria discessus. Cum
 igitur extrema necessitate pulsos cogantur
 huiusmodi populi sedes relinquere,
 horrendus est illorum aduentus: nec nisi
 ab excellenti virtute sustinẽtur, si magnis
 viribus veniant. Sin exiguus sit illorũ nu-
 merus, non tantam vim infetre possunt.
 Itaque arte quadam tunc solent locum
 quempiam occupare, & contracto cum
 vicinis fœdere, illũ cõseruare: vt fecisse le-
 gimus Aeneã, Didonẽ, Missiliẽses, & alios
 qui vicinorum auxilio & amicitia ea, quę
 occupassent loca cõseruarunt. Qui po-
 puli

puli autem è suis sedib. maximo hominũ numero egressi sunt, fuere Syri, deserta & frigida eius regionis loca incolentes: qui cum aucti essent numero tantopere, vt vicium non haberent, coacti sunt sæpè loca mutare. Intra quingentos annos non audiuius aliquem populũ hoc modo migrasse, videlicet quod illæ regiones unde discedere solent, vehementer sint euacuatae tunc, quando illorum, aduentu oppressum fuit Romanum imperium. Deinde excultæ sunt nunc illæ Germaniæ magna & Angliæ regiones, ex quibus olim migrare solebãt, ita vt commodè illic habitare queãt, nec opus sit illinc migrare. Quib. accedit, quod qui in extrema Germania habitant, Poloni, Cimbri & alij viri fortissimi perpetuas habent dimicationes cũ Scythis ac Tartaris Barbarissimis hominib. eosq; prohibet ne transeant & in Italiam venire queãt, qua de re non immeritò etiam gloriatur, quod nisi ipsi resisterent, sæpè foret vt Romana Ecclesia ab illis nationibus peteretur.

Quibus ex causis potissimum soleant inter principes oriri bella?

CAP. IX.

Prima inter Sabinos & Pop. Romanũ belli causa, eadem fuit, quæ alios etiã

principes & magistratus irritare consuevit, siue illa casu, siue ex instituto p̄deat eius qui bellum mouere cupit. Samnicij belli causa fortuita fuit, neque enim constituerant Samnites, cum Sidicinis bellū mouissent, etiam ad Campanos venire & ex Campanis bellum Romam trāsferre, vt cum Pop. Romano, cum quo amicitia & societas vetus intercedebat, dimicaret. Sed accidit pr̄ter expectationem cum Romanorum tū Samnitū, vt Campanus populus à Samnitibus oppressus auxilium à Pop. Romano peteret, & cum id aduersus Samnites veteri fœdere vinc̄tos aliter impetrare non posset, sese in Populi Romani ditionem potestatemq; dederet. Iniquum esse visum est populo Romano tunc, Campanis vt sociis auxilia ferre, eosq; aduersus Samnites verustiori amicitia vinc̄tos armis defenderet: sed postquam se dedidissent, turpe etiā videbatur, si dedititios suos non defenderent, aut si occasionem darent aliis, qui fortè eodem modo, se essent in ipsorum potestatem dedituri, dubitandi de fide ipsorum. Id enim ei scopo magnoperè repugnabat, qui Pop. Romano à primo vr̄bis initio propositus fuit, ad gloriam & Imperij magnitudinē perueniendi. Eadem cau-

dem causa ferè etiam primum bellum Punicum excitauit, quod aduersus Carthagenenses Romani fortè Messanenses in Sicilia defendissent. Sed nõ fortuita fuit secunda eiusdem belli occasio: quod Annibal Carthaginensium imperator de industria Saguntinis Pop. Romani sociis in Hispania bellum mouisset: vt exciti ad illorum defensionem Romani, occasione Pœno darent in Italiam traiciendi. Est q; vfitata admodum ista ratio arripiendarũ belli occasio. Nam vt fides non violata esse videatur, quæ certis pactis diu firma fuit, non bellum mouent aduersus confœderatũ ipsum, sed ipsius amicũ, aut clientẽ, certò fore sperãtes, vt ad ipsi⁹ defensionẽ sese accingẽs, ipsis quoq; cũ illo dimicandi occasione præbeat: aut si clientẽ & amicũ non defenderit, manifestè reprehendi queat perfidiæ, atque hac quoque ratione, facilem ad oppugnandum sese hostibus aditum exhibeat. Singulare autem est & præ cæteris illustre exemplum Campanorum, cum ad belli suscipiendi occasiones intuendas & considerandas, tum ad cognoscenda arripiendaque extrema defensionis remedia: vt cũ manifestè cernis, te hosti in prædam cesurum, in alterius potentis principis po-

testatem te dedas, à quo defendi queas, ut Campani fecerunt. Quorum exemplū Florentini imitati, cum Castrucij Senensis imperum ipsi sustinere nequiuissent, neque eos ut amicos defendere vellet Robertus Neapolitanorum rex: in ipsius ditionem sese dediderunt, ut ab illo tanquam domino defenderentur.

Pecuniam non esse neruum belli.

C A P. X.

Quia facilè est cuique bellum mouere: at non quisque conficere potest id quod mouit: idcirco decet ut vires nostras recta ratione metiamur, antequam expeditionē aliquā suscipiamus. Sed opus est hic prudentia quadā, ne aut subditorū beneuolentia, aut situs locorū aut quæ hisce similia sunt id tibi persuadeant, quod armorum tuorum robore efficere nequeas. Profunt illa quidem omnia, si cum strenuorum militum virtute coniuncta fuerint: at seorsim vires tuas parum augent. Sine strenuorum militum virtute nil profunt thesauri ingentes, nec situs regionis natura loci munitus: beneuolentia subditorum non diutius durat, quam illos defendere potes.

Omnes montes, omnia maria, omnia loca

loca munitissima peruia fiunt, nisi viris fortibus defendantur. Pecuniæ magna vis, non modò nequit te sola defendere, sed maiori periculo adhuc te exponet: falsaque est ea sententia, quæ dicit, *Pecuniã esse neruum belli*. Pronuntiauit eam primò Q. Curtius, in bello Antipatri Macedonis, contra regem Spartanorum videlicet quod Spartani pecuniæ inopia dimicare coacti fuerint, eoque prælio fracti, quod si protrahere bellum potuissent: futurum erat, vt nuntiata paulò post Alexandri morte in Græcia, victoriam sine sanguine obtinerent. Sed quia pecunia deerat, metuebantque Spartani ne miles diffugeret: ob idque prælium committere coacti succubuerunt idcirco dicit *Pecuniã esse neruum belli*. Quam sententiã ætate nostra omnes principes in ore habent: at non vti mihi quidem videtur sapienter. Nam huic veluti fundamêto innixi, existimant thesauros sufficere ad suam defensionem nec animaduertunt quod si thesauri sufficerent ad hostes vincendos. Darium potuisse Alexandrum superare: Romanos à Grecis vinci: & nostra memoria Heluetios à Carolo Burgundico superari. Et ante paucos dies, Pontifex cum suis, tum Florentinorum viri-

bus, nō tanta difficultate apud Vrbinum
 debellasset Franciscum Mariam Iulij
 Pont. nepotem. Sed omnes ij quos iam
 commemorauimus, ab ijs victi sunt, qui
 in fortitudine militum potius quàm pec-
 unia præsidium posuere. Cræsus Lydo-
 rum rex Soloni Atheniensi monstrauit
 ingentem thesaurum: quæsiuitque quid
 de tanta potentia sentiret? Cui ille, bella
 geri & prælia comitti ferro solere, non
 auro, respondit: ac fieri posse vt is thesau-
 rus ei ferro eriperetur. Post Alexãdri Ma-
 gni interitum, traiecit in Græciam Gal-
 lorum exercitus quidam, & ex Græcia
 postmodum etiam in Asiam: tandem mil-
 lo de pace agere cœpit. Rex vt illos ter-
 reret, & potentiam suam demonstraret,
 thesauros suos ostendit: quos cum Galli
 conspexissent, magno desiderio eorum
 flagrantibus, nil amplius de pace agere vo-
 luerunt: & tandem eò ventum, vt per ea
 ipsa in quibus præsidium omne defensi-
 onis ponebat, victus iisque spoliatus fue-
 rit. Et Veneri, ante paucos annos, cum in-
 gentes thesauros cumulassent, statim vni-
 uersam ditionem perdiderunt, nil adiu-
 uante vel auro vel argento. Contra com-
 munem ergo vulgi opinionem pronun-
 tio. Non

tio. Non Pecuniam sed militum virtute
 esse neruum belli. Neque aurum sufficere
 ad strenuos milites comparandos : sed
 per hos aurum & argentum comparari
 posse. Quod si Pop. Romanus non ferro
 magis quam auro bellum gessisset : tam
 magna ac difficilia bella, ne vniuersis qui
 dem mundi thesauris confecisset. Sed cū
 ferro non auro dimicaret, ne auro quidē
 caruit : quod illud in castra vsque afferre-
 tur ab iis, qui Romanorum arma metue-
 rent. Quod si Spartanorum rex, ob defi-
 cientem pecuniam fortunæ periculum
 subire & infœliciter pugnare coact⁹ fuit :
 accidit illi ob pecuniæ defectum, quæ ex
 aliis etiam causis contingere potuisset
 cum illi, tum aliis. Sæpè enim accidit, vt
 deficiente com meatu, aut pugnandum
 fit, aut fame moriendum : & solent in hu-
 iusmodi casibus prudentes Imperatores,
 in eam partem inclinare, quæ honestior
 est, & vbi aliquantum spei vel in fortuna
 ipsa positum esse queat. Accidit nonnun-
 quam vt cum Imperator intelligit, ho-
 stibus suppetias allatas iri deliberet, sa-
 tius ne sit iam fortunam pugnando ex-
 periri, quam si auctus viribus hostis fue-
 rit, maius periculum expectare. Contin-
 git aliquando etiam, vti Asdrubali in Pi-

cæno, contra Claudium Neronem & alterum Consulem Romanum bellum gerenti, ut aut fugiendum sit aut dimicandum: & tutius in hoc quoque casu existimat, cum periculo pugnam subire, quam fugiendo omnia certò perdere. Quæ cum ita sint, multas esse videmus causas, quæ Imperatorem incommodam pugnam subire cogunt, inter quas, si quando Pecuniæ defectus reperitur: nõ est quod propterea existimemus, Pecuniam esse nervum belli, magis quam reliquas, quibus idem efficitur. Nõ est igitur Pecunia nervus belli, sed strenuorum militum virtus. Requiritur quidem ad bellum pecuniæ, sed non ut primum instrumentum: estque earum indigentia talis, quam strenui milites sæpe vicerunt: nec solent nisi rarò, deesse strenuis militibus pecuniæ, quod ipsi eas spontè inueniant & comparent. Hæc ita se habere, testantur mille in locis historiæ. Pericles Atheniensibus suaserat, ut cum vniuersa Peloponneso bellum gererent: idque ipsos industria sua potius, quàm aut viribus aut pecunia cõficere posse. Quam expeditionem ij suscipientes, industria illa sua aliquãdiu prospere rem gesserunt: sed tandem apparuit plus valere Spartanorũ militũ virtutem, quàm

quàm industriam aut pecuniã Athenien-
siũ T. Liuius nobis hanc quæstionẽ pul-
cherrimè omniũ decidit, in ea ducũ com-
paratione, Qua sciscitatur, si cũ Alexan-
dro Magno bellatũ foret, quis euentus
Romanis rebus futurus fuerit? Plurimũ,
inquit, in bello pollere videtur militũ co-
pia & virtus: ingenia Imperatorũ: fortu-
na per omnia humana, & maximè in res
bellicas potens. Vtrum igitur in horũ sin-
gulis P. Romanus an Alexander plus po-
ruerit? considerat: & ex ea consideratio-
ne propositam quæstionem soluit: Pecuni-
æ ne mentionẽ quidẽ vllam facit. Cre-
dibile aut est Populũ Campanũ, de quo
priori capite diximus, cum Sidicinis ad-
uersus Samnites suppetias ferret, vires
suas pecuniæ multitudine potius, quàm
militum virtute metitu esse: sed eidem
accidit, vt in re duplici prælio malè gesta
fese in Populi Romani ditionem potesta-
temque reddere cogeretur.

*Non fieri prudenter ab iis, qui foedus ineunt cũ prin-
cipib. quorũ potentia minor st, quàm esse putetur.*

CAP. XI.

ERrarunt Sidicini vehementer, quod
aduersus Samnites Campanorum au-
xilium implorassent: qui ob domesticam

luxum imbelles essent, & ad illos iu-
uandos inepti. Vehementior adhuc fuit
error Campanorum, qui imbelles se ef-
se non intelligerent, & putarent se Si-
dicinos defendere posse. Vtrumque erro-
rem Liuius his verbis exprimit. Campa-
ni magis nomen in auxilium Sidicinorū
quàm vires ad præsidium attulerunt. Nos
verò hoc loco fœderum ineundorum ra-
tionem obseruare debemus: nam quæ a-
micitiæ contrahuntur feriunturque fœ-
dera cum iis principibus: qui aut ob lo-
corum distantiam, aut exiguas vires, aut
alias huiusmodi causas, succurrere ne-
queunt, plus habēt existimationis & no-
minis quàm præsidij. Idque re ipsa com-
perti sunt etiam Florentini nostri, Anno
Salutis 1489: cum eos Pótifex & Rex Nea-
politanus inuaderent. Nā etsi essent tunc
cum Galliæ rege fœdere iuncti, tamen ex
ea amicitia plus nominis quam virium
præsidijque habuerunt. Idem contingere
queat aliis quoque Italiæ principibus,
si vel cum Maximiliano Imperatore vel
aliis Monarchis procul hinc distantibus
amicitias contraxerint: nam omnes hæc,
necessitate urgente, perinde vt Campani
Sidicinis, plus nominis quàm viriū præ-
sidijque afferre solent. Quemadmodum
igitur

igitur errasse nouimus Campanos, quod cum ne seipfos quidem defendere possent, non dubitabant tamen Sidiciniorum tutelam defensionemque suscipere: ita etiam eos omnes errare existimandum est, qui Campanorum exemplum imitantur. Huiusmodi fuerunt etiam Florentini, qui ausi sunt se interponere inter Samnites & Romanos ut pacem inter utrumque populum conseruarent. Nam cum oppugnaret Samnites magno exercitu Pop. Romanus: misere Tarentini Legatos ad Consulem qui Senatus Tarentini nomine indicaret: Tarentinos uelle pacem habere inter Samnitium & Romanum populum & arma aduersus illum sumpturos, qui primus pacem violasset. Sed ad ea Consul re potius quam uerbis respondens, iussit classicum sonare ut & presentibus legatis praelium iniretur & ostenderetur quo loco habenda essent Florentinorum postulata.

*Cum metuis ne bello pectaris: satius ne sit praeuenire
ita ut tu prius hostem adoriaris, quam ille te?*

CAP. XII.

Superiori capite disputatum est de iis que recte aut sinistre fiant in suscipi-

da amicorum ac sociorum defensione:
 nunc differemus de modo, quem in de-
 fendendis nobis ipsis vsurpare cōueniat.
 Ea de re ego p̄sæpe viros rei militaris
 peritissimos, differentes audiui: eratque
 totius disputationis caput hoc: Si bini
 sint Principes viribus æquales quorum
 vnus alteri bellum indixerit, Vtrum sa-
 tius sit ei, cui bellum indictum est, hostē
 domi expectare, an ipsius fines ingredi,
 & veluti præueniendo prius illum domi
 suæ adoriri? Argumenta sunt in vtramq;
 partem. Et illi, qui existimant satius esse
 præuenire, & hostium fines ingredi, quā
 domi illos expectare. Cræsi consiliū ad-
 ducunt Cyro regi Persarum datum, cum
 Massagetarum gentem inuaderet. Nam
 cum Thamyris Massagetarum regina, au-
 dito Cyri aduentu, ei significaret optio-
 nem se illi dare, mallet ne in regnum suū
 ingredi, an se foris expectare? Si enim ve-
 nire mallet, paratam se esse domi eius in-
 perum sustinere: si non veniret: se prodi-
 turam ipsi obuiam. Qua de re cum in Cy-
 ri castris disputaretur, suavit Cræsus con-
 tra aliorum sententiam, ipsam Reginam
 inuadendam. Nam si illa procul à suo re-
 gno vinceretur: posse nihilominus regnū
 ipsi conseruari, & exercitus nouus com-
 parari.

parari. At si intra regni sui fines id fieret: neque fugæ neque nouarum copiarû vllam superesse rationem: atque ita regno exui posse. In eandem sententiam aiunt Annibalem Antiocho suasisse, si Pop. Romanum subigere vellet, bellum in Italiã transferret: neque enim aliter eum vinci posse quam erepta Italia, in qua nouorû præsidiorum penum quendam haberent perpetuum, quandiu extra Italiam essent ac bella gererent. Oportere igitur primo omnium Romam inuadere: deinde Italiã postmodum ad reliquas eorum prouincias veniendû. Agathoclé etiã, cum Carthaginensium impetum domi sustinere non potuisset: bellum in ipsorum fines transtulisse & illos ad petendam pacem compulisse, Scipionem eadem prudentia militari, bellum ex Italia in Africam transtulisse. Sed qui contrariam sententiam ruentur, aiunt non posse commodius labefactari exercitus vires, quam si procul à patria abducatur, idque vel Atheniensium exemplo notum esse posse, qui, quandiu domi hostes expectarunt, semper vicerunt: at postquam procul à patria bellum gerere cœpissent & exercitus in Siciliam transferre,

& libertatem & cetera omnia amiserunt.
 Huc pertinere etiam Antæi Libici regis
 fabulam. Antæum enim ab Hercule Aeg-
 yptio petiit, tandiu fuisse superiorē:
 quandiu eius impetus domi sustineret:
 at postquā Herculis astutia extra regni fi-
 nes prodiisset, succubuit: vitamq; cū re-
 gno amisit. Id enim sibi velle quod Poetæ
 de eo fabulantur: quod cum esset Terræ
 filius, quandiu terræ hæreret, amissas vi-
 res inter dimicandum ex matre resume-
 ret: sed cum ab Hercule in altum proie-
 ctus fuisset, ne matrem contingeret: victū
 esse. Exempla præterea rerum, quæ pa-
 trum nostrorum nostraque etiam memo-
 ria gestæ sunt, idem arguere. Nonimus o-
 mnes quanta fuerit Ferrandi Neapolita-
 ni regis prudentia, cū in bello, tum in
 pace. At idem cum biennio ante obitum
 cognouisset Carolum VIII. Galliarum re-
 gem aduentare, & multos apparatus fe-
 cisset: in morbum incidens, ante obitum
 Alfonso filio, qui in regnum successit, in
 mandatis dedit, vt hostem intra Regni fi-
 nes expectaret cum omnibus suis virib.
 nec vsquā prodiret cum vllis copiis. Sed
 ab Alfonso postea cum non esset obser-
 uatum patris præceptum, vt qui in Insu-
 briam exercitum hosti obuiam præmi-
 sisset;

fisset: accidit vt vniuersum regnum subito & absque vlla dimicatione amiserit. Præter hæc quæ vtrinque adducuntur argumēta, obiici solet hoc etiam, quod qui hostem inuadit audacior fortiorque esse solet, quam qui eum expectat domi: quod fit vt qui exercitus in eum finem producit, maiores vires habeat. His accedit, quod is qui hostis sui agrum inuadit, multis eum incommodis afficiat, quæ ipsi nõ euenirent si illum domi expectaret. Nam cum agri deuastantur, bona subditorum diripiuntur: nec eorum opera tutò vtiqueas, nec tributum indicere absque magna difficultate possis: atque ita exiccatur fons ille vt Annibal dicebat: vnde bellici præsidia manant. Præterea si tuos milites in aliena regione habueris: magis vrigebuntur pugnandi necessitate & proinde fortiores audacioresque esse cogentur. Sed hisce rursus responderi solet: hostem commodius domi expectari posse, quam vbi sit inuestigari: cum & comœtu & omnibus rebus necessariis isthic te possis sine periculo munire. Præterea cū situs locorum peritiam habeas: eius consilia facile impedire & impedimenta suis locis obiicere licet. Deinde cum omnibus viribus tuis, simul & semel illi progredi

obuiam & cum illo pugnare: quod certe
 extra fines tuos facere nunquam licebit.
 In prælio etiam, si res minus prosperè ge-
 reretur: plures sibi fuga cōsulere possent:
 atque inde facilius esset vires restaurare
 quam si omnes aut plurimi periissent. ut-
 que res omnes summam comprehendere
 datur. Si domi hostem expectes: ita cum
 eo poteris dimicare, ut etsi omnes vires
 tuas simul in periculum adducas, non ta-
 men periculo fortunæ omnia tua com-
 mittas: cū ex infelici quoq; pugna quā-
 plurimi conseruari queant in patria. At si
 foris pugnandum sit, non licebit id face-
 re omnibus viribus, quamuis fortunæ pe-
 riculo simul omnia tua commiseris. Ego
 verò his omnibus diligenter considera-
 tis, non puto eandem esse rationem ubi-
 que hostem aut domi expectandi, aut fo-
 ras ei obuiam progrediendi. Sunt enim
 quædam regiones munitissimæ, cum na-
 tura locorum, tum robore virorum, & vr-
 bium: quemadmodum erat olim Italia
 & Roma præsertim: ætate nostra autem
 Heluetiorum & omnium ceterorum qui
 eodem fœdere continentur ditio. Quædā
 è contrà, nec locorum natura nec robore
 vallorum ac multò minus virorum for-
 tissimorum copia munitæ sunt: cuius-
 modi

modi erat olim Carthaginensium regio, & nostra ætate Italia & Gallia ferè vniuersa. Quod si igitur regio tua talis sit, vt neque virtuti subditorum, neque locorum munitionibus confidere audeas: sed necesse sit belli fundamentum ex pecunia desumi, quæ ex indictis tributis colligitur: procul à patria arcere hostem oportet: aliàs enim omnem conficiendæ pecuniæ modum amittes, & statim opprimeris. Exemplo sint Carthaginenses, qui ex redditibus, indictisque tributis sufficiens sumptus colligebant vt extra patriam bellum cum Romanis facere possent. At cum bellum domi haberent, ne Agathoclem quidem sustinere potuerunt. Florentini nostri, cum domi bellum illis faceret Castrucius Lucensis, non potuere illius impetum sustinere: sed in clientelam ac conditionem Roberti Neapolitani regis submittere sese coacti sunt, vt aduersus illum defenderentur. At Castrucio vita functo, ausi fuerunt iidem, Mediolanensium Duci bellum mouere, & de eripiendo illius imperio agere: vsque adeò scilicet in domesticis bellis abiecti fuerunt: & in longinquis virorum fortium specimina ediderunt. At si quæ regiones aut vrbes munitissimæ fuerint, vt olim Roma erat, & ætate no-

fra Confœderatorum regio: tunc tanto
 difficilius vincuntur eorum incolæ, quã-
 to fuerint patriæ propinquiore: quod
 hoc modo vires coniungere & vel maxi-
 mos impetus sustinere queant: quos cer-
 tē extra patriam hostes inuadendo, illis
 inferre non possent. Nec me mouet hic
 Annibalis autoritas, qui Antiocho sua-
 debat vt Italiam primum inuaderet. Id e-
 nim vtilitatis suæ suorumque Carthagi-
 nensium causa potius dicebat, quàm quod
 Antiocho id vtile futurum esset. Nam si
 pop. Romanus ternas illas clades quas
 ab Annibale accepit in Italia, eodem
 temporis spacio extra Italiam accepisset
 siue in Gallia, siue alibi: periisset eorum
 res vniuersa. Neque enim potuissent cæ-
 si exercitus reliquias colligere: vires re-
 staurare, & ad bellum denuò se præpara-
 re, & tantis rursus viribus se hosti oppo-
 nere. Non existimo extare exemplū exer-
 citus pop. Romani, ad occupandam pro-
 uinciam extra Italiam missi, cuius nume-
 rus quinquaginta hominum millia exce-
 deret: sed ad defendendam patriam ar-
 marunt in Italia contra Gallos octode-
 cim centena millia. Neq; eodem tanto
 ac tam magno exercitu, eum hostem quē
 in Hetruria vicerunt, in Gallia Cisalpina
 vincere

vincere potuissent, quod tantę vires pro-
cul à patria educi nequeant. Cimbri co-
pias Romanorum in Germania supera-
runt: sed postquam in Italiam venissent,
rursus cæli deletique fuerunt: quod iis
magnis copiis in patria se possent Ro-
mani opponere. Heluetios extra patriã
vincere queas: quod nequeant plus quã
triginta aut quadraginta hominum mi-
lia producere. Domi inuicti sunt, quod
isthic centum millia armare queant. Ita-
que cum res ita se habeant, de proposita
quæstione sic pronuntio, vt censeam eũ
Principem, qui fortibus viri abundat, &
regionem munitam habet: sapienter fa-
cere, si in difficili & periculoso bello ho-
stem domi expectet: non ei obuiam pro-
grediatur. Quod si & regio min⁹ munita
sit, & homines inermes & bellis insueti:
rurissimum est, vt hostem à tuis sinibus
arcendo te defendere coneris.

*Ex tenui fortuna, ad magnum fastigium euehi ho-
mines solere, fraude magis quàm per vim.*

CAP. XIII.

Verum esse comperio, quod aut nun-
quam aut certè rarissimè soleãt ho-
mines, ex humili fortuna ad altum fasti-

gium conscendere, absque vi aut fraude: dummodò non vel iure hæreditario, vel donatione aliqua partum imperium fuerit. Et vim solam ad id sufficere, vix comperies: fraudem solam plurimum profuisse cõperies, si vel Philippi Macedonis, vel Agathoclis Siculi vitam inspexeris: præterea aliorum multorum, qui ex humili loco ad magnum imperium ascenderunt. Hanc fraudis necessitatem explicat Xenophon in vita Cyri, & in prima præsertim eius expeditione, quã aduersus Armeniæ regem suscepit, fraude & dolo plenam: qua ratione potius, quam viribus ei regnum extorsit: ex quibus omnibus, id mihi significare velle videtur Xenophon, quod necessaria sit ars quædam decipiendi, si ad altum fastigium ascendere, & insignes aliquos progressus efficere velis: neque etiam Cyrum ad tantã Imperij magnitudinem potuisse peruenire, nisi per hoc decipiendi artificium, quo & alios & Medorum Regem Aunculũ suum imprimis fefellit. Non existimo etiam fuisse quemquam, qui per solã ingenuamque vim ex humili loco ad magnum imperium peruenerit: sed sola fraude eripuit Io. Galeatius Mediolanense Imperium Bernardo Patruo suo. Quem admodum autem fraude vti videmus vi-

ros principes, in imperiorum suorum in-
 itiis confirmandis: ita faciunt etiam Res-
 pub. & quidem necessitate ipsa cogente:
 donec res suas tantoperè confirmarint,
 ut apertam ingenuamq; vim inferre que-
 ant. Romæ habitatio est omnium eo-
 rum, quæ possent ad Imperij magnitudi-
 nem comparandam spectare: siue id for-
 te, siue ex civili quadam prudentia ei ur-
 bi contigerit. Itaque neque hæc decipiē-
 di ars à Populo Romano neglecta fuit. An-
 non enim insigni dolo constabat ea ac-
 quirendi imperij ratio, quam vsurparunt,
 & de qua cap. 4. huius libri docuimus.
 Nam quos æquo fœdere in societate ad-
 misissent, eos sensim sub imperium suum
 redigebant, iis id non aduertentibus, do-
 nec seruitute planè oppressi essent. Hu-
 iusmodi fuerunt Latini & alij vicini po-
 puli: quorum armis & auxilio Populus Ro-
 manus hostes suos subegit, qui circū ha-
 bitarent: quibus subactis, aucta est Roma-
 norum potentia tantoperè, ut locios iam
 non ut confœderatos, sed ut dedititios
 tractarent. Neque animaduerrere potuē-
 re Latini se falso societatis nomine, sen-
 sim in Populo Romani ditionem redigi:
 donec vidissent Samnites duplici prælio
 cæcos, ad Pacem petendam coactos esse:

quæ victoria vt insignis fuit, ita etiam P. Romani gloriam apud exteros Reges & Principes vehementer auxit, & illustrauit. Ex qua re Latini cæteri que socij inuidia, ac metu etiam eius quod ipsis impendere cernebant, commoti, vnâ cum quibusdam Colonijs Latinis & Campanis etiam, qui non longè prius in Romanorû ditionem se dediderant, coniurarunt & bellum Pop. Romano inferre decreuerunt. Id verò mouere coniurati secundû artes illas, quas cap. 9. explicauimus; enim bellû dirrectè indixerunt: sed Sidicinis aduersus Samnites auxilia tulerunt, cû quibus illi permissu & voluntate Populi Romani bellum gerebant. Neque verò vlla alia de causa tunc aduersus Romanos coniurarunt socij illi, quam quod inciperent iam dolum subolfacere, & intelligere, se paulatim, falso societatis nomine in seruitutem redigi. Quod quidem Annius Setinus prætor Latinus habita ad suos oratione his verbis præclare expressit. Nam si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui, seruitutem pati possumus: quid obest quin proditis Sidicinis, non Romanorum solû sed Samnitium quoque dicto pareamus? Quæ cum ita se habeant, manifestè cernimus Populum Romanû in primis

in primis Imperij incrementis, eadē fraude vsum esse, quam necessariam esse putamus omnibus, quicumque ex parvis initiis crescere & ad magnum quoddam fastigium conscendere conātur: quæ tantò minus turpis est, quantò quis magis illam poterit occultare, & honesto aliquo prætextu tegere.

Multi decipiuntur dum sub quadam humilitatis vmbra superbiam cuitare conantur.

CAP. XIII.

Sæpe fit vt modestia atque humilitas, non modo nil proficit, si tibi agendum fit cum insolentibus hominibus, & qui te invidia atque odio prosequantur, verum etiam noceat plurimum. Cui rei argumētum esse potest eadem consultatio Romanorum, de conseruandis in pace Latinis, à quibus bellum illatum iri sibi meruebant. Nam cum quærentur Samnites in Senatu, se à Latinis bello peti: Senatus ne ipsos iam sua sponte ad bellum commotos magis irritaret & ab se alienaret: respondit in fœdere Latino nil esse, quo bellare cum quibus ipsi velint prohibeantur. Ex quo responso Latini non modo recôciliati non sunt, sed ferociores fa-

et: ut per speciem belli aduersus Samnites parandi, crebris consultationibus bellum Romanum meditarentur, & paulò post manifestè se hostes esse profiterentur. In quam sententiã idem Annius prætor apud ipsos sic loquutus est: Tentastis patientiã Pop. Romani, negando militè. Quis dubitat exarcisse eos? Pertulerunt tamen tunc dolorem. Exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt, nec mouerunt se ab vrbe. Vnde hæc tanta modestia, nisi ex conscientia viriũ & nostrarum & suarum? Hæc Liuius. Vt hinc manifestè cernere possis, ea Pop. Romani modestia & patientia, auctam fuisset Latinorum arrogantiam. Quamobrem rationem honoris & dignitatis suæ debent habere principes omnes, nec facile quicquam aduersario permittere, ex quo infimulari queas abiecti animi, atq; timidi. Satius est etiam bello aperto aliquid amittere, quàm vt metum belli id condonasse videaris. Nã persæpè accidit vt multa condonantes auertendi belli causa, id potius aduersus nos excitemus, quam arceamus, ob malitiam aduersariorum videlicet, qui vbi intellexerunt te meticolosum abiectumque esse, subinde alia atque alia postulabunt, Quib, accedit quod
 neque

neque amici quidem prompti erunt ad te iuuandum, vbi te tam timidum esse cognouerint. At si cognita aduersarij tui iniqua petitione, statim te ad defensionem præparare coneris: nõ ita audacter te inuader: quamuis potentior sit quàm tu: promptioresq; amicos, atque defensores semper habebis. Et hæc quidem ita intelligi debent, si quidem vnicum hostem habeas qui à te postulet quippiam: sin plures fuerint qui te inuadere volent, prudentissimè facies, si multa condonando & promittendo, ex eorum societate aliquem disiungere, & abstrahere coneris.

Respublicas infirmas, & principes minus potentes dubios esse solere in captandis consiliis: tardas autem consultationes esse minimè salutare.

CAP. XV.

EX iisdem hisce, belli inter Populum Romanum & Latinos orti, principiis & cõsultationibus, obseruare debemus, cum de rebus dubiis differuimus: tutissimũ esse, si statim de ea ipsa agatur, in qua rotius controuersie cardo vertitur: nec suspensa tenere suffragia oportere, sed decerne quid faciendũ sit citissimè. Cui

Linium lib. 8.

rei documento esse potest. Eorundē Latinorum cōsiliū tunc temporis captū, cum de suscipiendo aduersus Romanos bello ageretur. Nam cum Romani de superiorum defectione subinde magis magisque suspicarentur, eo quod aduersus Samnites fœderatos suos bellum gererent: tamen tamquam de Samnitibus, nō de se curam agerent, decem Principes Latinorum Romam euocauerunt, vt cum iis agerent de pace conseruanda, vt si quæ ratio esset, illos absque armis in amicitia retinerent. Latini haud dubij super quare euocarentur, concilio habito, quid actum iri secum credant? quid ad ea responderi placeat, referunt, & cum alij aliud censerent: tum Annius eorum prætor inter cætera hæc dixit. Ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror vt cogitetis magis quid agendum nobis, quam quid dicendum? facilè erit explicatis consiliis accommodare rebus verba. Hæc vera est consultandi ratio vt ad summa rerum capita spectemus & de iis statim decernamus, & proposita esse deberet hæc Annij sententia, omnibus qui magnas res tractant. Neque enim conuenit disputare de verbis, quibus agendum sit & aduersariis respondendum.

Sed

Sed quid facere velis aut debeas, hoc constituere oportet: quo facto non possunt verba deesse. Existimari autem hæc Anni verba huc transferenda, propter tot errores, quos commissos esse noui, ob Consilij ambiguitatem & suspensa nimis diu de rebus iudicia: non sine magno damno, cum aliarum, tum nostræ imprimis Florentinorum Reipub. Est enim istud peculiare vitium cum Rerumpub. tum principum omnium, quicumque parum prudentia viribus consilioque valent, ut in consultando nimis tardi esse soleant: quæ res tunc imprimis periculosa est, quando agitur de suppetiis ferendis aut denegandis iis, qui aut ut amici aut ut hostes tractandi sunt. Siue suspendantur huiusmodi rerum deliberationes inopia consilij & virium: siue odio eorum quibus auxilia decernenda sint. Et qui boni patriæ ciues esse volent: neque eas deliberationes debent impedire, quibus videantur auxilia decerni iis, quos odio privato prosequantur: semper enim publica priuatis anteponenda. Cum interfecto Hieronymo Syracusanorum tyranno, bellum esset inter Carthaginenses & Populum Romanum: diuersæ erant Syracusanorum factiones: quod alij in Romanorum ami-

citia permanere, alij se Carthaginensibus
 adiungere vellent: iamque ciuitas diuer-
 sis studiis diuisa, nil certi decernebat. Sed
 Apollonides principum Syracusanorum
 vnus, ostendit illam consilij ambiguitate
 perniciem ciuitati accelerare: siue igitur
 ad Romanos, siue ad Carthaginenses in-
 clinent omnes, gratum fortunatumque
 fore: sin alios aliò trahat res, nec certi-
 quicquam constituent, bellum, quod in-
 ter Pœnos & Romanos esset, ad Syracu-
 nos rediturum, & oppressam iri ciuitate.
 Idem periculum quod ex ambiguitate
 cōsiliij Syracusanis impedisse Linius hoc
 exemplo ostendit: etiam quibusdam La-
 tinorum sociis Lauiniis præsertim inci-
 dit: nam cum Latini in bello aduersus Ro-
 manos, auxilia ab iis petiissent: Lauinij
 tandiu deliberârunt, vt non prius decer-
 nerent auxilia, quàm Latini cæderentur.
 Itaque cum iam extra portas Milonius eo-
 rum prætor cum auxiliario milite profi-
 sceretur: ac nuntiaretur Latinos iam cæ-
 fos esse: respōdit exiguum illud itineris
 quod confecissent, vt sociis suppetias fer-
 rent à P. Romano magno præcio redimē-
 dum fore. Quæ quidem illis accidebant
 ob nimis diu suspēsam deliberationem:

nam

nam siue auxilia illis suppeditare, siue denegare vellent: cito decernere oportebat: atque ita si negassent, Pop. Romanū non offendissent: si decreuissent adiuuēto esse potuissent, ne cæderentur, differendo periculum euitare non potuerūt, quicumque tandem esset rerum euentus. Hoc præceptum, citò de rebus huiusmodi decernendi, si sequuti essent Florentini nostri: nūquam tot clades accepissent, ex Ludouici XII. Galliæ regis aduentu. Nam cum is aduersus Ludouicū Mediolani ducem expeditionem suscepisset: cū eorum oratoribus egit, ne ipsi huic bello sese immiscerēt: ita enim velle se illos in clientelam suscipere, & à periculis defendere. Hæc pacta regis cum oratorib. suis, Florentini mensis vnus spatium aut approbare rataque iubere, aut iis renuntiare debebant.

Sed illi, ob quorundam in Ludouicum studia, tandiu suspenderunt iudicium super illa re, donec rex victoriam propè iam comparasset: Et cum pacta illa tunc approbare vellent: & à rege sibi confirmari ea cuperent.

Rex qui intelligeret illos necessitate compulsos, in eius amicitiam venire

pacta reiecit, & Florentinos ingenti pecunia mulctauit: idque non semel tantum, sed aliquoties iis accidit. Tantò deterior autem fuit illa consilij ambiguitas, quòd dum suspenderent iudicium, neque Ludouico duci Mediolanensi suppetias ferre potuerunt, quas, si fortè eorum auxilio vicisset, longè melius quam rex remuneraturus fuisset. De hac tarditate & ambiguitate consilij primo quoque libro huius operis disputauimus capite 38: sed cùm se hìc rursus illius occasio offerret: repetere non piguit id quod in omni Republice obseruatione dignissimum est.

*Quanta sit diuersitas militum nostri temporis,
 ab illis qui olim militabant.*

CAP. XVI.

ID prælium quod Pop. Romanus cum Latinis commisit, T. Manlio Torquato & Decio Coss. maximum atque difficillimum fuit omnium eorum, quæ vllò in bello facta fuerint. Nam ita se res tunc habebant, vt sicuti Latinis ex eo seruitus, Romanis dominium comparatum est: ita si Romani non vicissent: ipsi serui facti & Latini illorum comparassent imperiũ.

Liuius lib. 3. Nobis cum sentit Liuius, qui inquit, nihil

hil apud Latinos ab Romana Repub. dif-
sonum fuisse: siue militum virtutem, vin-
cendi desiderium, siue modum etiã spe-
ctes instruendi aciem: solos duces fecisse
discrimen, quod in castris Romanorum
præstantiores fuerint. Ita vt inter omnes
Latinos Romanosque, qui eius pugnae
memoriam posteris tradiderunt, facile
conuenerit: vtrius partis T. Manlius dux
fuisse, eius futuram haud dubiè fuisse vi-
ctoriam. Id verò in ea pugna supra modũ
memorable fuit, ex binis Consulibus, al-
terum conseruandæ militaris disciplinæ
causa, filium, quod extra ordinẽ pugna-
set, securi percussisse: quamuis de hoste
victoriam obtinuisset. Alterum se pro po-
pulo Romano deuouisse & in volunta-
riam mortem tradidisse. Nam bellandũ
erat aduersus Latinos, qui, vt Liuius in-
quit, lingua, moribus, armorum gene-
re, & institutis militaribus ipsis congrue-
bant. Milites militibus, centurionibus
centuriones, tribuni tribunis, compares
collegæque iisdem præsiidiis sæpeque
iisdem manipulis commixti erant. Quæ
cum ita sese haberent, & in cæteris om-
nib. conuenirent: necesse erat aliud quip-
piam esse, quo animi militum ferociore
pertinacisque; magis fieret ad vincendũ ho-
stẽ, ex qua sola siue constãtia siue perti-

nacia potest victoria comparari. Nā quam diu illa dimicantiū pectorib. inest: nunquam de fuga cogitāt: sed ad victoriā ante oculos ob obuersantē contendūt. Ut autē tūc firmiter Romanorū quā Latinorū pectorib. inhæserit, effecit partim fortuna, partim virtus Cōsulum: quæ tāta fuit, vt ex iis Manlius conseruandę disciplinæ militaris causa, filiū morti tradiderit. Decipit pro P. Romano semetipsum deuouerit: tantus scilicet erat ardor illæ comparandæ victoriæ. Eodem pertinebant studia rerum benè administrandarum: & ordo præsertim ad instituendam aciem obseruatus, in vtroque exercitu similis: de quo non ab re fuerit disputare, & quid in ea, à nostris hominibus peccetur, inquirere. Quantum igitur ex Liniō colligere licet, hic erat instruēdi aciem modus. Vniuersus exercitus in tres ordines diuidebatur: primus in fronte erat ex pubescentiū iuuenum flore constitutus, qui certis manipulis diuisi & interuallis distantes, hostas gerebant & ex eo hastati appellabantur. Alter deinde ordo totidem continebat vt prior, & in totidem manipulos diuisus erat, qui iustis sed maioribus quàm primi interuallis distabant: qui ex robustiori ætate, & robore virorū cōstituti, vocabantur Principes. Tertius ordo omnium

maximus, totidē ferē habebat, quot am-
 bo priores. Cuius maior pars cōstabat ex
 veteranis spectatę fidei militib. qui Triar-
 rij dicebant. Distabāt hi quoq; certis, sed
 adhuc maiorib. interuallis, q̄ in priorib.
 binis ordinib. Singulis quoq; his trib. or-
 dinib. certus equitū numerus addebat,
 qui ad dextrū sinistrūq; latus cōstitutus,
 alarum speciē præbebat vt ex eo nomen
 deductū sit, vnde Alæ equitū dicebantur.
 Hi tres ordines directē se mutuo & præce-
 debāt & sequebātur: sed qui in primo col-
 locati erāt Hastati, angustiōrib. spaciis à
 seinucē distabāt, vt primā pugnā incētes
 hostē melius sustinere possent. Qui eos à
 tergo sequebātur Principes, maiorib. in-
 teruallis à seinucē aberāt: vt si Hastati rē
 min⁹ benē gererēt, aut cedere cogerētur:
 in interualla hui⁹ ordinis recipi possent,
 acie integra & ordinib. nullo modo per-
 turbatis. Maxima deniq; erāt Triariorū,
 tertij ordinis interualla vt in ea recipi pos-
 sent, cū hastati, tū principes, si iis ei set ce-
 dendū. Vbi his ordinib. exercitus instru-
 ctus esset, hastati omnium primi pugnam
 inibant. Si hastati profligare hostem non
 possent, pede presso eos retrocedentes,
 in interualla ordinum Principes recipie-
 bant: tū principum pugna erat, hasta-
 ri sequebantur & principum ordinibus

permixti vna cum ipsis dimicabant. Si apud Principes quoque haud satis prospere esset pugnarum: à prima acie ad Triarios sensim referebantur: vnde re ad Triarios rediisse, cum laboratur prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, vbi in interualla ordinum suorum Principes & hastatos recepissent, extempto compressis ordinibus velut claudebant vias, vnaque continente agmine, nulla spe post relicta, in hostem incedebant. Id formidolosissimum hostib. erat, cum velut victos insequuti, nouam repente aciem exurgentem auctâ numero cernebant. Hoc veterum Romanorum est, instruendi ad pugnam exercitus ratio, quam planè negligunt nostra ætate, sicuti cætera quoque veterum instituta militaria. Plurimum autem interest, vt rectè instruat ad pugnandum acies. Nam cui dubium esse potest, quin longè melius sit, eam ita esse instructam, vt ter refici vires exercitus queant, & toties fortunam experiri liceat, quam vt in primo conflictu omnia periculo committit (vt ætate nostra in orbe Christiano fieri cernimus) vehementer periclitat: quod ex leui aliquo casu, aut per turbam

turbata acies, aut aliquid aliud interueniens, aut mediocris hostium impetus, admittendæ victoriæ occasionem præbere potest. Nec vlla alia ratio est, cur nostris ducibus necesse sit hoc periculum subire quàm quod neglexerint veterum illum instruendæ aciei modum, ita institutû, vt qui in prima acie dimicant, in interualla se seruatîs ordinibus recipere queant eorum, qui loco posteriori sunt. Etenim qui ita instruit aciem, vt solent ætate nostra, præter consuetudinem veterum, facere: ei ex duobus his incommodis, alterum euenire necessum est. Vel enim in vtrumque latus extendere oportebit plurimû ordinatorum militum series: quod si acciderit, infirmior erit acies, cum à fronte vsque ad postremam aciem tantò minus spacijs sit, ordinato ad pugnam milite repleti: & ab hoste facilius perfringi potest. Sin exercitum minus ad vtrumque latus extendas, firmiorem habebis aciem, cum densius futurum sit agmen, difficiliusq; ab hoste penetrari queat: sed cum iam non ita constitutæ sint ordinatorum militum series, vt anteriores recipere se possint in interualla posteriorum: facile accidit, vt vel leui aliquo impetu pulsus primus ordo, secundum impellat, & se-

cundus tertium, nec possint in subita or-
 dinum perturbatione, qui posteriori lo-
 co sunt, progredi & cum hoste dimicare:
 ex qua ordinum perturbatione accidit,
 ut alij aliis implicati, se mutuo obruant.
 In prælio quod ad Rauennam commisi-
 sum est & in quo Foisse^s princeps Galli-
 carum copiarum ductor occubuit: ita ad
 pugnam instructi erant cum Gallici, cum
 Hispanici exercitus, ut (sicuti temporum
 nostrorum consuetudo fert) non malè es-
 set in utrumque latus plurimum expo-
 recta acies, quod campi illic latissime pa-
 terent: idque in utroque exercitu, ob eam,
 quam iam commemorauimus causam,
 fiebat, ne retroducendo ordines pertur-
 barentur. Sed cum locus angustior est, in
 id periculum semper incidunt, quod iam
 ostendimus: nec quisquam est qui cogi-
 tet de modo, quo huic malo remedium
 adhiberi queat. At tanto magis debebat
 cordi esse harum rerum consideratio,
 quod eadem pericula quæ in conflictu or-
 riri posse docuimus, in conficiendis iti-
 neribus quoque & excursionibus con-
 tingere soleant. In bello quod Florenti-
 ni nostri cum Pisanis, post Caroli Gal-
 liæ rogis aduentum, gesserunt, ob ipso-
 rum

rum rebellionem, pugnatum est ad S. Regulum, & aliis in locis: victique fuerunt Florentini, quod equitatus noster in prima acie constitutus, postquam Pisanorum vim sustinere non potuisset, & retrocedere cœpisset, peditum ordines, qui à tergo erant, perturbavit, fregit, & in fugam coniecit: ut Cricus Borgens peditatus nostri ductor constanter mihi confirmaret, copias nostras pedestres non nisi à nostris equitibus fractos esse. Helvetij id animadverterunt, uti cætera quoque præ cæteris diligenter observant, quæ ad disciplinam militarem faciunt. Itaque si in Gallorum castris militant, semper ad alterutrum latus collocari volunt, ne si equitibus cedendum sit, ab iis perturbentur & frangantur.

Hæc facile intelliguntur, nec usque adeo videntur esse difficilia: cum tamen ex nostris ducibus nullus sit, qui illa observare, antiquam consuetudinem imitari, & errores nostrorum hominum emendare conetur.

Nam etsi uniuerso exercitui præcursores quosdam præmittant, speculandi causa, & quosdam à tergo relinquunt: id tamē, non nisi ad loca commoda capien-

da pro metandis castris conducit, ad dimicandum cum vniuersis viribus nil prodest. Non desunt qui contendant tormentorum bellicorum vim obstare, quominus veteres hisce in rebus imitari queamus: sed quia id mihi non ita se habere videtur: de eadem hac quaestione sequenti capite disputabo.

Quanti facere oporteat in exercitibus bellicas nostri temporis machinas, & vtrum tantam vim habeant, quantam vulgò putantur habere.

CAP. XVII.

DVm mecum repeto, quot quantaque praelia populus Romanus, toto eo tempore commiserit, quo Imperium comparauit: non ab re facere videor, si hoc loco paulò diligentius considerem id, quod vulgò putatur, Pop. Romanum nequam tantas tamque præclaras res gerere potuisse, si tunc tormenta bellica in vusu fuissent, quæ ætate nostra viurpantur. His enim impedimentum obici virtuti hominum, ne vt olim ea vires suas exercere queat: quod per illa praelia dirimantur, & prohibeantur homines cominus pugnare: vt verisimile sit, futurum temporis

poris successu, ut vniuersa belli ratio ex tormentorum bellicorum usu pendeat. Id vtrum ita se habeat deinceps inquiremus, initio sumpto à prima illa quæstione, qua quæritur vsque ad eò ne ducum militarium virtus tormentis bellicis impediatur, ut Populo Romano ad acquirendum imperium obstaculo esse potuerint? Qui bella gerunt, aut defendendi sui causa, aut lædendi alterius gratia id faciunt. Vtris horum tormenta bellica magis prodesse queant, disputari potest: nec desunt in vtramque partem argumenta: sed mihi tamen longè magis prodesse videntur ad offendendum, quàm defendendum. Nam qui se tormentis bellicis defendit, aut in vrbe est, aut alio aliquo loco munito. Vrbs esse potest vel magna vel angusta: solent autem cum arces, cum propugnacula alia, etiam in magnis urbibus angusta esse. Difficillimum autem est, ex angusto loco se aduersus tormenta bellica defendere, quod nullus murus tam crassus sit, quin paucis diebus à tormentorum impetu diruatur. Eo diruto si desit intrinsecus spacium, ut cedendo vel fossis vel nouis aggeribus reparare propugnacula nequeas: statim ab hoste victus eris, neque villo modo illius impe-

342 DISPUTATIONVM NIC.
tum sustinere, aut tormentis tuis, quo minus per loca diruta ingrediatur in tua propugnacula, prohibere poteris. Cerrum enim est hoc, & experientia ipsa confirmatum, eos impetus, qui densato agmine magnaque cum violentia ac celeritate fiunt: tormentis bellicis prohiberi non posse: quo fit ut in Italia, qui defensionibus urbium præficiuntur, Germanorum illos insultus tam violentos ferre nequeant. Italorum oppugnationes utique sustinent, quod non densato agmine tantoque impetu nitantur: sed leuibus præliis dimicare consueuerint: nec possint tormentorum vim ferre. Sed qui ita ruunt densato agmine, ut posteriores impellant priores magno cum impetu: ij omnia loca diruta penetrant nisi aut fossis aut nouis aggeribus prohibeantur. Ex tormentis pereunt aliqui, sed non tot ut de victoria periclitentur. Hoc ita se habere comprobabat experientia: idque vidimus nos in Italia, cum in aliis locis, tum in expugnatione Brixienfis urbis. Nam cum illa à Gallis ad Venetos defecisset: arx ipsa solidum adhuc à Gallis teneretur: Veneti aduersus impetum qui ex arce à Gallis in urbem irrumperet, locum circumiacentem vndeque tormentis bellicis mu-

cis muniuerant. Sed Foisseus princeps
 hæc omnia parui faciens, densato agmi-
 ne ex arce in urbem per media tormenta
 bellica descendit & urbem occupauit:
 nec memorabile detrimentum aliquod
 animaduertit, quod ex tormentis acce-
 pisset. Quo fit ut pronuntiare oporteat,
 eum qui se aduersus tormenta bellica in
 loco angusto defendit, ut, fractis muris,
 spacium desit recedendi, & nouis fossis
 aut aggeribus propugnacula reparandi:
 aut aggeribus propugnacula reparandi:
 suis tormentis hostem sustinere nullo
 modo queat. Si magnam ac speciosam ur-
 bem defendas, in qua subinde retroce-
 dendo liceat propugnacula diruta ab ho-
 stibus reparare, cum fossis tum aggerib.
 tunc profunt nihilominus longè magis
 tormenta; ei qui foris urbem oppugnat,
 quam tibi, qui illam intus defendis. Nam
 si hosti tormentis tuis detrimentum af-
 ferre velis: necesse habes ea alto loco col-
 locare ex humili enim si tela conicias,
 in hostem, facile aduersus illo se commu-
 nire poterit. In altum locum neque mul-
 ta, neque tam uehementia, attollere po-
 teris, atque is utitur, qui foris te oppu-
 gnat: cum huiusmodi alta loca aggeres
 esse soleant minores, quam ut in iis tan-
 tæ machinæ tractari queant.

Et si quæ in tam alta loca attollantur, difficulter conseruari possunt: cum hostis, qui te foris oppugnat, amplissimum locum habeat, & prouidere facile possit omnibus iis, quæ in vrbe ex loci angustia, difficultatem pariunt. Itaque si hostis qui te foris oppugnat, tormentis bellicis abundet: neq; in alta loca machinas tuas attollere permittet, neque sublatas conseruare. Vnicum hoc ergo superest, vt vrbes virtute militum defendantur, quemadmodum olim fieri solebat. Cui rei etiam paruorum minorum tormentorum usus non nihil conferat: tamen æquare non possunt damnum illud, quod à magnis tormentis, ab hoste in urbem contortis, accipitur. Ea enim mœnia quatiunt, diruunt, fossasque replēt: vt cum ferro postmodum res gerenda est, longè maius damnum ex hostium machinis senserint in vrbe, quàm foris hostes, ab urbanis. Ex quo sequitur verum esse id, quod ante pronūtiuimus, machinas bellicas longè plus iis prodesse, qui foris vrbes obsident oppugnantque, quàm iis qui illam intrus defendunt. Quod si non in vrbe, aut propugnaculo aliquo te defendas, sed locum quempiam occupaueris, natura aut arte munitum, ex eoque hostem tormentis belli-

bellicis sustinere cupias, ne citius quàm
 ex usu esse videatur, manus conferere co-
 garis: tunc quoque non multò plus pro-
 derunt tibi ad defensionem tormenta,
 quàm in vrbe. Nam si hostis tormentis
 suis locum altiorem occupauerit, aut a-
 liàs te adortus fuerit priusquam castra ag-
 geribus & vallis muniueris: facilè te co-
 get illinc discedere, & manus conferere.
 Id enim Hispanis accidisse nouimus, an-
 tequam prælium iuxta Rauennam com-
 mitteretur. Nam etsi iuxta Roneum flu-
 uium, qui olim Bidesus dicebatur, castra
 muniuissent: tamen quia aggeres non tã
 altos, vt oportebat construxerant, & Gal-
 li altioris collis opportunitatem nacti e-
 rant: tormētis Gallorum pulsi, castra de-
 ferere, & ad prælium committendum in
 aciem descendere coacti fuerunt. Quod
 si locum castris etiam maximè opportu-
 num occupaueris: eumque optimè mu-
 niueris, vt hostis te adoriri non ausit: ta-
 men non deerunt illi eadem illæ ratio-
 nes te ad pugnam prouocandi, & cogen-
 di, quæ apud veteres in usu fuerunt, an-
 tequam tormentorum bellicorum usus
 vllus extraret: cum excursionibus agros
 tuos vastare, prædas agere, com meatum
 intercipere, & multis aliis incommodis,

damnisque te afficere possit: ad quæ omnia auertenda quam minimè proderunt tormenta. Quibus ita constitutis, expende porro bella Po. Romani, vtrum defensionis potius causa, quam ledendi eripiendaque aliorum imperij gratia suscepta videantur. Nam si constat, eos occupandi orbis causa bella gessisse: longè commodius faciliusque id, igneis hisce fulminibus adiuti, præstitissent, quam iisdem destituti. Ad id quod multi obiiciunt, sublatam esse hisce machinis viri virtutem: respondeo magis equidem periclitare militem nunc, quàm olim: si vrbs quæpiã inuadenda expugnanda admotisque scælis, aliisue huiusmodi machinis, conscendenda fuerint mœnia: Duces quoque militares, nunc in longè maiori periculo versari concedo: cum tormèti icu perique quam profut quod egregiis militibus stipari, hoc aut illo loco collocati sint. Sed idem ego contendo, ex huiusmodi periculis, hætenus nullum memorabile dampnum exercitibus euenisse. Nam & in capiendis vrribus obsidione longa veterum sueuerunt: & si quæ expugnantur, non tamen multò maiori periculo id fieri videmus.

mus, quam olim fieret. Habebāt enim veteres quoque sua tela, quibus vtebantur in defendendis vrbibus: quæ si non erant tam violenta, vt tormenta nostra, ita tamen in hostem torquebantur, cum mœnibus appropinquaret, vt non minorem hominum stragem ederent, quàm soleāt igneæ machinæ. Ex ducibus militaribus certè, pauciores interiisse credo viginti quatuor hisce annis, quibus Italia tot tāque difficilibus bellis afflicta fuit: quam, antequam essent inuenta tormenta, vel decennio solo interirent. Vnus Ludouicus Mirandulæ comes Ferrariæ, cum eā Veneti ante paucos annos inuasissent, ignei tormenti ictu periit, & præter eum Nemausij dux ad Giriniolâ: his exceptis neminē hoc mortis genere interiisse nouimus. Nam Foiffens princeps apud Raennam, non ictu tormentorum, sed gladiorum vulneribus occubuit. Quæ cum ita sint, non tam ob tormentorum vsum impediri virtutē militum pronūtiamus, quā ob militarē disciplinā, in exercitiibus minus rectè institutam, conseruatamq;: quod si in vniuerso exercitu antiqua virtus inesset, non vtique latere posset, vel ob vsum tormentorum, vel ob aliarum quarumcunq; rerum impedimenta Nam q̄ aiunt quidā, impedimento esse easdem

hæc machinas, quo minus pugnare, ac
 manus conferere queant, futurumq; tan-
 dem, ut vniuersa belli ratio ab iis solis de-
 pendeat: id nequaquam verum esse, con-
 fitebuntur omnes, quicumque de antiqua
 militari disciplina, vel paululum quip-
 piam degustarunt. Neque enim firmum
 exercitum habebis vllum, præter eum
 qui congredi cum hostibus consuevit,
 qui gladiis uti nouit, & lacertorum robo-
 re: ob quas causas peditatui longe magis
 etiam, quàm equitatu confidere queas.
 Nam si pedites habeas expeditos, & spe-
 ctatæ virtutis, minori periculo hostem
 tormentis bellicis instructum inuadere
 poteris, quàm olim potuisses cum Ele-
 phati & currus falcati in usu essent. Quod
 si ergo Pop. Romanus aduersus tanta im-
 pedimenta remedium inuenire potuit:
 aduersus tormenta profectò etiam inue-
 nisset: & quidem tantò facilius, quantò
 minus diu durare possunt fulmina tor-
 mentorum, quam Elephanti & falcati
 currus durabant. Hæc enim ubi pugna a-
 cerrima erat, mediam aciem penetrabāt
 & ordines perturbabant: tormenta ante
 initium pugnae fulmina emittunt: ea que
 à peditibus vitari possunt, partim si loci
 natura aliquo modo tegantur: partim si
 se inte-

se interim dum illa emittuntur, humi prosternant: quibus accedit, quod magna tormenta facile aut nimis in altum torquantur, & neminem tangant: aut dum humilia, & terræ superficiei vicina emittuntur, in terram cadant. Postquã cominus pugnare cœptum fuerit, desinit omnium tormentorum usus. Nam si ante primam aciem collocentur, capiuntur statim in primo congressu: si à tergo relinquuntur, non emitti poterunt in hostem quin prius suos proprios milites contingant: si ad latera collocentur, rursus capi possunt. Huius rei si exemplum cupias, id tibi sufficiet, quod anno Servatoris nostri M D XIII. ab Helueticis patratum est. Ii enim Gallorum exercitum tormentis bellicis, & equitatu, munitissimam, absque tormentis, & equitibus, iuxta Novariam inuaserunt, & castris exuerunt, nec à tormentorum fulminibus vllum memorabile damnum acceperunt. Indigent enim tormēta bellica singulari quadam custodia: necessumque habent fossis, muris vallisque communiri, alioquin hostibus in prædam cedunt: nec vilis est eorum usus. Vt autem ad vtrumque instructi exercitus cornu adhibeatur, non potest etiam alio modo fieri, quam apud

Veteres vsurpabantur fundæ & alia telatæ quæ extra aciem collocabantur vt securifimæ & extra ordines hostes lederet: quod si vel ab equitatu vel alio aliquo impetu turbarentur: recedebant retrò legiones vt ab iis protegerentur. Hic tormentorû vnicus vsus esse, potest inter dimicandû: qui iis aliter vti vult, plus iis confidit, quàm re ipsa postmodum experiatur fuisse confidendum. Túrca certè tormentorû bellicorum ope, de Sopho & Sultano victoriam aliquoties obtinuit: sed id illi magis accidit, propter metum equitib. eorum, ex inusitato sonitu incussum, quam quod tormentis vllam stragem ediderit. Tunc demum igitur singulare quiddam in exercitu præstant tormenta bellica, cum in eodẽ milites fuerint spectatæ virtutis: quod si machinæ illæ in manus illorum incidunt, qui timidi ineptiq; sint, aduersus potentem exercitum nihil singulare præstare possunt.

Cum Populi Romani autoritate, tum exemplis ab antiqua disciplina militari petitis, probari possent, pedites in bello pluris esse facientes, quàm Equites.

Permultis argumentis exemplisq; ostendere possumus, P. Romanum non modo pluris aestimasse equitibus peditarum: sed in omni expeditione, roboris bellici fundamentum, in eodem constitutum habuisse. Exemplo esse potest, inter cætera, prælium cum Latinis ad Regillum lacum commissum, in quo cedente iam exercitu, iussere equites ad pedes descendere, ut fessis succurrerent quo modo reintegrata pugna, victoriam obtinuerunt: hinc apparet quanto plus peditibus, quam equitibus tribuerint. Hoc eodem stratagemate multis aliis in locis vsi sunt Romani, ceu salutari remedio, in maximis periculis. Nec est, quod nobis hic quisquam obiciat auctoritatē Annibalis, qui in pugna eannensi cum intellexisset, Consules eodem hoc remedio uti, ut suis laborantibus subuenirent, dixisse fertur, *se hoc malle audire quam victos sibi tradi ipsos*. Nam etsi Annibal summus imperator fuerit: non debet tamen illius auctoritas pluris aestimari, quam tot Romanorum imperatorum virtute bellica excellentium sententiæ, ipsa experientia toties comprobata. Sed neque desunt rationes, quibus idem comprobari potest. Pedes enim multa

loca penetrat, ad quã eques nequit per-
 uenire: præterea & ordinem seruare, &
 eo perturbato, rursus in ordinem redire
 nouit: Equites non nisi difficillimè ser-
 uare ordines possunt, & cum ij semel per-
 turbati fuerint, redire in certas stationes
 atque ordines planè nesciunt. Præterea
 vt magna est inter homines diuersitas, i-
 ta & inter equos: quod alij generosi, au-
 dacesque sint, alij viles, & timidi: persæ-
 pè verò accidit, vt audaci equo timidus
 vir insideat, & vir fortis equo timido: ex
 qua re multa incommodè atque inordi-
 natè fiunt. Pedites in aciem ritè distribu-
 ti, longè facilius equitum ordines per-
 turbant ac frangunt, quam ipsi ab equiti-
 bus perturbari ac frangi queant. Quod
 non modo experientia ipsa, & exempla
 quotidiana comprobant, verum etiam
 legislatores, & quicunque de Repub. ali-
 quid scripserunt. Ostendunt enim illi,
 bella primum equitatu geri solita fuisse,
 quod nondum certa ratio extaret vsupè-
 di peditatus: at postquam innotescere
 cœpit vis pedestrium copiarum, pedita-
 tum equitatu præferendum censuerunt.
 Hæc verò non eò dicuntur, vt inutiles
 prorsus existimem⁹ in exercitu equites.
 Nam necessarij sunt illi quoque, cum ad
 proce-

gendos pedites, tum ad excursions, & prædas agendas, ad fugientes hostes persequendos, atque etiam ad sustinendum hostilem equitatum. Sed robur ipsius exercitus tamen in peditibus consistit: quo factum est, ut nostræ Italiæ principes, hoc ipsum parum observantes, summopere deliquerint, occasionemque præbuerint exteris principibus, illius imperium invadendi. Omne enim studium circa equestrem militiam occuparunt: peditum nullam rationem habuerunt: idque factum est partim ignorantia principum, partim ducum militarium malitia. Nam cum viginti quinque fere annorum spacio, omnis rei militaris cura pervenerit ad quosdam imperatores, qui modò huiusmodi illius principis stipendia merebantur: in id vnicè incubuerunt, ut sibi autoritatem, quam maximam possent, conciliarent. Id verò nulla alia ratione præstare commodius poterant, quam si perpetuum exercitum secum haberent. Cum igitur ad magnum peditatum sustentandum, sumptus non sufficerent: nec posset exiguus illis eam, quam cuperent, auctoritatem conciliare: ad alendos equites studium omne converterunt: quod ducenti aut trecenti equites imperatori nõ

leuem existimationem conciliare posse
viderentur: nec tamen sumptus tanti re-
quirerentur ad illos sustentandos, quin
ab egregio & mediocriter opulento prin-
cipe solui possent. Hoc ut melius obser-
uare & porro obtinere possent, nullam
aut certe exiguam rationem peditum in
exercitu habuerunt, etiam tunc cum bel-
la ingruerent: ut in maximo exercitu, e-
xiguus semper peditatus fuerit: quæ res,
cum aliis vitiis, quæ ætate nostra grassan-
tur, cõiuncta, vsque adeò imbellem Italiã
effecit, ut ab exteris omnibus vndiquaq;
sit deuastata. Maior igitur peditatus, quã
equitatus ratio semper habenda est. Idq;
apud Romanos ita obseruari solitum, eui-
dentissimè patet vel ex eo quod in Satri-
culæ obsidione apud Samnites accidit.
Nam cum illic ex Samnitibus imperator
ex Romanorum exercitu Magister equi-
tatis occubisset: nec ad ducũ casum per-
cussa magis quàm irritata omnis multi-
tudo esset: extemplo ad pedes descẽsum
ab Romanis est: coactiq; idem Samni-
tes facere: ut commodioris defensionis
causa, in vtroque exercitu, equestris pu-
gna in pedestre prælium sit commutata.
Evidentissimè igitur patet hinc, Populũ
Romanum peditatui longè plus quam

equitatu tribuisse. Nam cæteris in locis
 iussere Consules descendere ex equis ses-
 fores, vt laborantibus peditibus subue-
 nirent: hic equites cum equitibus pu-
 gnabant, & cum existimarent non posse
 se victoriã sic obtinere: ex equis vtrinq;
 descenderũt, vt hinc non immeritò pro-
 nuntiemus, peditatum egregium, ac be-
 nè instructum, firmum esse in bellis præ-
 sidium, nec superari posse, nisi difficilli-
 mē. Crassum & M. Antonium Romanos
 duces, legimus per vniuersum Parthorũ
 Imperium excurrisse, exiguo cum equi-
 tatu, sed peditatu firmo: nec quicquam
 eis obesse potuit vniuersus Parthorum e-
 quitatus. Nam etsi regio plana esset, mon-
 tibus carens, à mari procul sita vndiqua-
 que, fluminibus quoque minimè abun-
 dans: tamen ita se communiuit Anto-
 nius, vt virtuti peditum Romanorum
 nullum impedimentum à Parthis equi-
 tibus obiici potuerit. Crassus interit do-
 lo magis, quàm virtute hostiũ, quod eorũ
 promissis confidens, tandē ad commea-
 tus inopiam extremamq; miseriam reda-
 ctus fuerit. Sed quid opus est exempla tã
 longè petita adducere? extant recentia
 argumenta exemplaq; quibus manifestè

ostenditur, longè maiorem vim peditatui,
quam equitatu inesse. Nouimus Helue-
tiorum peditum nouem millia, apud No-
uariam inuasisse, & prælio superasse decem
millia equitum, & totidem pedites. Ab
equitibus enim nullum periculum me-
tuebant: pedites parui faciebant, quod
essent Vascones, & minus bene instructi
homines. Cernere licet deinde, triginta
sex millia itidem Heluetiorum peditum,
iuxta Mediolanum, Franciscum Galliae
Regem adoriri, qui secum viginti millia
equitum, peditum quadraginta millia ha-
bebat, & currus bombardicis machinis
onustos centum. Nam etsi Regem hic vin-
cere non potuerint: cum eo tamen perbi-
dum strenuè dimicârunt: & postquam
fracti fuissent, mediam exercitus partem
nihilominus conseruarunt. M. Artilius
Regulus non modò equitatum, suo pe-
ditatu sustinere sperabat, sed Elephantos
etiam: idque illi si non ex voto successit,
non impedit tamen quin de peditatu e-
gregio, summa quæque nobis polliceri
debeamus: usque adeò, vt non nisi ab alio
maiori ac fortiori vinci queat. Cum olim
aduersus Philippum Vicecomitem Me-
diolani ducem, sedecim millia Heluetio-
rum peditum in Italiam descendissent:
eisque

eisque Carmignolus cum mille equiti-
 bus & peditatu exiguo occurrisset, igna-
 rus artium bellicarum, quibus ij vteren-
 tur, putauit se illos statim in fugam con-
 iicere posse. Sed cum infractum robur eo-
 rum animaduertisset, vt erat magni con-
 filij vir, subito retrocessit, assumptisque
 pluribus peditibus, iussit cataphractus
 quoque equites ex equis descendere: at-
 que ita Heluetiis obuiam factus, illos op-
 pressit. Nam Cataphracti armis tecti, Hel-
 uetiorum ordines sine damno penetra-
 bant, eosque perturbabant, ex quo factum,
 vt omnes sint caesi, praeter eos solos, quos
 Carmignoli benignitas conseruauit. Cre-
 do equidem multis notum esse, quantum
 peditatus sit equitatu praefendus: ni-
 hilominus tamen ea est infelicitas nostri
 temporis, vt nec vetera, neque recentia
 exempla persuadere possint viris princi-
 pibus, vt errores hosce emendent: quod
 fit, vt & haec, & alia veterum instituta mi-
 litaria sensim aboleantur, non sine ma-
 gno eorum qui bella gerunt detrimento.

*Si quae comparantur bello à Repub. male insti-
 tuta, ea potius ad interitum illius perti-
 nere, quam ad imperij magnitudi-
 nem comparandam.*

CAP. XIX.

Huiusmodi falsę opinionēs, de equitā, in hominum animis vsque ad eō infirmitatē sunt, & pessimis exemplis confirmatę, vt nemo cogitet, de modo emendandorum nostrorum errorum, & introducenda veterum consuetudine. Quis enim intra viginti annorum spacium, Italo homini potuisset persuadere, fieri posse vt decem peditum Heluetiorum millia, cū decem millibus equitum & totidem peditib. dimicaret, eosq; p̄lio superarent? quod ad Nouariā omnes accidisse nouimus. Quamuis enim exemplis pleni omnes sint veterum historiarum libri: nemo tamen ex nostris hominibus, aut fidem veteribus adhibuisset: aut credisset, idem nūc, quod olim, fieri posse. Omnes enim obiiciunt, melius armari equites nunc, quam olim: & posse nostrorum Cataphratorum equitum agmen, non modō peditum insignem numerum pellere, verū rupes prop̄ ipsas loco mouere. At considerare oportebat, Lucillum exiguo peditatu, quadraginta millia equitum Tigranis fregisse, inter quos non pauci erāt armis eodem modo recti, vt nostri hodie muniuntur. Idem Luculli factum videmus in

mus in Italia, nouo Germanorum exem-
 plo confirmatum, vt hominum nostrorū
 errores hinc facile patefieri queāt. Ad ve-
 terum ergo disciplinam militarem rede-
 undum est, siquidem Respublicę recte gu-
 bernari debeant, cum in comparando im-
 perio qualicunq̃ue, tum in conseruandis
 iis, quæ à maioribus parta acceperunt.
 Urbem liberis hominibus replere: vici-
 norum amicitiam societatemq̃ue conci-
 liare: Colonias deducere, vt fines parti-
 imperij defendant: prædas ex hostibus
 agere: excursionibus eorum agros vasta-
 re: præliis potius cum illis dimicare,
 quàm obsidionibus eorum vrbes cinge-
 re: publici potius quàm priuati boni ra-
 tionem habere: militaribus studiis homi-
 nes exercere: hæc vera est augendarum
 Rerumpublicarum acquirendiq̃ue im-
 perij ratio. Cæteræ omnes acquirendi ra-
 tiones, ad Reipublicæ perniciem potius,
 quàm salutem & incrementum perti-
 nent. Itaque si qui sunt, quibus hæ non
 placeant: ij deuitare debent omne stu-
 dium comparandi, soli defensionis ope-
 ram dare: quemadmodum faciunt Ger-
 manorum Respublicæ, quæ hoc modo,
 pace & tranquillitate longissimo tem-
 pore vsæ sunt.

Sed vtut conemur à bellis, inferendis quoque iniuriis abstinere, non possumus tamen semper eorum occasiones euitare, & pace perpetua frui. Nam si maximè abstinere ab iniuriis, non deerunt tamen alij qui te lædere conabuntur: vt hinc desiderij, ac necessitas quædam, bella suscipiendi, & aliena rapiendi persæpe oriatur, vsque adeò certa, vt si hostes peregrini defuerint: non deesse soleat domestici: ob multiples iniurias, quibus in Repub. ciues magni afficiuntur, aut affecti esse putantur. Germaniæ vrbes pace diutina fruuntur, ob diuersam quandam naturam cum hominum, tum ipsius regionis, quam vix alibi inuenire liceat. Nam cum essent olim Romano imperio subiectæ, veluti Gallia & Hispania: libertatem tamen ab Imperatoribus Germanis, postquam insignia imperij ad eos translata fuissent, sensim simplici quadam industria, redemerunt: reseruata imperatoribus annua quadam pensione solūmodo: quædam verò Austriacorum ducum prouincię plene defecerunt: & libertatem nactæ, vsque adeò opibus potentiaque creuerunt, vt non modo reduci amplius sub iugum seruitutis nequiverint, sed terrori iam sint omnibus vicinis populis: cuiusmodi est

Gens

*Germania trã
quillitas.*

Gens fœderatorum. Hinc factum vt vni-
 uersa Germania ætate nostra diuisa sit in
 Heluetios, liberas Imperij ciuitates, Prin-
 cipes, & Imperatorem. Imperator etsi nõ
 habeat magnas vires, est tamen in maxi-
 ma existimatione apud omnes, vt si quæ
 inter eos aut lites aut discordiæ interce-
 dant, ab ipso facilè componantur. Atque
 hinc fit vt pace ac tranquillitate fruatur,
 nec vllius belli memoria extet apud ip-
 sos nunc, quam eius quod Heluetij ges-
 sere cum Austriacis. Et quamuis Austria-
 ci duces, imperij fasces multis iam annis
 habuerint: non potuere tamen hanc fœ-
 deratorũ gentem domare, quamuis sum-
 mis viribus id attentarint. Cæteræ Ger-
 manix vrbes ac principes in hoc bello,
 aduersus Heluetios Imperatori auxilia
 ferre noluerunt, partim quod libertati
 communi fauerent: partim quod cum i-
 psi non essent admodum potentes, non
 libenter viderent nimium Austriacorum
 augeri potentiam. Hoc ergo quasi equili-
 brio constituta Germania, Imperatorum
 potentiam non meruit, sed reueretur, cõ-
 cordiaque fruitur, quod singulæ vrbes,
 singulique principes, suis contenti sint,
 & metu vicinorum hostium, à controuer-
 sis ac litibus abstineant. Quod si res Ger-

manorum aliter essent affectæ, cogerentur ipsi quoque bellis operam dare, & ne ipsi opprimerentur, aliis bella inferre: & cogitare de ratione augendi imperij. In aliis regionibus, quibus non est tanta, tamque exacta moderatio, aut proportio & æquabilitas potentia, cum urbium, & principum, pax conservari, ut in Germania non potest: quo fit, ut potentibus Rebuspub. cogitandum sit de illa augendi imperij ratione, quam apud Romanos in usu fuisse docuimus. Aliam quicumque ingredi volet, non tam incrementum quam ruinam Reipub. molietur. Quod mille modis oneri esse solent recenter parata imperia: præsertim si cum ipsis, non simul etiam vires augeantur, ad res nuper paratas tuendas: quemadmodum fieri solet, tunc quodcumque plures sumptus faciendi sunt, in acquirendo aliquo dominio, quam usus fructus illius, deinde compensare queat. Id Florentinis nostris ac Venetis etiam accidit, quorum vires cum hi Gallia Cisalpina, illi Hetruriae imperium acquisivissent, imbecilliores extiterunt, quam prius, cum alij Maris Imperio, alij exigua ditione contenti erant. Omnes ad imperium aspiramus, de modo illius comparandi, conservandiq; nequaquam rectè cogitamus.

tamus. Id autem turpe est. Nam cum Romanorum exemplum imitari liceat, neque id præstare sciamus, quomodo absque exemplo, verum legitimumque modum, ut Romani fecerunt, deprehendere & inuenire queamus? Præsertim si cogitemus quantum periculi afferre quandoque soleat, etiam benè institutis Rebus publicis, recens parta prouincia aliqua, aut vrbs, delitiis & fortunæ indulgentia abundans: ex qua corrupti hominum mores, per contagium quasi ad nostros transire ac serpere possunt. Veluti Pop. Romano accidit cum primum Capuam occupassent: & postmodum etiam Annibali. Tantū certè piculi inde imminabat, ut nisi Roma, quæ nequaquā procul aberat, remedium insolentiæ militū attulisset, potuisset vel inde principium oriri ruinæ atque interitus Reipublicæ. Iam tum enim, ut Linius inquit, minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumentum omnium voluptatum, delinictos militum animos auertit à memoria patriæ. Solent enim huiusmodi loca, tot delitiis abundantia, sine cæde ac sanguine, peculiari quadam ratione vlcisci, & pœnas de iis sumere, à quibus occupantur.

Nam cum eos prauis moribus imbuant, effœminatofque reddant: facile tales efficiunt, vt postmodum facile à quouis opprimantur. Id Iuuenalis præclare expreflit, cum inquit ex conuerfatione cum peregrinis hifce hominibus, Romanorum animos fuiſſe immutatos, vt qui prius parcè ac duriter viuere ſolerent, poſtea Gulæ, luxuriæq; ſeſe tradiderint. Nam iis,

Luxuri incubuit, victumq; vlcifcitur orbem.

Quæ cum ita ſint, ac conſtet populo Romano etiam, ad diſciplinam militarem tam egregiè inſtituto, periculofa fuiſſe quarundam vrbiũ ac prouinciãrum recens occupata imperia: nemini mirum videri debet, ſi cæteris principibus ac Rebus publicis, quæ Romanorum virtutem nullo modo poſſunt exæquare: idem contingere poſſe pronütiamus: præfertim tunc, cum non propriis ciuibus in bello, ſed mercenario milite vti coguntur.

Neque principes, neque Reſpub. ſine periculo vti poſſe auxiliario, ac mercenario milite.

CAP. XX.

SI non alio loco diſputaſſem ex profeſſo, quantum interſit Reipub. ne vel merce;

mercenario vel auxiliario milite vti cogaris, sed tuorum ciuium operam vsupare ausis, ac possis, longius de eadem hac quaestione hic differendū foret: sed quoniam de hac re copiosè alibi docuimus, breuiter summa rerum capita hinc attingemus: cum eius largam occasionem Linius ipse nobis præbuerit. Auxiliarem militem illum voco, quem tibi Princeps aliquis, aut Respub. suis sumptibus auxilio mittit, sub certis Signis ac ducibus: quemadmodum is erat, quem petentibus Campanis, Romani, Samnitibus fufis, ad hybernandum Capuæ reliquerant præsidij causa, vt commodius Samnitium excursiones arcerentur. Sed idem is miles, qui præsidio vrbi esse debebat, Campanorum voluptatibus delinitus, cœpit animum à memoria patrię auertere, & cõfilia in hybernis agitare, de adimenda Campanis Capua. Cur enim potius Campani agrum Italiæ vberimum, & dignū agro urbem possiderent, qui nec se, nec sua tutari possent, quam Romanorum victor exercitus, qui suo sudore ac sanguine, inde Samnites depulisset? Sed hæc agitata occultis cõiurationibus consilia, antequam perficerentur, Consul singulari prudentia impediuit, vt ostendemus

Linius lib. 7.

tunc, quādo de cōiurationib. differemus. In præsentia hoc dicimus, quod Auxiliariorū militum vñs, omnium maximè periculofus esse soleat. Primum enim cum à te neque duces neque stipendia accipiāt, sed ab illo aut Principe, aut Repub. à qua tibi auxilio missi sunt: fasces tuos atque Imperiū parū curāt. Deinde confecto bello, prædæ operā dant, eamq; non est hostib. solū, verum etiā ab iis colligūt, quibus auxilio missi sunt: siue id facere soleant partim ppria libidine siue dolo principis, à quo mittūtur. Non equidē eo animo præliū istud Romani reliquerāt Capuæ, quod quicquā mali in animo haberēt: sed miles ipse tamē, cū ex loci opportunitate, tū effæminatis Campanorū animis, quos facilè opprimi posse credebāt, occasionē singularis facinoris sumpserāt, & oppressis illis, urbē decreuerāt occupare. Huiusmodi exēpla plura huc adduci possent: sed quia hoc euidēs est, eo cōtentū esse possumus. Atq; hinc inferre licet, cū res eò deuenit, vt non nisi huiusmodi auxiliis defendere te possis: longè satius esse cum hoste pacisci, quocunq; tandem modo. Semper enim tolerabilior erit cōditio, si cū eo paciscaris, quā si huiusmodi refugia quæsiueris. Quod si enim cū vere-

ra, cum

ra, tùm recētia exempla intuearis: depre-
 hendes, si quando huiusmodi auxiliares
 copiae semel profuerūt, multoties postea
 nocuisse. Neque enim vllam commodio-
 rem occasionem habere potest ambitio-
 sus Princeps, aut auara aliqua Respub. te
 opprimendi, quam si iis supplicis fias vt
 te defendant, & auxilia ab ipsis postules,
 quibus tutus esse queas. Quod si quis igitur
 eò dementiæ venerit, vt nō modo au-
 xiliares copias pro sui defensione expe-
 rat: verum etiam vt bellum aliis inferre
 possit: is eò cōtendit, quo peruenire ne-
 quit. Id appetit quod nō potest cōserua-
 re, si maximè acquirat. Nam is, qui illi ea
 comparat, etiam potest auferre. Quæ om-
 nia etsi ita se habeant, tanta esse solet ta-
 men ambitio hominum, vt id quod ante
 oculos est, solum intueantur, de futuris
 nil cogitent, præsentem cupiditati satista-
 cere contentur, de præcauendis futuris
 malis solliciti non sint. At veterum exem-
 plis commoueri oportebat, & obseruare
 liberalitatem, quā vicinus tuus tibi
 tam magnificè declarat, non ni-
 si irritamentum esse, vt
 te in suos casses
 pelliceat.

Pop. Romanum quadringentesimo tandē an. post-
quam bella gereret, subditis prætores mit-
tere coepisse, & Campanis primum
fuisse datum.

CAP. XXI.

Populus Romanus, vt ante sæpè à no-
bis ostensum est, in gerendis bellis,
acquirendoque imperio, plurimum à no-
stris hominibus differebat. Nam si quas
ciuitates occupassent, quas non destrue-
rent, eas subditis liberas permittebant,
& vt suis legibus porro, vt prius, vteren-
tur, non sociis tantum, sed iis etiam con-
cedebant, qui bello capti essent. Signa so-
lummodo populi Romani, imperiumque
agnoscere cogebantur, sub certis condi-
tionibus, quas si seruabant, tuti sub ipsius
tutela, dignitatem pristinam obtinebāt.
Hunc imperandi modum sequuti sunt,
donec eorum potentia extra Italiæ fines
caput exereret: vt Italia egressi Regna
in prouintias reducere inciperent. Exem-
plo esse potest Prætor primus, quem Pop.
Romanus in quampiam prouintiam mi-
serit, qui non ambitione & imperandi cu-
piditate ab ipso missus: sed flagrantibus
subditis, ad eorum res componendas,
concessus. si Campani fuere, qui intesti-
nis

nis dissiidiis laborantes, necessarium si-
 bi fore existimarunt, ciuium Romanorū
 quempiam secum habere: vt illius auxi-
 lio, & nutu, perturbata illorum Respub.
 constitui posset. Eorum exemplum post-
 eā sequuti Antiates, & iisdem ferè causis
 permoti, Præfectum ipsi quoq; petierunt
 quod iam, vt Liuius inquit, non solum ar-
 ma, sed iura quoque Romana pollebant.
 Hæc verò imperandi lenitas, plurimum
 profuit ad Imperij incrementum. Nā quæ
 vrbes aut gentes libertate frui consueue-
 runt, & propriis legibus vti: eæ longè æ-
 quiori animo tollerant tale imperium,
 quod procul abesse videatur, quamuis
 non careat aliquo onere, quàm id, quod
 coràm cernere, & ante oculos perpetuò
 habere, ac formidare coguntur. Quibus
 hoc quoque accedit, quod si quæ in iure
 dicundo, aut puniendis delictis, grauius
 seueriusq; fiunt: ea minus aggrauant eū
 principem, qui liberè permittit subditis,
 vt suis legibus viuant: quàm illum, qui
 per ministros suos hæc omnia exequi-
 tur: quò fit vt hoc eodem modo causa tol-
 latur, concipiendi vllius aduersus prin-
 cipem odij. Huius rei extat, ætate nostra,
 recens in Italia exemplum: nouimus Gal-
 liæ regem, Genuēsẽm urbem, aliquoties

occupasse: & cum prius ad illam gubernan-
 dam proregem ex Gallia mittere so-
 leret: nunc ipsa rei euidencia edoctus, vt
 ciuium beneuolentiam magis sibi con-
 ciliare possit: liberè ipsis permittit, vt vr-
 bem gubernent, & proregem ex suis ci-
 uibus, quem volunt ipsi eligant. Nemo e-
 nim est qui dubitet posteriorem huc mo-
 dum, Genuensibus magis gratum esse:
 atque hinc fieri, vt illorū animi, hac qua-
 si libertate deliniti, Regi se plus debere,
 deuinctosque esse magis fateantur. Nam
 omnes homines ita affecti sunt, vt tantò
 magis confidant, seseque totos tradant,
 quantò minus metuunt, ne oppriman-
 tur: tantò minus autem vnumquemque
 vel principem, vel Rempub. metuunt,
 quantò maiorem eorum & humanitatē,
 & beneuolentiam experiuntur. Roma-
 norum erga Campanos comitas & be-
 neuolentia effecit, vt Prætorem ab iis pe-
 terent. Quod si austeriores, seuerioresque
 erga Campanos Romani fuissent: nò mo-
 dò non petiissent præfectū sibi dari Cam-
 pani, sed omnibus modis eorum impe-
 rium excutere conati fuissent. Sed quid
 opus est exempla à Romanis Campanis-
 que petere, cum habeamus non minus e-
 uidentia Florentiæ, totaque Herruria.

Novimus Pistoriam civitatem ante multos annos, sponte sese in Florentinorum nostrorum potestatem dedisse. Cum Pisanis verò, Lucensibus, & Senensibus, plurimas inimicitias semper exercuim⁹. Neque id propterea evenit, quod Pistorienses minus charam habeant libertatē, quàm vel Pisani vel alij: aut quod etiam se, atque urbem suam minoris aestiment, quàm illi: Sed ex eo orta est hæc animorū diversitas, quod cum Pistoriensibus amicē semper se gessere. Florentini, atque benevolē, quapropter sponte se sub illorū imperium submiserūt: aduersus Pisanos, Lucenses, atque Senenses, hostilem animum perpetuò declararūt: quamobrem non modò sponte se dedere noluerunt, sed omnem lapidem mouerunt, ne in illorum potestatem vnquā venirent. Quod si Florentini amicē magis sese cum vicinis gessissent, & illorum amicitiam sibi conciliaissent, non inferendis iniuriis tā feroces effecissent: dudum Hetruriæ imperium comparassent. Non nego, quin armis quoque vti cogamur, sed benevolentia prius tentare omnia oportet, arma tanquam extremum remedium existimare.

Quantum per sæpè à veritate aberrant hominum opiniones, de rebus magni momenti conceptæ.

CAP. XXII.

QVÀM sæpè errare soleant homines, cum de rebus magnis differunt: noverunt omnes, quicunq; huiusmodi consiliis interesse consueverunt. In hisce enim nisi adhibeantur excellentium virorum iudicia, facillimè aberratur. Per sæpè verò etiam accidit, vt summi viri, pacis tempore, in multorum odium incurrât, ac propè negligantur, in corruptis præsertim ciuitatibus: quamobrem instituantur tunc deliberationes de summis rebus tales, quæ favoris atque gratiæ plus habeant, quam quod ad publicam vtilitatem sint accommodatæ. Patefiunt autem hi errores postmodum, aduersis temporibus, in quibus necesse est plerunque ad eorum consilium confugere, qui pacis tempore negligebantur. Incidunt etiam inter deliberandum accidentia, & casus quidam, propter quos facilè labimur, nisi singularem rerum experientiam habemus, quod apti sint probabilitate quadam hominibus id persuadere, quod ipso reru euentu falsum esse postea ostenditur. Acque

que hæc in eum finem dico, vt expendamus Numisij Latinorum Imperatoris cõsiliu de renouando bello cum Romanis, postquam cæsi fuissent: atque etiam id, quod multi fore opinabatur, cum ante paucos annos, Franciscus Galliæ Rex, ad recuperandum Mediolanum aduersus Heluetios in Insubriam proficisci staturisset. Nam cum Ludouico XII. vita functo, Franciscus in Regnum successisset, & Mediolanense Imperium, ab Heluetiis paulò ante occupatum, Galliæ Regno restituere decreuisset: operam dabat, vt auxilio Iulij, III. Pontificis, aliquos sibi in Italia conciliaret, per quos facilius sibi aditus esset ad illam expeditionem. Cum igitur & Veneros ante, Ludouicus in suas partes pertraxisset: & Florentinorum animos iam pertentaret, Leo decimus impediuit, quo minus illi assentirentur, quod nimis facilem Regi fore aditum putaret, ad id Imperium occupandum: præsertim cum & Hispani Regis Gallici nomine iam Insubriam ingressi essent, & Imperatoriam Veronã peruenisset. Persuasus enim erat à suis, si neutram partem sequeretur, certam habiturum victoriam. Neque enim ex usu ecclesiæ Romanæ esse, vt præpotentes aliqui in Italia regna-

rent, siue Rex siue Heluetij : utrosque ergo eiiciendos esse, ut in pristinam libertatem Ecclesia posset restitui. Sed cum simul ambo superari non possent, neque etiam singuli, ut tunc res sese haberent, expectandam occasionem commodiore fore enim ut si inter se Rex, & Heluetij, prælio dimicarent, alter eorum succumberet: alter vero etsi vinceret, tamen ita caesum & viribus imminutum iri, ut tunc à Pontifice facile deleri posset. Commodissimam ergo illam occasionem: ac tanto melius eam arripi posse, quod Pontifex tunc instructissimum exercitum non procul ab Insubria haberet, qui illic, sub specie defendendi Ecclesiae vrbes, hereses, euentum pugnae expectaret: quam cruentissimam fore oporteret, ob vtriusque exercitus, siue virtutem, siue pertinaciam fractis autem vtriusque exercitus viribus, posse deinde Pontificem, eorum reliquias sine difficultate delere, Insubria potiri, & in vniuersa Italia proarbitrio dominari. Hæc erant Pontificiorum consilia, & de rebus, quæ tunc gerebantur, opiniones: sed quam vanæ stultæque essent, euentus ipse docuit. Nam cum difficili prælio Heluetij victi essent: victorem Gallum inuadere, non modò ausi non sunt, nec Pontif.

Pontificij, neq; Hispani: sed ad fugam omnes se præpararunt: nec potuissent illa fuga conseruari, nisi accessisset Galli humanitas, aut fortè segnities, qua factū vt prima victoria cōtentus, aliam nō appetierit: sed cum Pontifice pacem certis cōditionib. fecerit. Nitebātur tamē quibusdam rationib. hæc Pontificiorū cōsilia, q̄ speciē quandā veri præ se ferre videbantur: re ipsa vanæ erāt. Rarò enim accidit, vt qui hostē prælio vincit, multos de suis amittat, quod in fuga nulli perire soleāt ex victore exercitu, sed inter dimicandū solūmodo, nec pugna diu soleat durare. Præterea, si maximè cōcedas, prælia quādoq; diu durare, & antequā victoria in alterutrā partē inclinare incipiat, plurimos vtrinq; interfici posse: tamen hoc rursus cōfiteri oportet, victoriā, tantā existimationē afferre secū ei, qui illa potitur: hostib. verò tantū incutere terrorē, vt damnū intersectorū militū vberimè contempsetur. Itaq; vehemēter errat is, qui victorē exercitū facili⁹ deleri posse cōfidit, eò q̄ in cōparāda victoria vires imminuerit. Nisi enim eū tātis virib. inuadas, quib. illū ante cōflitum quoq;, superatū iri credideris stultè facies: quod is, qui semel victoriam obtinuit, exercitus hoc ipso

& fortunatior, & fortior esse solet. Apparuit id quoque in exercitu Latinorum cuius paulò ante fecimus mentionem. Nam cum Numisij Imperatoris consiliis persuasi, crederent Latini Romanorum exercitum, à quo victi fuerant, eo prælio vehementer fractum fuisse: vt victoriæ nomen tantum penes illum esset: fortunam vtramque aciem æquali cæde afflixisse: atque hæc toto latro iactarentur talia esse, vt si cum infesto exercitu denuò redirent, Romanos nil minus, quàm prælium expectantes, perculsos inopinato aduentu, facile oppressos iri. Sed falsa, vanaque fuisse eadem hæc consilia, docuit euentus. Postquàm enim collecto exercitu eos redire Romani cognouissent, obuiam progressi, illos prius oppugnarunt ac debellarunt, quàm locum castris capere possent. Idemque sibi polliceri possunt quicumque easdem occasiones arripere, & exercitum victorem inuadere audent.

Pop. Romanum in iudicando omnia extrema spectasse, non intermedia voluisse.

CAP. XXIII.

Quod Liuius inquit de populo Latino: eò deuenisse eum, postquam bis cum

cum Romanis prælio dimicasset: ut neque bellum, neque pacem pati posset: id nos in genere obseruantes, pronuntiare debemus atque existimare, cum miserimum esse rerum statum, cum Princeps aut Resp. quæpiam eò deuenit, ut neque pacem ferre, neque bellum pati possit. Id tunc contingere solet, cum victis nimis duræ pacis condiciones proponuntur: ut eas dolore permoti aspernentur: ad bellum autem tollerandum vires cum non habeant, ab iis auxilia implorare cogantur, in quorum potestatem mox venturi sint. Causæ, quibus ad talem rerum statum adducimur, ex malis consiliis plerumque dependent, ut cum bella suscipimus, aut alias res maiores, quam pro ratione nostrarum virium, attetamus, nec vires nostras metimur. Id in Latinis apparuit, qui Romanorum pacta & pacis condiciones admiserunt tunc, quando non oportebat: bellum verò indixere, cum pacem conferuare, ac quærere decebat: ut illis ex æquo pax atque bellum nocuerint. Vicerat illos primum Manlius Torquatus: eosdem postmodum F. Camillus & debellauit, & planè afflixit. Nam omnes eorum vires occupauit, præfidiis muniuit: reuersusque in urbem, Senatui nuntiauit, vniuersum

Latium in Popu. Romani potestate esse.
 Quia autem memorabilis admodum, &
 obseruatione digna est Senatus, de Pop.
 Latinorum tunc lata sententia: idcirco
 copiosius de illa hic differendum puta-
 ui, vt in similibus casibus exemplum ha-
 beremus ad imitandum. P. Romanus in
 decernendo, nil medium apprehendit,
 semper ad extrema spectauit: quod ita im-
 perandum censeret, vt subditi, vel non
 possent nocere, vel non vellent. Nolunt
 autem tunc, cum beneficiis se affectos in-
 telligunt, ita vt fortunã nullam suæ præ-
 ponant. De populo Latino Camillus ad
 Senatum his verbis tulit. Dij immortales
 ita vos potentes huius consilij fecerunt,
 vt sit Latium, an non sit? in vestra manu
 posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad
 Latinos attinet, parere in perpetuum, vel
 sæuendo, vel ignoscendo, potestis. Vul-
 tis crudelius cõsulere in deditos victos-
 que? Licet delere omne Latiũ. Vultis ex-
 emplo maiorum augere rem Romanam,
 victos in ciuitatem accipiendo? Materia
 crescendi per summam gloriam suppe-
 tit. Certè id firmissimum imperium est,
 quo obediens gaudent. Sed maturato
 opus est, quicquid statuere placet, & il-
 lorum

lorum animos, dum expectatione stupent, præoccupare. Hæc cum consulita proposuisset, Senatus secundum eius sententiam de singulis Latij populis decreuit, pro cuiusque merito: ita tamen, ut nil mediocre hinc fieret: omnia extrema summaque essent. Quibusdam enim non modo pepercerunt, sed eosdem etiam multis beneficiis affecerunt, ciuitate donarunt, & multa alia iura, & priuilegia concesserunt, ut nullam causam haberent, vel rebellandi, vel alias, quocumque modo, res novas molendi. Quibus parcere noluerunt, iis & oppida diruerunt, & omnis generis poenas, suppliciaque imposuerunt. Nam dirutis mœnibus, eos agro spoliarunt, depulerunt, atque dissiparunt, ut bellum amplius parare nulla ratione possent. Hoc fuit Patrum de Populo Latinorum iudicium, omnibus sapientibus principibus & obseruandum, & imitandum. Quod si idem Florentini nostri fecissent, cum anno salutis M D II. Aretium cum tota Cianensi valle rebellasset: imperium suum confirmassent, & Rempublicam vehementer auxissent. Adiecissent enim Florentino agrum illam, qui vnus deesse videtur,

ad victum sufficientem ciuibus suppeditandum. Sed illi mediam viam ingressi sunt, quæ in huiusmodi iudiciis, semper pernitiōsa esse solet. Urbem enim conseruarunt: primates loco mouerunt omnes, & antiquis dignitatum gradibus deiecerunt: aliquos in exilium expulerunt: nonnullos condemnarunt. Quod si qui tunc suaderent, dicerentque urbem esse euerendam, destruendamque: iis respondebatur, quod id non sine dedecore, Florentinæ urbis, fieri posset: quod eò spectare videretur, ac si Florentinorum potentia tanta non esset, quæ ad tutandam compescendamque Arethinam urbem sufficeret. Erat autem hæc ratio ex earum numero, quæ videntur veræ esse, sed non sunt. Nam eodem argumento probare possis, ne parricidam quidem supplicio afficiendum, quoniam eò spectare videatur, ac si princeps, aut Respub. quæ supplicium de illo sumit, non eum alio modo coercere queat. At cogitare oportebat eos, quide huiusmodi rebus ita iudicant: Cum omnes ac singuli ciuitatis alicuius ciues, tam grauius aduersus principem suum delinquant, tunc, vel vt exemplo aliis esse queant, atque ita frenentur, ne amplius nocere queant, vnicum remedium esse, vt

se, vt tota ciuitas euertatur. Idque tunc principi honestissimum esse, si ita punire nouerit eam, ne amplius nocere possit: non autem ut mille periculis illam conseruare conatus fuerit. Nam quicumque princeps, eos qui aduersus se tam vehementer peccant, non ita punire nouit, vt deinceps non possint amplius peccare: is stultus & ignorans esse meritò creditur. Ad idem id, quod iam docuimus comprobandum, pertinet & aliud Pop. Romani iudicium, quo de Priuernatib. pronuntiarunt. Ex quo non modo discere possumus, ad extrema in huiusmodi iudiciis spectare oportere, & subditos tam grauitè delinquentes, vel planè tollendos, vel beneficiis afficiendos esse: verum etiam quod magnitudo animi, & libertas orationis, coram viris sapientibus, in huiusmodi causis plurimum reis prodesse queat. Cum in Senatu de Priuernatib. castigandis deliberaretur, qui defecissèt, & per vim rursus sub Imperium redacti fuissent: & prout cuiusque ingenium erat, aliis atrocius, aliis mitius suadentibus: tum ex Legatis vnus interrogatus à quodam, qui tristioris sententiæ autor erat, quam pœnam meritos Priuernates censeret? Eam inquit, quam merètur qui

Liuius lib. 3.

se libertate dignos censent. Ad quod res-
 sponsum Consul, vt mitius ab eo extor-
 queret aliud. Quid si pœnam, inquit, re-
 mittimus vobis, qualem nos pacem vo-
 biscum habituros speremus? Si bonam
 dederitis, inquit, & fidam & perpetuam:
 si malam, hæc diuturnam. Tum verò, et-
 si quidam hæc aliter interpretarentur,
 melior senatus pars ad meliora respon-
 sa trahere, & dicere, viri, & liberi vocem
 auditam. An credi posset, vllum populū
 aut hominem, diutius, quam necesse sit,
 in ea, cuius eum pœniteat, conditione,
 mansurum? Ibi pacem esse fidam, vbi vo-
 luntarij pacari sint: neque eo loco, vbi
 seruitutem esse velint, fidem sperandam
 esse. In hanc sententiam cum & Consul,
 & principes sententiarum consulares, in-
 clinarent: eos demum, qui nihil præter
 quam de libertate cogitarent, dignos esse
 asserabant, qui Romani fierent. Itaque
 & in senatu causam obtinere, & ex au-
 toritate patrum, latum ad populum est,
 vt Priuernatibus ciuitas daretur. Vsque-
 adò scilicet egregiis, ac sapientibus viris
 placuit, liberrimum ingenii viri respon-
 sum: vt qui facile intelligerent, si aliter
 respondisset, non quod tam res ipsa erat
 fuisse dicturum: quam quod præsentis re-
 rum

rum statui, fortunæque sese accommo-
 dare voluisset. Id enim certè de homini-
 bus sentire oportet, qui aliter in huius-
 modi casibus, & dicere, & promittere so-
 lent, quàm vitæ illorum conditio, & con-
 suetudo ferat: qua re decepti, qui cum il-
 lis fœdera & amicitias contrahunt, per-
 sæpè multis motibus occasionem præ-
 bent. Quæ cum ita sint, id quod in prin-
 cipio huius disputationis proposuimus,
 ex utroque adducto iam exemplo con-
 firmamus: cum de præpotente aliqua ci-
 uitate, populo, aut principe statuendum
 est: non mediam viam ingredi oportere,
 sed ad extrema enitendum: & aut bene-
 ficis eos afficiendos, deuinciendosque
 esse, aut omninò opprimendos. Qui ali-
 ter statuat, errasse demum sese intelliget:
 perinde vt etiam Samnitibus accidit: qui
 ter ciues Romanos ad Turcas Candinas
 conclusos, ac propemodum vinctos, cū
 haberent: neque eos necarunt, neque be-
 neficiis affecerunt, quod tamen prudens
 ille senex faciendum suadebat: sed mille
 contumeliis affectos, armis spoliatos &
 sub iugum missos dimiserunt. Ex quo fa-
 ctum, vt paulò errorè suum agnouerint
 non sine magno detrimento, vt suo
 loco docebimus.

Arces, & loca munita, in genere considerata, plus nocere suis autoribus quàm prodesse.

CAP. XXIIII.

Mirum fortè cuiquam videatur, cum victi debellatiq̃ue Latij populi re- ties rebellarent : cur Pop. Romanus, ad eos in officio continendos, compescē- dosq̃ue, non arces aliquas, aut Priuerni aut in aliis eorum ciuitatibus, construxe- rint:secus enim certè fecerunt,quam Flo- rentini nostri faciendum putent, qui exi- stimant Pisas, cæterasq̃ue ciuitates, arci- bus compescendas esse. Equidem si Pop. Romanus, nostris hominibus similis fuisset,perinde fecisset,vt nostri.Sed quia in eo alia virtus, alia potentia, & aliud de rebus iudicium inerat, idcirco aliter faciendū putauit:nec libera existente Re- pub. vnquam vel ad vrbes compescen- das, vel ad prouincias defendendas, ar- ces aliquas extruxit : ex iis tamen quas conditas ab aliis occupauit, aliquas con- seruauit. Quæ cum ita sint, ac longè ali- ter sentire videantur nostri tēporis prin- cipes: idcirco non ab re facturum putauit, si quærerem hoc loco, vtilēsne, an inuti- les sint autoribus suis, tantæ moles? Cu- ius disputationis hoc principium esto, quod

quod arces extrui soleant, vel ad arcendos hostes, vel ad subditos compescendos, & in officio continendos. Ego verò pronuntio, ad priorem usum eas necessarias non esse, ad posteriorem inutiles, & noxias existere. Ad compescendos subditos noxias arces existimo, quoniã rebellionis periculum, quod metuitur: oriri soleat ex odio subditorum aduersus dominos concepto: odere autem principes, dominosque suos subditi, propter acceptas iniurias: principes iniuriis afficere solent subditos, eosque malè tractare tunc maximè, cum se illis pro arbitrio dominari, eos domare, ac compescere pro animi libidine posse sperant. Id verò tunc potissimum cogitant sperantque, cū in medio illorum ingenti mole extractas habuerint arces munitissimas: quod aduersus eas neminem quicquam ausurum credant. Quæ cum ita sint, non inutiles modo sunt arces huiusmodi, ad continendos in officio subditos, sed etiam noxiæ: cum iis, plus quam conueniat, confidentes principes, subditos malè tractandi plestendi que occasionem arripiant, eo que odiū illorum aduersus sese conciant: ex quo rebelliones cædes, & infinita mala dependent. Sed neque, cum bel-

Ia ingruunt, tantam vim habent arces,
 quantam illius attribuere homines so-
 lent. Duo enim solū sunt modi, subditos
 per vim in officio continendi, compescē-
 diq; Alter vt in promptu habeas exerci-
 tum egregiū, vt P. Roman^o habebat, quo
 motos liceat componere fluctus. Alter vt
 rebelles planè deleas extirpesq;, ne am-
 plius dehincere, aut arma aduersus te cape-
 re queant. Nam si bona illorum diripias:
 spoliatis arma supersunt. Si arma quoq;
 ademeris: furor arma ministrat. Si ducib.
 interemptis, ceteris vitę vsum concedas:
 renascentur subinde alij duces, veluti Hy-
 drae Lerneae capita. Si arces habueris: te-
 pore pacis audaciorē, iniquiorēque
 te erga subditos efficiet: bello adueniē-
 te, cum ab hostibus, tum subditis tuis op-
 pugnabuntur: nec fieri poterit, vt vtriusq;
 resistas. Quod si vnquam inutiles fuere
 arces ad compescendos subditos: nostra
 profecto aetate non inutiles tantum, sed
 etiam perniciosae sunt: propter bellicarū
 machinarum vsum, quarū imperum ne-
 que arces, neque vlla loca exigua sustine-
 re possunt: quod ad illas sustinendas sub-
 inde retrocedere oporteat, & ruinas mu-
 rorum ab iis factas, nouis fossis intrinse-
 cus aggeribusque compensare. Hæc cum
 ita

se habeant, expende porrò, num per huiusmodi arces compescendus sit populus, qui iam ante ditionis tuæ fueris, an qui nuper imperio tuo sit adiectus? Certè enim si principatum à maioribus acceptum possideas: arces, ad subditos in officio continendos, non proderunt: propter causas iam ante explicatas: cum audaciorum & te & posteros tuos efficiant, ad inferendos populo iniurias: ac proinde exponat te illorum odio: nec possint te postmodum defendere: propter hæc ergo causas, & ne vel ipse, vel eius hæredes, occasionem habeant, tyrānidem exercendi, sed populi benevolentiam sibi conciliare conentur, sapiens princeps arces nunquam extruere debet. Quod si Franciscus Sfortia, qui vir sapiens fuisse existimatur, occupato Imperio Mediolanensi, tamen arcem condidit: non propterea in ea re sapienter fecit: quod illa arx posteris eius pernitiōsa fuerit. Ea enim se tutos esse posse sperantes, ciues variis iniuriis affecerunt: ex qua re, tantum sibi odium confluxit, ut primo hostis aduentu, principatum amiserint. Quamobrem belli tempore, illos ab impetu hostium defendere non potuit: pacis tempore illos insolentes

iniquosq; fecit, & odio populi exposuit.
 Quod si illa arce caruissent, & nihilomi-
 nus insolentia illa vsi essent erga subdi-
 tos: longè prius experiri potuissent quo-
 rundam ciuium, iniuria affectorum, ma-
 levolentiam, quàm omnium odium in se
 conciliaissent: atque ita cognito errore,
 meliores fieri potuissent, & subditorum
 animos reconciliare. Quod si conciliarios
 sibi subditorum animos habuissent: lon-
 gè melius Gallorum impetum, absque il-
 ce sustinuissent: quam infensis ciuium a-
 nimis, ea ad propellendum hostem iuuari
 potuerint. His accedit quod arces facili-
 tè amittantur, vel fraude eorum, qui illis
 præficiuntur, vel hostium vi, vel fame, &
 longa obsidione. Quod si amissam quam-
 piam urbem, arcis ope, quæ sola in fide
 permanserit, recuperare velis: exercitum
 nihilominus opus habes, perinde, ac si
 arcem non haberes, & quidem tanto ma-
 iori. quanto verisimilius est, ciues magis
 infensos tibi esse ob iniurias ex arce acce-
 ptas, quàm fuissent futuri, si arce caruisses.
 Experiētia ipsa docuit, Mediolanensem
 arcem, neque Sfortianis, neque Gallis,
 tempore belli, quicquam profuisse: pacis
 tempore vehementer nocuisse: quod v-
 trique tanti operis moli confidētes, non
 cogi-

cogitarint de humaniori aliqua ratione
 conseruandi illius principatus. Guido
 Vbaldus certè, Fœderici Urbini ducis fi-
 lius, rei militaris peritissimus: postquam
 imperio pulsus fuisset, à Cæsare Borgia,
 Alexandri VI. filio idemq; postmodum
 ex casu quodam recuperasset omnes ar-
 ces atque propugnacula imperij sui de-
 molitus est. Nam quia beneuolos subdi-
 tos habebat, ad eos compescendos iis o-
 pus non habebat: aduersus hostes, illas
 sine exercitu defendere se non posse vi-
 debat. Iulius Pontifex pulsus Bononia
 Bentiuolis, arcem ibi cōdidit: cuius præ-
 fectus cum partim Pontificis iussu, par-
 tim propria malitia, à nullis iniuriis ab-
 stineret: Bononiensem populum vsque
 adeò irritauit, vt rebellaret, & arcem quo-
 que illi ademerit. Nicolaus Castellanus,
 Vitelliorum pater, in patriam, qua pulsus
 à Pontificibus fuerat, reuersus: binas ar-
 ces, quas Sixtus IIII. Pont. ibi extraxis-
 set, demolitus est: quod existimaret po-
 puli beneuolentiam fore sibi munitissi-
 mam arcem, ad principatum conseruan-
 dam. Id verò & recentissimum, & euidē-
 tissimum exemplum est ad demonstnan-
 dum, inutilem esse arcium structuram,
 ruinam earundem vtilem: quod Genuæ

accidit, ante paucos annos. Nouimus enim postquã ea vrbs, an. salutis M D VI. à Ludouico Galliaë rege defecisset: isque cum magno exercitu ad eam recuperandam in Italiam venisset: recuperata vrbe, condidisse Regem ingentis molis arcem, quantam nullam eo tempore fuisse constat. Nam & loci natura, & arte inexpugnabilis videbatur: Godefrè promontorio super mare eminenti, infidebat, vt illic portus vniuersus, telis feriri posset, & magna etiam vrbis pars. Nihilominus tamen, cū deinde anno Domini M D XII. Galli omnes Italia pellerentur, Genua quoque arx nihil formidans, ad Octavianum Fregosium defecit, qui illam obsidione cingens, sedecim mensium spacio, fame coactam, ad editionem compulit. Postquam eam Fregosius occupasset, omnium consiliis, qui suadebant, vt illã tanquam refugium quoddam conseruaret, contemptis, funditus diruendam curauit: existimauitque populi benevolentiam, virtutemque suam, melius fore fundamentum imperij eius, quo etiamnum potitur, quam vllas arces, aut propugnacula. Neque verò spe sua frustratus est. Nam cum ante Genuenses, mille peditibus adiuti, sæpè ad alios, atque alios principes

cipes defecerint: à Fregosio vt rebellaret, ne à decē millibus cogi potuerūt. Quamobrem manifestè licet hinc cernere, Arcis illius destructionem, Fregosio nil nouisse: structuram, Galliaë Regem defendere nequiuisse. Cum exercitu enim, antequam arx conderetur, amissam urbem facile recuperauit: postquã arcẽ condidisset, eamque firmo præsidio muniuisset, urbem tamen absque exercitu, solius arcis auxilio, recuperare nõ potuit: ex quo sequit̃, sumptuosam illius arcis structuram, Regi fuisse magna cum infamia amissam, & à Fregosio eandem singulari virtute occupatam demolitamque. Eadem ratio est earum arcium quoque, quæ condere solent Republicæ in urbibus nuper occupatis, ad ciues illos in officio continendos. Id enim si ex adducto iam Genuensium exemplo, minus sit manifestum, ex Florentinorum Pisano- rumque arce notius euadet. Nam cum Pisas toties rebellantes Florētini vidissent: existimarunt extracta arce se illas compescere posse: parũ animaduertētes, eam urbem quæ libera esse consueuisset, & Florentinorũ nomini semper infesta fuis- sisset, non posse alia ratione in officio-

contineri, quam si Romanorum more, eam
 aut in societatem suam recepissent, aut
 plane destruxissent. At quid arces illis
 profuerint ad institutum finem, ex Caro-
 li Galliae Regis aduentu apparuit: cui sta-
 tia traditae sunt, siue praefectorum perfidi-
 dia, siue maioris mali metu. Si illas Flo-
 rentini prius non condidissent, neque il-
 lis tantum tribuissent, ut per illas con-
 seruari urbem posse putarent: de alio vri-
 que modo cogitassent, quo urbis impe-
 rio non tam facile a Rege spoliari potuis-
 sent. Ex quibus omnibus colligimus, ar-
 ces, ad continendum in officio patrum
 imperium, perniciosas esse: ad compes-
 cendas vrbes, nuper bello comparatas,
 inutiles. Sufficere autem debet nobis P.
 Romani autoritas, qui si vellet vrbes ali-
 quas per vim compescere, atque frenare
 nil noui in illis extruebat, sed & mœnia
 illorum, & caetera propugnacula dirue-
 bat. Quod si quis nobis obiiciat, aut olim
 Tarentum: aut aetate nostra Brixiam, ar-
 cis opera recuperatam, postquam incolae
 defecissent. Respondeo ad recuperandum
 Tarentum arcem nequaquam suffecisse:
 quod ad id occupandum Q. Fabius con-
 sul cum maximo exercitu missus fuerit:
 cum quo proculdubio id expugnare po-
 tuisset.

misset. Et si nullam arcem illic habuissent.
 Quid igitur arx Pop. Romano profuit, si
 nihilominus exercitu consulari opus fuit,
 ad urbem recuperandam? Capuam nullam
 habebant arcem Romani, eandem tamen
 urbem exercitus virtute recuperavit. In
 Brixienfis urbis rebellionem, novum ac ra-
 rum quiddam accidit. Nam raro accidere
 solet, ut deficiente urbe, qui in arce sunt,
 ac in fide permanent, vicinum habeant
 exercitum: cuius opem implorare queant.
 Deficientibus Brixianis, erat Foisseus
 princeps Bononiæ cum exercitu regio:
 eaque re per celeres nuntios cognita, sta-
 tim se itineri accinxit: ac tertio die eo
 perveniens, arcis auxilio urbem recupe-
 ravit. Ergo neque Brixia per solam arcem
 recuperare potuit, sed regio exercitu o-
 pus habuit: nec si ea sola recuperari po-
 tuisset: posset hoc unum exemplum,
 tot veterum contraria exempla infringere,
 cum sciamus, vel ætate nostra, prope-
 modum infinitas arces captas, amissas,
 rursusque occupatas, non maiori difficul-
 tate aut fortunæ varietate, quam alia que-
 libet loca, & occupantur, & amittuntur:
 idque factum esse novimus per Galliam
 Cisalpinam, Aemiliam, regnum Neapo-
 litanum, uniuersamque Italiam. Illæ arcēs

autem, quæ ad propulsandos externos hostes extruuntur, & ad populi Imperiique tui defensionem: ne illæ quidem sunt necessariae: etsi viris fortibus ac strenuis milibus abundes, non modo necessariae non sunt, sed prorsus inutiles. Nam sine exercitu nil prosunt: egregius exercitus absque arcibus te defendere potest. Id experientia ipsa satis intellexerunt, quicumque vel in politicis, vel bellicis artibus excelluerunt, veluti Romani, Spartaniq; fuerunt: quorum illi nullas arces nunquam edificarunt: hi ne mœnia quidem circa vrbes ab sese occupatas, habere volebant: solam militum virtutem, propugnacula esse credebant. Quo factum, vt Spartanus quidam interrogatus, num Atheniensis vrbs pulchris mœnibus instructa videretur? respondit, perinde ac si à mulieribus habitaretur? Ei ergo principi, qui bonum habet exercitum, prodesse queant solummodo arces aliquæ in finibus imperij, locis præsertim maritimis positæ, ad sustinēdos hostes per dies aliquot, donec exercitus instruantur: sed neque hæc quidem ei necessariae existunt. Si careat forti exercitu, arces in finibus imperij aut nil prosunt, aut etiam nocent. Nam facile amittuntur: & vbi hostis illos oc-

los occupauerit, aduersus te iis uterur.
 Quod si quas tam fortes munitasque ar-
 ces esse concedas, ut occupari nequeant:
 pergat tamen nihilominus hostis, hisce
 post se relictis: quod potentissimi exerci-
 tus, hostium fines inuadant excurrant-
 que, nulla habita ratione vel urbium, vel
 arcium munitissimarum, quas à tergo
 relinquunt. Et constat hoc ita se habe-
 re, cum veteribus tum nouis exemplis:
 Franciscus Maria ante paucos annos ur-
 binum inuasit, nec quicquam curauit,
 quod post se decem urbes, omnes sibi in-
 festas reliquisset. Quicumque ergo prin-
 ceptum potentem exercitum habet, facile
 carere potest arcibus: qui eo caret, non
 debet arces extruere, sed urbem in qua
 habitat, quam maximè potest commu-
 nire, & ciues armis instruere: ut aduen-
 tantium hostium impetum aliquandiu
 saltem possit sustinere, donec vel cum eo
 paciscatur, vel exteros in auxilium ad-
 uocare queat. Quæcunque præterea æ-
 dificantur arces, ac propugnacula, pa-
 cis tempore nimis sumptibus aggrauant
 cum principes, tum subditos: tempore belli
 nihil profunt. Ut igitur cæteris in rebus, sum-
 ma prudentia Senatus P. R. omnia admi-
 nistrabat, ita hic quoque sapienter fecit, &

396 DISPUTATIONVM NIC.
victos debellatosque Latinos, ac Priuer-
uernates, non arcibus quibusdam com-
pescendos existimauit, sed alia commo-
diori, ac virtuti magis consentanea ratio-
ne, in officio continendos.

*Vrbem intestinis dissidiis laborantem inuadere,
atque occupare velle dubium esse ac pe-
riculosum consilium.*

C A P. X X V.

CVM intestinis dissidiis Respubl. la-
boraret, ob patrum cum plebe con-
tentiones: Veientes caeterique Hetrusci
oblatam sibi occasionem putabant, op-
primendi populi Romani, collectisque
quam maximas poterant Copiis, agros
Romanorum excursionibus vastabant.
Senatus itaque multis iniuriis, oppro-
briisque lacepsitus, cum plebe in gratiam
rediit, in itaque concordia, aduersus Ve-
ientes Cn. Manlium & M. Fabium impe-
ratores delegit: qui postquam ad eos cum
exercitu appulissent, praelio comisso il-
los vicerunt, fregeruntque. Quo loco de-
cet obseruare, quam procliuus esse solea-
mus ad errandum, in rerum magnarum
consultationibus, arripiendisque occa-
sionibus, atque consiliis. Existimabant
Veien.

Veientes, si Pop. Romanum, intestinis dis-
 sidiis laborantem, inuaderent, posse eum
 vinci, atque deleri: sed hoc ipso consilio,
 eius discordias sustulerunt, & infensos
 ciuium animos reconciliarunt. Neque id
 immeritò sanè, quod otium plerunque
 discordiis ciuilibus occasionem præbe-
 re solet: belli metus, concordēs ciuium
 animos efficiat. Quod si prudentiores
 fuissent Veientes, à bello abstinuissent, &
 Rempub. discordiis ciuilibus laborantē,
 non armis, sed aliis artibus opprimere
 potuissent. Modus autem qui in huius-
 modi casibus seruari solet, talis est, vt te
 velut arbitrum interponas ad concilian-
 das discordias, & vtrique parti fauere te
 simules, donec ad arma perueniant. Cum
 ad arma ventum fuerit, parti, quæ debi-
 lior videtur, lenta quædam auxilia sup-
 peditare, & ne discedât ab armis, sed ma-
 gis magisque sese mutuò conficiant, au-
 xiliorum spe subinde fouere, magna au-
 xilia neutri parti suppeditare, ne fortè do-
 lum subesse animaduertant. Hæc res dili-
 genter tractata, ad propositum finē pro-
 fectò te facile deducet. Nam fessæ tandē
 partes, arbitrio ac voluntati tuæ sese cō-
 mitterent. Hisce artibus rediit in Florenti-
 norum nostrorum potestatem ciuitas Pi-

stola, de qua ante quoque fecimus mentionem. Nam cum intestinis dissidiis laboraret, vt Florentini modo huic, modò illi parti fauere viderentur, neutri tamen molestiam crearent: eò deduxerunt, exiguo temporis spacio, ciues illius, vt per tæsi tot discordiarum, molestiarumque, sponte sese, ambæ partes, in Florentinorum potestatem, traderent. Senensium ciuitas, nunquam Reipub. formam mutauit, ob intestina dissidia, nisi tunc, cum lenta auxiliorum spe, partes à Florentinis souebantur: si quando firma auxilia in promptu esse cernebant: mox inita cõcordia urbem muniebant. Vnum adhuc adiucium & quidem euidentissimum exemplum Philippus Vicecomes Mediolani dux, Florentinorum Rempub. intestinis dissidiis laborantem sæpe bello petiit, sperabatque iisdem hisce discordiis ciuium, posse eam à se opprimi: sed nunquam illi res ex animi sententia successit: qua de causa, cum sæpe cum amicis cõquereretur: dicere solebat, se ineptiis Florentinorum adductum eò, vt viginti centena millia aureorum nummum frustra expèderit. Quæ cum ita sint, sic existimare debemus, vt quemadmodum Veientes, Hetruscosque falsos esse videmus, eò quod

quod Romanorum Rempub. ab sese opprimi posse putabant, ob intestina civiū dissidia: ita cæteris euenire prænunciamus, qui simili de causa opprimi, aut Rempub. aut populū quempiā, posse sperant.

Qui contemnit ac parui facit alios, in eorum odium incurrit, nec utilitatis quicquam ex hoc contemptu consequitur.

CAP. XXVI.

Summæ prudentiæ officium æstimo, si à minis iniuriisq̄ue abstinere queas, præsertim iis, quæ verbis contumeliosis fiunt. Neutrum enim horū, debiliore hostem tuum efficere potest: cum tamen minæ eundem cautum magis, contumeliæ infensum, ferocemq̄; reddant, ac vindictę cupidissimū. Id ita se habere, vel exëplo Veientium constat, de quibus superiori capite disputauimus. Nam cū non solum inferendo bellum, facerent iniuriam: sed contumelias etiam ac probra insuper ingererent: ita Romanum militem inflammant, vt qui pugnā prius detrectaret: cōtumeliis lacepsitus, nolentibus ducibus dimicare voluerit. Est autē hoc, vel imprimis obseruādum, sapienti Imperatori, ne vel ipse, vel sui, opprobria in hostē inge-

Linius lib. 27

rant, aut eum contemnant: quod hac ratione eum non lædant, sed ad vindicandum inflamment. Videntur enim contumeliæ tela esse quæ autores suos maxime feriant. Memorabile est huius rei exemplum, quod in Asia accidit, cum Mida, à Gabade Persa oppugnaretur. Postquàm enim diu urbem obsedisset, nec quicquid præstitisset, decreuerat ab obsidione discedere: sed cum illinc cum exercitu iam castra moturus esset: & Oppidani id cognouissent: omnis generis contumelias, & opprobria in eum ingerebant. Ob quàm causam, Gabades irritatus, consilium mutauit, & urbem grauius, quam vnquam obsidens, eam paulò post expugnauit & militibus in prædam concessit. Idem plañe Veientibus accidit, qui cum arma Populorum Romano inferrent: simul etiam ei exprobrabant ciuiles discordias: & vsque ad vallum portasque castrorum accedentes, probra ingerebant. Hisce verò quid aliud effecere, quam quod militum animos, prius aduersus patricios inflammatos, aduersus sese concitauerunt? Vsq; adeò scilicet, vt qui prius, neque patribus, neque consulibus successum vellent: in eorum perniciem postea iurarint atq; propugnauerint? Neq; in Repub. igitur neque in

que in bello, ferre debent prudentes moderatores, huiusmodi contumelias, siue in hostes, siue in ciues iactentur. In hostes enim coniectæ, pariunt ea quæ diximus incommoda: in ciues adhuc sunt deteriores, quod non detur talis vindictæ ratio inter illos, vt aduersus hostes datur. Id obseruari solitum à Pop. Romano nouimus. Nam cum Legionés illæ, quæ Capuæ in hybernis relictæ aduersus Rempub. coniurassent, à Valerio Coruino placarentur: cautum fuit, inter cætera, etiam hoc: ne cuiquam eorum istud vnquam opprobrio obliici posset. Tiberius Gracchus seruorum, quos Respub. ob accensas ab Annibale clades, armare cogebatur, dux electus: statim interdixit cæteris militibus sub magna poena, ne quisquam iis seruitutem exprobraret: vsque ad eò in id incubuere semper Romani, ne cuiquam contumeliæ, & conuicia obicerentur, quod nihil sit, quo hominum animi tantopere offendantur, siue ioco, siue serio obiiiciantur. Nam vt ille inquit. Facetiæ asperæ, quando minimum ex vero traxerunt, acrem sui memoriam relinquunt.

Linium lib. 7.

402 DISPUTATIONVM NIE:
Prudentes Imperatores, & Rerumpub. moderato-
res, contenti debent esse victoria, non seuien-
do in victos, illius fructum perdere.

CAP. XXXVII.

Contumeliæ in hostem ingeri solent
ab iis, qui insolentes sunt, ob falsam
victoriæ spem, quæ tantopere solet ho-
mines inflare, ut non dictis modò, sed re-
bus ipsis quoque sæpe vehementer de-
linquant: vsque adeò, ut propter incertâ
spem boni, præsentis boni certam occa-
sionem negligant, magno cum detrimen-
to. Hac autem in re, cum sæpenumero
peccetur ab hominibus: exemplis cum
antiquis tum recentibus explicandû ex-
istimaui, quantum intersit Reipub. ut re-
rum benè gestarum, gerendarumque oc-
casiones non negligantur. Annibal, post
Cannensem pugnam, Magonem fratrem
Carthaginensem miserat, ut res ab sese in Ita-
lia gestas Senatui nuntiaret, peteretque ut
supplementum copiarum, quæ essent in
eo prælio imminutæ, mitteretur, cum pe-
cunia frumentoque in stipendium militib.
tam benè de nomine Punico meritis. Cû
igitur in Senatu disputaretur de eo, quod
factu opus esset. Hanno vir senex, gra-
uis, ac prudens omnib. modis suadebat,
ut Car-

Livius lib. 23.

ut Carthaginenses huius victoriæ occa-
 sione vterentur, ad pacē cum Romanis,
 æquioribus conditionibus, faciendā: ne
 si fortuna postmodum variaret, iniquio-
 rib. eā petere cogerētur. Sufficere. n. debe-
 re: Carthaginensibus, si hac tanta victoria
 ostenderint P. Romano, talia esse Punica
 arma, quæ ei resistere atq; eum oppugna-
 re possint: contentos tali victoria esse o-
 portere: neq; maioris alicui⁹ incerta spe,
 hanc in periculum adducēdam esse. Hoc
 cōsiliū Carthaginensib. nō placuit: sed
 postmodū cum variante fortuna, ipsi à P.
 Romano victi, ac tributarij facti essent,
 errorem suum facilè agnouerūt. Simile
 accidit Tyriis, quorum vrbs olim opulen-
 tissima, ac celeberrima erat, in mari ipso
 sita, perinde vt nostra ætate ciuitas Vene-
 torū. Nam cum Alexandri res gestas in-
 telligerēt, & vniuersum Orientē ab illo
 occupatū scirent: legatos ad illū miserūt,
 vt pacē ab illo postularēt, certis conditi-
 onibus: inter quas illa quoq; erat, ne vel
 ipsum Alexandrū, vel eius militē, in urbē
 recipere cogerentur. Eas cōditiones cum
 Alexander repudiasset, & ægrè ferret si-
 bi à Tyriis portas claudī, quas vniuersus
 propè orbis aperuisset: Tyrum obsedit.
 Sed cum vrbs munitissima esset, & com-

meatu instructa, vt longam obsidionem
 facere posset: decreuit Alexander quarto
 obsidionis mense, cum iis pacisci, & con-
 ditiones primum sibi oblatas acceptare:
 quod cerneret plus temporis in vnius vr-
 bis expugnatione insumendum, quam
 ad gloriam sui nominis illustrandam, ex
 usu esse videretur. Sed Tyrij inani spe
 victoriæ decepti, non modò pacta acce-
 ptare amplius noluerunt quæ ipsi primò
 Alexandro obrulissent: sed contra ius gen-
 tium, legatos qui de pace agerent, neca-
 runt. Ob quam rem indignatus Alexan-
 der, urbem maioribus virib. obsedit, ex-
 pugnavit, ac funditus deleuit. Cælis o-
 mnibus qui in ea essent. Anno Serrato-
 ris nostri M D XII. ingressus est Floren-
 tinorum agrum, Hispanorum quidam ex-
 ercitus, à quibusdam Florentinis condu-
 ctus, ad Medicos restituendos & mul-
 tandos pecunia ciues. Cum autem iidem
 Florentini, à quibus conductus erat, pro-
 misissent, se mox arma capturos in vrbe,
 postquam eum in propinquo esse cogno-
 uissent: nec tamen id ab illis præstaretur:
 decreuit hic exercitus cum Florentinis
 pacisci. Sed ij superbia quadam inflati,
 conditiones propositas acceptare nolue-
 runt: ex quo factum, vt Hispani magis in-
 stantes,

stantes, Pratum occuparint, & deinde interitum totius Reipub. accelerarint. Quæ cum ita sint, nulla in re grauius peccant principes, quam si renuant omnes pacis conditiones, tunc, cum bello peruntur ab aliquo longè potèntiori, quàm ipsi sint: præsertim si deferantur ab aduersario. Nunquam enim tam iniquæ conditiones deferuntur, quin aliquid boni habeant, & in quo, tum vicisse videri queas. Tyriis sufficere debebat, quod Alexandrum, tantum Imperatorem eò adduxissent, vt conditiones prius spretas admitteret: in eoque armis se multum præstitisse, ac vicisse. Florentinos quoque contentes esse oportuit, quod Hispanicum exercitum compulissent, vt de iis quæ sibi proposuerat, remittere quædam cogeretur. Cupiebat ille & Reipub. formam mutare, & ab amicitia Gallorum urbem abstrahere, & pecunia multare: quod si, in iis pactis, primum sibi reseruate ac defendere potuissent, in reliquis duobus aliquid concessissent: honesta pactione & vrbi & exercitui prospectum fuisset. His Populum Florentinum contentum esse oportuit, nec incerta maioris victoriæ spe, omnes suas vires in summum discrimen adducere: quod id nullus sapiens fa-

406 DISPUTATIONVM NIG.
ciat, nisi urgente summa necessitate. Longè prudentius certè Annibal, cum ex Italia Carthaginem vocaretur, egit. Nam etsi sedecim annis fœliciss. bellum in Italia gessisset, multis victoriis potitus fuisset: talem etiam exercitum secum haberet, qui integris viribus, & præstanti milite constaret: tamen cum videret fractos Syphacis, atque Asdrubalis exercitus, Numidiæ regnū amissum: Carthagines mœnibus propemodum clausas, & exercitū suum, vnicum esse patriæ, extremumque refugium: existimavit prius de pace, cum Scipione sibi agendum, quam extremū illud refugium fortunæ periculo cōmitteretur. Tunc demum enim, cum pacem impetrare non posset: ad extremum hoc remedium veniendum esse, ut si quæ fortuna aspiraret, vincere: vel saltem dimicando fortiter, occumbere liceret. Quod si igitur Annibal, tantus Imperator, antequam prælio decertaret, pacem talē expetiuit, qua Patriæ libertas amittebatur: quid faciendum esse existimamus iis, qui nec militari disciplina, nec experientia, nec viribus, Annibali æquales sunt? Sed hæc etsi omninò ita se habeant: homines tamen incerta, atque infinita quadam spe, decipi solent, & ad res speratas animum

num intendentes, ruinam ipsi suam moluntur.

Quantum intersit Reipub. ut iniurie puniantur, siue publicè siue priuatim illatae fuerint?

CAP. XXVIII.

Quibus causis magnopere indignentur homines, & ad vindictam accendantur: apparere potest ex iis, quæ P. Romano contigere, postquam tres Fabij, cõtra ius gentium, pugnassent aduersus Gallos. Nam cum Galli cum cæteris Hetruscis tum Clusinis maximè pararēt bellū: & hi auxilium à Romanis petiissent: legati tres M. Fabij Ambusti filij, missi sunt, qui Senatus populiq̃ue Romani nomine agerent cum Gallis, ne Clusinos Populi Romani socios, à quibus nullam iniuriam accepissent, oppugnarent. Legati postquam mandata, in consilio Gallorum edidissent: nec ij in ipsorum præsentia, à pugna abstinerent, ipsi quoq; arma capiunt, & cum Hetruscis coniuncti, Gallos fortissimè oppugnant: vsq; ad eò, vt eorum vnus, Gallorum ducem, ferociter in Hetruscorum signa incursantē, hasta occiderit. Sed cū legētem spolia occisi, Galli agnouissēt esse Legatū Romanū:

Linus lib. 5.

idque per vniuersam aciem innotuisset
receptui cecinere, odiumque, quod eò vs
que exercuissent aduersus Cluinos, vni-
uersum in Romanos conuerterunt. Id o-
dium deinde tanto magis creuit, quod
cum Legatos Galli Romam mitterent,
questum de iniuriis, postularuque, vt pro
iure Gentium violato, Fabij dederentur:
non modò id præstitum à Pop. Romano
non est: sed iidem Fabij, de quorum pot-
na agebatur, tribuni plebis, consulari po-
testate, in sequentem annum creati sunt.
Quo facto, haud secus, quam par erat, in-
fensi Galli, bellum aduersus Romanos
propalam susceperunt, & subito urbem
vniuersam, solo Capitolio excepto, oc-
cuparunt. Ex quo sequuta Reipub. ruina
est, ob vnicam illam causam, quod Sena-
tus, illatam Gallis, contra ius gentium,
iniuriam, ab legatis suis, non modo non
puniuisset: sed præmiis affecisset. Est igitur
vel imprimis obseruandum, in guber-
natione Reipub. ne iniuriæ inferantur,
vel publicè, vel priuatim, & si quæ illatæ
sunt, ne impunitæ relinquuntur. Nam &
priuatus homo, cui magna iniuria facta
est, eam vindicare conatur: nisi ab iis pu-
niatur à quibus puniri debet. Usque adeò
autem naturæ hominum insidet, hæc vin-
dictæ

dictæ cupiditas, vt conentur iniurias vindicare, vel cum patriæ ruina, si in liberâ Repub. viuant: si degât sub Imperio principis alicuius: etiam cum propriæ vitæ periculo idem tentant: Atque id ij maxime cordi habent, quocunque animi magnitudine quadam excellunt. Apparet id luculentissimè, vel ex Philippi Macedonum Regis exemplo. In cuius aula vivebat Pausanias, nobilis iuuenis, & formosissimus, cui per vim ab Attalo stuprum illatum erat, Philippus cum Pausaniam, sæpius de hac iniuria conquerentem, audiuisset: Attalum verò, non castigasset, sed summo loco semper haberet, ac tandem etiam, prouinciæ cuidam gubernandæ, præfecisset: in odium Pausaniæ incidit. Is enim, cum videret à Rege in honore haberi illum, qui ob tãtam iniuriam, pœnam meruisset, nec suas de vindicta iniuriæ preces, nunquam exaudiri potuisse: tandem in nuptiis filiæ Regiæ, quæ Alexandro Epiri regulo nupta erat, in templo, Philippum regem, coram sponso, & Alexandro Magno filio, interfecit. Hoc certè exemplum iniuriæ, priuatim illatæ, cum exemplo publico, Romanorum Legatorum coniunctum, omnes in vniuersum Magistratus monere debet,

410 DISPUTATIONVM N^o.
ne inultas relinquunt iniurias, quæ vel
publicè vel priuatim illatæ fuerunt: ne
qui iniuria affecti sunt, ipsi magno cum
Reipubl. periculo de vindicta cogitare
cogantur.

*Fortuna hominum animis tenebras offundit, ne
vim suam ingruentem refringant.*

CAP. XXIX.

SI rerum vicissitudinem contemple-
mur, comperiemus multa accidere
ex fato ita urgente, ut iis obuiam ire ne-
mo possit, quamuis in promptu remedia
fuerint. Et si Pop. Romano talia quædam
acciderunt, in quo omnis generis virtu-
tes enitebant, & religionis imprimis, ac
rei militaris studium vigeat: cui mirum
videri debet, si aliis Rebuspub. prouinci-
isq; etiam eueniant, in quibus nullæ harum
virtutum tantoperè elucent? Imprimis
igitur habenda ratio est earum rerum, quæ
fato ipso, seu astrorum influxu, euenire
videntur: & quibus ut resistamus, fortu-
na non permittit. Quarum exemplum lu-
culentius est id, quod Pop. Romanus, in
Clade Gallica accepit. Nam cum fati vr-
gentibus, tanta moles mali instaret: pri-
mam occasionem, ad illam acceleran-
dam

Liuius lib. 5.

dam dederunt tres Fabij, Legati, qui cum agere debuissent de pace, inter Clusinos & Gallos: contra ius gentium, pro Clusinis, aduersus Gallos, prælio decertarunt: atque ita Gallorum iram, aduersus Populum Romanum prouocarunt. Et quominus Gallis resisti posset, iisdem fatis prospectum iam erat: eò quod Furium Camillum tantum Imperatorem, ut solus his malis obuiam ire potuerit, Populus Romanus Ardeam, in exilium misisset. Adueniente iam Gallorum exercitu, ciuitas, quæ aduersus Fidenatem, & Venientem hostem, aliosque finitimos populos, vltima experiens auxilia, Dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato, atque inaudito hoste, bellum ciente, nihil extraordinarij imperij, aut auxiliij quæsiuit.

Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectum nihilo accuratiorem, quàm ad media bella, haberi solitus erat, famam belli extenuantes, habebant: denique cum in propinquo hostis esset, tumultuario exercitu raptim ducto, vix ei ad vndecimum lapidem occurrerunt, quo loco, Allia flumen Tyberinis aquis miscetur.

Eò cum peruenissent, Tribuni, non loco
 castris antè capto, non præmunito valo-
 lo, quo receptus esset, non deorum saltè,
 si non hominum memores, nec auspica-
 tò, nec litatò instruunt aciem, eamque in
 cornua diducunt, ne circumueniri mul-
 titudine hostium possent: sed interim dū
 eam diducunt, tantoperè extenuant, vt
 vix coherentem mediam aciem haberēt,
 & vt summatim rem comprehendamus,
 nec Imperatores, nec milites hīc quic-
 quam præstitere, quod ex dignitate Pop.
 Romani esset, aut eiusdem disciplinæ mi-
 litari consentaneum. Cum iam pugnan-
 dum esset, simul ac clamor auditus est, i-
 gnotum hostem prius penè quam vide-
 rent, non modo non tentato certamine,
 sed nec clamore reddito, integri intacti-
 q; fugerunt. Maxima pars Veios peruenit,
 vnde non modò, non præsidij quicquam
 sed neque nuntius cladis, Romā est mis-
 sus. Reliqui omnes Romam petierunt,
 & ne clausis quidem portis vrbis, rectà in
 arcem confugerunt, & cum neminem su-
 peresse amplius putarent, præter eos, qui
 Romam aufugerant, comploratis omni-
 bus, urbem lamentis compleuerunt. In
 defendenda arce tandem, cum res iam
 desperatæ essent, consilio vsi sunt aliquo.

Nam

Nam com meatum ex vrbe tantum, quantum arx petere posset, in Capitolium transtulerunt: iusseruntque eodem conscendere cum coniugibus, & liberis iuuentutem militarem, & senatus robur, ut ex loco munito Deos penates, hominesque, & Romanum nomen, defenderent. Cæteram multitudinem plebeiorum, senum, mulierum, ac puerorum, ne inopiam armatorum onerarent, partim in vrbe Gallicis in prædam reliquere, partim, ut in Vicinas vrbes aufugerent, permiserunt. Quod si quis igitur animo comprehendat, res à Pop. Romano prius tam præclare, longo annorum numero, gestas: iisque hæc conferat, quas aduersus Gallos gessere: tam diuersas esse comperiet, ut non ab vno eodemque, sed diuersis Populis, gestæ esse videantur. Usque adeo scilicet, occæcat fortuna animos hominum, ait Liuius cum vim suam ingruentem refringi non vult. Quo fit ut qui in perpetuis periculis versantur, minus vituperari debeant: & minus laudari qui continua felicitàte fruuntur: cum & illos & hos fata eò trahere videantur: neque consilium illorum, ad resistendum malis: neque horum virtus ad comparandam felicitàtem multum facere queat. Solent equidem fata suis v-

ti mediis. Nam ad res magnas patradas,
 non nisi viris egregiis vtuntur, qui obla-
 tas fortunæ occasiones arripere queant:
 & si quæ magna moles impendat ma-
 lorum, prius quam eueniant solet eos vi-
 ros, qui consilio iis obuiam ire possent,
 aut abolere, aut certè ita affligere, ne resi-
 stere vllò modo possint. Cum vrbi Romæ
 tanta Imperij magnitudo fatalis esset, op-
 primi, ac vehementissimè affligi eam o-
 portuit, vt deinceps cautior, prudentior-
 que fieret, ad tantam Imperij molem ac-
 quirendam: deleri tamen planè, non de-
 buit. Itaque vt omnia hæc ita succederet,
 Fara Camillum in exilium misere, non
 necauerunt. Urbè à Gallis permisere oc-
 cupari, non Capitolium: Vtque commo-
 dius occupari vrbs posset, effecere vt ma-
 ior exercitus pars, ex prælio non Romæ,
 sed Veios fugeret. Et vt omnia vno quali
 fasce comprehendam, effecerunt, vt ad
 auertendam à Repub. tantam malorum
 molem, nihil à Pop. Romano prudenter
 sapienterque fieret: ad defendendum Ca-
 pitolium & recuperandam urbem iam
 captam, omnia commodissimè instructa
 essent. Cum & Camillus Ardeæ exerci-
 tum haberet, & idem innocens omnis
 culpæ esset, rerum malè gestarum & pa-
 ti præ-

et præcipuè auri, pro vrbis redemptione: & alius insuper exercitus Veiiis Camillum expectaret, vt coniunctis viribus, maiorem imperũ in Gallos facere possent. Possemus huiusmodi fatalis fortunæ varietatis, recentia quoque exempla adducere: sed id, quod hoc loco proposuimus, à Pop. Romano, in Gallica Clade, acceptum, sapientibus viris sufficere potest. Hoc vnum pronuntiabo de fortunæ viribus, & fati necessitate, quod historias omnis generis percurrenti, faciliè apparebit, homines fati necessitatem euitare non posse: sed faciliorem euentum iis, quæ ab eo impendent, efficere, eumque promouere: adeoq; parcarum telas texere, non retexere, aut rumpere. Quod etsi ita se habeat, non decet tamen, vt animũ abiiciamus, nosque planè committamus fato, sed, quacunque fortuna aspirante, benè speremus, diligenter prudenterque rebus nostris prouideamus: quod fatorũ viæ, & rationes producendorum effectuum, obscuriores sint, quàm vt à nobis intelligi queant.

*Respub. ac principes potentes, amicitias non auro,
sed viribus, atque virtute comparant.*

CAP. XXX.

Capitolinus exercitus stationibus,
vigiliisque fessus, superatis omnibus
malis, vnam famem superare nō poterat:
diem de die prospectans, ecquod auxiliū
à Dictatore appareret: postremò spe quocumque
iam, non solum cibo, deficiente, vel
dedi se, vel redimi, quacunque ratione,
iussit. Colloquio transacta res, & mille
pondo auri, præterquam pro obsessorum redem-
ptione, constitutum est. Sed dii; &
homines prohibuere, redemptos viuere
Romanos. Nam antequam infanda mer-
ces perficeretur, propter altercationem,
nondum omni auro appenso, quod Gal-
li iniqua pōdera attulissent: Dictator Cam-
illus interuenit, aurum auferri è medio
iubet, armisque Gallos ex vrbe cedere
coegit. Quæ res non in hoc tantum casu,
sed vniuersa Romana historia memora-
bilis est: nunquam cernes eam Rempub.
aut pacem ab hostibus, aut agrum, urbemque
aliquam pecunia, comparasse: omnia ar-
mis atque virtute parabant: idque huic
Reipub. peculiare fuit, præterquam vlli
alij, aut Reipub. aut Regno contingere
potuerat.

potuerit. Euidens autem argumentum est de Imperij tui potentia, si obserues, qua ratione cum vicinis viuas, quam pacem habeas? Nam si talem te præstiteris, vt vicini à te argento pacem redimant, firmum esse Imperium tuum oportet: sin è contrà ipse aliorum amicitiam argento comparare cogaris: imbellem te esse certum indicium est: præsertim si non modo magnorum principum, verum etiam paruum amicitiam, ea ratione ambias. Historiam Pop. Romani si diligenter intuearis: deprehèdes Massilienses, Rhodios, Heduos, Hieronem Syracusarum Regè, Eumenem, Malsinissam, & alios Reges vicinos Romanorum, vt amicitiam eorùm retinerent, auxilio semper in bellis iis attulisse: nec quicquam pro ea re petiisse, quàm vt in eorum clientela conseruarentur. Contrario modo eueniunt omnia, vbi Respub. aut princeps imbellis fuerit: cui rei satis argumento esse potest nostra Florentia, quæ superioribus temporibus, etiam tunc, cum eius opes maximè celebres essent, omnibus propè Aemiliæ Flaminiaëque Regulis annua stipendia solvebat: ac præterea etiam Perusinae ac Castellanae Reipub. ciuibus. Quod si belliosa fuisset nostra vrbs, & militari virtu-

te excellens: contrario modo accidissent hæc omnia. Omnes enim vicini eius amicitiam argēto comparare conati fuissent: nec quicquam prætermisissent eorū, quibus benevolentiam eius demereri potuissent. Idem hoc vitium, & eadem ad res bellicas inertia, non in vrbe nostra tantum, sed in Venetis etiam, & Gallorum rege apparet. Nam hic, cum tantum Regnū possideat: tamen tributarius est Heluetiorum & Angliæ Regis: ob eam nimis causam, quod subditos imbelles, & ad militarem disciplinam nequaquā rectè institutos habeat, videturq; & hic rex & cæteri, qui eum imitantur, præferre tributa, & magnas exactiones à subditis extortas, quibus fucatam tantummodo pacem, quietemque à vicinis redimant, quam militarem disciplinam, qua veram quietem, ac pacem iustam in perpetuum impetrare possent. Longum esset enumerare, quoties Galliæ rex, Veneti, & Florentini, pacem ab hostibus pecunia redemerint: quoties id perpepsi sint, quod Populus Romanus si semel tantum subire coactus fuisset, magnæ ignominiaæ futurum sibi putasset. Longum esset etiam recensere, quot oppida, cum Florentini, tum Veneti, pecunia

nia emerint. Sed iidem postea viderunt, quàm ineptè à se factum sit: cum cerne-
rent, quæ auro comparata essent, ferro cõ-
seruari non posse. Pop. Romanus, quan-
diu liber fuit, semper huiusmodi magni-
tudinem animi declaravit, postquam sub
Imperium Cæsarium reductus fuit, & Cæ-
sares deteriores esse inciperent, mallent-
que in vmbra domi latere, quàm militan-
do, solis ardorem, cæteraque in commo-
da ferre: cæpit ipse quoque pecunia pa-
cõm, quandoque à Parthis, quandoque
à Germanis, aliisque populis redimere:
atque hoc fuit labascentis Imperij Ro-
mani initium. Accidunt autem hæc om-
nia huiusmodi hominibus propterea,
quod subditos habere velint, nimium di-
cto obedientes: & proinde inermes eos
esse volunt, nec vlla militari disciplina
rectè institutos. Atq; hinc fit, vt, cū arcere
hostes nequeât à finib. Imperij aliter, tri-
burũ vicinis Regulis, populisque pendere
cogatur: quod cū à subditis subinde ex-
torqueât, eosq; magis magisque extenuet,
atq; imbelles reddat: minimũ roboris in
cetro imperij sui conseruant. Itaq; hostes
in finib. imperij aliquãdiu sustinet: post-
quã fines ingressi fuerint, neutiquã resi-
stere possunt. Sed sinistrè fiũt hæc omnia.

Quemadmodum enim natura in animaa
 libus partes principales maximè muni-
 uit, non extremitates ipsas: quod absque
 hisce, viuere corpus possit, sine illis non
 possit, ita in Imperio, centrum quam ma-
 ximè munitum, firmumque esse oportet.
 Id verò malè obseruatum à Florentinis
 nostris, effecit, vt postquam hostilis quis-
 piam exercitus, fines imperij nostri pe-
 netrârit, ac propius ad urbem accesserit,
 ei amplius nemo resistat. Idem Vene-
 tis accidisse vidimus, ante paucos an-
 nos: quorum vrbs, nisi tunc aquis vndi-
 quaque circumdita fuisset, facile occupa-
 ri deleriq; potuisset. Gallia hæctenus nil
 tale perpeffa est, quod Regnum amplifi-
 simum sit, & omnes vicinos longè su-
 peret. Quod etsi ita sit, tamen cum an-
 no Seruatoris nostri M D XIII. Angli e-
 am inualissent: magno tremore vniuersū
 Regnum concussere: vsque ad eò, vt om-
 nes tunc existimarent, si Angli vel vnum
 prælium fœliciter commissent, Regem
 imperio pelli potuisse. Contrario modo
 sese habebant omnia apud Romanos.
 Nam quo propius ad urbem quisque ap-
 propinquaret, tanto firmiora eorum ar-
 ma de se rehendebat. Idque vel vnus An-
 nibalis in Italiam aduentum apparuit, à
 quo

quo etiamsi ternas maximas clades accipissent, & tot præclaros Imperatores amiserint: tamen & resistere, potuerunt, & confecto vniuerso bello, victoriam ingentem obtinuerunt. Usque adeò scilicet firmum erat Imperij centrum, Roma ipsa, Populi Latinorum, & cæteræ vrbes, Pop. Romani sociæ, atque Coloniae, ex quibus ingentem numerum, præstantissimorum militum conficiebant. Intelligebat præclarè istud Hanno, Carthaginensis vir egregius. Nam cum post Cladem Cannensem, Annibal Magoné Carthaginem misisset, atque is res à fratre in Italia gestas vehementer extolleret: quæsiuit Hanno, ecquis Latini nominis populus ad Carthaginenses defecisset? An Romanorum quisquam ad Annibalem transfugisset? Num quos Legatos de pace misissent? Atque hæc omnia cum Mago negaret, Hostium quidem ergo adhuc multum superest, inquit Hanno, & bellum tam integrum habemus, atq; habuimus, qua die Annibal Italiã est ingressus. Hæc omnia igitur, si nobiscum perpendamus, et cõsideremus quantum homines nostri à veterum disciplina militari discesserint, nequaquam mirari debemus, tantam Imperiorum mutationem nostra ætate fieri. Nam cum vit-

tus militaris tam exigua sit, omnia fortunæ casibus aguntur, qui cum varij sint, varias quoque rerum mutationes pariunt: durabitque hæc tanta rerum in Imperiis vicissitudo, donec extent aliqui egregij, atque excellentes homines, qui antiquam virtutem exuscitent, & veterum disciplinam militarem restituant.

Non credendum esse exulibus facile.

C A P. X X X I.

NON abs re mihi facere videor, si ostendam hoc loco, quantum intersit in rebus gerendis, ne fides exulibus semper habeatur: præsertim cum videamus eorum operas commertiaque à viris principibus persæpè vsurpandas esse. Huius rei memorabile extat apud Liuium exemplum, libro ab vrbe condita octauo. Cum enim Alexander Magnus in Asiam traiecisset: Affinis ipsius atque auunculus Alexander Epiri rex, à Tarentinis vocatus in Italiam venit: habebatque iam secum ducentes Lucanorum exules, quos fidos sibi credebat vsque adeò, vt eorum opera capi Lucanorum vniuersam prouinciam posse speraret. Sed illi cum fortuna fidem mutabilem gerentes, postquam Regem à
Luca-

Lucanis clades aliquot accepisse cerne-
 rent : nuntiis ad suos missis pacti sunt,
 si iis reditus in patriam permetteretur,
 se Alexandrum, aut viuum aut mor-
 tuum, in ipsorum potestatem traditu-
 ros : arreptaque occasione, illum Ache-
 ronta fluuium transeuntem ex insidiis
 adorti sunt, verutoque transfixerunt. Id
 igitur documento nobis esse debet, vt
 agnoscamus, quàm parui faciendæ sint
 huiusmodi hominum, qui patria pulsi
 sunt, promissiones. Nam si fortuna aliã
 quampiam occasionem iis offerat in pa-
 triam redeundi, nequaquam fidem ser-
 uabunt, quicquid tandem tibi promi-
 serint. Nam quia Patriæ desiderio tenen-
 tur, multa tibi promittent vt illos resti-
 tuas, multa etiam præstare se posse pu-
 tant, sed plura etiam adiungunt : ex qui-
 bus omnibus si tu spe rei benè gerendæ
 permoueri te finas, facile eo deduce-
 ris, vt ingenti sumptu tuam ipsius rui-
 nam, interitumque expetas. Quod si præ-
 cedenti exemplo alia adiungere cupi-
 as, Themistoclem vnum intuearis. Is e-
 nim cum ab Atheniensibus defecisset,
 & confugisset in Asiam ad Xercem : cum
 multis promissionibus eò impulit vt ad-
 uersus Græciam expeditionẽ susciperet.

sed cum ei res minus prosperè succederent, videretq; se Regi ea non posse præstare, quæ promississet, veneno mortem sibi met procurauit, ne vel Regi ingratus videretur, vel patriæ autor tantæ cladis existeret. Quod si igitur Themistocles tantus vir, plura regi promisit, quàm præstare aut voluerit aut potuerit: quid de cæteris exulibus sentiendum putamus, qui Themistocleæ virtuti nil simile habent? Itaque non eò facile descendum fuerit viri Principi, aut Reipubl. moderatoribus, vt promissionibus exulum permoueantur ad bellum suscipiendum, quod huiusmodi expeditiones rarò sælices euentus habere soleant.

Quot modis Populus Romanus vrbes occupare consueuisset.

C A P. XXXII.

CVm Pop. Romanus rei bellicæ studio totus deditus esset: omnia diligenter perpendebat, quæcunque ad propositum finem facilius consequendum, aliquo modo facerent: siue sumptuû, siue aliarum quarumcunque rerum habenda esset ratio. Hinc factum vt rarò conarentur vrbem aliquam obsidione capere: quod

quod hæc tot sumptibus constare soleat, ut eos nec superare, nec plerunque etiam æquare queat utilitas, quæ inde redundat. Atque hæc ratio est, quod in vniuersa tot annorum historia, paucis. exempla liceat inuenire urbium, quæ longa obsidione ad deditiõem compulsæ fuerint: existimabant enim quacunque alia ratione, commodius capi vrbes posse, quàm longa obsidione. Itaque expugnare solebant vrbes, aut alias deditiõem eas capere. In iis expugnandis vrbebantur vi aperta, quandoque sola, quãdoque cum fraude quadam ac proditiõem coniuncta. Aperta vis erat, cum urbem ex improviso adoriebantur, & vndique oppugnantes magno cum impetu, scalis coronaque eã capiebant: muros non frangebant, sed scalis admotis conscendebant, deiectisque defensoribus, urbem occupabant. Hæc omnia magna cum festinatione, atque impetu fiebant, vsque adeo, ut quandoque vno die urbem etiam maximam caperent: quomodo Carthaginem nouã Scipio occupauit. Quod si primus impetus minus prosperè succederet, ad frangendos arietibus muros sese conuertebant. Cuniculos quoque agebant, per quos urbem ingredientiẽs, illam occupa-

Liuius lib. 26

Arms lib. 5.

bant, veluti in Veiorum expugnatione accidit. Turres etiam ligneas & propugnacula foris extruebant, aut vallum vrbis mœnibus incumbens, vt in alto loco consistentes, eos qui intra mœnia essent, omni genere telorum ferire possent. Qui urbem intus defendebant, maximè periclitabantur in primo impetu, cum scalis coronaq; oppugnatio tentabatur. Nam mœnia vndiquaque defensoribus indigebant: quod si igitur, aut non satis multos haberent milites: aut non omnes ex æquo urbem saluam esse cuperent: facile euenire poterat, vt vel vno aliquo loco defensores pulsi, aut sponte cedentes, occupandæ vrbis præberent occasionem: atque hinc fiebat, vt multas vrbes hoc modo Pop. Romanus occuparet. Quod si primus impetus non succederet, rarò instabant eodem hoc oppugnationis genere:q; magno cum periculo vniuersum exercitum extendi oporteret, vt corona urbem cingeret, eamq; omnibus locis simul oppugnaret: nec proinde resisti potuisset, si per vnâ aliquam partem vehemens eruptio fuisset à ciuibus attentata: quod milites vehementer fatigarentur. Cum muri arietibus frangebantur: tunc qui in urbem erant, defendebant se eodem modo,

modo, ut ætare nostra aduersus vim tormentorum bellicorum, retrocedendo enim loca fracta reparabant. Cum agebantur cuniculi, contrarios alios agere conabantur, ut per eos egredientes, vel ferro vel arte aliqua hosti sese opponerent, & inter cætera cuniculos hostium, iniecta materia, quæ igne conciperet, oleo præfertim & plumis obstruebant, ut igni, fumo, & alio aliquo fœtore, eos aditu prohiberent. Turres etiam, quæ foris extruebantur, & alia huiusmodi propugnacula igni diruebant, & valla, quæ mœnibus incumbentia ab hostibus erigebantur, perforatis muris minuebant, subinde tâta terra ablata, quanta cõferretur ab hostibus. Neq; verò huiusmodi oppugnationis modis, in longum tempus utebantur: sed cum non succederet discedebant ab obsidione, & alias rationes inibant, Exemplo esse potest Scipio, qui Africam ingressus vtriusque expugnationem tentauit: sed cum videret illam minus ex animi sententia succedere, ab instituto discessit, & ad delædos Carthaginensium exercitum omne studium conuertit. Nonnunquam oppugnationem in obsidione conuertebant, ut apud Veios, Carthaginem, & Hierosolimam accidisse nouimus. vtriusque coniuncta cum fraude occuparunt Romani Paleopolim: quæ ex principibus ciuitatis ali

qui, inito cum iis consilio, tradiderunt. Et si autem sæpe cum à Pop. Romano, cū aliis gentibus, attentatus sit hic modus occupandarum vrbium rarò tamen successit. Nam Claudestina consilia ex leui causa impediuntur: quod coniurationes citius patefiant, quàm perficere possint id, quod proposuerant: cum ob difficultatem rerum propositarum, tum ob colloquia quæ habere oportet cum hostibus, quocumq; tandè prætextu testata. Quod si etiam secreto omnia conseruètur: multæ tamen difficultates incidunt, propter quas Claudestina consilia minus prospere succedunt: aut enim tardius citiusque conueniunt, quam indictum fuerit: aut aliàs error aliquis aut strepitus quidam ex improviso ortus, consilium prodere solet: veluti Gallis accidit ex Anserum strepitu, cum ad occupandum Capitoliū accincti essent. Hisce accedit, quod cum per noctis tenebras tractari soleant huiusmodi consilia: multum terroris incutiunt iis, qui illa: ractant, ex quocumque impedimèto perturbata: præsertim quod & situs locorum, & hominum ignari esse soleant milites, qui ad huiusmodi facinora patranda ducuntur: & ob id ex quocumque motu, aut accidente perturbati, in su-

Linimo lib.

lib. 1. cap. 1.

lib. 1. cap. 1. §. 1.

in fugā conuertuntur. In huiusmodi fraudulentis consiliis tractandis, plurimum poterat Aratus Sicyonius: sed idem ipse in aperto conflictu pusilanimis fuisse dicitur: vt naturali quadam vi ad illa potius quā ad hęc tractanda, natus esse videretur. Sæpè igitur tractantur huiusmodi furtiua consilia, sed eadem rarò benè succedunt. Per deditionem occupantur vrbes, partim cum illæ sponte se dedunt, partim cum ob aliud maius periculum, se dedere coguntur. Capua enim Pop. Romana se dedidit, metu ne in Samnitium potestatē veniret. Sed Massilienses, Rhodij, & aliæ quædam ciuitates sponte sua, se dediderunt, permoti sola spe quam cōceperat, fore vt legibus Romanis foelicius viuerent, & meliorem formam Reipublice instituerent. Multæ verò ciuitates se in alicuius aut Populi aut Principis potestatem dedere coguntur, ob id quod ipsæ semet ipsas defendere nequeant: præsertim cum vel longis obsidionibus fatigatæ, aut alias excursionibus præliis ac populatoribus vexatæ fuerint: qua ratione Pop. Romanus plurimas vrbes occupauit, præsertim à principio vrbis: quod quadringentis quinquaginta ferè annis, hoc modo cum vicinis bellum gesserit.

Etsi enim cæteris quoq; modis omnibus occupandarum urbium vsus sit: tamen quia in cæteris plus laboris temporis, sumptuumque requirebatur, hoc quam illis vti maluerunt. Accidebat enim quandoque, vt ex prælio, vno die fœliciter commisso, Regnum occuparent: cum in obsequio vnius pertinacis urbis, aliquot anni quandoque, cum dubio euentu consumerentur: in expugnanda ea per vim, periculũ ingens deprehenderetur: in occupanda ea per proditiõem, nil certi succederet.

Populus Romanus Imperatoribus in bellum proficiscentibus, liberam administrandi belli potestatem faciebant.

CAP. XXXIII.

Historiam Liuianam cum fructu legere volenti, perpendendas esse censeo, singulas P. Romani actiones, & progrediendi modos in iis obseruari solitos. Inprimis autẽ memorabilis est. Summa illa potestas, quam faciebant Consulibus ac Dictatoribus in bellum profecturis, vt pro animi arbitrio omnem belli rationẽ administrarent. Postquam enim ex Senatus autoritate Populus semel bellum decreuisset: eius administrandi potestas Consuli tradebatur, aut alteri cuipiã Imperatori;

tori, Senatus sibi confirmadæ pacis autoritatē tantūmodo reseruabat, & ius alia bella mouēdi: cętera omnia ab Imperatoris autoritate pendeāt, penes quę potestas erat dimicādi, aut à pugna abstinēdi, hanc aut illā urbē expugnādi, obsidendi, aut ab obsidiōe liberādi, & cętera omnia belli munera, pro arbitrio obeūdi. Hęc ita se habere possemus quā plurimis exemplis demōstrare: sed ex omnib. vnū sufficiet euidētissimū. Cū bellū aduersus Thuscōs P. Romanus gereret, victis apud Sutriū hostib. deliberabat Cōsul Fabius de transeūda Ciminia sylua, vt ad Hetruscōs perueniret: nec in re tā piculosa, quā bellū in aliā regionē trāsferri videbat, senatū vllō modo vel cōsulebat, vel instituti sui certiorē faciebat. Quāti momēti autē esset illa res, super qua nō cēsuit cōsulendū senatū, apparet ex senatuscōsulto eadē de causa à patrib. factō. Nā cū horribiles essēt saltus Giminiij, & recēs extaret Caudinæ cladis memoria: senatus cognita victoria Fabij, quā ad Sutriū obtinuisset, legatis ad eū missis mādauit, ne Ciminium saltū trāsiret. Sed cū illi serius venisēt, q̄ vt hoc institutū Fabij impedire poterint, quod is & saltus illos iā transiisset, & latē depopulatis Hetruscōrum

L. inno lib. 9.

agris, fufisque iis, iam rediisset Victor in
 Castra, nuntij nouæ victoriæ Romam re-
 dierunt. Hoc Pop. Romani institutum si
 qui penitus contempletur: prudentissi-
 mē ab eo factum concipiet, quod tam am-
 plam administrandi belli potestatem Im-
 peratoribus concesserit. Quod si enim
 Senatus consuli se ab Imperatoribus de
 singulis rebus atque institutis voluisset:
 minus circumspectos eos effecisset, ma-
 gisque lentos ac desides: quod Victoriæ
 gloria non illorum propria, sed cum Se-
 natu communis fuisse videretur. Præter-
 ea intelligebat facile Senatus, variā esse
 belli fortunam, & præcipites rerum ge-
 rendarum occasiones subinde oriri, quas
 solus is & intelligit, & arripere potest,
 qui præsens rebus agendis adest. Itaque
 si ipse consultare voluisset de rebus, quas
 coram cernere non poterat, multis mo-
 dis errare potuisset, quamuis ex viris cō-
 staret rei militaris peritissimis. Itaque Im-
 peratori potestatem faciebat, omnia pro
 arbitrio administrandi, eique victoriæ
 gloriam vniuersam concedebat, vt esset
 stimulus atque calcar, ad recte pruden-
 terque omnia administranda. Censui au-
 tem hoc loco disputandum de isto Pop.
 Romani instituto, vt ostenderem Respu-
 quæ

quæ nostro tempore celebres sunt, hac in parte plurimum errare. Nam (vt de cæteris taceã). Veneti ac Florentini certè, singula, quæ ab Imperatoribus fiunt, & cognoscere, & consilio moderare volunt, vt ne tormenta quidem bellica illi ad feriendam urbem aliquam vel alio loco, vel aliter collocare ausint, quàm in mandatis habeant à Senatu. Sed hæc omnia talia sunt, vt non aliam laudem mereantur, quàm alia quoq; huiusmodi Rerumpub. consilia praua, quibus ad illum statum, in quo iam sunt, reductas illas nouimus.

Finis libri secundi disputationum Machiaueli de Repub.

E

NICOLAI
MACHIAVELLI
DISPUTATIONVM DE
REPVB. ROMANORVM, EX
prima decade T. Liuij.

LIBER TERTIVS.

ad

ZANOBIVM BONDE-
montium & Cosmum Rucelaium.

*Qui cupit vel Rempub. vel sectam suam diutur-
nam esse, eam sepe corrigere debet, & vel
uti ad prima sua principia
reuocare.*

CAP. I.

VÆ in hoc vniuerso conti-
nentur, ea omnia certo vitæ
spacio terminantur: idq; sin-
gulis ex peculiari quodam
siderum influxu contingit:
singula quoq; insitam vim quandam at-
que desiderium habent semetipsa con-
seruandi, ab interitu abhorrendi, & mu-
tationes noxias fugiendi, salutare ap-
peten-

petendi. Inter cæteras verò vniuersi res, præcipuæ sunt Respub. atque Sectæ, quibus salutare sunt illæ mutationes, per quas corriguntur, emendantur, & ad primam suam originem, principiumq; reuocantur. Quod si quæ igitur vel secta, vel Respub. certis legibus instituta sit ad huiusmodi emendationem certo annorum spacio faciendam, introducendosq; antiquos mores, & consuetudines: cæ diuturniores esse solent quàm illæ, quæ non nisi ex accidenti, & casu quodam emendationem admittunt. Si nunquam emendentur, diuturnæ esse non possunt, quod sensim omnia in peius ruant, donec planè evertantur. Emendandæ Reipublicæ, sectarumque ratio optima est, vt ad principia sua reuocentur, ita nimirum, vt primi illi mores, & antiquæ leges atque consuetudines rursus introducantur, & reuocentur in vsum. Principia enim cum Sectarum, tum Rerum publicarum atque Imperiorum omnia aliquid boni habent, vel ex ipsa necessitate: ad cuius normam si postmodum emendentur, recuperant antiquam dignitatem, & auctoritatem: si nunquam corrigantur, ita sensim in peius ruunt omnia. vt aucta paulatim malitia, tandem ruere

*Oratio
Rom. pub.*

Livius lib. 3.

cogantur : perindeque iis accidit, ut de corpore humano loquuntur Medici, in quo singulis diebus aggregatur aliquid, quod curatione indiget, & nisi tollatur, tandem morbos lætales parit. Ipsas igitur Respubl. quod attinet : dicimus eas corrigi, & ad principia sua reuocari, partim ab externis accidentibus, partim intrinseca prudentia, vel viri alicuius singularis virtutis, vel legis, de reformanda civitate per certa intervalla, lætæ. Prioris generis sunt, quæ fato quodam euenire, atque accidere videntur: quale est, quod Romæ ex Gallorum aduentu accidit. Eo enim modo reuocari pristinos mores, antiquam virtutem & religionis cultum exuscitari oportebat, quæ paulatim omnia Romæ collapsa erant : ut satis apparet ex historia, qua illorum apparatus aduersus Gallos describitur. Nam cū prius aduersus finitimos bellum gerēs ea Respubl. tamen vltima quæque remedia, auxiliaque tentare soleret: tunc, ut erant civitatis mores, ne in hoste quidam infortunato, atq; inaudito, quicquam extraordinarij auxiliij quæsit: tres Fabios, qui legati cum essent, contra ius gentium pugnaverant, non modo non puniuit, sed Tribunos cōsulari potestate creatos bel-
li sumo

li summæ præfecit: Quid porrò de reli-
 quis Regum, ac cæterorum sapientissi-
 morum virorum legibus, atque institutis
 existimare aliter debemus, quàm sopita
 ea, neglectaq; iacuisse? Itaq; superueniēs
 extrinsecus illa clades, effecit, vt monita,
 & quasi expergefacta ciuitas, antiquas le-
 ges rursus in vsum reuocaret, religionē
 coleret, iustitiæ operam daret, benemeri-
 tis ciuibus honorem, præmiaque defer-
 ret, & virtutis eorum rationem haberet.
 Hæc enim omnia perbellè successerunt,
 postquam captam à Gallis urbem Camil-
 li virtute recuperassent. Nam cum con-
 temptos ab se deos esse putarent, quia ra-
 tionem non habuissent præsagij, de Gal-
 lorum aduentu monentis: idcirco expi-
 andæ eius rei causa, templum, cui loquu-
 tio nomen, condidère, & cætera, quæ ad
 religionem pertinebant, magna cura tra-
 ctârunt. Fabiorum facinus punierunt, Ca-
 milli virtutem deinceps tanti fecerunt,
 vt postpositis priuatis iniuriis, eum sum-
 mæ rerû præfecerint, vt ab illo tota Res-
 publ. pendere videretur, præsertim vbi
 quod bellici terroris ingrueret. Vsq; a-
 deò scilicet profunt huiusmodi aduersi
 casus, si rectè ab iis accipiantur, quibus
 accidunt: necessumque omnino est, om-

438 DISPUTATIONVM Nic.
nem hominum societatem quandoque
emendari, & versus sua principia reuocari:
siue per hos externos casus, siue ex inter-
ternis causis fiat. Internæ causæ emen-
dandi Rempub. partim sunt leges publi-
cæ, de morum césura certo annorum in-
teruallo instituenda, & corrigendis vi-
tiis, quæ grassantur: partim exempla pare-
nticularia quorundam virorum, qui singu-
lari virtute præditi, cæteris documento
esse volunt, ad mores benè instituendos,
& vitia corrigenda: tantundemque præ-
stant in Repub. atque leges. Cæterum qui
huiusmodi legum statutorumq; munere
fungebatur in Repub. Romanorum, erant
Tribuni plebis, Censores, & quæcunque
aduersus ambitionem insolentiamq; ci-
uium præpotentium decernebatur. Quæ
omnia nihil profuissent Reipub. nisi sub-
inde extitissent aliqua heroica ingenia,
quæ exemplis ac re ipsa præstitissent il-
la, quæ essent legibus præscripta. Huius-
modi fuere ante captam à Gallis urbem,
supplicium de Bruti filiis sumptum, Pœ-
næ Decemuiris impositæ, Spurij Melij
cædes, & similia. Post captam urbem, Man-
lij Torquati pœna de filio sumpta, eò qd
pugnasset contra Imperatoris mandatū,
Fabij Magistri Equitum accusatio à Papy-
rio

no cursore instituta, eò quod præter Dictatoris imperiũ pugnam cõmisisset, Scipioni dies dicta, quæ omnia, quoniam erant valde memorabilia, & horrendi prope modũ exẽpli, idcirco homines officij commonebant, vt ex legum præscripto viuendum sibi esse intelligerent. Quãdo autem huiusmodi exempla rariõra esse cõeperunt: occasionem dedere hominibus vt deteriores essent, vtque hæc vitia maiori cum periculo punirentur. Nam cum toto decennio nullum statuitur exemplum pœnæ delinquentium, obliuiscuntur legum homines, & tot sunt, qui aduersus eas peccant, vt non liceat quemquam sine magno periculo punire. In hanc sententiam eleganter dicere solebant, qui Florentinam nostram Remp. gubernarunt ab anno Seruatoris nostri M C C C C X X X I I I . v s q ; ad M C C C C X C I I I . Oportere singulis quinquenniis redintegrare formã reip. alioquin enim nõ posse disciplinã cõseruari. Vocabantq; Reipu. redintegrationẽ, cum hominibus incutitur idem metus pœnarũ, qui fuit à principio, cum cæde tyrãnorum, & pœna eorũ qui malè se gessissent, libertas compareretur. Nam cum is in obliuionem abit, nihil nõ audet prauis homines attẽtare.

Plurimum etiam faciunt ad emendationem Reipub. eamq; versus principia sua reuocandam, exempla virorum singulari virtute illustrium, qui nullis coacti legibus, sed sponte sua, singularia quædam exempla virtutis edunt. Excitant enim illa bonos viros ad imitandum, & malos à vitiis dehortantur. Huiusmodi apud Romanos fere, Horatij Coclitis pugna: Scæuolæ ad regem Porfennam oratio & audax facinus: Fabritij, Reguli Attilij, & aliorum quorundam memorabilia dicta factaque, quibus tanquam legibus quibusdam, ciues suos ad rectè agendum viuendumque impellebant. Quod si singulis decenniis, vel huiusmodi spontaneorum virtutis exemplorum vnum aliquod euenisset, vel secundum leges, ex superioribus aliquod in delinquentes statuisent: nunquam tanta morum corruptela potuisset ciuium animos occupare: Sed quia vtraq; rara esse tandem cœperunt, aucta tantopere est morum corruptela, vt remedium nullum adhiberi potuerit. Post M. Reguli enim exemplum, nullum tale extitit vsque ad tempora Catonum: itaque tantopere iam vitiis scatebat ciuitas, præsertim tempore posterioris, vt exemplo suo ad reformandos hominum mores

mores, parū aut nihil proficere possent. Ad conseruandas etiā Sectas necesse est, adhibere idem remedium, vt illæ quasi renouentur, ad principia reuocentur, & emendentur. Quod nisi aliqui viri sancti, in Christiana nostra religione præstitissent, præsertim D. Dominicus & Franciscus, dudum periisset vniuersus illius cultus. Ii enim in paupertate viuentes, atque humilitate Christianæ vitæ exemplum hominibus proposuerunt, quo tantum certè effecerunt, vt quæ religio Episcoporum cæterorumq; nostrorū Ecclesiarum prauitate vitæ, corrumpi planè potuisset: ea etiamnum subsistat: cum videamus homines religioso quodam metu, illis etiamnum delicta sua confiteri, in honore eos habere, vitia ipsorum non damnare, sed Dei arbitrio cōmendare. Pessimè enim viuunt semper omnes, quicunque neque vitiorum pœnam vllam norunt, neque experiuntur. Itaque subinde propositis exemplis necesse est eò spectare, vt Religionem quoque nostram emendemus, similemq; reddamus ei, quæ à principio erat: aliàs planè peribit. Idem in conseruandis Imperiis regnisque faciendum est, vt antiquæ leges, & consuetudines in vsum reducantur: ex eorumq;

præscripto vitia puniantur: quod quidē
 Galliæ regno haud parum prodest. Nam
 id, præ cæteris, legibus gubernatur, qua-
 rum custodes sunt Senatus, per Regnum
 hinc inde dispositi, & præsertim Parisien-
 sis, qui hætenus grauitè delinquentes,
 seuerè semper puniuit. Quod si impuni-
 tas longo tempore concedatur, vsque a-
 dedò augmentur vitia, vt sine periculo pu-
 blico deinde, nec puniri nec extirpari
 queant. Quæ cum ita sint, pronuntiare o-
 portet, nullam esse commodiorem ratio-
 nem conseruandę vel Reipub. vel Regni,
 vel Sectæ alicuius, quàm si sepe emendē-
 tur, similesque reddantur semeipsis tali-
 bus, quales in primis initiis erant. Idque
 vt fieri queat, certis legib. statutisq; pro-
 uidendum est: ne opus sit per vim peca-
 grinam idem præstare. Nam etsi illa quo-
 que nonnunquam salutaris sit, vt cū Ro-
 ma à Gallis capiebatur: tamen vsque adeò
 periculosa est, vt eam merito formidare
 oporteat. De hoc argumēto tertio hoc li-
 bro differemus, & ostendemus quantum
 Reipub. profuerint, singularium quorun-
 dam virorum exempla & res præclare ge-
 stæ: in quarū numero etsi recenseri queat
 aliquę ab regibus ipsis patrata: tamen
 pau-

*Tertij libri de
 Republ. argu-
 mentum.*

pauca quædam tantum de iis differemus
suo loco: nunc verò à primo Consule Bru-
to exordium sumamus.

*Sapientis esse nonnunquam simula-
re stultitiam.*

C A P. II.

Liuius lib. 8.

NULLUSVNquam extitit vel Sapiaentia,
vel prudentia tanta, vt eam laudem
mereri potuerit, q̄ meruerit in Iunio Bru-
to stultitię simulatio. Nã etfi Liuius ob eã
tantũ causam id ab illo factum testari vi-
deat, vt tutus esset ipso cõtemptu: verifi-
mile tamen est, ita eius animũ institutũ,
preparatũq; fuisse, ne obseruaretur à Re-
gibus: sed opprimendæ tyrannidis occa-
sionem captare cõmodius posset: & sub
obtẽtu stultitię, liberator ille Populi Ro-
mani animus, aperiretur tempore suo.
Hinc rei argumento est, ipsius prudens
Oraculi interpretatio. Nam cum apud
Delphos sciscitarentur Tarquinij iuue-
nes, ad quem eorum regnum Romanum
esset peruenturum, & eximo specu red-
dita vox esset: ad illum ipsorum summũ
Imperium peruenturum esse, qui pri-
mus osculum matri tulisset. Tarquiniis
de osculo matri dando, cum Romam

rediissent, cogitâtibus, Brutus aliò ratus
 spectare Pythicam vocem: veluti si prola-
 plus cecidisset, terram osculo contigit,
 quod ea communis mater omnium mor-
 talium esset. Et postea cum Lucretiæ pa-
 ter atque vir luctu occupati essent, occa-
 sionem aduenisse ratus vlciscendæ tyran-
 nidis regiæ, cultrum ex vulnere Lucre-
 tiæ primus extraxit, eumque manantem
 cruore præ se tenens, iuravit & ipse, & ce-
 teros ad iurandum coegit, quod Tarqui-
 nios cum omni liberorum stirpe, ferro
 atque igne exacturi essent, nec passuri, vt
 quisquam amplius Romæ regnaret. Ha-
 ius igitur exemplum imitari commodè
 possunt, quicumque principis sui tyran-
 nidem iniquo animo ferunt. Sed ita agē-
 dum, vt vires suas metiantur, & siquidem
 sufficiant, apertè sese hostes declarent, a-
 pertoque Marte dimicent: quod quidem
 & tutissimum & honestissimum est. Sin
 minores vires habere se intellexerint,
 quam vt se illi manifestè opponere que-
 ant: in id summo studio incumbere de-
 bent, vt familiarem amicumque sibi fa-
 ciant tyrannum, iisdem studiis cum illo
 incumbere, eius dicta factaque omnia ap-
 probare, laudare, imitari. Nam hac ratio-
 ne primum tutus eris ab omni suspicio-
 ne: frue-

ne: frueris ipsius fortunis opibusque: & occasionem captare poteris, tyrannidem suo tempore vindicandi. Non desunt tamen qui in huiusmodi casibus, aliã quãdã viam præscribant, oportere enim operam dare, vt neque ita coniunctim cū huiusmodi tyrannis viuas, vt si illi fortẽ opprimuntur, tibi cum illis intereundũ sit: neque ita procul, quin oblata occasione, illos inuadere & opprimere possis. Optima quidem ista ratio est, & media quodammodo inter bina extrema: sed ea non potest ab omnibus obseruari, cum cohabitandum persæpè sit cum huiusmodi tyrannis, nec queas eorum conuersationem vllò modo euitare. Itaque rursus ad alterum extremorum confugiendum fuerit. Nec sine magno periculo degere possunt, quicumque opimioris fortunæ viri, sub tale tyranno vixerint, nisi alterũ horum fecerint. Nil prodest enim vel si solitariam vitam agere coneris, ab officiis muneribusque alienam: vel si contemptis honoribus quieti operam dare velis: quod vel nolens trahendus sis ad officia publica: nec fides vnquam tibi habeatur, si te omni ambitione carere, aut simulaueris, aut verè affirmaueris. Itaque in hisce casibus, ad Bruti consiliũ

veniendum est, Dictaque factaque omnia tyranni comprobanda, eius studiis obsequendum, obtemperandumque, donec commoda occasio sese offerat vindictæ. Brutus certè, ut fuit prudens stultitiæ simulator, donec liberandæ patriæ occasio se obrulisset: ita seuerus deinde fuit libertatis defensor: de qua seueritate proximo capite differemus.

Ad conseruandam libertatem nuper partam: necessarium esse ut Bruti filij tollantur.

CAP. III.

NEcessaria simul atque utilis fuit Bruti seueritas, quam in conseruanda libertate nuper parta adhibuit: memorabile nimirum in omnem posteritatem exemplum: patrem cernere, quem, cum à spectaculo amouendus esset, fortuna supplicij exactorem liberis faceret. Sed ita comparatum est, ut post mutatam Reipublice formam (siue mutatio illa in melius, siue in deterius facta sit) necesse sit, semel ab iis accerbum supplicium sumere, quicumque se huic mutationi opposuerint, si modo nouum hunc Reipublice statum conseruare velis. Utque rem pacis comprehendam: hæc pronuntio: Qui tyrannidem occupat,

cupat, conseruare eam nō potest, nisi sublato Bruto: qui, pulso tyranno, publicā libertatem recuperat, illam conseruare nequit, nisi tollantur è medio filij Bruti. Qua de re multa superius disserui: vt non opus sit pluribus eadem repetere. Vnum tantum adiiciam exemplum ex iis, quæ in nostra Republica gesta sunt. Petrus Soderinus Florentiæ cum publicam libertatem recuperasset: putauit se patientia & animi moderatione deuincire posse eorum animos, qui filiorum Bruti similes essent, & ad antiquam tyrannidem aspirarent: sed vehementer errauit. Fuitque tantò deterior hic error illius, quod etsi, (vt erat vir summa prudentia) intellexeret, oportere eos è medio tollit, à quorum ambitione tantopere oppugnabatur: nunquam tamen id præstare voluit. Nam præter quod sperabat, quorundam malevolentiam patientia sua ferri posse: quorundam animos beneficiis honoribusque reconciliari, vt sæpe cum amicis disserendo ostendebat: illud etiam vehementer horrebat, ne ad compescendos opprimendosque hostes suos, extraordinariam quādam vim, & violentiam plusquam ciuilem adhibere oporteret.

Sed rursus si illam adhibuisset, populi
certè multitudinem tanto affecisset ter-
rore, vt post ipsius obitum, nullum am-
plius euexissent ad Signiferi magistratū
summū, iis conditionibus, vt per totam
vitam eum gereret. Quam rem etsi Reipub.
salutarem, & in ea conseruandam
putaret: non sapienter tamen ab illo sic
bat, quod spe futuri boni, præsens malū
tolleraret, quia ingens erat, & longè supe-
rabat spem futuri boni. Eò igitur specta-
re illum oportebat, vt exitus illius vindi-
ctæ Reipublicæ salutaris tandem appa-
reret: vt quæ successoribus suis præclude-
ret viam, tale quiddam in Reipub. perni-
tiam perpetrandi, quod illi pro ipsius sa-
lute necessariò faciendum fuerat. Dece-
ptus igitur fuit bonus vir prima illa sua
opinionem, parum intelligens, quod homi-
num malitia neque longa patientia, neque
muneribus placari, sedarique possit. Quod
si Brutum imitari potuisset: & dignitatē
suam in Reipub. retinuisset, & à se partam
conseruasset libertatem. Sed neque mi-
nor est etiam difficultas, in conseruanda
regia potentia, in imperio nuper acquisi-
to, quàm in conseruanda publica libera-
tate, vt sequenti capite docebimus.

Princeps in parto nuper imperio tutus esse non potest, quandiu illi viuunt, quos eo imperio spoliavit.

CAP. IIII.

TArquiniij Prisci cædēs ab Anci Martij filiis procurata, & Seruij Tullij interitus Tarquiniij superbi dolo ac scelere paratus, facile omnibus exemplo esse possunt, quod periculosum sūt, eum regno spoliare, qui postmodum superstes futurus sit: quamuis eum vel maximis beneficijis reconciliare, ac deuincire tibi coneris. Tarquinius existimabat se regnū iure possidere, cum & à populo, & Senatu regnare iussus esset: nec putabat in Anci filiis maleuolentiam, atque indignationem tantum posse, vt quicquam tentare auderent aduersus Senatus Populiq̃ue autoritatem. Sed in omnibus hisce errauit. Idemq̃ue Seruio Tullio contigit, qui putabat satis sibi deuinctos Prisci Tarquiniij filios, eo quod meritis ac beneficiis illos affecisset: iisq̃ue filias in matrimonium tradidisset. Ex priori igitur exemplo discere debent omnes principes, quicumque principatu quempiam spoliârunt, se neutiquam tutos esse, quādiu is superstes est, quem spoliârunt. Ex

posteriori animaduertere possunt omnes in vniuersum præpotentes, quod veteres iniuriæ nouis beneficiis difficillimè extinguantur: præsertim si beneficia iniuriis minora extiterint. Certum est autem, peccasse vehementer Seruium Tullium, & imprudenter existimasse, contentos fore Prisci Tarquinij filios si generi essent eius Regis, cui ipsos imperare, & imperio regere conueniebat. Tanta est enim hominum ambitio, tantaque ubique imperandi cupiditas, vt non eorum tantum animos occupet, ad quos regnare iure aliquo spectant, sed eorum etiam, ad quos nullo modo pertinēt: veluti in Tullia Seruij filia, Tarquinij coniuge apparuit: quæ tanta cupiditate regnandi ardebat, vt non contenta esset eo, quod Regis filia erat, sed maritum aduersus patrem incitauit, vt illi cum regno vitam eriperet. Quod si Tarquinius Priscus & Seruius Tullius aduersus eos se communitate nouissent, quos regno spoliarūt: nequaquam regnum cum vita amisissent. Sed Tarquinius Superbus regno pulsus est eo quod non insisteret maiorum vestigiis, & veterum regum institutis, vt proximo capite ostendemus.

Ex quibus

Ex quibus causis regnum hæreditario iure
partum amitti queat?

CAP. V.

TArquinius superbus videbatur regnum tutò possidere posse, cum sublato Servio Tullio, nullus ex illius stirpe superesset masculus hæres: nec quicquam proinde ei metuendum esset eorū, quæ vel patri, vel socero nocuissent. Quāvis enim extraordinario quodam modo, & per vim regnare cœpisset: tamen si maiorum vestigiis voluisset insistere, institutaque eorum servare: non incurrisset in tantum Senatus Populi que Romani odium, ut de expellendo illo vnumquam cogitassent. Nec credere oportet, stuprum Lucretiæ à Sexto filio illatum, præcipuam causam illi fuisse, regni amittendi: sed tyrannidem potius, quam excuerat, cum in Plebem, tum in senatū. Nam contra antiquas leges, & maiorum consuetudines, omnem Senatus auctoritatē, potentiamque ad se vnum traduxerat, ut quæ prius ex Senatus auctoritate publicis locis tractari, decidi que solerent: omnia in domo regia priuatim tractarentur, magna animorum offensione: quod omnes animaduertent, urbē Romanam

omni illa libertate iam spoliata esse, quam habuisset, & conseruasset sub antiquis Regibus. Nō igitur patrum animos solum offenderat: sed plebis odium quoque aduersus sese concitauerat: cum illa vteretur, cum ad cloacas conficiendas, tum alias mechanicas operas obeundas, planè diuersas ab iis operibus, quibus ab antiquis regibus Populus Romanus adhiberi soleret. His atque aliis crudelitatis superbiæque exemplis, omnium ciuium animos offenderat, & ita aduersus sese concitauerat, vt præparati iam essent ad rebellionem, quando cunque iis se occasio aliqua offerret, Et si Lucretiæ stuprū non interuenisset, ex alia aliqua causa iidem motus orti fuissent, quæcunq; tandem se aliquando obtulisset. Quod si enim Tarquinius more institutoque maiorum regnasset atque vixisset: Brutus & Collatinus Sexti filij eius facinus ab ipsomet puniri cupiuissent, non vindictæ causa ad Populum confugissent. Ex quo utique exemplo discere possunt, ac debent omnes principes, quod semper periclitari incipiant de amittendo principatu tunc, quotiescunque ab antiquis legibus & consuetudinibus discedere, & eas abolere conantur, Quod si amissam

tiam principatu, obseruare possent infortu-
 nij sui causas, & modum quo ei obuiã
 ire potuissent, vtq̃ue imperia hæredita-
 rio iure parta, facilè bonis consiliis con-
 seruentur: proculdubio non in alios, sed
 in seipfos omnem culpam referrent. Fa-
 cile est enim, vt bonus si fueris, à bonis a-
 meris & diligaris: legib præterea facilius
 est obedire, quàm imperare. Quibus om-
 nibus accedit, quod exempla intueri li-
 cet bonorum, ac fortunatorum principũ,
 eaq̃ue sine labore imitari. Nam si vel Ti-
 moleontis Corinthij, vel Arati Sicyonei,
 vel alterius hisce similis vitam contem-
 pleris: tantam deprehendes esse beneuo-
 lentiam, cùm principum erga subditos,
 tùm subditorum erga suos principes, tan-
 tamq̃ue vbique securitatem, vt si sanæ
 mentis cõpos sis, ad eos imitandos sum-
 mo studio eniti cogaris, præsertim quod
 id nequaquam difficile sit. Quam enim a-
 liam libertatem opter sibi homines, quã
 vt benè gubernentur? Nullam sanè. Itaq̃;
 vel nolentes coacti sunt regnare bini illi,
 quos iam memorauimus principes, cum
 subditi facile intelligerent, se à nullis a-
 liis tam benè gubernari posse. Sed quia
 iam incidimus in hanc disputationem,
 semelq̃ue facta est mentio odij, quod ali-

quando concipiunt homines aduersus tyrannos, & coniurationis filiorum Brutii, & eius etiam quæ aduersus Tarquiniũ Priscum, & Seruium Tullium facta est: transibimus ad ipsas coniurationes, vt ex professo differamus de omnibus, quæ in illis obseruatione digna esse videntur: rem certè principibus viris vel imprimis consideratione dignam.

De coniurationibus.

C A P. VI.

NON negligendam hoc loco existimauimus disputationem de Coniurationibus. quod eæ res sint magni admodum momenti, & periculosæ cum priuatis, tum principibus viris: vsque adeo, vt per hæc plures imperio vitaque spoliati fuerint, quàm aperto bello. Cuius rei ratio est, quod aperto Marte cum Principe dimicare pauci possunt: sed aduersus illum coniurare, quibuslibet licet. Quod etsi ita sit, tamen nihil est in hoc vniuerso tam periculosum homini priuato, perniciosumque; quàm si coniurationibus sese implicauerit, atque miscuerit. Non quocumque modo illæ tractentur, tamen periculis vadique scatent maximis: Atque hinc fit vt
 multæ

multæ quidem fiant coniurationes, sed paucissimæ sortiantur finem propositū. Itaque de illis copiosè disputare decreui hoc loco, cum ut Principes discant cauere sibi, ab earum periculis: tum ut priuari homines minus audaces sint, ad coniurationes attentandas, magisque patienter ferant seruitutis iugum, quodcunque fortuna illis imposuerit. Verissimum enim est, quod inquit Cornelius Tacitus, Res præteritas suspiciendas, & in honore habendas esse: Præsentis ferendas, Bonos principes expetendos: sed eos qui iam imperant, ferendos tollerandosque esse, qualescunque fuerint. Qui secus faciunt, persæpè in causa sunt, cum sui tum Patriæ interitus, atque ruinæ. Hanc igitur disputationem aggrediemur nunc: & primo aduertemus, quod vel aduersus Patriam, vel contra Principem coniurare homines potissimum soleant: nosque etiam de duplici hoc genere potissimum disputabimus. Nam de iis coniurationibus, quibus vel vrbs aliqua obsessa hosti traditur, vel simile quippiam perpetratur, antea satis disputatum est. Quæ aduersus Principem attentantur, variis de causis fieri solent, sed inter omnes alias, Coniuratio ad uersus Princi maximum momentum habere solet. per.

Populi odium aduersus Principem conceptum. Nam quem Populus vniuersus odit, eū necesse est multos læsisse, & multos habere, qui cum vehementer offensi sint, de vindicta cogitent: quorum cogitationes magis magisque confirmantur, ex communi totius Populi odio. Itaque ad euitanda hæc pericula, cauere sibi debent principes à Populi odio, & eius beneuolentiam sibi conciliare iis artibus, de quibus alibi disputatum à nobis est. Quod si à communi plebe diligantur, nō facile quicquam patientur, si vel maximè aliquos offenderint. Neque enim homines tanti facere solent iniurias priuatim acceptas, vt propterea se tantis periculis exponere vindictæ causa, aut velint aut possint: et si maximè id attentare cuperent, tamen metuunt communem illam populi beneuolentiam erga principem, eaque in officio continentur. Cæterùm quæ populo inferuntur iniuriæ à Principibus, causæque sunt, vt illos odio prosequatur: eæ lædere solent subditorum aut vitam, aut honorè, aut opes. Et vitæ quidem lædendæ solæ minæ principum, plus odij concitant, magisque periculosæ sunt, quam si eorum exequutio institueretur. Nam qui è medio tolluntur, vindicare iniu-

Iniuria principum quotuplices.

re iniuriam nequeant: qui in viuis est, si-
quidem minatus illi princeps fuerit, ne-
cessitate ipsa cogitur, vel de inferēda vel
de patienda iniuria cogitare: itaque prin-
cipi suo fit maximè formidabilis. Secun-
dum deinceps locum obtinent fortunæ
& fama: quæ si lædantur, homines ad
vindican- dum vehementissimè excitant.
Itaque abstinere decet Principem ab his-
ce. Neque enim quemquam vsque ad e-
nudare fortunis potest, quin illi culte-
lus ad vindicādum remaneat: nec quem-
quam potest tātō opere dehonestare, quin
illi animū ad vindictam obstinatum re-
linquere cogatur. Existimant autem ho-
mines, tunc maximè læsam sibi esse famā
à tyrānis, cum vel mulierum violatur pu-
dicitia, vel ipsi aliquo vitu perio afficiun-
tur, & contemnuntur. Hæc enim causa
fuit, quæ Pausaniam aduersus Philippū
Macedoniæ regem excitauit, & multos
alios aduersus principes suos armauit.
Aetate nostra coniurauit Iulius Bellan-
tius, aduersus Pandolphum Senensium
tyrannum socerum suum, ob nullam aliā
causam, quam quod filia illum spolia-
uisset, quam prius illi in matrimoniū de-
disset. Pazzij Florentiæ coniurârunt con-
tra Mediceos, ob ademptam sibi Ioannis

Bourthomei hæreditatem. Præter hæc
 causas, mouentur etiam nonnulli ad con-
 iurandum contra principes, desiderio li-
 berandæ patriæ, quæ per vim ab ipsis oc-
 cupata sit: quo quidem modo Brutus &
 Cassius ad Cæsarem percutiendum exci-
 tati fuere: & multi alij aduersus Phalarin,
 Dionysios, aliosque tyrannos commoti:
 nec unquam tuti esse possunt tyranni, ab hu-
 iusmodi coniurationib. nisi renuntiēt ty-
 rānidi: quod cū pauci facere velint: ple-
 risque etiam euenit tristis euentus, ut ex
 iuuenalis sententia. Ad generum Cereris
 sine cæde & sanguine pauci. Descendāt
 reges & sicca morte tyranni. Sed qui con-
 iurant, tamen ingentia pericula subeunt:
 quod & clandestina illa coniuratorum
 consilia, & eorum exequutio, & quæ post
 exequutionem consequuntur, vehemen-
 ter formidolosa sint omnia. Quod si uni-
 cus sit, qui tantum facinus patrare decre-
 uerit: coniuratio dici non potest, sed fir-
 ma quædam est animi dispositio, & cogi-
 tatio, de Principe tollendo solumque e-
 ius consilium periculo caret: quandiu e-
 nim nemini communicatur, principi in-
 notescere nequit, quod penes eum so-
 lum consistat, qui id perpetrare cona-
 tur: si ad exequutionem veniendum est,
 occur-

*Vnius hominis
 coniuratio.*

occurrunt eadem pericula quæ coniuratis. Possunt autem huiusmodi consilia cadere in quoscunque homines, nobiles, ignobiles, familiares principi, aut ignotos: quod nullus tam humilis sit, quin illi occasio dari queat aliqua principem alloquendi: Et cui potestas sit loquendi cum principe, ei non deest occasio occulti odij ignes euomendi. Pausanias certè Philippum Macedoniae Regem ad templum euntem, stipatum mille armatis satellitibus, medio loco inter filium & generum consistentem, necauit. Erat autem ille nobilis & familiaris Regi. Sed Hispanus quidam, infimæ & abiectissimæ fortis homo, ausus fuit Ferrando Hispaniæ Regi cultrum in collum defigere: quod vulnus etsi nõ fuerit profundum, neque mortale: tamen indicio esse potuit, ab huiusmodi infimæ fortis hominibus posse etiam facinora tanta patrari.

Deruisius etiam quidam Turcicus sacerdos, in Baifetum Imperatorem Turcicum, eius, qui nunc viuit, Imperatoris patrem, telum contorsit, quod etsi non ferit: ostendit tamen à tali quoque homine, posse tantum scelus

*Coniuratio te-
miorum homi-
num contra
principem.*

scelus tentari. Nec dubium est quin plu-
rimi extent subinde, qui de tali vindicta
aduersus tyrannos secum cogitent, eam-
que summoperè cupiant: non ausi sunt
tamen prodire, & exequi, quod volunt,
nisi paucissimi: iidemque ferè omnes in
tali actu pereunt. Sed de hoc pertinaci vi-
nius hominis consilio hæc sufficient. Ad
coniurationes iam veniemus: de quibus
hoc primum pronuntiamus, quod illæ
non nisi à magnis atque præpotentibus
viris, quique Principibus noti familia-
resque sint, fieri soleant. Cæteri enim nil
tale tentare aut possunt, aut audent, nisi
planè amètes fuerint: quod omnibus re-
bus destituantur, quibus coniuratio ad
propositum finem perducatur. Neque e-
nim clientes habent, aut alios fidos ami-
cos, quibus possint secreta communica-
re consilia: quod omnibus rebus priuen-
tur, quibus homines ad subeunda magna
pericula incitantur: itaque quamprimùm
pluribus communicatum fuerit illorum
consilium, detegitur coniuratio, & ipsi
pœnas luere coguntur. Quod si quando-
que etiam tam fortunati essent, vt secreta
conseruare consilia possent: tamen cum
ad patrandum facinus veniendum est,
tantam experiuntur rei difficultatem, cū
princi-

principem liberè adire nequeant, ut ipsa
 stupefacti inter agendum pereant. Quod
 si enim magni & præpotentes viri, qui-
 bus semper patet aditus ad principem,
 tanta rei difficultate tamen opprimun-
 tur: non dubium est, quin eadem res, ho-
 minibus tenuioris fortunæ, infinitis mo-
 dit magis ardua, difficilisque euadat. Ita-
 que cum tantam rei difficultatem prospici-
 ant homines Idiotes, abstinent à tam pe-
 riculosis facinoribus, contentique sunt in-
 terim maledictis, quæ in Principem sub-
 inde iactant, expectantes ut alij poten-
 tiores tyrannidem vindicet. Quod si qui
 huiusmodi tenuiorum hominû, aliquan-
 do contra tyrannos coniurasse deprehen-
 duntur: eorum studium & voluntas ma-
 gis laudabilis est, quam prudentia. Ple-
 runque igitur magni viri sunt, qui coniu-
 rationem aduersus principem faciunt, &
 quidem ei familiares. Ex quibus permul-
 ti ad id faciendum, non minus beneficiis
 acceptis, quam iniuriis impelluntur: vel
 uti Perenius aduersus Commodum: Plau-
 tianus contra Seuerum: & aduersus Ti-
 berium Seianus. Nam hi omnes ab suis
 imperatoribus, ad tantas opes, honorumque
 gradus euecti erant, ut ipsis nihil deesse
 videretur, præter solos imperij fasces:

*Magnatum
 contra princi-
 pem cõsurtio.*

quos ut etiam comparare possent, aduersus suos quique principes coniurârunt: sed habuit eorum omnium coniuratio exitum tanta ingratitude dignissimû. Patrum tamen nostrorum memoria, meliorem finem sortita est Petri Appiani contra Petrum Gambacurtum, Pisanorum principem, coniuratio: à quo cum & educatus, & ad multos honores euectus esset: eum tamen postmodum imperio spoliavit. Secus accidit Cappolo, postquam aduersus Ferrandum Arragoniæ Regem coniurasset: nam cum eius quoque potentia iam tanta foret, ut nil illi præter Regis nomen deesset: Id quoq; sibi comparare commotus, vitam cum omnibus fortunis amisit. Videbatur autem huic vel imprimis debuisse instituti sui rationem succedere, cum tanta existeret illius potentia, ut Regi propemodum æquaretur, ac proinde facile exequi posset, quicquid facere decreuisset. Sed cupiditas dominandi illos occæcat, non modo ut tanta facinora suscipere ausint, verum etiam, ne id quod semel facere decreuerunt, rectè cauteque tractare possint: quod si isthæc scelera prudentia quadam tractare nouissent, non posset illis non

non euenire id, quod proposuerant. Itaque discere hinc debent principes, ad euitandas coniurationes, eos vel maximè sibi metuendos, in quos plurima beneficia contulerunt: quod hi magis formidabiles sint, quàm qui plurimis iniuriis affecti fuere. Nam voluntas in vtrisque similis est, potentia in his qui beneficia acceperunt maior existit: maiorque furor est in dominandi cupiditate, quàm in vindicandæ iniuriæ desiderio. Eò autem pertinebit, ne amicorum quemquàm nimium extollant: sed curent vt interuallum quoddam sit ab eo gradu, quem quisque tenet, vsque ad summum imperium, ne si quid amplius appetant, ad Imperium ipsum immediate aspirent. Sed ad institutum nunc redeundum est, & inquirendæ causæ variorum euentuum, qui huiusmodi præpotentibus viris fœlices infœlicesque eueniunt, cum aduersus principes suos coniurant.

Et quia periculum impendet, cum in consultando, tum in exequendo, & post executionem: itaque rarissimè fit vt omnia tria euitari queant, paucissimæque sunt coniurationes, quæ ad felicem exitum perducì queant.

*Prima pericu-
la qua in con-
iuratione me-
tuenda.*

In capiēdis consiliis de cōiuratione, summa & omniū maxima pericula existūt, quāni cautē prudēterq; tractētur, facile dērogantur: siue id fiat per cōiecturas aliquas, aut iudicio alicuius coniuratorum, qui vel perfidia, vel stultitia sua motus, consilia coniuratorum aperiat & prodat, vehementerq; metuenda est hęc sociorū perfidia. Neque enim consilia commūicare potes cum quoquā alio, quā cum iis, qui vel tibi sint fideles taciturni, ad eoque prompti pro te mortē obire, vel certē qui Principi vehementissimē sint infensi. Tam fidos taciturnosq; amicos paucissimos inuenies: nec potes consilium plusquam vni aut duobus commūnicare. Nam insignem oportet eorum erga te amorem esse, ne metu periculi dēterreantur. Quibus accedit, quod per sepe errare liceat, vt existimemus nos ab amicis magis amari, quā re ipsa amemur. Nunquam enim de illorum singulari amore erga te certus esse potes, nisi per experientiam, eademq; in hisce quidem rebus periculosissima est. Quod si in aliis, quæ leuiora sunt, comprobetur per experientiam fides amicorum: nil prohibet quin in negotio longē difficiliore, deinde nos fallat. Quod si etiam expiscari ve-

si velis cuiusquam erga principem odiū:
 necesse est vt simul illi tuum quoque de-
 clares animum: quo cognito, ille ratio-
 nem habebit vt Principi reconcilietur.
 teque illi prodat: à qua re illum nihil de-
 tinere potest, nisi aut principem vehe-
 mentissimè oderit: aut te singulari amo-
 re prosequatur. Quo sanè fit, vt plurimæ
 statim à principio detegantur & oppri-
 mantur: & si quæ coniuratio multis com-
 municata, diu resecta, sopitaque conser-
 uetur, miraculi loco habeatur: cuiusmo-
 di fuit Pisonis contra Neronem, & con-
 iuratio Pazziorum aduersus Laurentium
 & Iulium Mediceos, in quarum singulis
 coniurati circiter quinquaginta fuere:
 nec patefacti sunt, donec ad ipsum factū
 & executionem consiliorum peruen-
 tum est. Per imprudentiam deteguntur
 coniuratorum consilia etiam, si minus
 cautè de hisce rebus loquantur, vt eorum
 vel serui vel clientes animaduertāt: quæ
 admodum accidit filiis Bruti, qui in tra-
 ctandis consiliis cum Tarquinij legatis à
 seruo obseruari, delati que fuerunt. Idem
 euenire solet, si leuitate sua coniuratorū
 quispiam vel mulieribus, vel adolescen-
 tibus communicauerit, quemadmodum
 fecit Dinus: qui postquam vnà cum Phi-

Coniecturis
detegitur Con-
iuratio.

lota aduersus Alexandrū Magnū cōiurā-
fer, Nicomacho puero, quē amabat, confē-
liū aperuit: isq; Ciballino fratri, atq; hic
deniq; Regi idē detexit. Per coniecturas
detegit̄ coniuratio eo modo, quo patesca-
ta est Pisoniana, cōtra Neronē facta. Sce-
nin⁹ enim coniuratorū vnus, pridie eius
die, quo Neronē interficere debebat, tes-
tamentū fecit: per Milichiū libertū exa-
cuere curauit antiquū quendā pugionē:
seruos omnes in libertatē asseruit, pecu-
niaq; donauit: & fascias deniq; ad deligē-
da vulnera, p̄parauit: quib. cōiecturis Mi-
lichius rē animaduertēs, dominū accusa-
uit. Itaq; cōprehensus Sceninus, & Nata-
lis vnus itidē ex coniuratis vnā cū illo (q̄
præcedenti die, loco ab arbitris remoto,
hos simul longum sermonem habuisse
compertum foret) cum non in mentem
venisset ipsis colloquium, quod suspicio-
nis causam præbuerat, apertē confiteri
consilia coniurationis coacti sunt, cum
omnium coniuratorum exitio. Sed neq;
planē fieri potest, vt ab omnibus conie-
cturis caueamus, & signa illa omnia eui-
tentur, quæ vel imprudētia, vel malitia a-
liqua interueniēte suspiciōnē parere pos-
sunt, si modo Coniuratorū numerus qua-
ternariū superārit. Quod si deinde ex Cō-
iuratis

iuratis capti sint plures, quã vnico, necesse est eã patefieri, cum seorsim interrogati, nequeant ad eundẽ modũ fingere omnes. Vnicus si fortẽ capiatur, atque is vir fortis, ac constans fuerit, cœlare vtiq; potest consilia: dummodo reliqui coniurati metu periculi non percellantur, aut fugiant. Nam siue is, qui captiuus detinetur, siue ij, qui liberi sunt, indicium aliquod præbuerint, actum est de omnibus consiliis. Memorabile admodum est exemplum, Coniurationis in Hieronymũ Syracusanorum Regem factæ, ex cuius Linus lib. 24. coniuratis, cum Theodorus captus esset, & torturæ subiectus, de seipso falsus est, conscios cœlauit: & cum demum intollerãdis patientiẽ humanẽ cruciatibus laceraretur, victũ se simulans, auertit ab consciosis in insontes iudiciũ, & Regis amicos accusauit. Sed neq; consciorũ quisquam, quãdiu socius cõsiliij torqueret, aut latuit aut fugit: tantũ illis in virtute, ac fide Theodori fiducia fuit, tantũq; ipsi viriũ, ad arcana occultanda. Tanta sunt igitur in tractãdis huiusmodi cõsiliis pericula: antequã ad factũ perueniat: ad quæ euitanda tria in vniuersũ remedia extãt. Primũ, idemq; etiã optimũ est, ne spaciũ cõcedas cõiuratis, quo vel se mutuo indicare, vel

Quibus possit
 celari coniuratio?

1. remedium.

aliis consilia communicare queant: sed tunc primum illos tibi socios adiungas, cum facinus patrandum fuerit. Quam rationem quicumque obseruauerunt, euitauerunt prima pericula, quæ in tractandis consiliis cadunt, omnia, & ex aliis quoque permulta: ut pleræque tales coniuurationes ad felicem finem perductæ sint. Exemplum duo adducam. Nelematus, cum tyrannidem Aristotimi, Epirotarum tyranni, ferre non posset, conuocauit in domum suam cognatos, amicosque multos, eosque hortatus est, ut unam secum tyrannum adirent, eumque necarent, ac patriam liberarent. Sed cum eorum nonnulli tempus peterent deliberandi, seque præparandi; Nelematus clausis foribus, ne quisquam discederet, omnibus indicauit, fore ut quicumque non iureiurando promitterent, se iam iam secum ituros ad tyrannum occidendum, Aristotimo capitiui traderentur. Quo metu permoti omnes sine mora profecti sunt, & Nelemati mandata felici successu expediuerunt. Cum Magus ille per dolum regnum Persarum occupasset, eaque res Orthani, vni ex principibus regni innotuisset: conuocauit ille sex alios principes, & consilio habito de modo, quo regnum à Magi tyrannide eripien-

tipiendum foret, cum deliberandi spacium aliqui peterent, Darius vnus è sex, quos Orthanes conuocauerat, assurgens, aut omnes, inquit, iam iam vnà mecum ad necandum tyrannum venietis, aut ego tyranno vos captiuos tradam. Itaque profecti vnà omnes, rem vti proposuerāt, persecerunt. Similis propè fuit modus, quem Aetoli obseruarunt ad Nabidem *Linium lib. 39.* Spartanorum tyrannum enecandū. Nam misere illi, veluti præsidij loco, Alexamenum cum triginta equitibus, & mille peditibus: ei que soli in mandatis dedere, vt ex occasione tyrannum opprimeret: cæteris id vnicum sub pœna exilij iniunxerunt, vt Alexameno parerent in omnib. Is igitur cum Spartam peruenisset, nec cuiquam consilium aperuisset, antequã se occasio offerret rei benè gerendæ, tyrannum commodè oppressit. Hoc modo euitarunt isti prima coniurationum pericula, & ne consilia eorum aperirentur, effecerunt: hos quicumque imitari poterit, eadem euitabit. Pisoni certè, cuius antè fecimus mentionem, facile fuisset hos imitari. Nam erat ille vir magnæ apud Neronem autoritatis, & Nero sæpe ad illum in hortum veniebat, & cibum capiebat. Licebat igitur illi, pro ea, qua polle-

bat, autoritate, viros fortes audacesq; sibi conciliare, & cum præsens occasio esset, eos verbis ad patrandum facinus adhortari, nec spaciũ cuiquã concedere, vel de liberãdi pœnitēdi. Quod certè si fecisset, nõ potuisset nõ obtinere id, q; proposuerat. Idemque multis aliis contigisset, si hos imitari voluissent, aut sciuisent: sed hæc est in rebus humanis calamitas, vt cum aliàs simus imprudentes, & imperiti rerum humanarum: in hisce arduis & extraordinariis negotiis, planè cæcutiamus. Taciturnitate igitur opus est, nec cuiquam vnquam communicanda consilia, nisi vrgente necessitate, & cum negotium iam patrandum fuerit. At si cuiquã impertienda necessariò fuerint, vnico tantum indicētur, de cuius fide per longam experientiam certus esse queas, aut quẽ cognoueris iisdem causis permoueri, atque tu. Facilius enim vnum quempiam inuenire poteris talem, quam multos: minusque periculi in appellando vno, quã multis. His accedit, quod etsi vnicus ille fallere te cupiat, nõ deest remedium defensionis tuæ, contrã quam accidat tunc, cum coniurati plures fuerint. Nam vt sapiēter quidã olim dicebat: cum vnico tuto cõmunicari omnia possunt, quod etsi te falle-

s. remedium

te fallere cupiat: tantum tamen valebit, si tu factum negabis, quàm si ille affirmet: nisi fortè vsqueadeò incautus fueris, vt propria manu tale quippiam scripto cõprehendas. A qua vtique re, vnice cauere debes, quod nihil sit, quo tam facilè conuincaris: atque propria scriptura. Plautianus cum Seuerum Imperatorè, & Antonium eius filium tollere vellet, dedit id mandatum Saturnino, tribuno militũ. Sed ille cum accusare mallet eum, quam dicto obediens esse: petiit sibi id mandatum in scriptis dari. Plautianus ambitione ipsa occæcatus, mandatum propria manu scripsit: itaque à Tribuno indicatus, & ppria manu cõuictus est: q, si id nõ scripsisset, euadere vtiq; potuisset vsq; adeò constãter negabat: vt hinc manifestè discere liceat, cõsilia cũ vnico cõmunica ta aliqua ratiõe celari, negariq; posse. Erat in Coniuratione Pisoniana, Epicaria mulier Neronis olim amica, consiliorum omnium particeps: quæ cum ex vsu esse existimaret, Coniuratorum numero adiciere quendam triremium præfectum: appellauit eum, coniurationem aperuit: sed coniuratos cælauit. Itaque cum perfidus ille eam fefellisset, ac Neroni indicasset: tam constanter negauit

scemina, vt Imperator stupefactus, eam di-
 miserit. Quę cum ita se habeant, tantum-
 modo hæc pericula impendent ei, qui
 consilia vni soli impertiit, ne vel te spon-
 te accuset, probareque possit factum: vel
 coactus indicet, si fortè ob indicium ali-
 quod ipse capiatur, & torturæ subiicia-
 tur. Estque remedium aliquod aduersus
 vtrumque: quod id maleuolentia, atque
 odio permotus fecerit: vel certè crutiati-
 bus impulsus, vt falsa fateretur. Itaque
 summæ prudentiæ fuerit, consilia nemi-
 ni communicare, donec ad factum ipsum
 veniendum sit: & imitari exempla quæ
 iam antè proposuimus. Aut si omnino
 communicanda sint, ne plusquam vni so-
 li impertias: quæ in re, etsi periculum non
 desit: longè pauciora tamen sunt, quàm
 si negotium communicetur plurib. Pro-
 ximum ac simile præcedentibus exem-
 plis est: si quando tyranni violentia te co-
 git, vt tu illi id inferas, quod ipse alio-
 quin tibi illaturus fuerat: nec vllum de-
 tur vel spacium, vel occasio, qua vtrumq;
 hoc euitare possis. Nam hæc necessitas
 plerunque bonum finem sortitur: vt iam
 exemplis manifestum euadet. Commo-
 dus Imperator Prętorianis militibus Le-
 tum Electumque duces præfecerat, qui-
 bus

remedium.

bus familiarissimè utebatur: & Martiam concubinam præ cæteris deligebat. Sed quia iidem hi vitæ suæ turpitudinem quandoque reprehendebant: decreuit eos omnes & alios quosdâ vnâ cum illis è medio tollere, quos omnes ordine in sedula descriptos habebat. Quam cedulam cum Puluinari subiecisset, eamque puer, illi familiaris, in cubili ludès, manè inuenisset: & ex cubili egressus, Martiæ, quæ obuiam fortè occurrebat, tradidisset: Accidit vt illa vnâ cum Læto atque Elesto, cognito inde, quod omnibus imminerebat, periculo, sequenti nocte Commodû oppresserit. Antoninus Caracalla etiam, cum in Mesopotamia cum exercitu esset, & Macrinum copiarum suarum ductorè secum haberet, hominem politicum magis, quàm militarem: accidit illi, quod cæteris quoque tyrannis euenire solet, vt metueret, ne, quod maximè merebatur, aliquis imperium inuideret, aut insidias strueret. Itaque datis ad Maternianum, amicum suum, literis, rogauit eum, vt Romæ ab Astrologis expiscaretur, num quis eo tempore esset, qui ad Imperium aspiraret, idque ad illum præscriberet. Maternianus igitur rescripsit, Macrinum illum esse, qui eo tempore aspiraret ad Im-

perium. Eæ literæ, cum prius ad Macrinum, quam Imperatoris manus peruenissent, certiore eum de periculo, quod imminabat, fecerunt: itaque cum aut moriendum sibi cerneret, aut occidendum Antoninum, antequam aliæ literæ Roma afferrentur: Martiali amico certo, cuius fratrem ante paucos dies imperator necauerat, negotium demandauit, qui illum è medio cõmodissimè sustulit. Est enim hæc necessitas, quæ nullam moram patitur, similis Nelemati cõsilio, de quo antè fecimus mentionem. Sed interim obseruatione dignum est, per eadem hæc exempla, manifestè comprobari id, quod principio huius disputationis monuimus: minas plus nocere principibus, & vehementiores excitare coniurationes contra ipsos: quàm iniuriæ ipsæ, ut semper cauendum ab iis sit. Homines enim beneuolentia continendi sunt in officio: quæ si non proficit, ita puniendi sunt, ne amplius nocere queant: nunquam autem eò adducendi, ut videant vel sibi pereundum esse, vel alium tollendum. In excquendis consiliis coniurationis, impendent pericula ex hisce maximè causis: si vel ordo, vel methodus agendi immutanda sit in ipso actu, ex aliqua occasione: vel

Secundum periculi genus in coniurationibus:

vel si percussoribus animus desit: vel si iide per imprudentiã errët: aut si non omnes interimãtur, qui necãdi fuerãt. Nam primũ quidẽ quod attinet, existimare debemus nihil planè esse, ex quo humanæ actiones tantoperè impedianur, quã ex subita mutatione ordinis, ac methodi quæ ad agendum iam dudum concepta animo, atque constituta fuerat. Et si vsquam nocet, in rebus certè bellicis, quæque iis similes sunt, perniciosissima est. Nam ad patrandum tale quoddam facinus, nihil magis necessarium existit, quã vt Coniuratorum singuli, iam ante longo tempore de suo officio cogitent, vt quisque sciat, quid, quo loco, quo tempore, & ex qua occasione agendum. Quo fit vt postquam in certum quendam modum agendi oculos diu intentos habuerint: atque is subito mutandus sit: consilia omnia periclitentur, ac perturbentur. Itaque etsi occasio requirere videatur aliquam ordinis mutationem: longè tamen melius est, facinus secundum præscriptã prius methodum perpetrare, quàm ordinis subita mutatione, tot pericula subire. Quod si tempus suppetat, mutari & ordinari omnia possunt: sed mutationes subitæ vehementer periculosæ sunt. Exemplũ notũ est, ex Coniuratiõe Pazziorũ

contra Laurentium & Iulianum Mediceos: in qua hæc erat à coniuratis præscripta methodus agendi: vt Cardinalem S. Georgij prandio exciperent, & in eo conuiuio necarent, quos vellent: erantq; iam distributa coniuratorum officia, & constitutum qui percussores esse deberent: qui occupare palatium: & qui excurrere per urbem, ad populum conuocandum, & publicam libertatem denuntiandam. Sed cum instaret tempus patrandi facinoris, ac coniurati in summo templo forè sacris interessent, vnà cum Mediceis Florentiæ: compertum est, Iulianum non solitum prandere: qua re cognita coniurati, subito conuenerunt, & quod prius constituerant domi inter prandendum facere: id in templo patrandum censuerunt: quæ res vniuersam Methodum perturbauit. Nam Ioannes Baptista de sicco monte, in templo cædis particeps esse noluit: itaque alium illi surrogare, & singulis officiis novos ministros aptare ac querere oportuit: qui in agendo tanto pe re errârunt, vt coniurati in ipso actu oppressi fuerint. Percussoribus deest animus, quandoque ob maiestatem vultus eius, qui necari debebat: quandoque ob timiditatem, percussori inlitam. Nam tan
 ta so-

ta solet esse maiestas, ac grauitas vultus, in quibusdam principibus, vt percussorem vel metu subito percutiant, vel alioquin eius animum humanitate aliqua, à tanto facinore deterreant. C. Mario, cum à Minturnensibus captus teneretur, immissus feruus, qui illum necaret, tãta vultus ipsius maiestate, & nominis recordatione perterritus fuit, vt vires ad percutiendum deessent. Itaque si tantum potuit autoritas, & grauitas vultus hominis captiui, & tanta fortunæ aduersitate vexati: quid sentire debemus de maiestate liberi principis, qui magnifico illo cū apparatu, multis satellitibus comitatus ingrediatur? Potest profectò hæc vel audacissimum quemque terrere, & crudelissimum misericordia permouere. Fuere quidam, qui aduersus Sitalcem Thraciæ Regem coniurârunt, ac cum simul essent iam omnes in eum finem congregati, vt illum necarent: nullus quicquam in regem tentare ausus est: sed cum se mutò tantum intuerentur, Regemque aspicerent, re infecta discesserunt: nec causam intelligebant, cur nihil facere potuissent: patrefacta itaque coniuratione, pœnas soluerunt pro illo scelere, quod, cum decreuissent, patrare noluerunt. Aduersus Ab

fonsum quoque Ferrariæ ducem coniu-
 rauerant bini ipsius fratres, & vtebantur
 opera Ioannis presbyteri musici eius: qui
 etiam Ducem, vt postulauerant, sæpe ad i-
 pso deduceret, ampla illis potestas sepe
 foret illum enecandi: non ausus est tamẽ
 eorum quisquam id perpetrare: ex qua re
 factum, vt aperto tandem eorum consi-
 lio, meritas pœnas malitiæ, stultitiæque
 suæ soluerint. Neque verò alia de causâ
 iis hoc accidit, quam quod vel perterre-
 facti principis maiestate, vel illius aliqua
 humanitate ad misericordiam commoti
 fuerint: videntur errores hi dependere,
 vel ex timiditate, vel imprudentia, ac stu-
 pore quodam, quibus perturbati Coniu-
 ratorum animi, aliud quiddam faciunt,
 ac dicunt, quam debebant, atque vole-
 bant. Hunc stuporem descripsit Liuius in
 Alexameno, cuius ante fecimus mentio-
 nem. Nam cum occasio venisset patrandi
 aduersus Nabidem facinoris: consilium-
 que suis iam communicasset, tunc, vt Li-
 uius ait, colligit & ipse animum, consu-
 sum tantæ cogitatione rei. Solent enim
 etiam viri fortes, qui que arma tractare cõ-
 sueuerint, in tam arduis crudelibusq; ne-
 gotiis perturbari: quo fit vt percutiendi
 partes, non nisi audicissimo cuique, &

cuius animi crudelitas per experientiam comperta sit, demandari debeant. Nam tanta vis est illius animi perturbationis, ut vel arma ex manibus excutere tibi queat, vel verba quædam proferre, quibus totum negotium prodatur & opprimatur. Lucilla, commodi soror, Quintiano prouintiam interficiendi eius demandauerat. Is igitur commodum expectauit præ foribus Amphiteatri, atq; hinc cum stricto pugione illi obuiam factus: hunc, inquit, tibi Senatus mittit. Sed hoc eloquutus, comprehensus fuit priusquam pugione: vulnus inferre posset. Antonius Volateranus, cui in Pazziorum coniuratione datæ partes erant necandi Laurentij Medicei, cum illum inuasurus esset, Proditorem magno cum clamore eum nominauit: quæ vox emissæ, Laurentio salutis causa extitit, coniurationis verò perniciæ. Sed neque perfecte exequi licet consilia coniurationis, quotiescunque in plures: quam in vnum coniuratur: quod propemodum fieri nequit, ut vno eodemque tempore, in diuersis locis, idem facinus perpetratur: diuersa verò tempora expectari non possunt, cum facinus vno loco patratum, alterum facile impedire queat.

Quod

Quod si igitur contra vnum principem
 facta coniuratio, res dubia est, periculosa
 & stulta: quæ aduersus duos fit, planè re-
 meraria existit. Et nisi Herodiani autori-
 tas mihi persuaderetur, nunquam crede-
 rem, quod ille narrat de Plautiano, quod
 is Saturnino Tribuno prouintiam de-
 mandârit necandi & Seuerum & Anto-
 ninum, diuersis locis habitantes: quod
 hæc res rationi planè aduersetur. Iuuenes
 quidam Athenienses coniurauerant ad-
 uersus Dioclem & Hippiam, eorum Ty-
 rannos: cum ad factum ventum est, Dio-
 clem interfecerunt. Sed Hippiaæ pœnas
 luerunt suæ temeritatis. Chion & Leo-
 nides Heraclienses, Platonis discipuli cõ-
 iurârunt contra Clearchum & Sathyrum
 Tyrannos: Clearchum occiderunt, sed ab
 altero puniti fuere. Pazziis quoque non
 successit coniuratio, cum Iulianum tantum
 sustulissent, Laurentius periculo se
 eripuisset. Itaque ab huiusmodi coniura-
 tionibus vehementer abhorreere debent
 omnes boni: quod iis neque patriæ, neq;
 sibi quicquam profint, sed plurimum no-
 ceant. Nam qui periculum effugiunt ty-
 ranni, postea longè crudeliores fiunt: vt
 satis apparet vel ex iis exemplis, quæ iã
 adduximus, coniurationum Florentiæ,
 Athe-

Athenis, atque Heracleæ factarum. Itaque admirabilis magis videri debet Pelopidæ coniuratio, contra patriæ suæ tyrannos, quod illi non vnus, sed decem occidendi essent: præterea cum esset exul, difficillimus illi patebat ad tyrannos aditus. Sed ille tamen superatis omnibus hisce difficultatibus, & Thebas venit, & tyrannos necauit, & patriam liberauit: Curionis videlicet cuiusdam opera vsus, qui tyrannis familiaris consiliarius erat. Sed est hoc exemplum nemini imitandum, quod pro miraculi loco celebretur, ob superatas tantas difficultates. *Suspiciones cōiuratorum.* Accedit hisce, quod impediri etiam potest exequutio, quæ in cōiuratione decreta sunt, casu aliquo, ac fortuita quopiam suspicione: cuius generis illud fuit, quod Brutū sociosque eius commouebat eo die, quo in Senatu Cæsarem necare decreuerant. Nam cum Cæsar in Senatū iturus, incidisset in Cn. Popilium coniurationis cōscium, & cum eo longo tempore colloquutus fuisset: metuebant cæteri coniurati, qui id obseruassent, ne forte Popilius Cæsari rem aperiret. Itaque in eam sententiam adducebantur, vt eo ipso loco imperum in illum facerent: idque omnino facturi erant, nisi colloquendi finem

fecissent, & discedentes à se mutuo, nullum periculi signum ostendissent. Plurimum autem possunt huiusmodi suspiciones: itaque habenda utique fuerit earum ratio, tantò accuratius, quàmò facilius est suspicari iis hominibus, qui conscij sibi sunt suorum scelerum. Nam qui tales sunt, quoscunque vident colloqui, de sese loqui putant: potestq; facilè euenire, ut vox aliqua in alium finem emissa, ipsis suspicionem moueat, tanquam si de aliquo coniurationis negotio pronuntiata foret: ex qua re vel per fugam consilia patefacias: vel maturando executionem, in aliud aliquod absurdum incidas, præsertim cum plures fuerint coniurationis conscij. Casus etiam fortuiti considerandi sunt, quod ij persæpè actiones coniuratorum impediunt, de quibus etsi nil certi docere queas: propositis tamè exemplis documētum quoddam, atque cautelam præbere possumus. Iulius Bellantius Senensis, ut supra meminimus, Pandolphum socerum interficere decreuerat: quod filiam, quam ei matrimonio iunxerat, admissit. Ad id autem peragendum, hanc methodum præscripserat: ut quia Pandolphus singulis diebus, visitandi amici cuiusdam, qui ægrotabat, causa, domum Iulij præ-

Casus fortuiti

lij præ-

lij præteriret: coniuurati intra portam domus, cum armati expectarent, & in superiori ædium parte quendam constituerat, qui per fenestram obseruaret Pandolphi aduentum, vt cum portæ appropinquaret, signo id cæteris significaret. Sed cum Pandolphus iam veniret, & signum coniuuratis daretur ab illo, qui per fenestram obseruabat aduentum eius, fortè accidit, vt antequam ad portam Iulij peruenisset, amicus quidam obuiam factus, eum salutando aliquantum detineret. Itaque egressi cum impetu coniuurati, antequam peruenisset ad portam: coniuurationem armorum strepitu prodiderunt. Quo factum vt Pandolphus periculum euitare potuerit: Coniuurati verò fuga exilioque sibi salutem quærere cogentur. Hoc igitur solo casu fortuito impedita, atque irrita facta sunt omnia Iulij consilia, & Pandolpho salus quæsitæ. Super sunt ea pericula nunc, quæ post patratum facinus consequuntur: quæ ex eo solùm dependent, ne relinquuntur qui nequitiam principis vlciscantur, & facinus Coniuuratorum puniant. Huiusmodi esse solent vel fratres, vel filij, aut alij cõsanguinei, ad quos principatus hæreditario iure aliquando puenire queat; siue illi cõiuuratorum negligetia, siue

*Tertium genus
periculorum coniuurationis.*

alio aliquo casu pericula euadant, ac superstites maneanit: vt de Coniuratis poenas sumant. Quemadmodum accidisse nouimus Ioanni Andreae Lampognano, qui vnà cum aliis quibusdam coniuratis, Mediolani ducem sustulerat: sed cum superessent bini eius fratres, & filius vnus, non defuit vindicta suo tempore. Sed neque possunt coniurati prouidere omnibus casibus, quibus aliqui conseruantur. Nam si per negligentiam tales quosdam in viuis relinquerent: vehementer errarent, ac omni vituperio digni essent. Fuisse quidam in foro Liuiio coniurati, qui Girolamum comitem, proprium dominum sustulerunt: Catharinam coniugem cum liberis infantibus in vincula coniecerunt. Sed cum arcem, sine qua tutos se esse non putabant, occupare etiam conarentur: neq; praefectus illam tradere vellet: persuasit illis Catharina ex vinculis, vt retentis liberis pro obsidibus, in se arcem intrò mitterent: ita enim effecturam vt arx ipsis traderetur. Sed cum in arcem ingressa fuisset, mariti cędem illis exprobrauit, minataque est coniuratis seueram vindictam: Ac ne meru liberorum amittendorum, putarent absterritam iri à vindicando: membra genitalia illis per fenestram

nestram ostendit, asserens sibi modum esse adhuc alios liberos procreandi, si forte impias manus ab illis non abstinerent.

Coniurati igitur tardè nimium suæ imprudentiæ moniti, perpetuo exilio sibi mer pœnas temeritatis suæ iniunxerūt.

Sed maximum vindictæ periculum tunc impendet Coniuratis, cum populus principem amat, in cuius caput facta est coniuratio. Tunc enim vindictâ euitare nunquam possunt. Exemplo esse potest C.

Cæsaris cædes. Nam cum is populû Romanum beneuolum habuisset, vindicata ab illo est, & percussores omnes vrbe pulsati, & diuersis in locis necati. Quæ verò ad-

uersus Patriam sunt Coniurationes, au-

torib. suis longè minus periculosæ sunt, quàm quæ aduersus Principes tyrannosque fiunt: Nam in tractandis eorum consiliis parum periculi est: in iis exequendis tantum, quantum in iis quæ fiunt contra principes: post patratum facinus, nullus amplius superesse potest metus. Parû periculi est in consultando, quod ciuis vires suas sensim augere, & copias comparare sine suspitione queat, sensimque se præparare ad facinus ipsum perpetrandum, absque impedimentis. Quod si aliquando lex aliqua ob aliam causam lata,

*Coniurationes
contra patriam.*

impedimento sit tuis conatibus: differri illi in aliud tempus possunt, donec commodior occasio detur. Sed hæc omnia intelligere debemus, ita fieri posse in iis solum Rebuspub. quibus serpere iam cœpit corruptela morum. Nam in quib. in corrupti adhuc sunt mores hominum: verisimile est nullum ciuem huiusmodi cõsilia tractaturum.

In corrupta autem Republica multæ patent viæ, & rationes ad principatum absque vlllo singulari periculo ascendendi: quod magistratus tardè moueatur ad restringenda huiusmodi incendia, & longè minus cauti sint, quàm principes: reuereri etiam solent suos ciues potentiores: ex qua re illis deinde audacia maior accrescit. Nota omnibus est Catilinaria coniuratio, à C. Salustio descripta: sed eadem detecta iam erat, cum Catilina non modo in vrbe tutum se esse putabat, sed in Senatum venire, & patribus consuliq̃ue maledicere audebat: tantum scilicet solebat ea Respublica ciues suos reuereri. Quin etiam tunc, cum vrbe excessisset Catilina, & esset in exercitu, nequaquam capti fuissent Lentulus, cæteri q̃ue Coniurati, niliteris, eorum

rum propriis manibus scriptis, conuicti fuissent. Hanno potentissimus Carthaginensium Reipublicę ciuis, aspirabat ad tyrannidem: cuius assequenda causa, decreuerat in nuptiis filiaę Senatū vniuersum veneno tollere. Ea re cognita, Senatus non aliter prospexit huic malo, quā quod lata lege nuptiarum sumptibus modum posuit talem, ex quo eius conatus impediretur: tanti hunc suum ciuem faciebant. In exequendis contra patriam coniurationis consiliis, magna difficultas, magnumque periculum est. Nam raro accidit, vt vnicus ciuis potentia tanta sit, quę patriam subiugare queat: cum hęc aduersus multos pugnare oporteat: neque etiam sæpe accidit, quod contigit C. Cæsari, Agathocli & Cleomeni, vt in promptu habeas instructissimum exercitum ad patriam subito occupandam. Sed cum vires coniuratis desunt, tunc arte aliqua & dolo tentant, aut exterorum implorant auxilium.

Dolo artificiali vsus est Pisistratus. Nam cum victis Megarensibus magnam sibi apud plebem benevolentiam comparasset: prodiit domo sua, quodam die mane, in publicum, vulneratus, & coram popu-

lo questus est de iniuriis, quas ab Optimatibus accepisset; petiitque ut liceret ad custodiam corporis sui armatos aliquos secum habere, ex qua re concessa per imprudentiam, paulatim summum imperium per tyrannidem occupauit. Pandolpho Petruccio, cum ex militia Senas cum aliis quibusdam rediisset, senatus custodiam fori demandauit, rem quæ tunc cõtemptui esset: sed ille, opera suorum satellitum, tantam conciliauit sibi auctoritatem, ut principatum vrbis, breui tempore occupauerit. Alij alio quodam modo, ac diligenti industria idem præstiterunt, sine vllò tumultu. Sed qui per vim, aut auxilia peregrina patriam occupare conati sunt, varios habuerunt euentus, prout illis fortuna magis aut minus asperauit. Catilina certè occubuit, Hanno, de quo sumus loquuti paulo ante, cum propinandi veneni occasio illi erepta esset, multos clientes, aliosque suæ factionis homines armavit, & cum iis omnibus oppressus est. Thebani quidam ciues, cū aduersus patriam coniurassent, aduocato in auxilium Spartanorum exercitu, voti compotes facti sunt, & patriæ imperiū occuparunt. Omnesque adeo coniurationes contra patriam factæ, aut successerunt

ferunt suis autoribus, aut in ipso facto oppressæ sunt: dum tractabantur eorum consilia, nil senserunt periculi. Postquam patratum facinus fuerit, & coniurati voti compotes facti: non est aliud periculum metuendum vllum, quam ea ipsa, quæ cū tyrannide alioquin coniuncta esse solēt: de quibus euitandis iam ante à nobis disputatum est. Hæc sunt quæ de iis coniurationibus docendum putavi, quæ ferro ad propositum finem tendunt: de iis quæ veneno vtuntur nil dixi, quod iisdem principis innitantur, eademq; methodo progrediantur. Magis verò etiam periculosæ esse solent coniurationes, quæ vtuntur veneno, magisque de suo exitu incertæ: cum ob eam causam quod communicare necesse sit consilium cum iis, qui venenaturam nouerunt, quiq; eius propinandi commoditatē habent, tum quod multis de causis fieri queat, vt venenum sumptum, tamen non enecet. Tale fuit poculum, Commodo Imperatori propinatum. Nam cū id vomitu reiecisset: necesse fuit coniuratis, si sublatum illum vellent, vt illum laqueo interficerent. Principes certè viri, summam pestem existimare debent coniurationes, & ab illis summopere cauere. Nam cum semel in

principem coniuratum fuerit: aut ipsi pereundum est, aut aliàs cum quadam infamia viuendum. Si enim res Coniuratis ex animi sententia succedat, interficitur princeps: sin detegatur Coniuratio, & supplicium de coniuratis summatur: tunc cadit princeps in crudelitatis suspicionem, & putatur sæuitia sua, aut auaritia, in infantes seuiisse, non meritas pœnas de malignis ac perfidis hominibus sumpsisse. Monendos autem censeo omnes principes ac Respublicas: vt si quando aduersus illos coniuratum fuerit: diligenter expendant Coniuratorum vires, antequam ad illos puniendos accedant. Nam si magnos illos esse comperti fuerint, nihil apertè aduersus illos tentandum, sed dissimulanda omnia, donec auxilia comparârint, ad extinguendum hunc ignem sufficientia. Quod si aliter fecerint, exitium suum accelerabunt. Nam coniurati, cum detecta esse vident consilia sua, metu periculi, extrema quæque tentare solent. Exemplum igitur licebit imitari populi Romani. Nam cum is aliquando binas legiones Capuæ in hybernis reliquisset, vt præsidio essent contra Samnites, atq; eorum duces contra Campanos coniurâssent: is re cognita,

gnita, Rutilio Consuli demandata, euulgauit fore, vt iidem milites sequenti quoque anno isthic hybernaturi essent. Coniurati igitur spacium se nactos putabant consilium, quando vellent, exequendi, atque ita sedata quieuit in præsentiâ seditio, donec Consuli spacium daretur, Coniuratorum præcipuos quosque, tanquam id ob alias causas fieret, à cætera turba sepatandi, atque ita Coniuratorum robur minuendi, vt cum postea exequi decreuissent instituti sui rationem, vires ad id deessent. Singulare profectò exemplum omnibus ad cognoscendum, quam lentè progredi soleant res humanæ, quando nullum in mora periculum videtur: & econtrà quàm festinare soleamus, cum in eadē mora multū periculi esse existimamus. Hęc igitur prudentissima ratio fuerit, coniuratos suspendendi, vt cōsiliij exequutionē in alia tempora differāt, tibiq; spacium ad occurrendū concedāt: siquidē illis fucatā quandā occasionē obiicias, qua alio tempore commodius, quam nunc, voti compotes fieri posse videantur. Qui aliter Coniurationibus sese opposuerint, interitum perniciemque suam accelerabunt: perinde vt accidisse nouimus Duci Atheneo,

& Gulielmo Pazzino: quorum ille, cū ad-
 uersus se factam coniurationem intelle-
 xisset, re non aliter considerata, ex coniu-
 ratis vnum cœpit: ceteri cognito, quod i-
 psis immineret, periculo, sumptis armis,
 comitem imperio spoliarunt. Gulielmus
 autem Chianæ vallis præfectus, anno Do-
 mini M D I. cognouit Aretij coniura-
 tionem factam, vt ea vrbs, Florentinis e-
 repta, vitelliis traderetur. Itaq; Aretium
 ingressus, de coniuratorum viribus nihil
 cogitauit, sed coniuratorum vnum in vin-
 cula coniecit, consilio vsus Episcopi, fi-
 lij sui: qua re permoti cæteri coniurati,
 sumptis armis urbem occuparunt & Gu-
 lielmum præfectum in vincula coniece-
 runt. Cum infirmæ ac debiles fuerint cō-
 iuratorum vires, optimum est illas quam-
 primum opprimere: neq; imitanda sunt
 exempla vel Athenei ducis, vel Dionis
 Syracusani: quorum ille ciuem quendam
 à quo patefacta coniuratio fuerat, interfi-
 ciendum curauit, vt cæteri putarent eum
 nihil suspicari, ac proinde beneuoli illi
 fierent: Dion autem, de quorundam erga
 se animo, & voluntate dubitās, Calippo,
 cui plurimum confidebat, in mandatis
 dedit, vt simularet se Coniurationem ef-
 se facturum contra sese, ac videret, quos
 in eam

in eam sententiã pertrahere posset. Vterque autem horum vehementer erravit. Nam primus effecit, ne quisquam coniu-
ratos accusare auderet: atque illi proinde ad coniurandum audaciores essent. Alter viam coniuratis ostedit, qua interficeretur. Nam Calippus eam nactus occasione, absque vlla suspitione Dionẽ imperio simul & vita spoliavit.

Que ratio sit quod Reipub. forma quandoq; sine sanguine, quandoq; magnis cædibus mutetur: siue à libertate ad seruitutem, siue ab hac ad illam transitus fiat.

CAP. VII.

Non immeritò quæret aliquis nunc, quibus de causis forma Reip. quandoque absque tumultu mutetur, & sine cæde, & sanguine: quandoque verò non nisi tanta cum difficultate, ac tot cædibus siue mutatione illa transitus fiat à libertate ad tyrannidem, siue à tyrannide ad libertatem. Tanta enim diuersitas huiusmodi mutationum esse solet, vt nisi historiæ de iis testarentur, vix credere possemus. Cum Romanum imperium à Regibus ad consules transferretur, soli Tarquinij vrbe pulsati sunt, ceterorum nullus,

494 DISPUTATIONVM Nic.
vel minimam iniuriam passus est. In aliis
mutationibus longè aliter euenisse com-
peries. Ego verò causam huiusmodi di-
uersitatum petendam esse credo ex mo-
do, quo acquisitus fuit ille status Reipu-
qui mutandus sit. Nam si per vim partus
fuerit, non sine multorum iniuriis acqui-
ri potuit: itaque necesse deinde est in il-
lius mutatione, vt qui iniuria affecti sunt,
eam vindicare conentur: ex quo vindicæ
desiderio cædes, tumultusque nascuntur.
Sed cum populi consensu & voluntate,
sensim ad eum statum peruenerit Respu-
qui iam mutandus est: non existit causa
alium quenquam lædendi, quam Prima-
rios illos, qui suo statu, atque principatu
deiciendi sunt. Huius generis fuit muta-
tio Reipubl. Romanæ, cum imperium,
pulsis Regibus ad Consules transferre-
tur: & Reipub. item Florentinorum, cum
anno salutis M CCCC XCIIII. Medicei
vrbe pellerentur. Nam cum illi quoque
populi volūtate ad eam potentiam per-
uenissent, non opus fuit in illis loco mo-
uendis, quemquam præter illos ipsos in-
iuria afficere. Non sunt igitur admodum
periculosæ tales Rerumpu. mutationes,
sed illæ sunt & periculosæ, & formidabi-
les, quæ non nisi cum vindicta multarum
acce-

acceptarum iniuriarum fieri possunt: cuiusmodi exemplorum pleni omnes sunt historiarum libri, ut non opus sit aliqua huc adducere.

Qui vult mutare formam Reipub. rationem habere debet ipse subiecti.

CAP. VIII.

Diximus paulò ante, malum ciuē in Repub. bene instituta, non posse efficere, ut consilia sua praua euentum sortiantur, quandiu ciuium mores integri sunt. Id verò ita se habere demonstrare quis possit, vel ex Spurij Cassij, & Manlij Capitolini exemplis. Nam cum Spurius ambitiosus esset, & singularem quandam in Repub. auctoritatem sibi comparare conaretur: ob eamq; causam plebem beneficiis sibi vnde quaque conciliaret, agrosq; illi distribueret, qui ex Hernicis capti essent: nò tulere eam ambitionem patres, sed populo suspectam reddiderunt vsque adeò, ut cum illi Cassius præciū offerret diuentiti frumenti, quod ex Sicilia allatum erat: noluit id populus accipere, ne libertatem suam vendere eo præcio videretur. Quod si corruptis moribus fuisset tunc pop. Romanus, nequaquam repudiasset pecuniam illam, sed ea accepta, aditum

Cassio ad occupandam tyrannidem paterfecisset. Longè verò magis memorabile est etiam exemplum Manlij Capitolini, cuius insignem virtutem pro patria bello Gallico declaratam, & tot merita, vnica ambitio ac dominandi cupiditas obscurauit, deleuitque. Inuidebat is Furio Camillo eum honorem, quem ciuitas illi deferebat: itaque eò insanix rediit, vt nulla habita ratione ciuium, qui adhuc integris moribus essent, ineptiq; vt corrumpi possent: tumultus contra Senatū, & leges patrias excitare cœpit. Quo loco cernere licet, quàm benè instituta illa Respub. foret, & quàm præstans materia esset, ex qua constaret, ipsi scilicet mores. Nam etsi patres coniunctissimi semper fuerint, seque aduersus plebem semper mutuò defendere solerent: in eius tamen motibus nullus exstitit, qui vel fauere illius institutis, vel pugnare pro illo voluerit: Et cum alios reos, multi in forum nobiles, lugubri veste comitari solerent, vt ad misericordiam iudicem mouerent, & beneuolentiam iis conciliarent: Manliū nemo commitatus est, Tribuni plebis verò, etsi cæteris in rebus nobilitati aduersarentur, & pro populo aduersus eam pugnarent, in eo motu tamen cum periculū publici.

publicum animaduertent, cum patri-
 bus sese coniunxerunt, ut communem
 perniciem à Repub. amouerent. Populus
 Romanus etiam, cum alias suis commo-
 dis audivissimè operam daret, & cum Mā-
 lio, tùm omnibus iis fauereret, qui nobi-
 litatem oppugnabant: tamen cum à Tri-
 bunis plebis Manlium dies dicta fuisset,
 iam iudicandum sibi esset, de eo nego-
 zio, nullo animi motu perturbatus, for-
 tissimè sententiam dixit, & Manliū mor-
 ti adiudicavit. Quæ omnia, si quis dilige-
 ter cõtempletur, talia sunt, ut faciliè inde
 cognoscere liceat, summã tunc fuisse om-
 niũ civiũ dmoerationẽ, æquitatẽq; ut
 qui patriæ, ac iustitiæ amore longè magis
 permouerentur, quam omnibus M. Man-
 lij beneficiis, cum erga singulos ipsos de-
 clarata, tùm etiam publicè exhibita pa-
 triæ: quæ certè tanta fuerunt, ut de iis Li-
 vius in hunc modum pronuntiet: Hunc *Livius lib. 6.*
exitum habuit vir, nisi in libera ciuitate natus esset,
memorabilis. Duo igitur sunt, quæ hinc di-
 scere debemus, ac possumus. Gloriam at-
 que laudem aliis modis, ac rationibus
 comparandam esse in libera ciuitate, in
 qua hominũ mores integri ac bonis legi-
 bus instituti sunt, quam in illa, in qua hæc
 omnia corrupta existunt. Alterum est, ut

excellentes viri in actionibus, instituti-
 que suis temporum habeant rationem,
 & sese tempori accommodent. Nam id
 qui facere nequeant, iis nequaquam res
 ex instituto succedunt, nec proinde in a-
 ctionibus suis felices esse possunt. Nam
 si historiam rerum antiquarum incuea-
 mur, facile colligemus, si Manlius in tem-
 pora Siillæ incidisset, aut Morij: potuisse
 idem illum præstare, quod ipsi præstite-
 re: Et si rursus hi in Manlij tempore inci-
 disset: primo motu interire illos oportu-
 isset: quod P. Romanus nondum ad il-
 lam morum corruptelam tunc peruenis-
 set, ut vel Manlius, vel alijs quisquam am-
 bitionis suæ formam, in talem materiam
 imprimere potuerit. Sufficit quidam v-
 nius viri ætas, ad corrumpendam aliqua-
 tum populi multitudinem: sed non eò ut
 que ut suæ ambitioni planè obediat: & si
 maximè quis id effici posse contendat:
 tamen rursus obstant nimix cupiditates
 ambitionosorum ciuium, qui non expecta-
 re possunt occasionem temporis, ad pro-
 positum scopum peruenire queant: sed
 antequam materia sit præparata, ambiti-
 onis suæ formam introducere frustra co-
 nantur, atque ita opprimuntur. Nam qui
 tam ambitiosi sunt, nec moram ferre, ne-
 que

que expectare possunt temporis occasionem : sed cupiditatibus suis in præceptis aguntur. Non possunt autem ambitiosi homines magnam sibi comparare auctoritatem potentiamque: nisi hominū mores prius sensim corrupti fuerint, ut donis ambitiosorum hominum, permoueri queant, & pertrahi in illorum sententiā. Corruptuntur autem mores hominum seorsim, neque obstaré quis potest huiusmodi corruptioni, nisi subinde emendentur vitia, quæ grassantur in Republica, eā ad prima sua principia subinde reuocando. Quod si Manlius igitur aptos hominum mores inuenisset, & accommodatos ad obediendum suæ ambitioni: res vtiq; maximas præstitisset. Nam eò semper spectare oportet eum, qui in Rempu. quippiam innouare cupit, siue ut libertas publica conseruetur, siue ut tyrannidi cuiuspiam inseruiatur. Cum enim homines sorte sua contenti sunt, & eo statu cum Reipub. tum rerum suarum delectantur: nequaquam facile permouentur ad res nouas attentandas: quod etiam qui sub tyrannide viuere consueverunt, non facile ad libertatem aspirare possint.

Ad Res gerendas semper temporum occasiones
expectare, intueriq; oportere.

CAP. IX.

DUm sæpe multumque ipse mecum cogito, de fortunæ diuersitate, quæ aliis secandam, aliis aduersam se in eorū actionibus, institutisque exhibet: hanc eius causam inuenisse mihi videor, quod ut diuersi sunt agendi modi, aliis ab aliis hominibus consueti, ac naturales: ita aliæ atque aliæ sunt temporum rationes, occasionesque. Quidam in rebus gerendis, administrandisque ferocia quadam vruntur, & omnia cum impetu agunt. Quidam, è contra, lentè cauteque progrediuntur. In utroque agendi modo terminus quidam est, què non possumus transire sine errore: nec possunt homines abstinere, quin mediocritatis limites transgrediantur, siue lentè, siue cum impetu agant, ex quo accidit ut omnes errent: sed minores semper erunt errores, fortunatè magis eorum actiones: quibus se offerunt huiusmodi rationes temporum, quæ cū consueto agendi modo congruant. Cunctationem Fabij omnes nouimus, qui per loca alta agmè ducebat, modico ab hoste interuallo, ut neq; omittere t eū, neq; cōgre-

Linus lib. 22.

grederet castris nisi quantūvs^o necessariò
 cogeret. Hæc verò progrediēdi ratio, etū
 videretur virtuti P. Romani cōsentanea
 nō esse: tali erāt tamen illa tēpora, vt cō-
 modissima ac prosperrima tunc fuerit.
 Nam cum nuper in Italiam venisset An-
 nibal., vir iuuenis, ferox, & qui secunda
 fortuna vsus, Populum Romanum dupli-
 ci clade vehementer afflixisset, & vsque a-
 deò terruisset, vt summa difficultate eorū
 omnium laboraret, quæ ad disciplinam
 militarem, gerendumque bellum requi-
 rebantur: nullus imperator Reipub. for-
 tunacior contingere potuit, quam is, qui
 cunctatione, & lenta, cautaque progre-
 diendi ratione, hostem sustinere, arce-
 reque posset. Neque Fabius sua Cuncta-
 tione, vlla commodiori temporum occa-
 sione vti potuit, quàm illa ipsa, quæ talē
 autem in Fabio erat illa cunctatio, non
 ex præsentis temporum statu sumpta: Id
 enim vel eo ipso satis declarauit, quod cū
 Scipio in Africam postea ad conficiendū
 bellum traicere vellet: Fabius ei vehe-
 menter resistebat, & omnibus modis im-
 pedire cōnabatur: vt qui natura sua ma-
 gis ad cunctandum, arcendaque præsen-
 tia pericula ferretur, quam ad alia maio-
 ra subeunda. Itaque per Fabium non ste-

tit, quò minus Punicum bellum absolutè
 finiriq; non posset, quod is non animade-
 uerteret, alia iam tempora esse, & aliam
 belli gerendi rationem commodam exi-
 stere. Quod si solus rerum potitus fuisset,
 victoriam de Carthaginensibus obtinere
 nequiuisset, quod belli gerendi rationes,
 temporum diuersitati nesciuisset accom-
 modare. Sed cum in ea Repub. tot essent
 insignes Imperatores, ac rei militares pe-
 riculissimi homines, voluit fortuna, vt sicu-
 ti difficilibus illis temporib. Fabius bel-
 lum sustinere, ac pericula arçere, ita post-
 ea commodiori rerum statu, Scipio id cõ-
 ficere, & victoriam obtinere potuerit.
 Hinc igitur dependet ratio, quod Aristoc-
 ratia ac libera Respub. diuturniores es-
 se soleant, quam quæ vnus principis Im-
 perio gubernatur. Habent enim illæ mul-
 tiplicia ingenia, quæ temporum occasio-
 nibus melius accõmodari possunt. Prin-
 ceps cū natura sua ad certū quendā agen-
 di modū fertur, eū mutare nescit, quãuis
 temporū diuersitates id maximè requi-
 rât. Petrus Soderinus, cuius aliàs etiã me-
 tionem fecimus, natura humanus erat, &
 patiëntia tua multas iniurias ferebat, quæ
 res salutaris fuit Reip. simul atq; ipsi, quã-
 diu tēpora clemētiora fuere: Sed cū tem-
 porum mutatione, ferrea quædã ætas ad-

esset, quæ seueritatē postulabat: atq; ille à
 consueta sua patiētia & bonitate disce-
 dere nesciret, semetipsum simul, atq; pa-
 triā perdidit. Iulius II. Pontif. Maximus,
 toto Pontificatus sui tēpore, cum impetu
 ac furore quodā Rempub. cæterasq; acti-
 ones administrauit, eaq; res illi fœliciter
 successit, quia talia erāt illa tēpora, quæ
 huiusmodi administrationē postulabāt.
 Quod si tempora mutata fuissent & alia
 consilia postulassent: nesciuisset ille se his
 accōmodare, itaq; necesse illi fuisset suc-
 cumbere. Non solemus autem naturales
 inclinationes, longasq; consuerudines:
 primū enim quo natura ipsa ducimur, id
 relinquere nō possumus, deinde cū certo
 aliquo agēdi modo, diu feliciter rem ges-
 serimus, nō possumus nobis psuadere, vt
 ab illo discedamus: atq; hinc pendet va-
 rietas in vno eodemq; homine, q. nesciat
 cū temporū mutationib. mores suos, ac
 vitæ cōsuetudines immutare. Ex eodem
 quoq; principio pendēt Rerumpinteri-
 tus. Nā cum temporū mutationib. immu-
 tari leges oportet: quod si nō fiat, multis
 malis occasio præbetur, vt prius disserui-
 mus. Tardius autem istę legum mutatio-
 nes in Repub. euenire, postulariq; solēt,
 quod in ea omnia lento motu mutantur.

Nam non nisi longo tempore, tantoperè immutari potest Reipub. status, vt aliis legibus opus sit; diuersis autem progrediendi modis vti per sæpè oportet, quod in bellis fortuna facile ac sæpè mutetur. Sed de Fabij cunctatione diximus aliquid, deinceps quæremus ex occasione, vtrum bonus Imperator prælium semper detrahere queat?

Prælium ab imperatore euitari non posse, cum hostis dimicare omnibus modis cogatur.

CAP. X.

Liuius lib. 7.

Cneus Sulpitius Dictator aduersus Gallos inquit Liuius, bellum trahebat, nolens se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus deteriorè indies, & locus alienus faceret. Quo loco errorem nostrorum hominum sæpè à nobis reprehensum, rursus animaduertere damnareque licet: qui à veterum disciplina militari, in rebus summi momenti tantoperè discedunt, vt non immeritò à nobis sæpè reprehendi debeant. Accidit autem istud ob eã maximè causam, quod & Principes, & Rerumpub. moderatores, pericula euitare cupientes, totam rei militaris curam aliis hominibus demandare

daſe ſoleant: nec bellis vnquam ſeſe im-
miſceant. Quod ſi quis etiam aut Rex,
aut alius monarcha, forte aliquando in
exercitu apparet: nil tamen laude dignũ
patrare ſolet, ſed magnificentiam tantũ
ac pompam quandã declarare: nec quic-
quam aliud exercitui præſtat commodi,
quam quod Imperij Maiestatem penes ſe
retinendo, quæ in caſtris aguntur non-
nunquam inſpiciat & obſeruat. Sed longè
magis adhuc errât hac in re, in Italia præ-
fertim, Rerum pub. moderatores, qui om-
nem belli adminiſtrationem peregrinis
ducibus demandant: ipſi ad bellum nec
profiſcuntur, nec quicquam intelligunt
eorum, quæ in eo ſunt vel rectè, vel per-
peram: & interim domi confidentes, de
iis deliberant, quæ fieri ab ſuis Impera-
toribus velint, tantum vt ipſi gubernare
belli rationem videantur. Ea autem in
re, eos infinitis modis delinquere neceſ-
ſum eſt, & in eo maximè errare, in quo ſa-
pientiſſimos ſi eſſe exiſtimant. Idenim
prudentiſſimum eſſe putant præceptũ,
quod ducibus ſuis, ni bellum profiſcien-
tibus, imperant ne prælium committat:
tamquam ſi hoc modo Fabij Maximi pru-
dentiam imitarentur, qui cunctatione
ſua Rempubicam conſeruauit: parum

interim animaduertentes, hoc præceptū
 nec posse semper obseruari, nec, si obser-
 uetur, semper vtile esse. Nam hoc pro cer-
 to statuere oportet, Prælium à duce de-
 tractari euitarique non posse, quando ho-
 stis id omnibus modis committere de-
 creuit. Atque hinc fit, vt qui prohibent
 Imperatoribus suis ne ad pugnam veni-
 ant: tantundem faciunt ac si iisdem man-
 dent, vt tunc tandem fortunam experiū-
 tur, quando eam non nisi certo periculo
 experiri possunt. Nam qui in castris exi-
 stens prælium detrectat: is aut abesse ab
 hoste cogitur, ad minimū per quinquag-
 inta passuum millia, & per exploratores
 subinde eum obseruare, vt eò veniente
 cedere queat, aut certè in munitis aliqui-
 bus vrbibus contineri. Vtrumque horum
 periculosum est. Nam cedendo, agrum
 hosti donandum concedis: satius autē
 fuerit fortunæ periculum subire, quam
 tanto cum detrimento tuorum, pugnam
 deuitare. Quod si minutis quibusdam vr-
 bibus te contineas, manifestum subis pe-
 riculum. Nam obsidebit te hostis, atque
 ite rebus necessariis destitueris, fame la-
 borabis, & ipsa necessitate ad deditio-
 nem compelleris, Fabium autem imitari
 non

non poteris, ni tam fortem exercitum habueris, ut te hostis iis locis adoriri non audeat, quibus tu, muniendi tui causa confedisti. Neque enim cunctando praelium detrectabat, sed occasionem querebat commodam pugnandi: Quod si iis locis cum illo congredi voluisset Annibal, quibus ille se continebat: nequaquam pugnam detrectasset. Sed id sibi periculosum esse cernebat Annibal: itaque eum non inuadebat: neque Fabius ab iis locis discedebat, quibus se tutiorem esse cernebat. Itaque fiebat, ut neutra pars praelium vrgeret: quod si enim vel Annibal vel Fabius omnibus modis conatus fuisset dimicare: nulla extitisset ratio detrectandi praelij, quam vel cedendo, vel munitas vrbes occupando, vel plane fugiendo. Id ita se habere apparuit bello *Liuius lib. 31.* Macedonico, in quo Philippus, cum aliquoties fortunam tentasset, ea que res illi minus prosperè successisset, deserta quedam loca occupauit, sperans Romanos eò non fuisse sequuturos.

Sed cum illi sequerentur, & Macedonas trepidos, ex stationibus, presidijque deturbassent: cum reliqua exercitus parte fugere coactus est.

Hoc

Hoc periculo edoctus, cognouit se pugnandi necessitatem euitare non posse, quandiu Romanum exercitum propinquum haberet: Itaque longè ab illo castris sua habere, & cum is vnã aliquam regionem inuaderet, ipse aliam ingredi cœpit. Quam rem cum cerneret sibi itidem incommodam esse, & suas condiciones subinde deteriores fieri, tandem cum Romanis prælio decertare coactus, succubuit. Quæ cum ita sint, tunc demum cunctandum fuerit, cum eadem rationes non mouebunt, quæ Fabium, & Cneum Sulpicium impellebant: si modo exercitum talem habueris, quem hostis non ausit quouis loco adoriri. Nam si hostis tuos fines nuper ingressus, nondum multa loca occupauerit, nec comœtum percipere adhuc queat: proderit utique ne te fortunæ aduersus eum hostem committas, quem tempus deteriore indies, & locus alienus faciat. Aliis ex causis si prælium euitare coneris, non sine damno, ac vituperio tuorum id facies: Nam cedendo uti Philippus, videberis antequam fortunam experiaris, factus esse: nec euitabis periculum, si hostis te consequi uolet. Annibal certè summus Imperator fuit, sed idem cum in Africam aduersus Scipionem

pionem reuocatus esset, bellum protra-
hendum esse non censuit, cum tamen ea
in re Fabium imitari potuisset, ob insi-
gnem, quem ducebat exercitum. Quicun-
que igitur belli dux insignem habet exer-
citum, stultè agit si non fortunam expe-
riatur, antequam ei vel pecunia, vel com-
meatus deficiat, vel ex alia aliqua causa,
aut miles difluat, aut socij deficiant: quod
in hisce accidentibus certissimum peri-
culum sit, in pugna non deesse queat vi-
ris fortibus aliqua victoriæ spes. Illud verò
imprimis etiam spectare debemus, vt
gloriam atq; laudem comparemus: quæ
certè maior erit, si fortiter dimicando suc-
cubueris, quam si ex alio errore fueris op-
pressus, antequam periculum fortunæ
tentaueris. Verisimile est etiam, Anniba-
lem iisdem hisce causis permotum, cum
Scipione congregari voluisse: neque enim
Scipioni periculum vllum incumbere
ternebat, vt vel pecunia deficeret, vel
commeatus deesset, vel iniquo loco se-
cum congregari cogeretur quæ Fabium in
Italia, vt cunctaretur mouebant. Nam Sci-
pio Siphacem iam prælio vicerat, pluri-
mas vrbes occupauerat, & exercitum tu-
tum iam in Africa habebat, perinde ac si
in Italia esset. Qui verò infesto exercitu

externum hostem inuadit, multo adhuc minus detrectare praelium potest, cum necessario pugnandum sit cum iis, qui re aditu eius regionis prohibere conantur. Idque vel imprimis fieri oportet tunc, cum ad obsidendam aliquam vibem castra ponuntur. Nam ei rei coniuncta est perpetua pugnandi necessitas sicuti apparuit cum Carolus Burgundiæ dux Moratum Heluetiorum oppidum obsidisset. Nam tunc ab Heluetiis praelio peritus succubuit: Idemque accidit Gallis Nouariam obsidentibus, qui ab iisdem Heluetiis fusi sunt.

Qui aduersus multos bellum gerit, eos superare potest quamuis viribus inferior sit, si modo sustinere queat primum impetum.

CAP. XI.

Magna erat vis Tribunitiæ potestatis, in Repub. Romanorum, usque adeo in Venetia quoque formidabilis esset. Sed eodem quoque pernecessaria erat ad frenandam ambitionem Optimatum, qua necesse fuisset corrumpi eam Remp. longè prius quam corrupta fuit. Sed ut cæteris quoque in rebus accidit, ita hic quoque euenit, ut in re optima, & Reip. utilissima, formidabile quoddam lateret malum

malum: cui vel legibus, vel alia aliqua ratione obuiam eundem fuit. Nā tanta esse cepit tribunorum plebis insolentia, ut tenori esset cum patribus, tūm vniuersæ ciuitati: ex qua re natum esset proculdubio malum aliquod, publicæ libertati cōtrarium, nisi Appij Claudij prudentia modum inuenisset, quo temperari, frenariq; illorum impetus, futorefque possent, per collegarum intercessionem. Deligebant enim aliquem ex Tribunis, quem vel patrio amore, vel patriæ reuerentia, vel alia aliqua spe, facilius pmoueri posse sperabant, eiq; autores erant, ut si quā rogationem proponere conarentur cæteri tribuni, quæ patrib. aut bono publico aduersari videretur, ipse illis sese opponeret, eamque impediret. Quæ res ad frenandam illam petulentiam Tribunorum plurimum profuit, & Reipub. longo tēpore extitit salutaris. Nobis vero documento esse potest ad expendendos diuersorū hostium conatus, & vtrum plus possint plures, qui coniunctis viribus inferunt bellum vni alicui, an vnus aduersus plures? Certum est enim plures illos, quorū coniūctæ vires persæpe superant vnius potentiā, min^o tamē efficere solere, quā vnicus, quāuis ille longe inferior sit.

Nam vt cætera omittamus, quæ appa-
 rent ab vnius voluntate confilioque pen-
 dentes, faciliores reddere possunt iis,
 qui à pluribus gubernantur: hoc certè in
 in huiusmodi: siue fœderibus, siue coniu-
 rationibus summi momenti estimari de-
 bet, quod qui vnicus est, siquidem pru-
 dentia aliquantum polleat, & primos im-
 petus, vel leuiter sustineat: facillè possit
 fœderatorem aliquem in suas partes per-
 trahere, atque ita plurium illorum poten-
 tiam frangere, vt ipse superior euadat.
 Huius rei exempla ab antiquis petere
 non opus est, quamuis multa apud illos
 extent: recentia enim magis mouere vi-
 dentur. Anno Seruatoris nostri M CCCC
 XXXIIII. coniurauit aduersus Vene-
 tos vniuersa Italia. Illi verò primi impetu
 oppressi, & vehemèter afflicti, vt ne pro-
 ducere quidem in Campum militem au-
 derent: paulò post Ludouicum, Mediola-
 nensem præfectum, muneribus corru-
 ptum, & in suas partes pertraxerunt: quo
 facto, cum cæteris coniuratis ita pacti
 sunt, vt non modò recuperauerint om-
 nia, quæ prius amiserant, sed Ferrariensis
 quoque Imperij partem obtinuerint: ita-
 que quidem vt qui paulò ante bello suc-
 cubuissent: postea conditionib. pacis cæ-
 teris

teris superiores extiterunt. Ante paucos annos, contra Gallos vniuersos propè Christianus orbis coniurauit: sed nihilominus, antequam id bellum perficeret, Hispani à cæteris coniuratis ad Gallos defecerunt & cū iis transegerunt: ex qua defectione, reliqui coniurati, à proposito desistere, & cum Gallis etiam componere coacti fuerunt. Ex quibus, facile conlicere possumus, quotiescunq; à multis coniunctim, bellum contra vnum aliquè Principem aut Rempub. motum fuerit: toties vnicum illum, si modò primos impetus tolerare queat, superiorem euaturum: sed si tantas vires non habeat, vt primos impetus tolerare possit, multis periculis obnoxius erit: sicuti Venetis, Anno VIII. accidisse vidimus: Nam & ij, si Gallorū primos impetus sustinere potuissent, & cunctādo eò vsq; bellum producere, donec coniuratorum aliquem in suas partes pertraxissent: ruinam illam, quam passi sunt, facile deuitāssent: quam vtiq; , ea sola causa deuitare nequiuerūt, quòd non habuissent eas vires, quibus primos hostium impetus excipere ac sustinere potuissent. Cui rei argumēto est, quòd Pōtifex primūm, statim illis, postquam res suas recuperāsser, recōciliatus

est: Cuius exemplum sequutus est etiam Hispanus deinde: & si vlla extitisset occasio: maluisset postmodum eorum, vterque, Longobardiæ imperiū Venetis conseruatum esse, quàm à Gallis fuisse occupatum: videlicet ne Gallorum vires in Italia tantæ forent. Potuissent equidem tunc Veneti imminentibus malis occurrere, si aliquem Imperij sui partem, ante motus bellicos, hostibus tradidissent, vt reliquum possent conseruare: sed ea res, vt prudenter antequam arma contra ipsos suscepta fuissent, fieri potuisset: ita inter ipsos motus bellicos, nequaquam honesta fuisset. Sed pauci erant Venetiis, qui ante motus ipsos, talia pericula præuidere potuerint: & adhuc pauciores eorum, qui morbi eius remedium cernere, aut suadere potuissent. Finem ergo huic disputationi faciens, pronūtio: sicuti Romanis olim salutare remedium, contra Tribunorum ambitionem, fuit ipsa multitudo Tribunorum, ob quam semper aliquis eorum, in partes Reipub. pertrahi potuit: ita semper remedio esse posse vnicuique Principi, cùm multi hostes contra illum nunc coniuurârunt, ipsam hostium multitudinem: si modò prudēs sit, & conuenienti modo, aliquos ex coniu-

ratiæ

ratis ad defectionem sollicitare, & in suas partes pertrahere possit:

*Prudentem Imperatorem operam dare debere, ut
suis militibus pugnandi necessitatem imponat:
hostibus vero omnem pugnae necessi-
tatem demat.*

CAP. XII:

Ostendimus alio loco, quàm utilis sit
Necessitas ad humanas Actiones ex-
pediendas: simulq; monstrauimus, neces-
sitate coactos homines, sepe res gessisse,
quibus ad gloriam singularem sint eue-
cti. Morales quoq; Philosophos prod-
disse, Linguam & Manus, quamuis per se
nobilissima sint instrumenta: nunquam
tamen res Humanas ad eam, in quo nūc
sunt, perfectionem dignitatemque, pro-
mouere ac producere potuisse: ni neces-
sitas quædam ipsas coegisset. Quæ res, an-
tiquis Imperatoribus, cum ignota non
esset, iiq; facile intelligerent, animos mi-
litum necessitate coactos ad dimicandū,
fortes & obstinatos fieri: in id maximè
incumbebāt, ut suis necessitatem pugne
captata quavis occasione imponerēt: ho-
stibus vero eandem de industria adime-
rent. In quem utiq; finem, per sæpe hosti-
bus transitum per ea itinera aperuerunt,

quæ custodire facile potuissent: & suis iter clausurunt, quod facile potuissent aperire. Quicūq; ergo cupit, siue ciues Urbis alicuius fortes, audaces & obstinatos ad sui defensionem efficere: siue alium exercitum fortem & pertinacem ad pugnandū in prælio reddere: is summo studio in id incumbere debet, vt necessitatem huius rei ipsis imponat, aut certè vt eorum animi persuasi sint, talem sibi necessitatem incumbere. Ex quo sequitur etiam hoc, vt qui expugnare cupit urbem aliquam, & quam facile difficileq; sit hoc ipsum deliberat: ex sola necessitate istud possit metiri, quem habent ciues sese defendendi. Quibus enim ciuibus magna imposita est necessitas defensionis, ij graues causas habent strenuè pugnandi: & proinde fortiter sese defendunt: nec facile illa vrbs occupabitur. Contrarium autem eueniet, quoties nulla singulari necessitate cogentur. Hinc fit, vt qui semel rebelles facti, à suis dominis defecerant: longè difficilius recuperentur, quàm qui prius nunquam defecerant: illis meruenda est pœna rebellionis, si recuperentur: & proinde grauem causam habent sese defendendi, ne in pœnam incidant. Cùm è contrà ij, qui nunquam prius defecerunt

fecerant, si maximè à nouo hoste occu-
 pentur, non metuunt pœnam delicti ta-
 lis, quia idipsum non commiserunt. Et
 hæc quidem vt plurimum hisce de cau-
 sis ita eueniunt: tamen solet etiam ob-
 stinatos hominum animos ad defensio-
 nem efficere, naturale quoddam odium,
 quo se mutuo prosequuntur Respubli-
 cæ liberæ & Principes, præsertim qui vi-
 cini sunt: nimirum ob imperandi cupi-
 ditatem, quæ Principibus solet inesse: &
 libertatis amorem, qua flagrant Respu-
 blicæ liberæ: sicuti in Hetruria præcipuè
 cernere licet: vbi hæc ipsa æmulatio, val-
 de pertinaces tam Principum quàm Re-
 rumpub. animos ad defensionem sem-
 per effecit. Hinc etiam factum, vt Floren-
 tini, quamuis in rem bellicam longè plu-
 res sumptus fecerint, quàm Veneti, ne-
 quaquam tamè potuerint tantum impe-
 rium comparare: quoniam vicina loca,
 oppidaq; omnia Hetruriæ semper liber-
 tatè suam acerrimè defenderint, nec vn-
 quam aliorum imperio parere consueue-
 rint. Sed Veneti habuère in circuitu vr-
 bes, seruituti iam antè assuetas, quibus
 perinde fuit parere illorum imperio, at-
 que eorum, qui ipsis priùs imperâssent.
 Nam qui consueuerunt sub alicuius vel

Principis, vel Reipub. Imperio viuere: ij non magni faciūt domini mutationem, sed sponte quandoque illam expetunt, præsertim si durior videatur esse seruitus illius, cui nunc parent. Habuerunt igitur Veneti potentes quidem vrbes in circuitu sitas, sed quæ parere aliorum imperio semper consueuissent: Florentinorum vicinæ vrbes, quamuis exiguæ fuerint, tamen libertate fruebantur, seruituti assuescere nesciebant, nec proinde expugnari potuerunt absq; summa difficultate. Imperiis igitur sapienti Imperatori prouidendum est, cum urbem aliquam occupare conatur, vt demat ciuibus necessitatem illam, quæ eos ad defensionem tam obstinatos efficit. Quod quidem efficere poterit, partim promittendo impunitatem criminum, partim ostendendo, non violatam iri publicam libertatem, sed priuatos tantum quosdam ambitiosos loco mouendos esse. Et huiusmodi promissiones permultum sæpè valuerunt. Nam etsi sapientes viri animaduertant, quid sub hisce latere soleat, & sub dulci melle venena recondita videant: populi multitudo tamen pacis præsentisq; boni cupiditate tantoperè permouentur, vt dolos sub tantis promissis latentem

tentes minimè obseruent: ob quam causam permultæ ciuitates publicam libertatem amiserunt, quemadmodum Florentiæ quoque ante paucos annos contigit. Et M. Crassus, quamuis suspicaretur vanas fore tantas Parthorum promissiones, militi suo tamen persuadere non potuit, vt eas contemnerent & strenuè dimicarent, itaq; captus eo dolo illius exercitus, vnâ cum Imperatore suo interiit. Samnites ambitione quorundam suorum, pacem cum Romanis pactam violauerant, & prædam ex eorum agro egerant: sed cognito periculo quod inde immineret, fœciales Romanam misère, qui & prædam & rebellionis autores dederent, & pacem denudò postularent. Sed cum legati, infecta pace, Româ rediissent, Pontius illorum Imperator, hoc vno argumento suos ad fortiter dimicandum hortabatur, quòd necessitas defensionis ipsis incumberet: Romanos enim bellum velle, nõ pacem: itaq; necessariò pugnandum: iustum autem esse bellum, vbi necessarium: & pia arma, quibus nisi in armis spes est: atque ex hoc fundamèto certam victoriæ spem pendere. C. Manlius consul cum aduersus Thuscum pugnaret, & Thuscum

*Liuius lib. 9.
c. 8.*

Liuius lib. 2.

Veientiumq; manus ex acie in castra Romanorum irrupisset, eaque oppugnaret: opposito praesidio ad singulas portas castrorum, hostib. viam retrò redeūdi clauderat. Sed ea desperatio Thuscis rabiem magis, quàm audaciam accendit. Nam cum incurstantes, quocunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetuissent: globus iuuenum vnus in ipsum consulem insignem armis inuadit. Consul mortifero vulnere ictus cadit, fusiq; circa omnes, Thuscis crescit audacia, Romanos terror per tota castra trepidos agit: & ad extrema ventum foret, nisi legati raptò Consulis corpore, patefecissent vna porta hostibus viam, vt eà erumperent, & effugere possent. Atq; hìc praclarè licet cognoscere. Thuscòs tandiu summo cum impetu dimicasse, quandiu necessitas illos cogebar: sed cum fugiendi occasio sese obtulisset, relicta pugna aufugerunt. Simile est & illud exemplum, quod accidit Populo Romano aduersus Aequos Volscosq; pugnate. Nam cum Volsci à Romanis circumuenti, in magno discrimine uersarentur: idq; Veētius Messius eorum Imperator, vir insigni virtute, cognouisset: ostensa necessitate, quæ ipsis incuberet: suos ad pugnam

Liu. lib. 4.

dum sic hortatus est: Ferro via facienda est, hac qua me prægressum videritis. Agite qui visuri domos, coniuges, liberosque estis, ite mecum: non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quæ vltimum ac maximum telum, superiores estis. Itaque cernimus hic Necessitatem à Liuiio summum, atque vltimum telum appellari: quã quidem rem, cum Furius Camillus præclare intelligeret, edixit militi suo, ne quemquam inermem lederet: idque palam, audientibus hostibus, in Veiorum expugnatione imperavit, ne de sua salute desperantes, necessitate aliqua ad resistendum impellerentur: quæ res illi tam facilem reddidit eius vrbis expugnationem, vt illam sine cædibus occupauerit.

Virum plus prestare possit Imperator egregius cum exercitu infirmo, An verò egregius exercitus, sub imperito ineptoque duce.

CAP. XIII.

Cum Martius Cariolanus Romæ damnatus, exulatum in Volscios abiisset, collecto quoque exercitu rediisset, patriæ infestus, vt vindicaret iniuriam sibi à ciuibus illatam: solis precibus matris radem victus, ab instituto destitit. Ex cuius rei

Liuius lib. v.

occasione Historicus inquit, Apparuisse
 illinc, ducibus validiorem, quam exerci-
 tu, rem Romanam esse. quod Volscij vice-
 rint Cariolano duce Romanos tunc, qui
 semper vinci prius consueuissent. Sed
 non desunt tamen in cōtrariam partem
 exēpla, quòd exercitus P. Romani per-
 sæpe, victis occisisq; Consulibus, fortius
 contra hostem, vel ipso Liuiο teste, dimi-
 carint, quàm dum viuos adhuc duces ha-
 berent. Huiusmodi fuit pugna illa, quæ
 binis Scipionibus ducibus in Hispania
 commissa est, in qua, interfecto vtroq; du-
 ce, tanta tamen extitit virtus militis, vt
 seipsum conseruârit, victoriam obtinue-
 rit, & P. Romani prouinciam defenderit.
 Quæ omnia dum mecum animo reputo,
 exempla extare censeo, cùm eorum, qui
 absque ducibus, sola virtute militum ho-
 stem fuderint: tum ducum, qui sua forti-
 tudine tantum præstitère, quantum inte-
 gri exercitus vix præstare potuissent. At-
 que hinc omnibus manifestum esse de-
 bere, quod alteram altero opus habeat.
 Nam & miles Imperatore eget, & Impe-
 rator exercitu. Sed hoc obseruatione di-
 gnum censemus, cùm magis formidabi-
 lis esse debeat insignis Imperator, mi-
 nus firmo exercitu, instructus, an verò e-
 gre-

gregius exercitus sub imperito ineptoq; Imperatore? C. Cæsar sanè vtrumque parvi facere solebat. Nam cùm in Hispaniam aduersus Afronium Petreiumq; proficisceret, quorum exercitus firmissimi erant, nullam difficultatem metuebat, quòd ire se diceret ad exercitum sine duce: Rursus autem, aduersus Pompeium suscipiès expeditionem in Thessaliam, Vado inquit, ad ducem sine exercitu. Relinquitur ergo vt expendamus, num exercitus præpotens, ac firmus egregium ducem faciliùs efficiat: an verò præstas egregiusq; dux exercitum instituere, ac disciplina militari ita exercere possit, vt bonus, fortisq; euadat? Sed huic quæstioni facilè respòderi posse credo, quòd multis præstantibus Viris, qui in bono exercitu continentur, facilius sit vnum aliquè virum fortem ex suo numero deligere, eumq; instituere eò vsque, vt cæteris commodè possit imperare, quam vt vnus aliquis, vel præstantissimus Imperator, totum exercitum instruere formareq; possit. L. Lucullus, cùm aduersus Mithridatem Imperator eligeretur, planè adhuc imperitus erat rei militaris: quia tamen præstantem exercitum habebat, qui multis fortissimis viris instru-

ctus erat, mox euasit egregius Imperator. Sempronius Gracchus etiam, cum Respubl. cogereetur magnum seruorum numerum armare, eos ita exercuit officiis militaribus, vt breui temporis spacio, præstantissimos milites effecerit. Pelopidas atque Epaminondas, postquam Thebanos è seruitute Spartanorum liberassent, eos disciplina militari instruerunt, vt mox viri fortes euaserint, quibus Spartanorum vires fregerunt. Parigitur vtrinque facultas simul, ac difficultas esse videtur. Nam egregius quoque exercitus, amisso Imperatore, lasciuire, atque insolens fieri consuevit, quod accidisse nouimus exercitui Macedonico, post mortem Alexandri, & Veteranis militibus, in ciuilibus discordiis semper. Vt plus confidi posse existimem egregio Imperatori, si tempus habeat ad instituumdum militem, quàm firmo sed insolenti exercitui, cui tumultuarius aliquis dux præficitur. Quæ cum ita sint, eos duplici modo gloriam meruisse censemus, qui non modò hostem vicerunt: sed ad vincendum illum, præparare sibi prius exercitum, atque instruere coacti sunt.

Quantum.

Quantum possint inter dimicandum aut stratagemata, aut alias voces aliqua præter spem emissa.

CAP. XIII.

Quod summi momenti per sæpè sine in præliis, vel leuissima accidentia, quæ, aut ex emissa voce aliqua, aut inspecta aliqua re, oriuntur, multis patet exemplis. Quintius certè Consul, cum aduersus Vollicos pugnaret, & cerneret alterum cornu exercitus sui cedere: vehementer vociferatus est, suosque hortari ad dimicandum cœpit, ac affirmare quod in altero cornu victoria iam penes suos esset: quo utique clamore & suis animum addidit ad pugnandum, & hostibus terrorem tantum incussit, ut victoriam obtinuerit. Et in exercitu tumultuario, minusque rectè instituto, longè magis adhuc possunt huiusmodi casus, quod iis tanquam vento quodam omnia moueantur. Cuius rei memorabile exemplum est illud, quod ætate nostra apud Perusinos accidit. Nam cum ea ciuitas ciuilibus discordiis laboraret, totaque in duas factiones Oddorum & Balionum diuisa esset, quorum hi potentiores facti, illos in exilium expulerant:

Oddi exules amicorum opera exercitū
 collegerant, & nocte quadam Perusiam
 ingressi, clanculum ad occupandum fo-
 rum contendebant. Sed quia singulæ
 plateæ catenis transuersis præmunitæ
 in ea vrbe, equitibus transitum impedi-
 unt; præcedebat eos quidam cum malleo
 ferreo, qui seras catenarum effringe-
 bat: iamque perfractæ erant catenæ om-
 nes, præter eam solam, quæ ingressum in
 ipsum forum claudebat; quam dum i-
 dem effingere conaretur magno cona-
 tu, & quò minus satis attollere malle-
 um posset, impediretur ab iis qui seque-
 bantur à tergo, & iam ad arma conclama-
 uerant; Retrocedite, inquit ad eos: (vt li-
 berius videlicet effringere catenam pos-
 set.) Sed hæc vox veluti Echo, à primis
 ad posteriores, atq; ab his ad alios emissa,
 sensim vsq; ad vltimos peruenit; cau-
 saque fuit, vt vltimi, qui non intellige-
 bant qua de causa emissa esset, effugeret
 magno cum impetu: quos reliqui sensim
 sequuti, institutum deseruerunt, & cau-
 sa ipsi extiterunt interitus sui, ex tam le-
 ui fortuitoque casu commoti. Ordinum
 igitur conseruandorum ratio haberi de-
 bet, in prælio, non tantum vt dimicare
 liceat, sed quod iis perturbatis, quilibet

casus exercitum in fugam coniiicere possit: atque iisdem hisce de causis, inutilis bello esse solet multitudo seruatorum, mulierumque. Nam ex quocumque vel leuissimo motu in fugam coniiicitur, & cæteris merum incutere solet. Itaque vel imprimis hoc curare debebit prudens Imperator, ne tales aliquæ voces à se, vel suis in alium finem emissæ, malè intellectæ, motus alicuius causa fiant: præstabit autem id si militem assuescat ne curet cuiusquam dicta mandataque, quam eorum, qui ei præfecti sunt, & ab illorum imperio, ut totus pendeat, vulgares illos siue clamores, siue strepitus planè contemnat, neque iis vlllo modo terreatur: quòd alioquin ex leui casu magnum oriri malum queat. Ex iis verò quæ interdum dimicandum conspecta, terrorem aut audaciam alterutri exercituum afferre solent, & ad victoriam comparandam, aut amittendam, magnum habere momentum: sunt illa, quæ prudètia quadam Imperatorum excogitantur, & vel in insidiis collocantur, vel aliàs opportuno aliquo loco ponuntur, ad hostem terrendum. Cuiusmodi illud fuit quod Sulpicius aduersus Gallos excogitauit. *Insuper lib. 7.* sit enim mulis detrahi strata, binjs ran-

tum centum culis relictis, iisque agasones imposuit armis captiuorum, ægrorumque ornatos: His mille effectis, centum admiscuit equites, & noctu super castra in montem euadere, ac siluis se occultare iussit, neque inde moueri, priusquam ab se acciperent signum. Vbi diluxit, instructo vani terroris apparatu, exercitum eduxit ad pugnam, & cum accerrimè vtrinque pugnaretur, iis qui in monte erant, signum, quod conuenerat, dedit. Illi autem nouo sublato clamore, ad castra Gallorum, obliquo monte, tēdere videbantur: Quod cum Galli ex improviso vidissent, metu ne excluderentur, ommissa pugna, cursuque effuso ad castra ferebantur, à quibus cum impedirentur, ad montes siluasque vertunt fugam, atque cæduntur. Sed prudenter in hisce stratagematibus prouidendum est sapienti Imperatori, ne fucus iste hosti patefieri queat: & si ab hostibus tale quiddam excogitatur; vt ipse id obseruet, & suis patefaciat, antequam terror aliquis inde oriatur. Semiramis olim aduersus Indiæ regem pugnatura, Camelis strata quedam imposuit, quibus Cameli Elephanti esse videbantur, vt cum rex tantum Elephantorum numerum cerneret, terro-

re afficeretur. Sed cum rex vani huius apparatus certior fieret; non modo prodesse Semiramidi villo modo non potuit, sed vehementer nocuit. Fidenates quoque, cum à Mamercio Dictatore oppugnarentur, interea dum acerrimè pugnabatur, ex vrbe derepentè emiserunt magnum numerum peditum, qui in hastis igneas faces præferrent, vt Romani nouè rei spectaculo terrentur. Sed in omnib. hisce apparatib. obseruandum est, vt sicuti illi, qui terroris veri quippiam continet, hosti patefieri possunt: ita si qui planè ficti vaniq; fuerint, celari omnino debet, ne innotescant, aut planè omitti. Eaq; causà fuit, vt Sulpicius Agastones suos procul à pugna collocare voluerit, & cū signum iis daret, non accedere ad prælium, sed obliquo itinere ad castra hostiū tendere, ne id hosti patefactum, efficeret vt suo sine frustraretur. Quemadmodum Semiramidi accidit & Fidenatibus, quorum apparatus non modo inutilis, sed perniciosus quoque fuit. Etsi enim ignes Fidenatū primò occursum, Romanam aciem aliquatū turbassent: tamen cum Dictator milites hortaretur, ne fumo fugari se tamquam apes paterentur, sed Fidenates quos beneficiis placare non pō-

Linium lib. 4.

tuisset, suis ipsorum ignibus delerent.
Victi fuerunt.

*Vnicum debere exercitui Imperatorem præ-
fici, non plures.*

CAP. XV.

Liuii lib. 4.

CVM Fidenates defecissent Colonos-
que Romanorum occidissent, crea-
ti sunt Romæ quatuor Tribuni militū,
Consulari potestate, quorū vnus ad vr-
bis custodiam relictus, cæteri delectu ha-
bito, ad cōficiendum id bellum profecti
sunt. Sed iidem hi, cū diuersis sententiis
agerentur, locū hosti aperuerunt ad rem
bene gerendam. Nam cū alij signū da-
re, alij receptui canere iuberent, mili-
tes incerti vtris obtemperādum, à Veien-
tib. pulsi, in vicina castra se receperūt, ita
vt ignominia plus, quàm cladis accepe-
rint. Ob quā causam mæsta ciuitas, odis-
se Tribunos, Dictatorē postere, in eoq;
spem positam habere cœpit. Atq; hinc li-
cet obseruare, quàm periculosum sit, vt
plures Imperatores exercitui præficiantur,
sive domi patriam defendere, seu
foris bellum gerere oporteat, vt rectè Li-
uius de hac re dixerit: Tres Consulari
potestate creati Tribuni militum, docu-
mento fuere, quàm plurium imperium
bello

bello inutile esset. Tendēdo enim ad sua quisque consilia, aperuerunt ad occasionem locum hosti. Sed recentibus exemplis idem comprobari potest. Ludouicus XI. Galliae Rex, recuperato Mediolano, Anno Seruatoris nostri M. D. exercitum misit Florentinis auxilio ad Pisas recuperandas: Ei cum bini dūces, Ioannes Baptista Rodolphus, & Lucas Antonius Albizius praeficerentur; hic iunior cum esset, alteri honorem deferēbat, & omnia pro arbitrio administrare permittebat. Sed interim hoc ipso ambitionem suam satis declarabat, quod nullo modo collegam iuuaret, & ad omnia, quaecunque ille faceret, tacebat, perinde ac si rei bellicae planē imperitus esset. At cum aliquantō post Baptista Florentiam reuocaretur, & Abizius totum Imperium iam penes se haberet: tūc demum industriam, virtutemque suam declarauit; quae omnia, praesente collega, ambitione quadam permotus, demonstrare nolebat, ne fructum suae virtutis ei communicare cogeretur. Huic exemplo simile est, quod Liuius alio loco dixit, Populum Romanum aduersus Aequos olim Quintium, & Agrippam Imperatores delegisse. Sed Agrippam

voluisse vt omnis belli administratio penes Quintium esset. Saluberrimum enim esse dicebat, in administratione magnarum rerum summam Imperij apud vnum esse. Secus autem faciunt ætate nostra cum Principes, tum Respublic. qui ad gerenda bella, plures Imperatores, æquali potestate, deligere consueuerunt, non sine maximo suo detrimento: Equidem si quis causas considerare velit, tot cladum, quas ætate nostra, cum Italici, tum Gallici exercitus acceperunt: ex plurium Imperatorum discordia, maiorem partem earum euenisse comperiet. Vt latius esse videatur, vnum eligere Imperatorem ad conficiendum bellum, cum mediocri rei militaris peritia: quam plures præstantissimos, qui dignitatis gradu eodem imperent.

Veram virtutem in summis difficultatibus tantum apparere: cum res secunda sunt, non virtutis instita, sed opum, familiarum, ac gratie rationem haberi solere.

C A P. XVI.

Semper ita comparatum fuit, eritque porro semper ita, vt qui excellenti virtute in aliqua Republic. præstant; ij
pa-

pacis tempore, rebusque secundis negligantur. Virtutem enim non modò laus, & gloria comitatur, sed Invidia quoque: atque hinc fit, vt multi non æquare modò ausint se illis, qui insigni virtute excellunt, sed etiam antepone-
 re. Exemplum, quo probare istud commodissimè possumus, suppeditabit inter cæteros Thucidides, Græcus historicus. Nam cum bello Peloponesiaco Atheniensium ciuitas Spartanos subegisset, ac ferè totius Græciæ Imperium comparasset: ad tantum fastigium euecta est, vt de occupando Sicilia Imperio cogitaret. Quæ res cum in deliberationem venisset, Alcibiades, non tam publici boni, quàm sui commodi rationem habens, eam suadebat: quod futurum omnino speraret, vt ipse Imperator ad id bellum deligeretur. Sed Nicias, qui summa virtute apud Athenienses excelebat, hoc bellum dissuadebat. Et vt Populus certò consideret, se non tam priuati commodi, quàm boni publici causa id facere: asserbat, in Pace Athenis multos ciues esse, qui ipsi præferrentur: In bello se primarium fore. Vt hinc cernere liceat, antiquissimum esse hunc morbum, quo Respubl.

omnes laborant. Sed hinc fieri etiam solet, ut iidem illi, quorum virtus pacis tempore negligitur; indignentur, & inique ferant, cum aut æquari vident sibi, aut anteponi illos, qui virtute sunt inferiores. Ex qua re multa sæpè mala oriuntur. Nam qui negligi virtutem suam vident, atque contemni, ob tranquillitatem publicam, resque nimium secundas, Rempubl. perturbare per sæpè conati sunt. Sed qua ratione mēderi hisce malis oporteat, etsi sæpè multumque cogitārim: tamen id vnum remedium præsentissimum mihi videtur. Primò si non patiaris, ut ciues admodum ditescant, ne forte opes sine virtute quempiam nimium extollant. Deinde si ratio quædam sit bellum perpetuò gerendi, ut Viris virtute excellentibus liceat exercere fortitudinem suam: veluti Romani fecerunt, in primis præsertim annis. Nam cum perpetuis bellis impliciti essent, singulis facultas dabatur, gloriam laudemque promerendi, pro virtutis suæ ratione: nec quisquā indignus ad gradum aliquem dignitatis insignē ita euehi poterat, quin rei indignitas statim appareret. Cæteræ vrbes atque Respublicæ. quæ rarò bellum gerunt, ab hoc malo

malo liberę esse non possunt: itaque semper etiam formidare debent, ne contemtam virtutem vindicta sequatur: præsertim si ij, qui negliguntur, vindictę cupidi sint, & clientelas aliquas habeant. Roma etsi aliquandiu hoc morbo libera fuerit: tamen eadem ipsa tandem, confectis bellis Punicis, & devicto Antiocho, cüm nullus metus superesse videretur: multos deligebat exercitus duces, non tam rationem virtutis eorum, quàm gratia ea qua apud Populum valerent. Paulus Aemilius certę aliquoties Consulatum petens, repulsam passus est, neque ad illum gradum peruenire potuit, ante Macedonicum bellum: quod cüm arduum, atq; difficile videretur, omnium consensu ei demandatum fuit. Anno Servatoris nostri M. C C C C X C I I I. cüm nostra Respublic. multis bellis occuparetur, nec quisquam nostrorum civium singulare aliquod virtutis exemplum edidisset, tandem sorte in Antonium Iacominum incidit, qui singulari rei militaris peritia præditus, modum ostendit exercitibus imperandi. Et excelluit illius virtus tandiu, ac difficilia illa, atq; periculosa bella durarunt; nullo cęterorum civium se illi per ambitio-

nem opponenti. Sed confectis iis, cum alia faciliora, leuioraque bella gerenda essent: semper multos habebat competitoros; vsque adeò, vt cum tres eligendi essent duces, qui Pisas obsiderent, ipse ex illorum numero vnus esse non potuerit. Ex quo errore, etsi nemo obseruârit, id profectò sequutum est, vt Pisæ, quæ Antonij Industria ad deditio- nem facile compelli potuissent, aduersus hosce imperitos duces se tam fortiter defenderint, vt à Florentinis non nisi pecunia emi potuerint. Sed interim singularis fuit Antonij humanitas, & patientia, qui de vindicando hoc sui contemptu iniuriaq; nunquam cogitauit.

*Eum ciuem, qui graui iniuria affectus est, non
debere adhiberi ad magnum im-
perium.*

CAP. XVII.

Illud quoq; in Repub. diligenter pro- uidendum, ne ciui, qui insigni aliqua iniuria affectus sit, demandetur prouincia administrandi rem magni momenti. Claudius Nero, qui ab exercitu, quem Annibali oppositum habebat, discedens clanculum cum parte copiarum, ad Liuium collegam profectus est, vt coniun-
ctis

Etis viribus cum Asdrubale pugnarent,
 antequam ille fratri Annibali se coniun-
 gere posset: prius Hispaniæ Imperiū sor-
 titus, cum eodem Asdrubale infeliciter
 bellum gesserat. Nam quamuis occupa-
 tis saltibus quibuldam, iuxta Iberum flu-
 uium, Asdrubalem in tam arctum locum
 coegisset, vt ipsi vel iniquo loco pugnan-
 dum, vel fame pereundum fuisset: tamē
 ab eodem deceptus fuerat fraude Puni-
 ca, ita vt sub specie conscribendarum pa-
 cis conditionum, Asdrubal aliquot die-
 rum dilationem nactus, interim noctu
 clanculum ex saltus illius angustiis exer-
 citum deduxerit in tutum locum: non si-
 ne insigni Claudij ignominia. Quæ res
 Romam perlata, Claudio magnum vitu-
 perium cum apud Patres, tum apud Ple-
 bem pepererat. Sed idem hic postea Con-
 sul factus, tam audax consilium arripuit,
 vt relicto exercitu sine duce, solo Anni-
 balis errore confusus, qui eum abire igno-
 raret, cum exercitus parte è Lucanis in
 Picenum, ad Liuium collegam, quantis
 potuit itineribus, contenderit, vt Asdru-
 balem, à quo prius fallacibus pacis con-
 ditionibus elusus fuerat, opprimerent.
 Quæ res vsque adeò sollicitam reddidit
 Rempub. vt vniuersa ciuitas in luctu, ter-

Liui. lib.
26. & 27.

foreq; fuerit, donec nuntium rei bene gestæ accepisset. Ferunt autem Claudium interrogatum postea, qua de causa tam audax consilium arripuisset, quo publica libertas, totaque Respub. in summum discrimen adducebatur? Respondisse eum, se id propterea fecisse, quod sciret fore, si succederet eius instituti ratio, ut macula illa deleteretur, quam ad Iberum fluvium ob eius Asdrubalis fraudem accepisset. Si non successisset, vindictum iri calumnias, quas in immeritum se tunc Pop. Romanus coniecisset. Itaque cum hæc ita se habeant, & videamus in illa Repub. quæ nondum tanta morum corruptela laborabat, quanta nostra ætate omnium hominum mores occupauit, tantam fuisse, in egregio ciue, vindictæ cupiditatem: facile intelligere debemus, quid de nostris hominibus, si quando magna iniuria afficiatur, sperare, aut expectare debeamus. Maximè verò si consideremus, hisce malis nullo remedio obuiam iri posse.

Summa laude dignum esse illum Imperatorem, qui hostis sui cogitationes, consiliaq; prouidere, ac præcognoscere nouit.

CAP. XVIII.

RECTÈ Epaminondas Thebanus, nihil in Imperatore tam laudabile assererat,

bat, quàm si hostis sui deliberationes, cõ
 filiaq; prænosceret. Quæ res cùm per se
 ardua, atq; difficilis sit: prudentissimum
 illum esse oportet, qui coniecturis id as-
 sequitur, quod certis indiciis haberi ne-
 quit. Neq; verò consilia hostium tãtùm
 difficulter intelliguntur, verùm etiam ac-
 tionum: & Actionum non illæ solum quæ
 clandestinæ sunt, verùm etiam quæ co-
 ram fiunt in exercitu. Nam sæpè acci-
 dit vt cùm pugna ad multã noctem vsq;
 durãrit: is qui vicit, victum se esse puta-
 uerit: & victus victorẽ se esse errore quo-
 dam existimauerit. Ex quo factũ, vt con-
 silia sæpè inita sint, planè autoribus suis
 perniciofa. Tale quiddam accidit Bruto
 simul atq; Cassio, qui de euentu pugnae
 malè instituti, cõsilia inierunt salutis suæ
 contraria. Nam cùm victoria penes Bru-
 tum esset, in illo Cornu, cui ipso præerat:
 Cassius in altero cornu victum Brutum
 esse putauit, & in fugam versum illius e-
 xercitum: itaq; de salute sua desperans,
 sibi mortem consciuit. In prælio quod
 Galliaæ Rex cum Heluetiis, ad S. Cæci-
 liam in Insubria, ætate nostra, commisit,
 cùm pugna ad noctem vsq; protrahere-
 tur: existimãrunt Heluetij illi, qui inte-
 gris ordinibus supersuerant, se esse victo

res: neq; de iis qui cæsi profligatiq; fuissent, quicquam sciebant: eaq; caula fuit, vt salutis suæ non consuluerint, quod extimarent, sibi die sequenti profligandas esse hostium reliquias. Tancusq; fuit iste error, vt Pontificium Hispanumq; exercitum in summum discrimen adduxerit: quod ij confidentes victoriæ, quam penes Heluetios esse putabant, Padum traiecerint, ac in Gallorum manus propemodum inciderint. Tale quiddam etiam, in Romanorū Æquorumq; castris olim accidit, cùm duce Sempronio Consule dimicassent. Nam cùm varia Fortuna ad noctem vsq; acriter pugnaretur: luperueniente nocte grauiter læsi erant vtriq; exercitus: itaq; de victoria vtriq; desperantes non in castra redire ausi sunt, sed vicinos colles occupârunt, in quibus se tutos fore confidebant. Sed Romanorum exercitus bifariam diuisus, partim Sempronium Cõsulem sequutus est, partim Tempaniũ Centurionem, cuius singularis virtus in illo prælio enituisset, ac propemodum sola obstitisset, quò minus vniuersi eo die delerentur. Postero die cùm & Sempronius penes Æquos esse victoriam crederet, & Æqui penes Romanos, discessere vtriq; Sempronius Romanam,

mam; Æqui aliò, & castra deseruerunt.
 Sed Tempanius, qui Romani exercitus
 partem secum habebat, ea re cognita, in
 castra Romanorum rediit, ea conserua-
 uit, & hostium insuper castra spoliauit,
 Romamq; magna cum laude, & opimis
 spoliis rediit. Cuius rei occasio ei ex v-
 triusq; exercitus errore cognito oblata
 fuit. Atq; hinc licet intelligere, quod fa-
 cile contingere queat inter dimicádum,
 vt vtrinq; laborent exercitus iisdem dif-
 ficultatibus: & eum semper victoriam re-
 portaturú, qui citius animaduertere po-
 tuerit hostiú difficultates. Huius rei eui-
 dentissimum exemplú est, quod accidit
 Anno Salutis nostræ M. ccccxcviii.
 quo tempore Florentini nostri Pisas ma-
 gnis copiis obsidebant. Cùm enim Pisa-
 ni obsidione cincti multis difficultatib.
 laborarent, Veneri, in quorum cliételam
 ij sese dederant, non aliter auxilia ad-
 ferri posse putabant, quàm si bellum a-
 uerterent, & in alium locum transferrét:
 & magnis copiis imperium Florentino-
 rum alio loco inuaderent. Itaq; Lamo-
 nam vallem ingressi, occupârunt Morra-
 dum vicum, & Castalioneam arcem, in al-
 to colle positam, obsederunt. Florentini
 interim ab obsidione Pisana non disce-

dendum putabant: quamobrem collecto nouo exercitu, cum Iacobo Quarto Ap-
 piano, & Rinucio comite Marliano, du-
 cibus, Marradiis; in auxilium miserunt:
 Cùm eò peruenissent: Venetus exercitus
 relicta arcis Castalionæ obsidione, Mar-
 radium ipse quoq; se contulit. Sed cùm
 iam per aliquot dies vicini fuissent bini
 exercitus, magna commeatus penuria v-
 trinq; laborabant, & ceteris quoq; rebus
 necessariis indigebant. Itaq; cùm neuter
 alterum ad prælium prouocare auderet,
 neque intelligeret quæ in alterius castris
 fierent, aut quibus indigerent: delibera-
 tum constitutumq; est in vtroq; exercitu
 eodem die, de mouendis inde castris. Et
 Venetus quidem Bérzigellam, Fauent-
 tiamq; versus flectere decreuerat: Floren-
 tinus Cosaliam Mugelliumq; ducere vo-
 lebat. Cùm dies mouendis castris con-
 stitutus adesset: & impedimenta expedi-
 rentur, fortè in Florentinorum castra ad-
 uenit mulier quædam, vetula pauperu-
 la, è vico Marradio, vt cognatos quosdã
 inuiseret, quos in Florentinorum castris
 se habere putabat. Ex hac cum Florenti-
 ni duces cognouissent, Venetum quoq;
 iam castra Marradio mouere: audaciores
 facti consilium mutarunt & cõstituerunt:
 lite-

literisq; Florétiam missis, significarunt, se coegisse hostem inde discedere, & victoriam obtinuisse. Cuius rei bene gerendæ occasio, ex sola ea re ipsis contigit, quòd priores animaduertissent hostium difficultates. Quod si idem nùtius prius ad Venerum quàm nostrum exercitum peruenisset: idem iis utique præstitisset, quod præstitit Flørentinis nostris.

Panàne an obsequium magis necessarium sit, ad regendam populi multitudinem.

CAP. XIX.

Republ. multiplici bello afflictæ, dele- Lin lib. 16,
cti Imperatores erant Appius Clau-
dius & Volumnius Consules, ille in He-
truriam, iste in Samnium. Appius homo
superbus, & durus Imperator, multa præ-
lia locis, & temporibus iniquis comisit,
nihil scitè aut fortunatè gessit: & iã pro-
pe erat, vt neq; dux militibus, nec mili-
tes duci satis considerent. Volumnius hu-
manus, & erga militem benignus, rem
tam feliciter gessit, vt ex sua prouincia
Appio in auxilium vocaretur. Quæ cum
ita sint, plus ad gubernandã populi mul-
titudinem prodesse videtur humanitas,
& beneuolentia, quàm crudelitas. Sed
Cornelius Tacitus, & alij etiã aliqui con-

trarium sentire videntur, quod aiant: In
 multitudine regēda plus pœnam, quàm
 obsequium valere. Ego verò cenſeo di-
 ſtinctione quadam opus eſſe hîc: & quan-
 doq; ſeueritatem, pœnamq; magis eſſe
 neceſſariam: quandoq; obſequium pro-
 deſſe. Nam ſi gubernanda ſit hominum
 multitudo, quæ alioquin tibi ſubdita nō
 ſit, ſed ex ciuibus tuis conſtet, quales e-
 rant ciues Romani, qui eodem cum Pa-
 triciis iure vtebantur: eam benignitate
 potiùs, atq; obſequio gubernare decet,
 quàm pœnis cohercere, & cogere. Nec
 decebat igitur Romanos Imperatores,
 quibus Imperium ad certum tempus de-
 mandabatur, ciues ſuos tanta acerbitate
 tractare: neq; ſi id conarentur, commodè;
 vtiliterq; faciebant: niſi excellens alicu-
 ius virtus tanta eſſet, vt eius ſeueriſſimis
 Imperiis omnes obediendum cenſerent:
 vt cum Manlio Torquato factum noui-
 mus. Qui ſubditis ſuis imperat in exer-
 citu, ei ratio habenda eſt, ne insolentes
 fiant, & proinde pœna tunc, quàm obſe-
 quium, vtilior: quæ tamen interim ita
 moderata eſſe debet, ne odium cōciliet:
 quod odium ſubditorum Principi nun-
 quam prodeſſe poſſit. Euitabit autem o-
 dium, maximè quidem, ſi à rapinis abſti-
 neat,

neat, ne sanguinem propter rapinam sitisse videatur. Nam cum aliâs cædes per se Principibus ingratae sint, extra magnâ necessitatem: ob prædam rapinamq; ad huiusmodi crudelitatem permoueri putantur, atq; ita incidant in odium subditorum. Vt beneuolentiæ summa ratio habenda sit ab Imperatoribus, curandumque, vt ab hostibus etiam humani, bonique esse putemur.

Humanitatis vnicum exemplum ad Faliscos occupandos plus potuit quam magna vires.

CAP. XX.

CVM Furius Camillus Faliscos aliquâ diu obsedisset, & commissis aliquot preliis, voti compos fieri non posset: accidit vt Magister quidam, cui demandati erant Principum ciuitatis aliquot liberi, eos exercendi lusus causa, ante urbem, vt pacis tempore consueuerat, produxerit. Quos vbi variatis sermonibus; lusuque à porta longius solito abduxisset: vbi res dedit, progressus inter hostium stationes, in castra Romana ad prætorium Camilli perduxit. Atq; hic Faliscos se in manus Romanis tradidisse, inquit: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. *Que*

ubi Camillus audiuit, non ad similem,
lin. lib. 5. inquit, tui nec populum, nec Imperato-
 rem sceleste venisti, cum scelesto hoc tuo
 munere. Denudatumq; eum, manibus
 post tergum religatis, reducendum Fale-
 rios pueris tradidit: virgas eis, quib. pro-
 ditorem in urbem agerent verberantes,
 dedit. Ad quod spectaculum concursu
 populi primum facto, deinde à magistra-
 tibus de re noua vocato senatu, tota mu-
 tatio animis iniecta est, vt qui modò ef-
 ferati ira odioq; aduersus Romanos ef-
 sent, legatos vtrò ad poscendam pacem
 & dedendam urbem ad illos miserint. E-
 gregium sanè exemplum, quo discere
 queamus, Iustitiam fidemq; aliquando
 magis commouere homines, quàm vi-
 læ vires, aut bellicæ machinæ id possint
 præstare, vt vrbes quæ tantis viribus oc-
 cupari nequiuerint, humanitate fideque
 hostium permotæ, portas vtrò aperue-
 rint. Neq; verò desunt in historiis alia
 quoq; huiusmodi exempla. Nam cum e-
 tiam Pyrrhus armis Romanorum ex Ita-
 lia depelli non posset, Fabritij liberalita-
 te recessit, postquam nimirum ostendis-
 set, quantam pecuniam repudiasset, quæ
lin. lib. 26. offerebatur ab Pyrrhi familiari, vt illū ve-
 neno tolleret, Scipioni Africano quoq;
 nequa-

nequaquam peperit tantam gloriam Carthago noua subito occupata, quam quod captam Allucij Celtiberorum Principis sponfam, inuiolatam sponso restituit. Nam ad illius rei nuncium, vniuersa Hispania commota est, & P. Romani Iustitiam, fidemq; colere coepit. Est enim apud omnes gentes ita comparatum, vt viri magni, atq; excellentes, Iustitiæ cultum ament, liberalitatem fidemq; expectant: quò fit vt philosophi in doctrina de moribus, & vitæ Politicæ institutione, eadem hæc semper inculcent: & in describenda Principum vita, Historici hoc vnum videntur ante oculos positum habere, vt si quem laudare velint, eum iisdem hisce virtutibus exornatū fuisse demonstrent. Xenophon sanè in eo maxime laborauit, vt ostenderet Cyrum multas victorias humanitate & familiaritate quadam naturali comparasse: & quòd à superbia, luxuria, crudelitate, auaritia, cæterisq; huiusmodi vitiis, quæ humanam vitam contaminare solent, abstinuerit.

Vnde factum sit vt Annibal in Italia, vitiis, Scipionis virtuti contrariis, idem præstiterit, atq; Scipio in Hispania?

CAP. XXI.

HÆc cum ita se habeant, admirari licet eos Imperatores, qui contrario modo vixerunt, tamen ad eundem finem peruenisse. Nā hinc sequi videtur, quod neq; ab humanitate neque iustitia victoriæ pendeant: cum ex contrariis habitibus, liceat eandem laudem atq; gloriam comparare. Neq; verò lōgè petitis exemplis opus est. Ille idem Scipio, de quo paulò antè diximus, Hispaniam ingressus, fide, iustitia, humanitate, ac liberalitate, vniuersam eam prouinciam in sui admirationem, amoremq; compulit. Econtrā autem Annibal, postquam in Italiam cum exercitu aduenisset, vitiis virtuti Scipionis contrariis, eadem præstiterit, atq; ille in Hispania. Nam crudelitate sua, perfidia, rapinisque effecit, vt breui temporis spacio, vniuersę Italię vrbes ad illum deficerent. Quæ omnia, dum ipse mecum diligenter cogito, ex variis causis oriri videntur. Primū enim videntur homines rerum nouarum cupidi esse, non ij tantū qui sub tyrannide viuunt, verū etiam illi, qui felici ac tran-

quilla pace fruuntur. Verum enim est, quod aliàs quoq; monuimus, homines vt rebus aduersis affliguntur, ita rursus secundis rebus luxuriari. Atq; hoc nouitatis desiderium, portam aperire solet vnicuiq; qui forti aliqua manu regionem quampiam ingreditur: vt eum, si peregrinus sit, adeant: si domesticus, etiam circumdant, foueant, & eius vires augeant, Parum videlicet curantes, num humanitate, iustitiaque, an crudelitate, in gerendis rebus, utatur? His accedit, quod homines non minùs mali metu moueantur, quàm boni cupiditate, ac spe: atque hinc fit, vt non minùs ei obtemperant, quem meruunt, quàm illi, quem diligunt: videnturque etiam magis dicto obtemperantes esse illi, quem timent, quàm ei, quem diligunt. Quæ cum ita sint, nihil interest ad laudem atq; gloriam comparandã, hocne an illo modo egregius Imperator viuat. Nam si excellenti virtute præditus sit, magnam apud omnes estimationem sibi comparabit, qua debentur vitia in vtroq; extremorum ab illo commissa. Huiusmodi fuit virtus cum Scipionis tum Annibalis: qua obscurati, deletiq; sunt omnes errores, quos commiserunt, alter vt diligeretur atq; amare-

tur: alter verò vt ab omnibus timeretur. In vtroq; enim imperandi modo mediocritas quædã est, & termini quidam obseruandi: quos si quis transgreditur, vehementer errat, vsq; adeò, vt ex iisdem hisce causis vehementer periclitari queat. Nam qui in id nimium incumbit, vt ametur, & facilis, humanusq; habeatur: contemptui hominum facile seipsum exposuerit. Qui terrori esse vult omnibus, in odium incurrit. Mediocritatem qui in vtroq; seruare potuerit, is verò sapientiss. ac prudentissimus haberi debet. Sed quia id difficile est, insigni virtute opus erit in Imperatore, vt ea deleantur, quæcunq; in vtroq; extremorum commissa fuerint vitia. Quæ etsi in Scipione simul, atq; Annibale esset: non potuere tamen, ne illi quidem semper cauere, quin vel nimia facilitas ei, vel huic extrema seueritas aliquando periculum crearet. Nam à Scipione defecerunt in Hispania, cum amici multi, tum magna exercitus pars, ob vnã illam causam, quòd cum facilis, atq; benignus esset, eum nemo metueret. Nam ita comparatum est inter homines, vt accepti beneficij pauci recordentur: itaq; si quæ occasio se offert, quæ utilis esse videatur: obliti beneuolentiæ Principis,

cipis, ambitione sua in præceps agitur. Quod cum sibi euenisse Scipio tunc animaduertèret, vel nolens coactus fuit, eam seueritatem adhibere, quam prius studio, ac diligentia euitare conaretur. Annibalem verò si quis putet, non dedisse pœnas nimie crudelitatis: is cogitare debet, Neapolitanos, & alios quosdam Italiæ populos, metu eius perfidiæ, ac tyrannidis solùm permotos, sese illi cum cæteris dødere noluisse, sed in fide Pop. Romani permanisse. Eadem verò ipsius crudelitas, atq; perfidia effecit, vt cum P. Romanus tanto odio prosequeretur, quanto nullum vnquam hostem prosequuti sunt. Quod vt ita se habere intelligas, expende an non Pyrrhum cum exercitu Italianam vastantē, monuerint periculi, quod ab illo impendebat, qui eum veneno tollere cupiebat? Sed Annibalem semper odio prosequuti sunt etiam inermem, & tandē interitus eius causa fuerunt: quod impium illum, perfidumque censerent. Hæc igitur illi ex perfidia, & crudelitate mala euenerunt: sed eadem hæc crudelitas, militem suum in officio continuit, vsq; adeò, vt quamuis exercitum haberet ex diuersis gentibus cõpositum: nunquam tamen memorię proditum est, ali-

quam in ipsis castris, vel seditionem, vel rebellionem fuisse: quod insignis eius virtus, cum illa seueritate coniuncta, efficeret, vt omnibus terrori esset. Quæ cum ita sint, concludimus ad laudem & gloriam comparandam, ex rebus præclare ac fortiter gestis, nihil referre, an insigni humanitate fideq; Imperator omnia tenter, an verò seueritatem atque duritiam adhibeat: dummodo insigni virtute, & rei militaris peritia excellat. Nam illâ reguntur errores in utroq; extremorum commissi.

*Manlij Torquati duritiam, & humanitatem
Valerij Coruini, eandem vtriusq; gloriam
peperisse.*

CAP. XXII.

Bini fuerunt per idem tempus Romæ insignes Imperatores T. Mâlius Torquatus & M. Valerius Coruinus pari gloria & rerum gestarum magnitudine: hostibus quoq; pari modo terrori erant, & virtute eadem aduersus illos utebantur: sed in exercitu contrario ferè modo Imperabât. Manlij imperia dura erât, quod neq; delicta vlla condonaret, neq; à labore vnquam quiescere militem permetteret, Valerius humanus erat, benignus, familiaris militi, & ad ignoscendum facilis

lis: utq; tantò magis obsequentem eum, atque obedientem haberet, neminem unquam læsit: cùm, econtrà, Manlius *Linus lib. 8.* filium securi percussisset, ut reliqui milites metu pœnæ magis essent obedientes. Sed in tanta animorum diuersitate, par utrinque gloria parabatur ad Rempubl. eadem redundabat utilitas, & aduersus hostes eadem patrabantur facinora. Neutri miles vel pugnam detrectauit unquam, vel quocunque modo, aut repugnauit, aut defecit. Idque in Manlio magis admiratione dignum videtur, cùm tanta fuerit eius imperij seueritas, ut non in præsens modò horrenda, sed in posterum quoque tristis exempli foret, ex qua factum, ut Manliana Imperia in prouerbium abierint. Quæ cùm ita se habeant, videndum nobis est, quæ Manlianæ seueritatis causa fuerit? Quid Valerium ea vrentem facilitate ad res gerendas adiuuerit? Cur idem præstiterint? & utrum satius fuerit hunc an illum imitari? Manlium si rectè, ut ab historico describitur, expenderis: naturâ fortem virum fuisse comperies, erga patrem ac patriam pium, & religiosum. Nam patrem à Tribuno plebis accusatum, vitæ *Linus lib. 7.* suæ periculo liberauit: & cum Gallo sin-

gulari certamine pro patria pugnavit:
 nec tamen id extra ordinem iniussu Im-
 peratoris facere voluit: sed, cum vastæ
 magnitudinis ille Gallus in pontē pro-
 diisset, & Romanum prouocaret, ad Di-
 ctatorem pergens, Iniussu tuo, inquit,
 Imperator, extra ordinem nunquam pu-
 gnauero, non si certam victoriam vide-
 am. Permittente Dictatore pugnavit, &
 hostem vicit. Tantus autem vir, si quan-
 do ad Imperium euehitur, omnes reli-
 quos similes esse sibi cupit; & quia vir
 fortis est, res quoque fortes, atque ardu-
 as imperat, utque illæ fiant, sicut impera-
 tæ sunt, adhibita seueritate efficit: quod
 res magnæ atque arduæ, non nisi seuerò
 imperio perficiantur: Ut igitur obedi-
 entes habeas eos, quibus tu imperas, rectè
 imperare oportet: & in rectè imperando
 id spectare, ut proportionem obserues,
 quæ est vitæ tuæ, atque conditionis, ad
 vitam naturamque subditorum & pro il-
 lius modo metiaris rerum, quæ iubentur,
 magnitudinem, ac paruitatem: Ita
 quidem, ut si ea sit proportio magnitudi-
 nis tuæ, erga subditorum conditionem,
 ut iure hoc illis imperare possis, impe-
 res: sin minus abstineas. Rectè enim ac sa-
 pienter quidam pronunciabat; tam diu
 per

per vim cōseruari Imperium posse, quādiu vis Imperātis maior esset, quā eorum, quibus imperatur. Nam cū proportio hæc soluitur, maioresque esse incipiunt subditorum vires, quā Imperantis: periculum imminere, ne Imperium istud amittatur. Res igitur magnas atque arduas imperare non debet is, qui non est vir magnus, ac fortis: Et arduas huiusmodi res si imperārit: nequaquam credere debet, subditos humanitate ac facilitate Imperatoris, motū iri ut imperata faciant. Nam seueritate opus est, & metu pœnæ, ut res arduæ, atque difficiles obseruentur: à qua seueritate quicumque alienum se esse videt, cauere debet ab omni extraordinario imperio. Nam mites delictorum pœnæ legibus attribuntur, sed atroces ab ipsius Imperatoris natura pendere creduntur. Manlium igitur censere debemus ad eam seueritatem, naturæ suæ ductu, compulsus esse, quæ in Rebus public. per sepe necessaria est, ad emédandos ciuium mores, & leges quodammodo renouandas. Quod si quæ Respublic. tam felix esset, ut statis temporibus tales quosdam viros sortiretur, à quibus vitia publicè grassantia emendarentur, leges renouarentur antiquæ,

& tollerentur illa omnia, quæ eam cor-
rumpunt & ad interitum ducunt: perpe-
tua esse posset. Valerius Corvinus natu-
râ facilis erat, nec curabat, vt miles quic-
quam aliud faceret, quàm ea, quæ iam
longa consuetudine in castris vſitata ef-
ſent. Ea verò quia & ſalutaria erant, &
minimè difficilia, non vrgebant eum ad
atroces pœnas infligendas: & ſi qui pu-
niendi eſſent, ij ob ipſas leges, non Impe-
ratoris duritiem, puniri ſeſe putabant.
Ex quibus omnibus accidebat, vt apud
militem benevolentiam ſimul, & auto-
ritatem ſibi compararet. Ex quo factum
eſt vt quamuis diuerſis vitæ iſtitutis, at-
que Manlius, vteretur, ad eundem tamè
finem peruenerit: quod vtrique miles ex
æquo obſequens eſſet; alteri propter a-
trocis pœnæ metum, alteri propter mo-
deſtiam, & humanitatem, qua omnium
illi conciliabantur animi. Et ſi quis ho-
rum alterum imitari deſiderat, hoc vnū
ante oculos poſitum habere debet, ne
vel in eos errores incurrat, in quas Scipi-
nem ſuprà incidiffe docuimus; aut illos,
quibus ſe Annibal contaminauit. Ad
quos euitandos delendosque, vna ſingu-
laris virtus conducet. Hiſce ita conſtitu-
tis, ſuper eſt vt conſideremus nunc, ſa-
tius-

tiusne fit in Impetatore, vt Manlium, an
 verò vt Valerium Coruinum imitetur?
 Quae de re non defunt in vtramque par-
 tem argumenta. Nam qui scribunt de vi-
 ri principis institutione, Valerij mores
 Manlij moribus anteponunt: vt apud
 Xenophontem cernere licet, qui Cyri
 humanitatem, totiusque vitæ rationem
 talem describit, qualem in Valerio Li-
 uius commemorat, præsertim tunc, cum
 aduersus Samnites Consul profectus fu-
 iſſet. Nam cum milites ad pugnam blan-
 da admodum, ac facili oratione horta-
 tus fuiſſet, ita de illo loquitur historicus:
 Non alius militi familiarior dux fuit,
 inter infimos militum, omnia haud gra-
 uatè munia obeundo, in ludo præterea
 militari, cum velocitatis viriumque in-
 ter se æquales certamina ineunt, comi-
 ter facilis: vincere aut vinci vultu eodè,
 nec quemquam aspernari, parem qui se
 offerret: factis benignus, haud minus li-
 bertatis alienæ, quam suæ dignitatis me-
 mor: & quo nihil popularius est, quibus
 artibus magistratus petierat, iisdem gere-
 bat. Sed idem hic Liuius tamen, qui Vale-
 rij facilitatè tantoperè laudauit; de Man-
 lij seueritate quoq; honestè & sentit, &
 scribit. Afferit enim atrocitatem illam

pœnæ, filio irrogatæ, obedientiorem fecisse duci militem: utque vigiliæ, custodiae, & stationum ordinis intentior cura esset. Profuisse quoque eam seueritatem tunc, quando in prælium descensum est; ut facile conuenerit inter omnes Latinos, atque Romanos, qui eius pugnae memoriam posteris tradiderunt, utriusque partis T. Manlius dux fuisset, eius haud dubie futuram fuisse victoriam. Quæ cum ita sint, difficile est pronuciare, uter alteri sit præferendus? Sed nobis tamen de hac questione sic pronuciandum videtur, ut dicamus: Eum Imperatorem, qui cuius est liberæ ciuitatis, melius facere, si Manlij, quàm si Valerij Imperia imitetur; quod illa omnia publici boni causa ita administrantur: ad priuatam utilitatem verò minimè referantur: atque hinc, ut neque clientes sibi parare queat talis Imperator ad opprimendam Rempublicam. neque sui ciues de illo quicquam tale suspicari possint. Quæ autem imperandi ratio publicum bonum maximè promouet: priuati commodi quàm minimam rationem habet: ea & Reipublicam maximè salutaris est: ut Imperatori ipsi, qui vir bonus, & Reipublicam amans sit, utilissima, cum vacet ab omni suspitione. Contra-

trario modo se habent Imperia Valerij. Nam etsi idem ex ijs fructus ad Rempublic. redeat: multa tamē suspicari solent homines, de magno illa militū erga Imperatorem benevolentia, ne aliquando ea in Reipublic. detrimentum, pernicipemq; referatur. Valerio ipsi certē nihil tale contigit, quod in vrbe nondum corrupti essent ciuium mores, nec proinde consueti de suis Imperatoribus malē suspicari. Præsertim si non tam longo tempore exercitui præessent: Quod si autem exercitui is imperet, qui alias etiam Princeps sit, vt apud Xenophontem Cyrus erat: eum Valerio quam Manlio similiorem esse decet. Nam eò spectare oportet Principem, siue domi, siue in militia sit, vt suos habeat & obedientes, & sui amantes. Obedientes erunt si illum videant esse egregium, strenuum, legum ac disciplinæ militaris imprimis obseruantem. Amore verò eum prosequentur, si fuerit facilis in conuersatione, atque humanus, cæterisque virtutibus polleat, quibus Valerium simul, & Cyrum excelluisse nouimus. Neque vquam cuiquam nocere potest hæc benevolentia militum erga illum Imperatorē, qui alioquin est eorum princeps. Nam

cum vnus illererum potiatur, vnum illu-
 lum & amare debent, & vni illi parere.
 Sed aliter se habet res cum is in exercitu
 imperat, qui alioquin ciuis est eiusdem
 vrbs, cuius ciues sunt & sui milites. Na
 hunc decet iisdem legibus ac magistra-
 tibus parere, quibus & ipsi parere cogun-
 tur. In Annalibus Venetorum legimus,
 cum eorum naues aliquando appulsi-
 sent, & magna orta esset inter remiges,
 & populum discordia, vt ad manus pu-
 gnamque iam rediisset negotium: non
 potuisse illam seditionem, vel per licto-
 res, vel ciues, vel vllos alios magistratus
 sedari: solo aduentu Petri Lauredani tan-
 dem, qui anno superiori illorum Impera-
 tor fuisset, sedatam esse; quod eius iussu
 remiges a pugna quieuisent. Sed ean-
 dem illam obedientiam remigum, tan-
 toper suspectum Lauredanum Senatui
 reddidisse, vt metu, ne quid aduersus Re-
 pub. moliri conaretur, eum post paucos
 dies carceribus inclusum. mortis suppli-
 cio affecerint. Itaque cum hac ita se ha-
 beant, ei Imperatori imitanda sunt Vale-
 lerij Imperia, qui alioquin etiam extra
 militiam Princeps est. Illi vero qui alicui
 ius Reipublic. ciuis est, nequaquam:
 quod nec sibi, neque Reipublic. saluta-
 ris

ris fit. Reipubl. salutaris esse non potest hæc imperandi ratio; quod per eam Imperatori aditus ad occupandam tyrannidem præparatur. Imperatori quoque perniciosa esse solet. Nam etsi nil mali cogitet, seipsum tamen reddit suspectum, & in periculum coniicit. Sed Manlij Imperia viro Principi nequaquam conueniunt: Cui obesse non solent, nisi rarissime, & si fortè insignis illa seueritas, cù tantæ virtutis existimatione coniuncta fuerit, vt nimiam inuidiam pariat, quæ admodum Furio Camillo accidit.

Quibus de Causis Furio Camillus in exilium pulsus fuerit?

C A P. XXIII.

QUOD superiori capite docuimus, Valerij Coruini Imperia, neque Patriæ, neque Imperatori salutaria esse: Manliana autem Reipublic. quidem vtilia: ipsi Imperatori nonnunquam ob inuidiam nocere: id Furij Camilli exemplo, ita se habere satis commodè demonstratur. Erat enim is Manlio, quàm Valerio similior, vt milites eius virtutem admirarentur simul, atque odio prosequerentur, Liniio attestante. Nam magnanimus Linio fil. 5. erat, prudens, in obeundis omnibus of-

ficiis militaribus diligens, & rei militaris peritissimus: quæ omnia efficiebant ut militi admirationi esset. Sed odium illi, apud plebem præsertim, conciliabat rursus, quòd seuerior in puniendis militum delictis foret, quàm remuneranda illorum virtute. Veientanam prædam à milite, post expugnationem eius urbis captam, æstimare coegit, & decimam eius partem in publicum, ad usus sacros conferre. Triumphũ deinde duxit, supra consuetum modum, cum in urbem curru, equis albis iuncto, inuectus fuerit. Id enim populo non modò civile parum videbatur, sed ne humanum quidem, Dictatorem Iouis, solisq; equis equiparatum: ut clarior, quàm gratior ille triumphus esset. Quo loco censere debemus, maximum momentum apud plebem habere, ad odium Principi conciliandum, si ab illo fraudetur emolumento aliquo insigni, iustoque. Nam qui semel re aliqua vrili spoliatus fuerit, nunquam deponere solet eius incuriæ memoriã: præsertim cum, ob necessitatem, subinde admoneamur rerum vrilium, quas semel amiserimus, easq; magno cū direptoris odio expectamus. Secundum locum obtinet superbia, quæ libe-

liberis hominibus vehementer odiosa esse solet. Nam etsi nemini noceat, ferre tamē eam non possunt liberi homines: Itaq; ab ea cauere debent viri excellentes, perinde vt à scopulis in mari, quòd odium pariat. Nemo autem sapiens odium aduersus se concitare debet, sine insigni aliqua causa.

Roma ad seruitutem redacta est, Imperiorum prorogatione.

CAP. XXIII.

REipub. Romanorum formam, si quis accuratè intueatur, is deprehendet primariam illius interitus causam, ex Agrariis cōtentionibus, & magistratuum prorogatione ortam esse. Quibus morbis, si in tempore prospectum fuisset; diturnior esse publica libertas potuisset, magisq; pacata. Nam etsi ob prorogata imperia, seditiones Romæ ortæ nullæ videantur: constat tamen eos; quib. prorogati fuere magistratus, ad tantam auctoritatem, potentiamq; peruenisse, quæ publicæ libertati perniciosa fuerit. Equidem si omnes, quibus aliquando, continuati magistratus sunt, L. Quintio similes fuissent; nullum ex ea re periculum *Linnaeus lib. 3.* creati publicæ libertati potuisset. Nam

cum inter Plebē ac Patres contentiones
 essent, & plebs eosdem Tribunos (quod
 aptos illos ad resistendum patrib. puta-
 rent) in sequentem annum refecisset: &
 Patres ob eandem causam Quintio Con-
 sulatum continuare vellent: restitit ille
 vehementer, nec passus est vt Patres ple-
 bem, in re quæ mali exempli esset, imita-
 rentur, magnaq; contentione obtinuit,
 vt noui Consules crearentur. Hunc si cæ-
 teri ciues Romani fuissent imitati, ne-
 quaquam pessimo exemplo, antiquum
 de continuandis magistratibus Senatul-
 consultum soluissent: neq; etiam ex hac
 magistratum continuatione, ad proro-
 gationē Imperij ventum fuisset, quæ res
 perniciem Reip. attulit. Primus, cui Im-
 perium prorogatum est Romæ fuit P. Phi-
 lo. Nam cum is Paleopolim obsideret, &
 sub finē Consulatus sui, videretur in ma-
 nu victoriam habere; nullum illi succes-
 sorem miserunt, sed prorogato Imperio
 eum Proconsulem renuntiârūt. Sed hæc
 res, etsi publici boni causa à Senatu de-
 creta fuisset, tamen successu temporis in-
 pessimum exemplum abiit, & Reip. ty-
 rannidem induxit. Nam quantò magis
 procul ab vrbe bellum gerendum erat,
 tantò magis necessaria videbatur ista Im-
 perij

perij prorogatio: Hinc autem factum, vt pauciores ciues Romani, in re bellica excellere potuerint, cum pauciores Imperatores fierent; omnisque belli gloria ad paucos quosdam, quibus Imperia prorogabantur, rediret. Præterea facile poterat is Imperator, qui egregio exercitui longo tempore imperabat, eum sibi deuincire, vt Senatus P. Q. Romani quodammodo oblitus, solos Imperatoris fasces agnosceret. Nam ob hæc causas factum est, vt & Marius, & Scylla exercitum aduersus Remp. cõparare potuerint, & Caius Cæsar ipsam Remp. inuadere, & occupare. Quæ mala nunquam accidissent S. P. Q. Romano, si illa magistratum, & Imperiorum prorogatio non in vñu fuisset. Quod si obiicias, nõ potuisse res tãtas geri à Populo Romano, in locis tã remotis ab vrbe, nisi continuati fuissent Imperatorib. magistratus: Ad id ego respondeo, tardiùs quidem tantum Imperij fastigium fortè potuisse occupari: sed idem illud postea durabilius fuisse; nec tam citò potuisse Monarchiã, sublata publica libertate, introduci.

De Quintij Cincinati, & multorum aliorum
 ciuium Romanorum paupertate.

CAP. XXV.

ALio loco à nobis disputatum, & ostensum est, ad publicam libertatem in Repub. conseruandam, plurimum interesse, ne ciues opibus admodum augeantur. Id, vtrum aliquo statuto Romæ cautum fuerit, aut quodnam illud esset, ignorare me fateor: præsertim cum leges agrarias toties oppugnatas esse nouerimus. Sed hoc tamen constat, circa annû quadragesimum à condita vrbe, plurimos Romanorum ciuium pauperes fuisse. Nec verisimile est aliam huius causam, quàm quod illa nemini obstaret, ad honores & magistratus quoslibet ad eûdos. Virtutis ratio habebatur solùm, eaq; expetebatur in deligendis magistratib. & muneribus distribuendis, quacunque tandè seu domo, seu casa habitaret. Quæ res efficiebat, vt opes diuitiæq; contemnerentur. Hæc ita se habere, vel vno hoc exemplo apparuit. Cùm Minutius Consul aduersus Aequos bellum gerens, ab iis circumuentus, & obsessus esset: tantaque iam in vrbe Roma trepidatio foret

ret, ac si mœnia obsiderentur, ad id remedium ventum est, quod rebus afflictis vnicum habebant; vt Dictatorem L. Q. Cincinnatum, consensu omnium dixerint. Hic verò, vt Liuius ait, operæ precium est audire, qui omnia præ diuitiis humana spernunt: neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi vbi effusè affluant opes. Spes vnica imperij P. Romani L. Q. Cincinnatus, trans Tyberim quatuor iugerum colebat agrum. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certè agresti intentus, salute data inuicem redditaque: rogatus, vt, quod bene verteret ipsi Reique publ. togatus mandata Senatus audiret: Admiratus togam properè è turgurio proferre vxorem Raciliam iubet, qua, simul absterfo puluere, ac sudore, vbi velatus processit, Dictatorem eum gratulantes cõsalutant: in urbem vocat, & qui terror sit in exercitu exponunt. Ille in urbem veniens, collecto mox exercitu, Minurium liberavit, Aequos, à quibus obsidebatur, spoliatos omnibus rebus, nudos sub iugum misit: prædam ingentem suis tantum militibus diuisit; Consularem exercitum ipsumq; Consulem increpans. Carebis, inquit, prædæ

parte ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti: & tu Minuti, donec Consularem animum incipias habere, non consul deinceps, sed Legatus his legionibus præris. Idem hic Dictator, Magistrum equitum in hac expeditione dixit, L. Tarquinius Patriciæ gētis, sed qui, propter paupertatem stipendia pedibus fecisset, bello tamē primus Romanæ iuuetutis esset. Usque adeo non obstabat iis temporibus virtuti paupertas: ut viro forti, atq; egregio Quintio Cincinato, sufficeret ad victum quatuor agri iugera. M. Attilij Reguli temporibus, etiam fuisse videtur civium Romanorum eadem paupertas. Nam cum is in Affrica contra Carth. feliciter bellum gereret, petiit à Senatu, ut liceret sibi redire in Italiam, & villam, quam mercenarij deuasassent, restaurare. Eam igitur frugalitatem P. Romani admirari debemus, qui non opes ex bello, sed laudem atque gloriam quærebant: prædam in ærarium conferebant. Quod si ex bello opes quærere studuissent, parum curasset ille, qui in Affrica militabat, num agri illius Romæ rectè colerentur an non? Modestiam autem, & Magnanimitatem civium Romanorum, quis non euehat ad cælum vsq;? qui cum
 exer-

exercitui præficerentur, maiores se quolibet Rege censebant. Non reges illos, non populi aut Respub. vllæ terrebant. Domum reuersi, ac deposito magistratu, deinde humiles erant, parci, ad rem attenti, & exiguorum prædiorum assidui cultores: magistratibus obsequebantur, maiores suos in honore habebat, & reliqua modestorum ciuium officia tam diligenter obibant, vt quis magnopere admiratur, in iisdem animis tantam mutationem esse potuisse. Durauit hæc ciuium Romanorum frugalitas, vsq; ad tempora L. Pauli Æmilij: quæ vltima fuit ætas Reipub. felix, faustaq;. Nam idem comparata ingenti præda, ærarium ditauit: parum curans, si interim ipse cõsueta fortuna contentus esse cogeretur: vsque adeo enim nullus ob paupertatem contemptui habebatur, vt cum generum, qui in eo bello præclaram operam Reipub. nauasset, argenteo vase donasset: id primum argentum fuerit, quod in illam domum prius vnquam peruenisset. Quo loco non incommoda occasio se offerret, de paupertate differendi, & ostendendi, illam longè vtiliorem humano generi, magisq; salutarem extitisse, quàm opes: quod ob illam multæ præclaræ artes inuentæ excu-

Itæq; fuerunt: quas opes & luxus perdere consueuerunt. Sed cùm de eadem hære, à multis hominibus aliàs quoq; sit disputatum: hoc loco eam non amplius attingemus.

Propter mulieres magnos sæpe motus excitari.

CAP. XXVI.

Lin. lib. 3.

Apuđ Ardeates semel orta ciuilib diſcordia eſt, inter Plebem & Optimates, eò quod Virginem plebei generis, forma maximè conſpicuam bini peterent Iuuenes: Alter virgini genere par, ad id tutorum opera vtebatur: alter nobilis, ſola forma captus, quem adiuuabant Optimatum ſtudia: idem hic matris iudicio ſuperior erat, quæ ſplendidiff. nuptiis iungi puellam cupiebat. Cùm diſcordia hæc intra parietes componi nequiuiffet, in ius ventum eſt. Poſtulatũ audito matris, ac tutorum, magiſtratus ſecũdum parentis arbitrium dat ius nuptiarum. Sed tutores de iniuria decreti palàm concionati in foro, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. Aduerſus quos infeſtior coorta Optimatiũ acies, ſequitur incenſum iniuria iuuenem. Fit prælium atrox. Pulſa plebs, armata ex vrbe proficiſcitur,
&

& colle quodã occupato, in agros Optimatum cum ferro, igniq; excursionones facit: euocataq; opificum multitudine ad spem prædæ, urbem obsidet. Parum vtrique parti domi armorum belliq; visum est. Optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, Plebs ad expugnandam Volscos exciuerunt. Priores Volsci venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecerunt. Eos paulò post sequuti Romani, firmiori monumento circumvallarunt, quàm ipsi urbem. Victi tandem Volsci, à Romanis sub iugum missi sunt, & Ardeæ res compositæ, principibus eius seditionis securi percussis. Quo loco obseruare decet, memorabile exemplum turbarum, quæ mulierum causa excitantur, quod multa talia in Rebuspub. subinde & oriantur, & dudum orta sint, quæ à paruis initiis cœpta, magnas turbas tandem dederunt, & quandoq; amittendi Imperij causa extiterunt, veluti stuprum Lucretiæ illatum Tarquiniis, & têtata Virginæ pudicitia, Appio, cæterisq; Decemuiris. Animaduertit Aristoteles quoq; id in Politicis, itaq; inter primas causas eiectæ tyrannidis, censet referendas esse iniurias, quæ mulieribus uel per stuprum, uel per adulterium inferuntur: de qua re nos quoque

suprà docuimus, cùm de Coniurationibus disputaremus. Itaque vel imprimis prouidendum erit in Reipub. gubernatione, ne quid tale oriatur: & si quid tale iam ortum sit, vt ei remedium adhibeatur, antequam morbus tam altas radices agere queat: ne quod Ardeatibus accidit, nobis quoq; euenire magno nostro malo contingat.

*Quaratione componenda sint ciuiles discordia?
Falsumq; esse quod quidam dicunt, melius sub
imperio tuo conseruari posse ciuitatem se-
ditionibus laborantem, quàm
concordem.*

CAP. XXVII.

IN reconcilianda ciuitate, discordiis ciuilib. laborante, imitari debemus Consules Romanos, & modũ obseruare, quo Ardeatum res, seditione turbatas, composuerunt: principibus eius motus securi percussis, & eorum bonis in publicum redactis. Tres enim in vniuersum sunt modi, quibus componuntur in ciuitate res, seditionibus ciuilibus turbatę: quod motus principes aut è medio tollendi sint, vt apud Ardeates factum est: aut in exilium pellendi: aut ad pacem cum aduersariis faciendam cogendi, & indict-

pœna,

pœna, ne se mutuo lædant, prohibendi.
 Sed ex omnibus tribus deterior, aut sa-
 ne minus utilis est postremus: quod om-
 nino fieri nequeat, ut partes, quæ multis
 vtrunque cædibus, iniuriisq; exacerbatae
 sunt, pacem eam seruēt, ad quam coactae
 sunt per vim. Nam cum singulis diebus
 sese mutuo & videant, & audiant, & in-
 ter sese conuersentur, ab iniuriis abstinere
 non possunt: cum subinde causæ quæ-
 dam incidere soleāt, quibus ad iram, vindic-
 tamq; promouentur. Exemplo sit no-
 bis ciuitas Pistola, quæ ante quindecim
 annos tota in Panciaticos & Cancellarios
 diuisa erat, ita ut armis quoq; inter
 sese geminae hæ factiones certarent: eoq;
 tandem rediit res ut neq; à cædibus, neq;
 rapinis abstineretur, sed domos etiam a-
 lij aliis diruerent. Florentini igitur, quibus
 curæ erat, ut eorum res componerentur,
 tertio modo utebantur, & pacem inter
 partes facere conabatur: sed interim ma-
 iores vtrinq; iniuriæ subinde infereban-
 tur, donec experientia ipsa edocti, sedi-
 tionum principes partim in exilium mit-
 tere, partim carceribus mancipare incipe-
 rent: quo modo sedati sunt motus illi, &
 pax in hodiernum vsque diem durauit.
 Sed longè satius fuisset proculdubio, si

statim à principio, principes illorum motuum sustulissent: Neq; verò vlla alia de causa, aut tunc à nostra, aut aliàs ab aliis Rebuspub. negligitur hæc ratio componendarum seditionum, quàm quòd veritatem quandam, & animi magnitudinem requirat: quæ in infirmis Rebuspub. non facile inuenitur: Sed hi sunt errores principum virorum, qui disceptantibus huiusmodi controuersis præficiuntur: ex eo utiq; depèdentes, quòd ad mores, & còsuetudines antiquorum, parum in huiusmodi negotiis respiciant. Usque adeò enim sunt pusillanimes, ob prauam quãdam educationem, vt existiment veterum exempla aut crudelia esse, aut nimis difficilia. Et à veritate discedentes, in prauas quasdam opiniones incidunt, ex quarum præscripto de rebus arduis postea iudicant, non sine magno Reipub. detrimento. Tale est quòd per idem tempus Principes nostræ ciuitatis iactabant, oportere urbem Pistolam sub Imperio nostro còseruare, per ciuium discordias: quemadmodum Pisanam, per propugnacula, & arces. Vtrumq; autem absurdum est. Et de arcibus quid sentiendum antè docuimus. Nunc dicimus, factiones ciuium nequaquam prodesse, neq; moderatori-

ratoribus urbium, neque Principibus ac dominis earum, ad illos melius vel compescendos, vel in officio continendos. Primum enim, cum natura hominibus insita sit quaedam inconstantia: nunquam fieri poterit, ut quæ factiones à te nunc pendent: semper eodem modo erga te sint affectæ: cum modò hùc modò illum fautorem, patronumque expetant. Quòd si quæ sunt igitur partes, in ciuitate factionibus laborante, quæ non tibi confidant, aut à te læsas esse se putent: cæ prima belli occasione ad hostem tuum deficient, causaq; erunt, ut totam urbem amittas. Si ea ciuitas quæ factiones habet, sub imperio sit liberæ alicuius Reipub. longè maiora adhuc mala orientur: quòd singulæ factiones, suos patronos in Reipub. quæ illis imperat, quocunq; tandem modo prehensare, muneribus corrumpere, aut aliis officiis sibi deuincire conabuntur. Ex quo id certè consequetur, ut in Reipub. quæ imperat, etiam sensim introducantur discordiæ ciuiles: quæ subinde cum magistratum commutatione, de vno ciue in alium serpent: ut neq; subdita ciuitas vnquam verè amica esse possit ei, sub cuius Imperio continetur: neque ipsius imperantis Reipub. ciues,

vnquam vera certaq; tranquillitate fru-
 antur: Animaduertit id Blondus in Hi-
 storia Florentinorum nostrorum: quos,
 inquit, dum Pistolensium res seditionib.
 turbatas componere voluerunt, in suam
 Rempub. discordias ciuiles transtulisse.
 Anno Salutis nostræ M. D. I. defecerat à
 nostra Repub. Aretium: & Vallem Tybe-
 rinam, Cianamq; vniuersam occupaue-
 rant Vitellij simul, & Valentinus dux. I-
 taq; misit in Italiam Galliæ rex Lantij do-
 minum, vt Florentinis hæc loca restituere
 da curaret. Is verò vt erat vir sapiēs, cum
 singula loca obequitando, vbiq; inueni-
 ret quosdam qui se Marziocæ factionis
 esse dicerent: vehemēter factiones hæc
 vituperabat: & nunquam latūrum Gal-
 liæ Regem asserebat, vt in aliqua vrbe ci-
 ues aliqui se ne Regiæ quidem factionis
 esse pronuntiarent. Nam si qui sint Regiæ
 factionis; sequitur alios esse Regi aduer-
 sarios. Non vult autem Rex aliquos sibi
 aduersarios, sed omnes amicos, & cha-
 ros esse, cum sibi, tum in sese, nec patitur
 vllas esse factiones. Quod igitur quidam
 principes existimant, aliquas Imperij sui
 vrbes, non posse domari, nisi per factio-
 nes ciuium: id certum est eorum imbecil-
 litatis indicium. Nam cum per vim eas
 compe-

compescere nequeant, ad hasce artes se se conuertunt: quæ pacis tempore aliquid profunt, sed cum bella ingruunt, planè sunt perniciosæ.

Observandas esse ciuium Actiones: quandoq; enim sub specie p; al; inus officij. latere tyrannidis principium.

CAP. XXVIII.

CVM aliquando fame ciuitas laboraret, Sp. Melius ex equestri ordine prædiues, rem vtilem pessimo exèplo est aggressus. Frumento nanq; ex Hetruria, *Li. lib. 4;* priuata pecunia coempto, largitiones eius facere instituit, plebemq; hoc munere delinire: vt eam, quacunq; incederet, supra modũ hominis priuati, secum traheret, haud dubium Cõsularum despondentem. Et quoniam Cõsularum eripendus esset inuitis Patribus, de regno cogitare, quod id vnum dignum tanto apparatu consiliorũ præmium foret. Sed cum patefactum iam esset, tela in domum Melij conferri, cumq; domi conciones habere, ac non dubia regni consilia esse: Senatus Dictatore electo, eius vim, consiliaq; oppressit. Memorabile exemplũ, vt obseruemus, persæpè euenire posse, vt quæ bona, piaq; officia videantur, ea in Rei-

pub. perniciem conuerti posse, nisi remedium in tempore adhibeatur. Non possent equidem Respub. neque gubernari, neq; consistere, absq; præpotentium, ac magnorum virorum auxilio: eadem verò potentia, & existimatio virtutis, instrumentum esse solet quibusdam ciuibus ad tyrannidem occupandam. Quamobrem diligenter prouidendum in Respub. vt cum magnates, clarosq; viros habere oporteat, non nisi ex iis rebus ciues potentes existimatione, laudemq; comparare possint, quæ Reipub. vtilis, ac salutare esse queant. Modi igitur expendendi sunt, quibus auctoritatem sibi, & existimationem comparare potentes ciues possunt, & prouidendum quinam à publicis officiis, muneribusq; dependant? aut priuata ambitione nitantur? Ex officio publico laudem comparant sibi ciues potentes, cum ad munus aliquod publicum adhibiti, id bene administrant, & publico bono bene consulunt, siue in bello, siue in pace res gerantur. Quæ verò auctoritas, & existimatio his modis comparantur, Reipub. salutare sunt: debetq; non modò non prohiberi quisquam, ab hac ratione laudis, & gloriæ comparandæ: verum etiam propositis potius præmiis

huius inuitari. Illā verò existimationem
 formidare in Repub. oportet, quā pri-
 uata ambitione ac largitione affectare so-
 lent ciues aliqui, quemadmodum Sp.
 Melium fecisse modò docuimus: & alij
 quidam præpotētes atq; ambiciosi ciues,
 etiamnum facere confueuerunt, qui vt
 clientes habeant, per quos suo tempore
 innouare, ac perturbare Rempub. pos-
 sint, multis beneficiis plebem sibi deuin-
 ciunt. Itaque legibus institutam, muni-
 tamq; Rempub. esse oportet, quibus im-
 pediantur, arteanturq; huiusmodi ambi-
 tiosorum hominum conatus: Et econ-
 trā, præmia iis proposita sint, qui ex re
 bene gesta autoritatem, & gloriam me-
 rentur. Romæ certè iis, qui in bello se be-
 ne gessissent, triumphus pro amplissimo
 præmio concedebantur, & alij item ho-
 nores alijs dabantur, pro ratione rerum
 ab ipsis gestarum. Ad compescendam ve-
 rò ambitionem eorum qui Rempubli-
 cam quocunq; modo perturbare cona-
 rentur: summum remedium erat in pu-
 blicis accusationibus positū, quod diem
 dicere coram populo liceret, cuiq; vel po-
 tentissimo ciui: Et si minus huiusmodi
 accusationes aliquando sufficerent, ob
 plebem largitionibus corruptam: ad Di-

etatoris absolutum, summumque Imperium confugiebant, qui regia quadam potentia hoſce motus compeſcebat, & tranquillitatem Reipub. comparabat: vt in eius Spurij Melij caſu factum eſt, de quo paulò antè docuimus. Quod ſi quando enim huiusmodi ſiue conatus, ſiue facinora impunè ferantur, ita commouetur Reſpub. vt vix reſtitui, ſanariq; poſſit.

*Populi errores plerunq; à principibus
dependere.*

CAP. XXIX.

Viri principes nequaquam iniquè ferre debent delicta ſubditorum, aut iis grauiter inſenſi eſſe propter illa: ſed exiſtimare ſe cauſam eſſe eorum: ſiue propter negligentiam exigendæ pœnæ: ſiue quod iisdem vitiis ipſi quoq; contaminati ſint. Neq; verò opus eſt longè petitis exemplis, ætatem noſtram intueamur, & conſideremus, qui populi ob rapinas ac latrocinia maximè celebres fuerint: videbimus enim eorū principes iisdem vitiis contaminatos fuiſſe. Antequam è Flamminia, Æmiliaq; pellerentur ab Alexandro v. i. pontifice reguli ij, qui illam ſub Imperio habebāt: erant eæ regiones latrociniiis plenæ. Nam & cædes, & rapi-
næ

næ quotidie frequentiss. erant. Quæ res nequaquam ex natura loci, vt quidã per id tempus putabant, sed principum malitia oriebantur. Nam cum essent pauperes, & nihilominus splendidè, ac magnificè viuere vellent: omnis generis prædas, rapinasq; excogitabant. Nam vt de cæteris artibus taceamus: hæc insignis erat illorum malitia, quod cum lata lege quippiam publicè interdixissent: ipsi deinde primi erant, qui in latam à se legem peccarent, vt cæteros inuitarent. Neque etiam cæterorum, qui in eandem legem deliquissent, quenquam puniebant, donec esset magnus illorum numerus: ac tunc demum, non iustitiæ conseruandæ causa, sed prædæ dulcedine permoti, pœnas ab omnibus simul grauissimas exigebant. Ex qua re hoc sequebatur absurdum, vt expilati asiduis illis mulctis homines, ad paupertatem redigerentur: atque hinc impellerentur ad vexandos alios, quib. existimarent se viribus esse superiores: quo quidem modo vitia non emendabantur, sed ad ea homines instituebantur: dependebantq; hæc omnia ex praua eorum Regulorum natura. Hisce simile est quod Liuius narrat, de legatis *Liui. lib. 5.*

P. Romani ad ferēdum Apollini donum,

ex præda Veientana missis. Nam cum hi,
 naui longa Siculum fretum præteruecti,
 in piratas Liparenſes incidissent. Lipa-
 ras deuecti, ex more eius ciuitatis, tan-
 quam res publico latrocinio parta, diui-
 dendi erant inter ciues vnà cum dono,
 quod secum ferebant: nisi Timasitheus
 quidam, qui eo anno in summo magi-
 stratu erat, Romanis, quàm Liparenſibus
 suis, similior, Legatorum nomē, donum-
 que, & Deum, cui mitteretur, & doni cau-
 sam, veritus esset ipse, & multitudinem,
 quæ regēti semper similis est, eadem hac
 religione impleuisset, legatosq; tutatus
 cum præsidio, Delphos vsq; fuisset pro-
 sequutus. Nam hic quoq; euidenter cer-
 nis, ciuitarem Liparenſium rapinis, cæ-
 dibusq; sub prioribus magistratibus as-
 suetam, Timasitheï tamen autoritatem
 sequutam, à sacrilegio abstinuisse: vt ve-
 rissimum sit, quod Laurētius noster Me-
 diceus in ore habere solebat, ex Orato-
 re illo Romano petitur: Talis est
 ciuitas, quales sunt Princi-
 pum mores.

*Arcendam esse inuidiam, si quis auctoritate sua in
Rempub. boni quippiam introducere cupit. Et
quæ sit ratio urbem defendendi ad-
uersus hostes.*

CAP. XXX.

Post captam à Gallis urbem, eandem- *Liu. lib. 6a*
que Camilli virtute recuperatam: de-
fierant iam vlla contemni bella. Itaque
cùm Latini, Volsci, Hernici, Antiates, He-
truriaque omnis in armis esset: Senatus
diis gratias agere, quòd Camillus in ma-
gistratu esset. Dictatorem nanq; eum di-
cendum fuisse, si priuatus esset. Sed cùm
foret tribunus militum consulari pote-
state: quinq; illius collegæ, fateri regimè
omnium rerum, vbi quid bellici terroris
ingruat, in vno viro esse, sibiq; in animo
destinatum, Camillo submittere Impe-
rium, nec quicquam de sua maiestate de-
tractum credere, quòd maiestati eius viri
concessissent. Camillus pro tanto colle-
garum obsequio, & talibus senatus de se
iudiciis gratias egit: annisurum se vt con-
ceptam tanto ciuitatis consensu de se o-
pinionem, constantem efficiat. Circum-
federi urbem Romanam inuidia, & odio
finitimorum: itaq; pluribus exercitibus
opus esse. Te igitur P. Valeri, inquit, so-
cium Imperij cum legionibus aduersus

hostem duco. Te Q. Seruili, altero exercitu instructo paratoq; in vrbe castra habere placet, intentum siue Hetrusci, siue Latini, aut Hernici se mouerint. Tertius exercitus ex Cauforiis, senioribusq; scribatur à L. Quintio qui vibi mœnibusq; præsidio sit. L. Oratius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Serui Corneli præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitorum, legum, rerumq; omnium urbanarû facimus. Patres cum Tribunos militum cernerent tam concordibus animis iunctos, vt parere iuxta atq; imperare parati forent, optimè de bello, pace, vniuersaque Repub. sperare. Nobis verò ex hoc exemplo discere licet, quantum Reipubl. prodesse queat, vnus aliquis vir excellenti virtute præditus, si ea tanta fuerit, vt omnem inuidiâ superare queat. Præterea non posse cuiusquam Virtutem tantam esse, quæ multum Reipubl. proficit, vbi obstât inuidi illius conatibus & gloriæ, euitandam igitur, extinguendamq; inuidiam illis, qui patriæ vehementer prodesse cupiunt, idque duobus potissimum modis fieri posse dicimus. Nam in re difficili, atque ardua primum, vbi omnes periclitari se cernunt: deposita omni
ambi-

ambitione, ad eum confugiunt, ei que sponte obediunt, cuius spectata virtus iuuare posse videatur. Sic enim Camillo accidisse vidimus, qui cum ter prius Dictator fuisset, semperque se egregium Imperatorem & Reipublice amantem ostendisset: sui vero commodi rationem non habuisse, & publico bono tantum incubuisse videretur, talem de se opinionem suis ciuibus praeberat, ut Imperij ipsius magnitudinem, atque potentiam nemo formidaret, nemo inuideret, nec quicquam de sua maiestate detractum crederent, quod maiestati eius viri concessissent. Alter extinguendae inuidiae modus est, qui fit sublati inuidis tuis, siue fato naturali, siue per vim. Idque usurpari solet tunc praesertim, cum cernis tantam esse inuidiam, ut conatibus suis obstare nunquam desinant, quamuis ij Reipub. maxime salutares futuri sint. Non desunt enim, qui tanta inuidia laborent erga viros excellentes, in vrbibus iis praesertim, quibus corrupti sunt mores ciuium, ut malint vel patriae interitum cernere, quam virtuti & gloriae eorum fauere, per quos illa conseruari posset. Neque vllum aliud esse solet remedium aduersus tantam inuidiam, quam sublati huiusmodi ho-

minibus inuidis. Quod si igitur tam fortunatus esse possit quispiam, vt naturali fato illi tollantur, qui obstant suae virtuti: is sine caedibus, aliisque vllis motibus tantum malum euincere potest, & suae virtutis specimina edere pro salute patrie. Si tam faustus fortunatusque esse nequeat: de alia ratione cogitandum est, qua impedimenta virtutis tuae è medio tollantur: idque longè prius faciendum, quàm vllum singulare virtutis exemplum edere possis. Haec ita se habere vel ex sacris historiis comprobatur. Nam antequam Moses Dei optimi M. iussu leges suas ratas facere posset, & id expedire, quod ille in mandatis habebat, infinitos homines sublato esse oportuit, qui inuidia commoti, eius obstabant conatibus. Hanc necessitatem præclare agnoscebant cum Hieronymus noster Saurarola, tum Petrus Soderinus Florentie. Sed Monachus eam euincere nõ potuit, cum illi autoritas, & potetia deesset: neque ab iis satis intelligeretur, qui illi auxilio esse & potuissent, & debuissent: Non defuit ille tamen officio suo, vt ex ipsius Concionibus apparet, quibus inuehit cõtra sapientes huius seculi. Nam hoc modo nuncupat inuidos illos, qui
 ipsius

ipsius doctrinæ, & vitæ institutis obsta-
 bant. Soderinus verò fore sperabat, vt be-
 neficiis aliquâdo, ac recta viuendi ratio-
 ne hos scopulos superaret, præsertim cū
 & iuuenem se adhuc esse intelligeret, &
 novos subinde clientes, amicosque con-
 ciliari sibi cerneret: Itaque ab omni vio-
 lento motu cauebat, ignorans, quòd, vbi
 tanta hominum malitia obstat, frustra
 expectatur commoda rerum gerendarū
 occasio; quòd maligni illi homines nul-
 lis neque donis, neque officiis placari
 possint. Vterque horum igitur interiit
 tandem, alter, quòd inuidiam superare
 nequiuisset: alter quòd eam, vti conue-
 niebat, oppugnare in tempore nesciuis-
 set. Hæc in Camillo obseruari hoc loco
 oportet; quæ admodum etiam ratio, quæ
 in defendēda vrbe obseruauit, non in a-
 lium finem proculdubio expressa ab hi-
 storico, quàm vt exemplum haberemus
 ad imitandum. Voluit Camillus exerci-
 tum à se conscriptum, in vrbe castra ha-
 bere, ad eius custodiam. Quamuis enim
 ciues illi aliàs homines bellicosi essent,
 & imminente necessitate arma capere
 potuissent: satius tamen putauit tantus
 Imperator, in rebus præsertim afflictis,
 vt antequam ex vrbe exercitum educe-

ret in hostem, domi omnia parata essent scriptique milites, quibus noua si quæ orirentur, pericula propelli liceret: nec concedendum, vt tandem, cùm necessitas vrgeret, tumultuariè homines ad arma vocare oporteret. Id enim sapièti Imperatori vnice cauendū, ne ad vrbis defensionem, tumultuario quodam modo ciues vocare necesse sit: sed prouidendū longè priùs, vt singuli ad certa quædam munia obeunda, certis locis atque temporibus decreti constituti que sint: cæteri verò omnes intra suas ædes contineantur, easque solas defendant, cæteris actionibus sese nequaquam immisceant. Nam qui secus faciat, urbē aduersus hostem, eam oppugnantem, nequaquam commodè defendet.

Respublic potentes, & viros excellentes, sibi semper similes esse, quæcumque tandem fortuna aspiret.

C A P. X X X I.

INter cætera, quæ à M. Furio Camillo, Iceu virtutis suæ certa argumenta, dicta factaque memorantur: illud etiam fertur, quod milites ad prælium hortatus, dixerit, Romanos semper eisdem esse, ac similes sui: sibi verò neq; Dictaturam ani-

animos vnquam fecisse, neque exiliũ
 ademisse. Nobis igitur discendum hinc,
 quod viri excellẽtes semper eodem mo-
 do affecti sint, quacunq; tandiu fortu-
 na fruantur. Neque enim aut secundis
 rebus efferuntur, aut aduersis magnope-
 re deterrentur: vt fortuna in iis nihil ha-
 bere dominij videatur. Contrario modo
 agunt pusillanimes viri, atq; viles. Nam
 rebus secundis vsq; adeò superbiunt, &
 efferuntur, vt inebriati prospera illa for-
 tuna videantur, existimantq; tantam
 esse suam virtutem, vt & hanc fortunam
 pepererit, & aliã hinc similem semper pa-
 rere queat: Sed cùm aduersa tempestas
 oritur, tantopere terrentur vt omnem
 spem abiiciant, ceu viles abiectiq; pla-
 nẽ homines. Atque hæc causa est subitæ
 eorum mutationis fortunę. Nam qui vi-
 ri Principes ita affecti sunt, ij magis de fu-
 ga cogitant, in huiusmodi aduersitatib.
 fortunæ, quàm vt defendere se suosq; co-
 nentur: propterea quòd secundis re-
 bus malè vsi sunt, neque sese præparârũt,
 vt aduersis venientibus ventis, forti ani-
 mo repugnare possent. Hæc naturarum
 diuersitas, non in singulis hominib. tan-
 tũ, sed in vniuerso populo, & ipsis Re-
 bus pub.prehenditur. Quod vt ita se

habere intelligamus, conferamus inter se Romanam illam Rempubli. quæ sub Consulib. suis bellum gerebat, cum Rempubli. Venerorum, quæ patrum nostrorum, ac nostra etiam memoria floret. Romani illi nulla aduersitate fortunæ tantopere terrebantur, vt animum desponderent, neque secundis rebus vnquam tantopere inflati erant, vt vel superbi, vel insolentes fierent. Clades ad Cannas accepta, P. Romano vehemens, atque terribilis fuit, quòd tertia esset eorum, quas in Italia maximas accepissent. Sed eà nequaquam tantopere territi sunt, vt quicquam commiserint, quòd antiquæ P. Romani dignitati repugnaret. Nam de bello continuando cogitârunt, nouos exercitus conscripserunt, captiuos ex hoste, contra antiquam consuetudinem, redimere noluerunt, pacem autem neque ab Annibale, neque a Carthaginensibus petierunt: sed seruos, & seniores quoque, continuandi Belli causa, armârunt. Quarum rerum omnium certior factus Hanno, ostendit in senatu Carthaginensium, quàm parum fiduciæ ipsis in illa victoria ponendum esset. Romanos igitur cernimus rebus aduersis nunquam magnopere terreri solitos, aut animos minueret
Sed

Sed neq; prosperis rebus superbiebant
 villo modo, quòd victis Regibus ac po-
 pulis magno semper animo ignoscere
 tolerent. Vnum verò eorum animi mo-
 derationis argumentum esse potest pax,
 cùm Antiocho facta. Nam cùm, antequàm
 prælium committeretur, Antiochus per *Liv. lib. 37.*
 suos legatos pacem à binis Scipionibus
 petiisset, & impetrâsset eam quidem, sed
 iniquioribus, quàm eam admittendam
 censeret, conditionibus: commisso præ-
 lio, victus Antiochus denuò pacem pe-
 tit à Victoribus Romanis: eamq; iisdem
 conditionibus à Victoribus impetrauit,
 quàm prius repudiâsset. Et si enim Zeu-
 sis, Antiochi legatus, à Victoribus, iussu
 Regis, quibuscunque tandem conditio-
 nibus veniam, pacemq; impetrare co-
 naretur: Romani tamen tanta victoria
 neutiquam elati animo, per Scipionem
 Africanum ita responderunt: Romani
 sumus, & à diis immortalibus animos
 habemus, qui nostræ mētis sunt, quosq;
 eosdem in omni fortuna gessimus, geri-
 musque: neque eos secundæ res extule-
 runt, neque aduersæ minuerunt. Postea-
 quam Hellepontum traiecimus, prius-
 quam castra regia, priusquam aciem vi-
 deremus, cùm communis mars esset, in-

certusque belli euentus, de pace vobis agentib. quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Sed longè aliter facere solent Veneti. Secundis enim rebus vsque adeò efferuntur animis; vt Gallia Regem olim S. Marci filium nùcupauerint, tamquam si virtute sua, quæ nulla est, tantum imperium peperissent: semperq; id eodem modo aucturi, & tandem Imperium, Romano olim simile, paraturi essent. Usque adeò scilicet omnes Italia Principes, ipsamque Ecclesiam Romanam præ se se contemnebant. Sed iidem illi, cum aliquando aduersa tempestas orta, cladem quãdam iuxta Vailam attulisset, vt à Gallia Rege caelos aliquot suorum amisissent: imò propemodum die vniuersum Imperium amiserunt: partim deficientibus eorum subditis ad hostes; partim quod ipsimet, impetrandæ pacis gratia; cum Pontifici, tum Hispaniæ Regi multa tradiderint. Tantaque fuit eorum animi consternatio ac metus, vt literis ad Cæsarem per legatos missis, tributum annum illi promiserint, & Pontificem ad sui misericordiam flectere, tanta animi submissione conati fuerint, vt illorum timiditas, & pusillanimitas illinc facile

eile apparuerit. Ad tantam verò calamita-
 rem quatuor dierum spacio peruenerūt,
 eorum exercitu vno in prælio vix dimi-
 dia parte consumto. Nam cū inter re-
 cedendum eis pugnandum esset: ita op-
 pressi sunt, vt multi tamen euaserint;
 quòd vnicus eorū Imperator, Veronam
 cum vigintiquinq; millibus incolumis
 peruenerit. Vt si quæ virtus in ea Repu-
 blic. ac rei militaris peritia fuisset, facile
 potuissent collecto nouo exercitu, hosti
 rursus sese opponere: què si vincere ne-
 quiuissent: potuissent tamen, aut melio-
 ribus conditionibus pacem impetrare,
 aut saltè maiori cum laude luperari: Sed
 tanta fuit eorum pusillanimitas, malaq;
 institutio ad militarem disciplinam, vt
 vno eodemque die & Imperium, & Vi-
 res, & Animos amiserint. Neque verò fie-
 ri potest, vt aliter iis eueniat, qui secun-
 dis rebus tantopere superbiunt, & aduer-
 sis terrentur: quòd hæc consuetudo oria-
 tur ex praua institutione, qua homines
 inepti fiunt ad quamcumque fortunant
 moderatè ferendam. Quòd si verò rectè
 instituantur à teneris, vt rerum huma-
 narum varietatem obseruare discant; for-
 tiores, melioresque ciues fiunt, vt neque
 prosperitati fortunæ nimium cōfidant,

nec aduersitate perturbentur. Ex singulis autem ciuibus bene aut malè institutis constat Respublic. & firmitior, aut imbecillior redditur, prout illi melius, aut deterius instituti fuerint. Iam antè autem à nobis sæpè ostensum est, & nunc repetere non piget, Imperiorum omnium fundamentum, esse in militari disciplina positum; qua sublata nullæ nec leges, nec instituta in ciuitate salutaria esse possunt, ad nostri defensionem. Ea autem bona est disciplina militaris, quæ multis exercitiis confirmatur: itaq; constare militiam oportet ex nostris ciuibus, non alienis, ac stipendiariis hominibus: Quomodo enim exerceri queat domi, nisi constet ex nostris ciuibus? Stipendia enim peregrinis perpetuò soluere, vt eos penes te habeas, instituasque; id potentissimis quoque Rebuspublic. graue est. Camillus certè in ea expeditione, cuius paulò antè fecimus mentionem, cum perturbatos suorum militum animos comperisset, propter multitudinem hostium, in equum insiliit, & antè signa obuersus in aciem, ordines interequitans, eorum tristitiam, & cunctationem reprehēdit, & cum multa ad excitandos eorum animos in rem præsentem

tem dixisset: tandem rem vno quasi fa-
 lce comprehendens. Simul concurrite,
 inquit, quod quisque didicit ac consue-
 uit, faciet: Vos vincetis: illi fugient. Nam
 ex hoc loco cernere licet, Imperatorem
 in prælium descendentem tantundem
 dixisse, ac si nihil noui faciendum mili-
 tibus iam foret, quod non prius, cum do-
 mi in pace, tum in bello facere & di-
 didicissent, & cōsueuissent: & proinde ex-
 ercendos milites ad officia militaria, lon-
 gè prius quàm in aciem descēdant. Nam
 qui nihil strenuè didicerūt, nil ardui at-
 tentare consueuerunt, iis, ne si Annibal
 ipse imperet, confidere possis, quod rem
 præclare gesturi sint. Nam dum cōminus
 pugnatur, non potest Imperator omnib.
 locis ipsemet præsens esse: quò sit vt ne-
 cessariò illi sit pereundum, nisi locis sin-
 gulis tales habeat milites, qui in aciem
 distributi, mādata Imperatoris exequan-
 tur, & virorum fortium officia faciant.
 Quæ cum ita se habeant, Romanorum
 disciplinam militarem decet imitari; qui
 ciues suos officiis militaribus cum do-
 mi in pace, tum foris in bello, perpe-
 tuò exercebant, talesque efficiebant, vt
 cum in aciem descenderent ad pugnan-
 dum; nihil noui; nihilque non consue-

ti facere viderentur : Atque hinc accidebat , vt quæcunque tandem fortuna aspiraret , eosdem tamen animos semper gererent , nihilque vnquam facerent , quod dignitati P. Romani repugnaret. Quæ autem Respublic. ciues suos inermes habet , nec officiis militaribus eos vel adhibet , vel exercet : eam fortunæ varietati obnoxiam esse oportet , vsque adeò , vt aduersis tempestatibus ortis , nulla virtutis exempla edere queat , perinde vt de Venetis antè docuimus.

*Quæ ratio à quibusdam in perturbanda Republic.
an pace frangenda, obseruari soleat?*

C A P. XXXII.

DEfecerunt à P. Romano Circei simul , atque Velitræ , Coloniae , ea spe ducti , quòd à Latinis putarent se contra Romanorum vim posse defendi : Victis autem Latinis cum se spe sua frustratos cernerent : deliberabant de mittendis Romam oratoribus ad veniam petendam. Sed qui autores ipsis fuerant rebellionis , huic consilio restiterunt , quòd fore putarent , vt pœnæ sibi solis essent persoluendæ. Hoc autem vt commodius perficerent , omniaq; pacis consilia

filia perturbarét, concitata multitudine,
 in agros Romanorú excurrerunt, & præ-
 das inde abegerunt. Horú igitur institu-
 tum si sequi voles: facile omnem spé con-
 sequendæ pacis intercipies: quòd is, qui
 tal e quoddam facinus patrauit, ab eo, in
 quem deliquit, supplicij metu, nūquam
 pacem sit petiturus. Principem igitur
 tuum auertere poteris, & impedire, quò
 minùs cū alio aliquo pacem, aut fœ-
 dus inear; si curaueris, vt magnum ali-
 quod facinus aduersus illum perpetret.
 Sic enim, ne si offerantur quidem con-
 ditiones pacis æquæ, acceptare illas, con-
 scientia sceleris permotus, audebit. Post
 primum bellum Punicum, pace facta re-
 dierūt in Africam Pœni quidam milites,
 qui sub Carthagenensium imperio in Si-
 cilia, ac Sardinia militauerant: & cū
 his stipendia à Carthagenensibus non sol-
 uerentur: arma aduersus illos sumpse-
 runt, & Matho Spendioque ducibus, a-
 liquot eorum vrbes occupârunt, ac diri-
 puerunt. Carthagenenses ne pugnan-
 dum esset, Aldrubalem, cuius autorita-
 tem apud ipsos multum posse putabât,
 cū in bello prius illorum Imperator
 fuisset, Legatum miserunt, vt de pace cū
 illis ageret. Spendius autem, & Mathus

impediendæ pacis hæc rationes inueniunt, vt & Asdrubalem, & alios quoscunq; haberent Carthaginensium apud se, interficerent & diris suppliciis lacerarent. Cui facinori hoc quoq; scelus adiecerunt, vt iureiurando omnes adigerentur, se non passuros quemquam Carthaginensium viuere, qui in ipsorum manus veniret: sed omnes iisdem suppliciis affecturos. Atq; hoc modo & irritam fecerunt pacis tractationem, & militem contra Carthaginenses exacerbarunt.

Ad victoriam ex pralio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cum suis propriis viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes.

CAP. XXXIII.

AD vincendum, & prælio superandum hostem, necesse est vt exercitum habeas, qui hoc sibi persuadeat, se facturum esse, ac facere posse. Confidentia autem illa oritur ex bona militari disciplina, & conuenienti omnium rerum apparatu: inter quæ hoc etiam requiritur, vt cognoscant se milites, tanquam si enutri ti quasi simul sint. Imperatorem verò imprimis talem esse oportet, vt eius existimatio apud militem magna sit, & talis,
vt

ut de illius virtute, prudentiaque nullo modo dubitare possit. Ut autem eam sibi comparare possit, prudenter omnia administranda sunt & accuratè, ut vel iis testibus tua virtus enitere videatur. Imprimis verò curandum, ne frustra militem laboribus fatiget, aut delicta præfertim grauia, impunita relinquat: quæ verò promittit, seruare debet, & victoriæ viam facilem ostendere, quæque ei obstare videntur, aut planè celare, aut si patefiant, eorum vim minuere verbis, & extenuare. Quæ omnia si rectè obseruentur, permagnum pondus habent, cum ad auctoritatem Imperatori comparandam, tum ad victoriam obtinendam. P. Romanus ad hæc omnia religione utebatur; Itaque auspicato & ipsos Consules creabant, & delectus militum habebant, & exercitus educebant, & prælia committebant: nec quicquam horum à sapiente Imperatore vnquam factum, quin prius auspicia consulere; ut deorum immortalium voluntate. atque iussu bella gerere viderentur: ex quo fiebat, ut miles certam, atque promissam à Diis victoriam fore consideret. Quòd si quis Imperator còtemtis auspiciis infelicitè prælio dimicasset: eas pœnas luebat, quas

Linn. lib. 19.

Claudius Pulcher soluere coactus est, cū aues quæ non pascebantur, iussisset immergi. Huiusmodi exemplorum pleni sunt oēs historiæ Romanæ libri: è quorum numero si euidentis, aliquod habere cupis, Appium Claudium audi contra Tribunitiam potestatem in hunc modum differentem: Eludite nunc religionem, inquit. Quid enim si pulli non pascentur? si ex cauea tardiùs exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc: sed parua ista non contemnendo, maiores nostri maximam hanc Rempubl. fecerunt. Ob eam nimirum causam, quòd coniunctam cū habeant religionem, animos militum in officio continerent, confidentesque efficerent: Necessè est tamen, cū hac confidentia virtutem coniunctam esse, quod ad victoriam comparandam sola nequaquam sufficeret. Exemplo esse possunt Prænestini, qui aduersus Romanos bellum gesturi, castra posuerunt ad Alliam flumen, vt ex eo ipso loco agrum Romanorum popularentur, quo illi priùs à Gallis fusi, & in fugam coniecti essent: fatalem se vrbi Romæ locum cœpisse iactantes: similemque inde paurem, ac fugam futuram, quæ bello Gallico fuerit. Nam si diem cōtactum religio-

ne

ne Romani timeant, quanto magis Aliensi die, Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidare eos oportebit? Sed cum inanium rerum cogitationes, ac spes secum animo voluerent, & fortunam ex loco pendere confiderent. Romani e contra, ubicunq; esset Latinus hostis, satis sciebant eum ipsum esse, quem sæpe antè deuicissent. Virtutemq; suam talem esse, quæ nullis locorum difficultatibus succumberet. Itaque ad suos Q. Cincinnatus Dictator sic loquutus est: Videtis Prænestinos, loci fortuna fretos, ad Alliam constitisse? At nos freti armis, animisq; cõcitatatis equis medium aciem inuademus. Et rectè quidem. Vera enim virtus cum militum robore, & disciplina militari coniuncta, multis victoriis confirmata, leuibus huiusmodi hostium momentis, nequaquam perturbatur. Nam & miles ipse sine duce, fortis, atq; rebus bellicis exercitatus non facile perturbatur: veluti accidit Manliis Consulibus aduersus Volscos bellum gerentibus: Qui cum exercitus bonam partem frumentatum temerè misissent, & interim ab hostibus obsiderentur diuersis in locis omnes: euasere tamen nulla ducum prudẽtiã, sed propria virtute: vt de iis rectè Liuius di-

cat. Militum etiam sine Rectore, stabilis virtus apparuit. Fabij verò industria, ad confidentiam militibus excitandã, summa fuit: cuius vnum exemplum memorabile extat. Nam cum in Tuscos, novos hostes pugnãdum esset: adduxit militibus varias rationes, quibus probabat vinci hostes posse: & præter illas omnes, vnum adhuc sibi argumentum esse dixit certissimæ victoriæ: sed id tale esse, quod nondum publicè explicari oporteret, ne fortè hostibus innotesceret.

Quæ voces, opinioneseq., Cui cuiquam apud Populum fauorem conciliare soleant? & vtrum ille, an verò Princeps honores melius distribuere nouerit?

CAP. XXXIII.

I Am antè à nobis ostensum est, qua ratione T. Manlius, qui Torquati nomẽ postea obtinuit, Patrem aduersus Marcũ Pomponium Tribunum plebis defendere, qui diem illi dixerat. Ea verò etsi violenta, & extraordinaria esset: quia tamen ex iusto filij in patrem amore, ac pietate dependebat, & cum quadam animi fortitudine coniuncta esse videbatur: magnam illi apud Populum Romanum gratiam, & existimationem conciliauit: vsque

que adeò vt non modò non reprehensus
 à quoquam fuerit, ob tantum facinus: ve-
 rum etiã mox ad honores euectus. Nam
 cum paulò post creãdi essent tribuni mi-
 litum, ipse vnus factus est, & secundus in
 ordine renuntiatus. Quo loco se oppor-
 tuna occasio offert, obseruandi modum,
 quem sequi solet Populus, in honorum
 distributione, eligēdisq; magistratibus:
 & vt r̄m rectè à nobis priùs dictum sit,
 meliùs hac in re populum, magisq; consi-
 deratè, quàm Principes facere soleant, iu-
 dicare solere. Sequitur enim vulgi opi-
 nionem, vt de vnoquoq; ita iudicet, sicuti
 de eo fama fert: nisi virtutis suæ memo-
 rabile aliquod exemplum ediderit, quo
 sibi & famam, & existimationem compa-
 rauerit. Tres enim in vniuersum mihi vi-
 dentur esse res, per quas existimationem
 aliquam apud Populum comparare pos-
 sis: & earum quidem primum locum ob-
 tinent Maiores tui, ex quibus prognatus
 es: qui si viri fortes, atq; excellentes fue-
 rint, similem de te spem, atq; opinionem
 apud homines excitabūt: solerq; eousq;
 durare hæc de illis opinio, donec re ipsa
 contrarium ostendant. Secūndum locum
 obtinet vitæ tuæ ratio: Itaq; nõ nisi cum
 viris egregiis, & virtute præditis conuer

fari oportebit, vt simile de te opinionem excites: cum talera te homines esse opinentur, quales ij sunt cum quibus conuersaris. Necessumq; quodammodo videtur, vt similitudo aliqua sit inter eos, qui subinde simul sunt. Summum deniq; instrumentum conciliandæ tibi autoritatis, atq; existimationis est, si aliquid vel publicè vel priuatim patraueris, quod honestum simul ac memorabile sit. Longeque certiora sunt iudicia, quæ ex hisce argumentis desumuntur, quàm quæ ex binis prioribus dependent. Nam quæ sumuntur ex parentibus argumenta virtutis, admodum dubia sunt, & sæpè hominibus imponunt: nec quicquã certi continent, donec res ipsa suo tempore testimonium suppeditet. Quæ ex vitæ ratione & amicitis, quas colis, sumuntur, aliquanto hisce certiora sunt, nondum tamen tam firma, vt quæ ex actionibus & rebus gestis colliguntur. Nam omnis quæ de aliquo concipitur spes, & existimatio virtutis, siue propter eius maiores, siue propter homines, cum quibus conuersatur: sola tamen nudaq; opinione nititur, donec re ipsa memorabile quippiam patrauerit, quo documentum suæ virtutis edat. Plurimum igitur possunt, ad conciliandam

liandam vel bonam vel malam existimationem apud populum, quæ principio statim ætatis à te memorabilia patratur, siue bona, siue mala: vsque adeò, vt nec facile aboleatur earum memoria, aliis contrariisq; actionibus. Itaq; in id studium vnice incumbere debent, qui in Repub. emergere cupiunt: vt prima ætate alicuius singularis virtutis documēta edant. Romę id certè ita factitatum est à multis: quamobrem solebant aliqui vel legem aliquam rogare, quæ Reipub. salutaris futura videretur: aut potentem aliquem ciuem, qui in leges delinqueret, accusare: aut aliquid aliud facere, de quo necesse esset sermones apud multos haberi. Nec semel tantum fuerit tale quiddam patrandum, sed iterum atq; iterum, nouis virtutum documentis, rerum iam antè gestarum memoria renouanda, confirmandaque, vt præclare de te sentiant homines. Itaq; T. Manlium hinc licebit imitari, qui eum patrem primò defendisset forti animo, & pietatis suæ egregium documentum ea in re edidisset: paucos post annos singulari certamine cum Gallo pugnavit, eum vicit, & detracto torque ex eius collo, Torquati nomen est adeptus. Et cum ad maturam ætatem peruenisset, Iu-

ititiæ atq; feueritatis documenta, in filio
 quoq; edidit: quem, quod aduersus edi-
 ctum suum, in hostem extra ordinem pu-
 gnasset, securi percussit: quãuis hostem, à
 quo prouocatus erat, interfecisset: vide-
 licet ne posteri haberent exemplum solu-
 uendæ militaris disciplinæ. Quibus ter-
 nis suæ virtutis documentis, tantam no-
 minis celebritatem sibi cõparauit, quan-
 tum illi nulli triumpho, aut victoriæ com-
 parare potuerunt. Et meritò sanè: neque
 enim vnus ille fuit, qui victoriam egre-
 giam de hostibus abstulit: sed multos ha-
 buit ciues, qui illi in hac re & pares, & su-
 periores fuerunt: sed in ternis hisce exem-
 plis, aut nullos, aut certè paucissimos si-
 miles habuit. Scipionem quoq; non tam
 celebrem fecere tot præclaræ victoriæ,
 atq; triumpho, quàm exempla pietatis in
 patrem, patriamq; demonstratæ. Nam pa-
 trem ad Athesin fluuium defendit: & iu-
 uentutis Romanæ nobilissimos quosq;
 post Cannensem pugnam, per vim iura-
 mento adegit, ne patriam delererent. cum
 tantæ cladis metu ex Italia ad Regem
 quempiã aufugere decreuissent. Hæc nã-
 que exempla virtutis in prima ætate edi-
 ta, aditum illi ad reliquas Hispanicas &
 Africanas victorias aperuerunt. In quibus
 subinde

subinde aliquid præclari gerens, conce-
 ptam de virtute sua opinionem, magis
 magisq; constantè efficiebat. Tale quid-
 dam fuit, quod in Hispania filiam patri,
 & sponsam viro incorruptam restituit.
 Neq; verò in Repub. solùm, & inter eos-
 dem ciues, debet esse hoc studiũ cõparan-
 dæ autoritatis, in ipsa ætate tenera, per
 aliqua singularia virtutis documẽta: sed
 multò magis in Principibus, & Regibus,
 vt à subditis in honore habeantur. Nihil
 enim esse potest, quod principi maiore
 apud subditos autoritatem conciliet,
 quàm si in tenera statim ætate, dictis fa-
 ctisve exemplum edant alicuius præcla-
 ræ virtutis: iustitiæ præsertim, magnani-
 mitatis, liberalitatis, & aliorum huius si-
 milium. Nam in prouerbium etiam abi-
 re solent, apud subditos, quæ à principi-
 bus memoratu digna aut fiunt aut dicun-
 tur. Hæc cum ita se habeant, Populus, qui
 in distribuendis honoribus, rationem ha-
 bere solet ternarum rerum, quibus dixi-
 mus existimationem ciuibus compara-
 ri: nequaquã ineptè iudicat: maximè ve-
 rò si nitatur continuis virtutum exem-
 plis. Nam hæc nunquam decipiunt: & in
 iuuenibus documento sunt de reliquæ
 vitæ ratione. In iis vero qui ad maturam

ætatē peruenerunt, & vitę suę rationem
 per longam experientiam testatam fece-
 runt; minus etiā errare solēt populus,
 quā Principes, si ad officia quædam no-
 ua magnaq; adhibendi sint. Nam qui er-
 rores populo incidunt, plerunq; euenire
 solent ob falsam existimationem, quam
 de hominibus concepit: quod, famā ipsā
 seductus, res maiores gessisse illos existi-
 met, quā re vera gesserint: à quo erro-
 re Principes liberi esse solent, propterea
 quod certius de virorum magnorum re-
 bus aut bene aut malè gestis erudiri so-
 lent. Sed in Rebuspub. bene institutis, vi-
 detur etiā ratio quædam inuenta esse à
 legislatoribus, quo populus rectè erudi-
 ri, doceriq; possit, de virtutibus ac vitiis
 eius, qui ad magnā aliquā rem admi-
 nistrandā eligendus est, per conciones
 publicas, quę cōcessæ sunt omnibus, qui
 vel in laudem, vel vituperium eius dice-
 re volunt, qui ad magnum aliquod mu-
 nus administrandum sit eligendus. Id ve-
 rò Romæ obseruari solitum fuisse, docet
 oratio Fabij Maximi, quam aduersus T.
 Octacilium habuit. Nam cū populi Rō-
 mani suffragia in eum inclinarent, Fa-
 bius, econtra, graui oratione demonstra-
 uit, eum non esse tātum virum, qui Con-
 sulatū

fulatum, ex dignitate P. Romani iis temporibus administraret, quo Respub. Punico bello implicita foret. Quæ cum ita sint, populum dicimus, in distribuendis honoribus niti argumentis, quæ ex cuiusque vita per famam, & signa quædam colliguntur: & si consultores in hisce rebus bonos habere potest, vti Principes plerunq; habent, longè minus delinquere, quàm Principes. Fauorem autem populi commodissimè sibi conciliabit, in prima ætate cuius egregius, si documenta alicuius excellentis virtutis, dictis, factisq; declarauerit: vt T. Manlium imitari velle videatur.

Quæ pericula iis incumbere soleant, qui consilij alicuius autores sunt, præsertim in rebus arduis, atq; periculosis?

CAP. XXXV.

Nimis longum foret, si ex professo disputare vellemus, de iis omnibus qui in rebus magnis atq; periculis, Reipub. autores sunt alicuius consilij, & ostendere quâto illi in discrimine versentur. De iis igitur solomodo disputabimus hoc loco, qui cum sint aut Principis, aut Reipub. consiliarij, mordicùs sententiam aliquam tuentur, & contra multorum sus

fragia euincunt, vt ex suo ipsorum suafu,
 hortatuq; , magnum aliquod negotium
 suscipiatur. Primùm enim obseruare o-
 portet, ex rerum euentu solere homines
 iudicare de consiliis: qui si infaustus sit,
 atq; infortunatus in vnum consilij auto-
 rem refertur. Si verò felix, faustusq; fue-
 rit, laudatur ille quidem etiam, sed longè
 minus, quàm vituperari soleat, cum res
 malè succedunt. Is, qui ætate nostra re-
 gnat, Turcarum Imperator Sultanus Se-
 lymus, cum præparasset se ad expeditio-
 nem in Syriam Ægyptumq;: consilio v-
 fus vnus cuiusdam suorum præfectorum
 militiae, quos Bassas nuncupant, senten-
 tiam mutauit, & aduersus Sophum Per-
 siæ Regem infesto exercitu contendit. I-
 taque amplissimam patentissimamque
 regionem ingressus, & maiori ex parte
 desertam, aridamque ac fluuiis caren-
 tem, peste simul atque fame maximam
 partem exercitus amisit: ob easdem dif-
 ficultates, propter quas olim quoq; mul-
 ti Romanorum exercitus perierunt. I-
 taq; iracundia permotus Imperator, au-
 torem huius consilij trucidauit: vt à fi-
 de dignis hominibus, qui ex iis regio-
 nibus ad nos venerunt, accepimus. Le-
 gimus etiam, cum olim multi ciues ex-
 pedi-

peditionis cuiusdam autores fuissent: & res minùs feliciter successisset, eos omnes exilio fuisse mulctatos. Simile fuit *Lib. lib. 7.*
 & illud quod Romæ accidit, cum magna plebis contentione uix obtineretur, ut è plebe vnus Consul fieret. Nam qui primus ex plebe creatus fuit, cum infeliciter pugnâisset, tantum periculum creauit autoribus eius consilij, ut nisi tanta vis plebeiorum, contentioque obstitisset, pœnæ illis haud dubiè soluendæ fuissent. Itaq; in hisce difficultatibus versantur cõsiliarii virorum Principum, ac Rerumpub. ut si non suaserint liberè id quod ex usu esse videatur, officio suo defint: si verò id audacter fecerint, periculum subire coguntur cum vitæ, tum fortunarum: eò quòd hæc sit humanarum rerum natura, ut ex solo euentu consilia, bonane, an malo fuerint, iudicari soleât. Quæ dum mecum cogito, hoc vnum habeo præceptum, quod illis præscribam: ut moderatè vtrunq; extremorum intueantur. Quod existimauerint faciendum esse, liberè illi quidem suadeant, sententiamq; suam argumētis, quibus eam amplectuntur, tueantur: sed hoc tanta animi moderatione faciant, ut qui eam sequuntur aut Principes, aut Respub. non

magis tuo instinctu, suasuq; id fecisse videantur, quàm suo ipsorum libera voluntate. Neq; enim verisimile est, si quis Princeps lubens, volensq; in tuam sententiã pedibus iuerit, cum postmodum poenas à te exigere velle, si minùs fortunatus euentus fuerit: quemadmodù id aliàs fieri solet, si quãdo aduersus multos cum pertinacia quadã euiceris, vt Princeps tuum consilium amplectatur: eò quòd multi illi tunc, cùm rei euẽtus infelix fuerit, coniunctim te oppugnare, ac perdere conabuntur. Et quamuis consilium eius, qui id cù illa moderatione, de qua diximus, suasit, nequaquam tanta laus atq; gloria consequatur, rebus bene succedentibus, quàm si magna contentione fuisset obtentum, aduersus multos cõtrarium suadentes: tamen si res deinde malè succedat longè tutius est: adeoque duplici de causa alteri præferendum. Primùm enim in malo rei euentu, caret eo periculo, quod eos manere solet, qui magna cõtentione suaserunt. Deinde si Aduersario tuo cõsilium, quod aduersus sententiã tuam moderatè propositam euicit, infortunatè succedat: non exigua laus ad te, atque gloria redùdabit, ob consilium bonum, quod repudiatũ sit, non sine magno ma-

lo Reipub. Nam etsi bonus ciuis ex publico malo laudem quætere non debeat: neq; ea, quæ sponte inde euenit, magno-
 pere gaudere: tamen cum res iam facta est, satius est approbari consilium tuum etiam ab hostibus tuis, quàm te ob id ipsum periclitari. Aliter igitur cum Principum, tum Rerumpub. cōsiliariis, nequaquam existimo, in huiusmodi arduis rebus, quàm cum moderatione quadam consulendum. Tacere enim omnino quæ facienda censet, nequaquam decet. Nam id non pertinet ad promouendam utilitatem publicam: Deinde non potest etiam ille periculo carere, qui ea silentio premit, quæ utilia fore iudicabat. Nam suspectus propediè reddetur, perindeq; illi poterit euenire, vt Persei Macedonũ Regis consiliario. Nam cum is à P. Æmilio victus, ex prælio fuga salutis suæ consuleret, & ex amicis, inter fugiendum, quidã illi obiiceret errores, propter quos in tantum periculum incidisset: Rex ægrè ferens, nimis tardè hæc sibi iam patèri, atq; obiici: consiliarium illum gladio confecit. Itaq; non immeritò pœnas luit, consilij non exhibiti suo tempore: quodd si priùs cum prodesse poterat, ea qua decebat moderatione proposuisset,

Lin. lib. 44.

sibi simul, atq; Regi suo profuisset, & periculum istud euitasset.

Quibus de causis Galli in primo conflictu feroces esse putentur? Paulò post pusillanimes timidiq; videantur?

CAP. XXXVI.

Liv. lib. 7.

Ferocitas Galli eius, qui in Pontem Anienis fortiss. quenque Romanorum prouocabat ad singulare certamé & paulò post à T. Manlio torquato interfectus fuit, admonet me hoc loco, vt expendamus id, quod à T. Liuio aliquoties pronuntiatur: Gallos in primo congressu ferocissimos esse: paulò post timidos pusillanimesq; fieri. Qua de re multi differentes: pronuntiant tandem, huius rei causam, in ipsorum peculiari quodam affectu naturæ cōsistere. Ego verò facilè confiteor, hãc eorum naturam esse: sed idem contendo, eam posse emédari, ita vt quæ ferocitas à pugnæ initio apparet, eadem vsq; ad exitum perduret. Cuius rei demonstrationem hinc exordior: quòd triplex omnino sit Exercituum discrimen. Quidam enim Exercitus audaciam ferociamque coniunctam habent, cum ordine & disciplina militari: ex qua disciplina militari & ordine pendere videtur ferocitas

rocitās & audacia. Ac tales erant Exercitus Romanorum, vt ex omnibus hystoriis facile constat, in quibus, per longam rerum experientiam, singularis disciplina introducta cernebatur. Nil in iis nisi certo ordine, & Imperatorū iussu fiebat: non pugnabant, non edebant, non emebant, non dormiebāt, nisi certo quodam ordine, & interueniente Consulis decreto. Hi soli ergo Romanorum Exercitus, qui virtute sua totum prope orbem subiugarunt, nobis ad imitandum exemplo esse debent. Qui aliter agunt, malè faciunt: & quamuis præclari quippiam aliquando patrent: id tamē non tam virtuti illorum, quàm fortunæ tribuendum est. Sed vbi audacia ferocitasq; cum ordine & disciplina militari coniuncta est: durat Exercitus robur vsq; ad extremū, animi militum eriguntur, & victoriæ spe confirmantur, persistuntq; tandiu, quandiu ordines aciesq; conseruantur. In quibus Exercitibus autem audacia & ferocitas militum inest, sine ordine & disciplina militari: quales tunc erant Exercitus Gallorum: in iis contrarium accidit. Nam si non vincant primo impetu, sensim deficiunt, eò quod non fulciātur virtute quadam ordinata, cui possint eorum animi

insistere, & certam victoriæ spem concipere. At Romani disciplinæ militari & ordini insistentes, de victoriâ non dubitabant, & eadem virtute à principio ad finem vsque dimicabant: & armorum vsu magis ad pugnandum accendebantur. Tertium Genus est eorum exercituum, in quibus nec audacia vlla militibus naturâ inest, nec ordo nec disciplina militaris: quales sunt hisce temporibus exercitus nostri in Italia, planè inutiles. Vt si illis fortuna non obiciat hostem sponte fugientem, nunquam sint potituri victoriâ: quam quidem rem, vnusquisq; ex iis quæ quotidie apparent, facile cognoscet. Sed age Liuium ipsum audiamus, nobis explicantem, qualem habere oporteat disciplinam militarem, & qualem rursus ceu perniciosam euitare. Adducit is Papyrium Cursorem, qui Fabium Magistrum equitum his verbis reprehendit: Nemo hominû, nemo Deorum verecundiam habeat: non edicta Imperatorum, non auspicia obseruentur: sine comœatu vagi milites in pacato & in hostico errent: immemores sacramenti, licentia sola, vbi velint exauctorentur: in frequêtia deserantur signa: neq; cõueniatur ad edictum: nec discernatur interdiu, nocte,

nocte, æquo, iniquo loco, iniussu imperatoris pugnetur: non signa, non ordines feruentur: latrocinij modò, cæca & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Hæc Lilius. Nos autem si consideremus nostri temporis militiam, facile videbimus, sit ne vrilla Veterum, solennis & sacrata: an fortuita & cæca? Quantum item differat à militia Veterum Romanorum, in qua erat virtus & ferocitas militum iusto ordine insistere: vel à Gallorum, qui si maximè ordine & disciplina militari carebant: tamen audaciam & robur obtinebant:

Antequam totius exercitus vires pralio committantur, sintne leues illæ pugne ad dignoscendam noui hostis naturam necessariae, annon?

CAP. XXXVII.

IN rebus humanis, sicuti aliàs quoque disseruimus, cernimus mala sæpè ita esse vicina bonis, vt quod bonum est, sine aliquo malo assequi nequeas. Quod quidem ita manifestè deprehendemus in omnibus Actionib. humanis: vt hæc ipsa causa sit, cur bonum tanta cum difficultate comparetur. Et nisi insigni aliquo prosperæ fortunæ auxilio iuueris,

sine aliquo malo, Bonum nequaquam
 assequi possis. Cuius rei memoriam re-
 uocat mihi Manlij Torquati monoma-
 chia cum Gallo: de qua Liuius ita loqui-
 tur: Tanti ea dimicatio, ad vniuersi bel-
 li euentum momenti fuit, vt Gallorum
 exercitus, relictis trepidè castris, in Ti-
 burtem agrum, mox in Campaniã tran-
 sierint. Ex quibus ego concludo, Impera-
 tori imprimis operam dandam esse, ne
 quid permittat in exercitu fieri, quod
 parui momēti cum sit, tamen possit ma-
 gnā mutationem parere. Huiusmodi
 est, si quis prælium committat, non ad-
 hibitis totis viribus: & tamē periculum
 subeat totius fortunæ belli: id enim pla-
 nè est temerarium: sicuti prius quoque
 docui, cum de itineribus custodiendis,
 & prohibendo transitu disputauim. Sed i-
 dem ego interim non ignoro, prudenti
 Imperatori in id quoque esse incumben-
 dum, vt cum in nouum hostem, qui sit a-
 licuius existimationis, incidit: leuibus
 præliis prius suos cum hostibus commit-
 tat, quàm prælio totis viribus decertet:
 Idq; ob eam causam, vt hosti nouo quo-
 dammodo assuescant, & timorem de eo
 conceptum deponant. Quæ res tanti
 momenti est: & vsque adeò necessaria, vt
 qui

qui cum hoste ignoto totis viribus decertat, antequam de eius virtute faciat periculum: in manifestum discrimen suum exercitum adducere videatur. Exemplo nobis sit Valerius Corvinus, qui Senatus iussu exercitum primus contra Samnites duxit, antequam prius nunquam, alter alterius arma & vires fuisset expertus. Hic ergo etiam Romanos cum Samnitibus leuibus praeliis commisit, priusquam ad pugnam veniret, ut Salustius inquit, ne eos nouum bellum, ne nouus hostis terreret. Sed eadem hæc res dubia existit, & multis obnoxia periculis: nam verendum est, ne si tui milites in leuibus his praeliis succumbant, eorum animi metu perturbati, hostem vehementius formident: adeoque contrarium plane assequaris eius, quod animo intēdebas: Ut hic quoque bonum tam vicinum sit malo, ut alterum pro altero apprehendere facile possis. Ego igitur plane censeo cauendum prudenti Imperatori ab omnibus, quæ possint militi terrorem incutere: Incipiunt autem militum Animi tunc maxime sibi timere, quamprimum cernunt aliquos ex suis amitti. A leuibus praeliis ergo quantum fieri potest abstinendum est: nec ea, nisi commodissi-

ma occasione, & proposita certa victoriæ spe, admittere. Similiter neque angustias aliquas itinerum custodiendæ iis locis, vbi omnes tuas copias habere nequeas: Nec magno conatu vrbes vllæ muniendæ, præter eas, quæ amissæ ruinam exercitus tui minantur: & si tales sint muniendæ, ita fuerit id ipsum instituendum, vt aduersus hostem, qui te illic expellere & expugnare volet, omnes tuas vires opponere queas. Cæteras vrbes sine præsidio satius est. Nam etsi amittas aliquam à te desertam: exercitus autem integer sit: tamē nec existimationem, nec victoriæ spem amittis. Sed si quæ tibi ab hostibus occupetur, quam defendebas, aut quam defensuram te omnes putabant: tum verò de tua existimatione multum decedit: ita quidem, vt re parui momenti, totius belli euentum in discrimen adducere queas, sicuti Gallis hoc certamine accidit. Philippus Macedo Persei Pater, Vir magni nominis & rei militaris peritissimus, cū à Populo Romano peteretur bello, plurima loca suæ ditioni subdita deseruit & deuastauit, eò quòd existimaret, ea à se defendi non posse. Satius enim esse putabat, & ad conseruandam nominis sui existima-

stimationem vtilius: si pateretur ea loca, tamquam à se neglecta occupari: quàm si illorù defensionem frustra tentaret. Romani quoque, rebus post cladem Cannensem valde afflictis, multis suorum subsidia negârunt; liberumque illis permiserunt, eo quo possent modo, sese defenderent. Estque hæc conditio longè melior, quàm suscipere defendenda ea quæ nostris viribus superiora sunt: quòd illo modo, tantùm iactura fiet sociorum & amicorum: sin defendere conemur, quæ defendi à nobis non possunt: & sociorum & copiarum viriumq; iacturam facere oporteat. Ad leuia prælia ergo redeunt, dicimus, si quando ea ad noui hostis naturam cognoscendam, necessario requirantur: debere prudentem Imperatorem, obseruare occasiones, & non nisi commodissimas captare, in quibus certa spes sit victoriæ. Qua in re Marius nobis exemplo esse poterit, qui aduersus Cimbro homines ferocissimos, qui in Italiam incursiones faciebant, exercitum ducens: vidit suum militem Cimbrorum ferocitatem & multitudinem formidare, eò maximè, quòd priùs alter Romanorum exercitus, ab iis fractus fuisset. Itaque necessum sibi esse duxit, an-

tequam prælio cum iis totis viribus decertaret, tentare quippiam, ex quo speraret, suos illo metu liberatum iri, & confidentius postmodum congressuros. In quem finem loca quædam munita occupauit aliquoties, per quæ & iuxta quæ Cimbris transseundum foret: vt nimirum cum Romani illos propriis oculis intuerentur, & multitudinem inordinatam, & nequaquam conuenientibus armis instructam esse cernerent: concepto metu liberarentur, & auidi pugnæ fierent. Quod quidem Marij exemplum, persæpè imitari conuenit, ne in ea pericula, de quibus prius dictum est, incidamus: & ne nobis contingat idem, quod de Gallis dictum est: qui ob rem parui ponderis, trepidi in Tyburtem agrum & in Campaniam transferunt. Sed quia Valerij Coruini iam fecimus mentionem, idcirco ex ipsius sententia nunc differemus, de modo eligendi Imperatoris.

Quæ ratione eligendus sit Imperator talis, cui miles considerare auit?

CAP. XXXVIII.

Valerius Coruinus, sicuti prius monstrauimus, cõtra Samnites novos P.
Ro-

Romani hostes, exercitū eduxerat. Vtq; animos militum suorum contra eos confirmaret: non tantum cum iis, leuibus præliis decertandum putauit, antequam ad pugnam cum toto exercitu accederet: sed in concionem etiam prodiens, vehementer hortatus est suos, ut cōtemnerent hostem, propriæ verò virtuti tum exercitus, tum ipsiusmet Imperatoris confiderent. Quo loco obseruare licet, illius Oratione, quæ apud Liuium extat, Imperatorem semper deligendum esse talem, cui miles confidere possit. Inducit enim Liuius Coruinum sic inter cætera loquentem: Tum etiam intueri, cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit. Vtrum qui audiendus, dumtaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expertus. An qui ipse tela tractare, præcedere ante signa, versari media in mole pugnae sciat. Facta mea, non dicta vos milites sequi volo: nec disciplinam modò, sed exemplū etiam à me petere: qui hac dextra mihi tres Consulatus summamq; laudem peperit. Hæc Liuius, nos verò ex hisce facile colligimus, qua ratione ad Imperatoris militaris officium gradumque conscendere oporteat: Et illos, qui ad hunc

gradum alia ratione euehuntur, siue id fiat ambitione: siue casu & fortuna; temporis successu re ipsa percepturos, se hoc ipso plus oneris dedecorisq; quam honoris, laudis ac glorię consequutos: Neque enim honorum gradus, homines ineptos illustant: sed ipsi ab excellentibus virtute viris illustantur. Sed neque hoc fuerit sicco pedẽ transeũdum, quod, ex hac disputatione, cernimus tanti nominis Imperatorem, etiam exercitum qui ex Veteranis constabat, confirmare, ante congressum cum nouo hoste, voluisse: idq; magno studio & noua quadam ratione conatum esse. Quæ res si prudenter ab eo facta censetur: quanto magis incumbendum esse putamus ei Duci, qui exercitum ex neotericis collectũ habet, vt antequam pugna decertet, suorum animos ad ferocitatem, proposita certa victorię spe, excitet atque confirmet. Quod si enim nouus & inusitatus hostis, etiam Veteranis militibus formidabilis est, tyronib. & inusitatus & quilibet alius hostis, terrori esse potest. Vt cumque autem hæc res habeat: non defuere tamen Imperatores, qui singulari rei militaris peritia, omnes has difficultates superarunt, & cum exercitu nouo

ex tyronibus constante, magnas Veteranorum militum copias euicerunt: fregeruntque. Huiusmodi fuit apud Romanos, inter cæteros, Gracchus: apud Græcas Epaminondas Thebanus, de quibus alio loco differuimus. Præparabant ij exercitum, aliquot mensibus, antequam pugna decertandum foret, milites turmatim fictis præliis committentes, sicque eos & ad Ordines conseruandos, & ad mandata Imperatoris exequenda assuefaciebant: iisque postmodum confidenter serio in certamine utebantur. Nam qui rei militaris peritus est, si modò vir fortis ac strenuus esse uolet, quandiu hominibus abundat, semper potest sibi egregium parare exercitum. Et quicumque Princeps, cum viros habeat, sibi milites egregios parare nequit, non imbecillitati subditorum causam eius rei tribuere debet, sed potius suæ ipsius pigritiæ & ignorantia.

*Ducem militarem debere Locorum
notitiam obtinere.*

C A P. XXXIX.

INter cætera quæ Duci militari requiruntur, primarium locum obtinet cognitio Locorum & regionum: non generalis tantum sed particularis & exquisi-

ta; sine qua vix quicquam præclari gerere poterit. Cumque omnes scientiæ vsum & exercitationem, ad sui perfectionem requirant: Locorum cognitio imprimis iisdem hisce & nititur & perficitur. Quòd si autem quæras, quo vfu aut qua exercitatione, Locorum noticiam comparare potissimè possis? Respondeo, crebris Venationibus maximè assequuturum te esse quod velles. Atque hinc factum esse, vt Heroes illi, qui antiquitus Mundum sub Imperio suo obtinuerunt, in syluis enutriti esse perhibentur: & perpetuis Venationibus exercitati. Nam Venationes, præter quod locorum insignem cognitionem suppeditant: simul etiam multa ostendunt, iis quæ in bellis eueniunt, similia. Sic utique Xenophon in vita Cyri, docet, cum is aduersus Armeniæ Regem bellum suscepisset, cum sociis disserere solitum de hac expeditione, & omnia quæ in ea expedienda forent, ad ea quæ ipsis prius in Venationibus euenissent, comparatione quadam retulisse. Eos enim qui editos colles occupabant, iis cõferebat, qui retia tenderent feris: Qui in planitie excursionones faciebant, similes esse dicebat iis, qui feras ex suis speluncis expellunt
&

& in retia agunt. Quæ omnia & hisce alia similia, in eum finem adducit Xenophon, ut monstrem Venationes, effigiem quandam rerum bellicarum exprimere: ob quam causam Illustribus & Magnificis viris non honestæ modò sunt: Verùm etiam necessariæ. Imprimis ob eam causam, quod Locorum & Regionum, in quibus exercentur, notitia perfecta possit ex iis comparari. Vbi autem vnus cuiuspiam Regionis situm, perfectè cognouisti: ad nouas regiones earumque situs cognoscendos, maiori compendio accedes: Quod videantur omnes Regiones habere aliquid simile inter sese, & proportione quadam affectum: ita ut vno cognito, possit ad alterius notitiam vnusquisque postea commodius accedere. Sed antequam vnus alicuius regionis situm perfectè sis assequutus, si nouas regiones ingrediaris: difficulter inuestigabis cognoscasque eorum situs. Cùm e contra, ex perfecta vnus notitia, facile sit percunctando, spectando & aliis infinitis modis perquirendo, cognoscere per comparationem, in regione ignota, quoniam, exempli gratia, hæc vallis sese exporrigat? Vnde huius montis radices incipiant? quousque hæc planities sese exten-

dat? & cætera hisce similia obseruare. Hoc autem ita sese habere, intelligemus facile, si Liuium audiamus; qui Publicum Decium tribunum militum, in exercitu Cornelij Consulis, aduersus Samnites: hoc modo introducit Consulem ipsum alloquentem: postquam nimirum Romanorum exercitus in Vallem quãdam incidissent, in qua à Samnitibus claudi potuisset: Vides tu Aule Corneli (inquit Decius) cacumẽ illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam (quoniam cæci reliquere Samnites) impigre capimus. Nam vt paulò antè loquitur Liuius. P. Decius tribunus militum, vnum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem conspexerat. In quem, cum à Consule, cum tribus millibus expeditorum missus fuit, reliquum Romanorum exercitum conseruauit. Et cum inde, conseruandi sui quoque causa, proxima nocte discessurus esset Decius: tum suos iterum hoc modo alloquitur: Ite mecum, dum lucis aliquid superest, vt quibus locis hostes præsidia ponant, quã pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo militari amictus, ne ducem circuire hostes no-

tarent,

tarent, perlustrauit. Hæc Liuius. Nos verò, si hæc eius verba diligenter expendamus, cognoscemus quàm necessaria sit Imperatori, perfecta situs locorum notitia. Nam ni Decius tali notitia imbutus fuisset, haudquaquã illum è longinquo prospicere potuisset, & prospectum diu dicare, esset ne accessibilis annon? Et cū illum occupatum tenuisset eoque exercitum conseruasset: nequaquam sine singulari cognitione situs Locorum, vias prospicere, & obseruare itinera, per quæ ad Consulem redeūdum foret, sciuisset.

In Negotiis bellicis, magna cū gloria, posse dolum fraudemq; usurpari.

C A P. XL.

Quamuis in cæteris actionibus omnibus, detestabilis sit vsus fraudis: tamen in bello gerendo, dolo quis summa cum laudè vti poterit: nec minùs gloriosum est, hostem dolo, atque viribus & robore superare. Cui rei attestantur ij qui summorum Imperatorum, & cæterorum illustrium virorum, ducum maxime militarium vitas historiã comprehenderunt. Nam laudant eos ob huiusmodi stratagemata, quæ dolo nituntur: & inter cæteros Annibalem maximè, qui

in iis excogitandis solertissimus fuit. Cuius exépla, cùm plurima passim extent: non volo híc in iis recitandis immorari. Hoc vnum silentio præterire nolo: quòd ea fraus, quæ fit in re militari, fidem frangendo, pacta non conseruãdo: nequaquam gloriosa sit: Nam etsi per hanc quandoque imperium comparare possis, vt antè disseruimus: at laudè certè gloriamq; ex hac nūquam acquiritur. De ea fraude doloq; loquor, quæ in stratagematibus consistit, qua hostem, qui aliàs tibi minimè cõfidit, decipere deceptumque vincere potes: Huiusmodi fuit illud Annibalis stratagema, quo ad Lacum Perusinum fugam simulauit, vt Romanum Consulẽ & exercitum in angusti as locorum coniiiceret. Et id quo aduersus Fabium Maximum vsus est, vt in tutiorem locum se suosq; recipere posset: quando faces & sarmenta boum cornibus alligata noctu accendit, & armentum in ea loca egit, in quæ cupiebat hostem sese conuertere. Quibus simile fuit illud Pontij apud Samnites, per quod Romanorum exercitũ in Caudinas furcas impulit. Nam is, cùm in saltu Caudinarum furcularum, copias suas occultãssset: milites quosdam habitu pastorali,

qui

qui armenta per planitiem agerent, dimisit: ij à Romanis comprehensi, & interrogati de loco vbi Samnites forét? responderunt omnes, vt in mandatis à Pontio habebant, Samnites Nuceriam obsidere, Quod quidem, cùm Romani propter cōsensum omnium credidissent; iter per Caudinas furculas, vt Nucerinis subsidium ferrent, susceperunt: In eas autem cùm semel fuissent ingressi: deprehenderunt se vndique à Samnitibus septos esse. Potuisset que hæc victoria fraude comparata, Pontio magnam gloriam parere, si ea vti potuisset, & Patris sui consiliis obtemperare. Qui suadebat, aut omnes Romanos sine vlla ignominia, liberali animo conseruandos: aut omnes ad vnū tollendos: mediam autem viam, que neque amicos parat, neque inimicos tollit, nequaquam ingrediendam.

Patriam semper defendendam esse, siue id fiat honestè, siue fiat cum ignominia.

CAP. XLI.

Clausierant Consules cùm Exercitibus Romanorum, intra saltus Caudinos, & à Samnitibus obsessi. His cùm Samnites iniquissimas condiciones pacis proponerent & maxime ignominio-

sas: nempe quòd omnes sub iugum mit-
 tere, & inermes Romam remittere vel-
 lent: Consules dubij, totusque exerci-
 tus de eo quòd factu opus esse sollicitus
 ac propè attonitus erat. Itaque in tanta
 rerum difficultate, & cùm omnium ani-
 mi territi essent: Lucius Lentulus vnus
 ex Legatis, magno animo suavit, nullas
 condiciones reiiciendas, dummodo Pa-
 tria conseruari posset. Et cùm tota res Ro-
 mana ab huius exercitus, qui tum obses-
 sus esset, salute penderet: eum ipsum qua-
 cumque tandem ratione conseruandum
 esse asserbat. Patriam enim defendi o-
 portere, siue id fiat cum honore & glo-
 ria, siue etiam cum ignominia. Hic verò,
 si cōseruaretur iste exercitus, fore vt Ro-
 ma suo tempore hanc ignominiam ab-
 oleret, reb. præclare gestis. Quòd si idem
 interiret, eoque singulare specimen vir-
 tutis ederet: Romam tamen cum ipso peri-
 turam, & libertatem amissuram. Cuius
 consilium cæteri sequuti sunt: simulque
 nobis occasionem dederunt: obseruan-
 di quòd in Republic. cuiusque ciuis, qui
 Reipub. bene consultum cupit, officium
 sit. Nempe vt spectet ad conseruandam
 Patriæ libertatem: de qua cùm agitur, ni-
 hil esse debet, quòd animos nostros in a-
 liam

liam sententiam pertrahere queat: Neq; ab hoc scopo auertere quenquam deber, iusti, iniusti, crudelitatis aut misericordiæ, non denique laudis aut ignominia nota. Galli certè videntur obtinere aliquid, quod ad præsens institutum faciat, in defendenda Regis Maiestate & Regni honore. Neq; enim eius vocem ferre villo modo possunt, qui vel de Rege vel de Regno ignominiosi quicquam pronuntiet. Sed quacumq; tandem fortuna Rex utatur: quocumq; modo deliberet: quicquid agat aut patiat: hæc omnia Regia esse pronuntiant.

*Qua coactus promissisti: non necesse est
ut serues.*

CAP. XLII.

Postquam Romam reuersi sunt Consules cū exercitu, ex Caudina illa clade, inermes & ignominia affecti: primus in Senatu Consul S. Posthumius, suavit non seruadā esse pacem illam tam turpem cum Samnitibus factam: Se enim & cæteros, qui huius fœderis vnà secum auctores fuissent, iis pactis & cōditionibus teneri. Populum verò Romanum nequam. Possē autem Pop. Romanum iis pactis planè liberari, si sese cæterosque,

qui vnà secum, id fœdus fecissent cum Samnitibus captiuos in Samnium mitterent, eosq; hostibus traderent. Tanta autem contentione in Senatu defendit hanc sententiam Consul: vt Patres illi assenserint: & proinde ipsum cæterosque huius pacis autores, captiuos in Samnium miserunt: simulq; Samnitibus indicârunt, se tradendo pacis ignominiosè autores, iis pactis liberos esse, neque amplius teneri. Posthumio Cõsuli, ea in re, fortuna tam prospera fuit: vt Samnites eum retinere noluerint. Itaq; Romam iterum reuersus, maiore in autoritate fuit ob rem ad Caudium malè gestam: Quàm Pontius apud Samnites ob partam victoriam. Hic autem duo sunt, quæ in primis obseruatione digna censeo. Vnum est, quòd laudem & gloriam ex qualibet actione comparare possis. Victoria communiter laudem & gloriam apud omnes parat. Econtrà autem, si ipse victus sis: iterum laude tua non carebis, si môstres, quod accidit infortunium, non ex tua culpa pèdere: aut si acceptum damnum, aliqua re præclarè gesta, iterum compensaueris. Alterum, quòd si quæ per vim promissa, non obseruaueris: id sine dedecore facere possis. Quæcunq; enim promissa

missa publico nomine per vim extorta: ea omnia, vbi cessauerit vis illa quæ prius cogebat, irrita fieri solent, & quidem sine ignominia eius, qui non seruat, quæ per vim coactus promiserat. Huiusmodi rerum exemplorumq; plenæ sunt Historiæ: & in quotidiano rerum vsu alia infinita occurrunt quotidie. Cernimus enim inter viros Principes nullos esse, qui seruent ea quæ per vim coacti promiserunt, postquam desit vis illa quæ coegit. Imò neq; reliqua promissa seruant, quando causa, quæ eos promittere fecit, non amplius eos mouet. Quæ quidē res, sitne in Principe digna laude, an non? hoc loco non ampliùs disquiremus: præsertim cùm in tractatu de Principis institutione, copiosè de tali materia disputauerimus.

Eos qui in eadem regione nascuntur, semper retinere aliquid, naturæ eius regionis familiare.

CAP. XLIII.

Vetus dictum est, quod sapientissimè pronuntiatum diligenter obseruari debet: Res futuras ex contemplatione præteritarum conici cognosciq; posse. Quæcunq; enim per vniuersum orbem fuit, habuerunt olim aliquid simile, quod

eodem modo antiquitus, & ex iisdem
causis, ut hæc quæ nunc videmus, factum
fuit. Ratio huius rei hinc pendet, quòd
omnia ista, quæ in diuersis temporibus
similia cerni dicimus: hominum opera
sunt: cumq; vna sit humana natura om-
nibus seculis: necesse est ut semper eosdẽ
habeat passiones & affectiones. Hoc v-
num interest, quod aliis seculis aliæ re-
giones magis abundant hominibus vir-
tute præditis quàm aliæ: & aliis iterum
aliæ: quod ipsis pro diuerso educationis
modo euenit: quia ex forma educatio-
nis, prima vitæ initia sumunt originem.
Eò magis etiam videris, ex præteritis, fu-
turarum rerum statum posse coniiicere:
quia videmus certis quibusdam regioni-
bus peculiare quosdam affectus insitos,
& nunc & semper ferè eodem modo fuis-
se. Sic auaritiam quibusdam populis sem-
per fuisse familiarem nouimus: aliis frau-
dem: aliis aliam aut virtutem, aut vitium
insitum fuisse scimus. Florentiam nostrã
intueamur, eiusq; res gestas ex antiquis
monumentis eruas, cum præsentibus
conferamus: sic enim deprehendemus,
eam ab exterorum & barbarorum homi-
num auaritia, superbia, ferociaq; semper
plurimum fuisse passam. Ecce enim, quo-
ties

ties Carolus VIII. Galliaë rex, accepta à nostris ciuibus pecunia, promisit illis restituere arces quas tenebat Pisanas? Sed nunquam restituit. Omittamus hæc nimis recētia, videamus antiquiora. In bello quod gessit nostra Respub. Florentina, aduersus Vicecomites Mediolani duces: cum cæteris auxiliis destituta foret: cogitauit de Germanorum Imperatore in Italiam euocādo, vt autoritate & potentia sua Longobardiam inuaderet. Imperator eorum petitioni assensit, promisitq; se cum magnis copiis vëturum, bellum illud contra Vicecomites perfecturum, Florentiamq; defensurum, si illi Florentini soluerent in ipso expeditionis initio, centum millia aureorū nummūm: & totidem statim vbi Italiam fuisset ingressus. Assenserunt Florentini iis conditionibus, & soluerunt primam pecuniæ summam primò, deinde etiam alteram. Sed Imperator postquam pecuniam recepisset, nō vltra Veronam progressus, de reditu cogitauit, re planè infecta: hanc vnam sui reditus causam prætexēs, quòd ipsi pacta promissa, non fuissent seruata. Florentia ergo nisi necessitate coacta & perturbata fuisset: & ex antiquis monumentis si Barbarorum gentium natu-

ram indagere voluisset: nequaquam toties multata esset. Ita enim potuisset harum Gentium naturam, semper sibi similem deprehendere. Cuius rei Exemplum, de Gallis certè valde manifestum legimus in historia Hetruscorum & Romanorum. Nam cum Thuscis bellum diuturnum aduersus Romanos fuisset: iamque ipsi aliquoties à Romanis cæsi & in fugam conuersi, agnoscerent se Romanis, viribus pares non esse, Gallos, qui in Cisalpina Gallia tunc habitabant stipendio conduxerunt, vt coniunctis viribus sese à Romanis defendere possent. Sed Galli tunc, pecuniam à Thuscis quidem acceperunt: sed contra Romanos arma pro Thuscis ferre noluerunt: aièbantque se hanc pecuniam à Thuscis accepisse, non vt opem ipsis ferrent: sed tantummodo, vt ab excursionibus in eorum agrum abstinerent. Quò factum est, vt Thusci simul & pecunia multati, & auxilio quod sperabant destituti fuerint. Nos vero ex antiquissima hac historia, facile coniicemus eandem olim Thuscis naturam fuisse, quæ nunc est, & in ipsis maximè Florétinis cernitur: eundemque exterarum gentium animum erga ipsos, iam olim fuisse: quem adhuc hodie experimur.

Sæpe fieri, ut impetu quodam atq; audacia obtineatur id, quod legitime progredienti nunquam contigisset.

CAP. XLIIII.

ERant Samnites à Romanis obsessi: neq; aperto prælio cum iis decertare audebant, quod se viribus inferiores esse agnoscerent. Itaq; aliud consilium ineuntes, urbibus per Samnium vndiq; communitis, exercitum in Thusciam, quæ Pop. Romano confederata erat, duxerunt, ut præsentia sua Thuscos ad defectionem & ad sumenda contra Romanos arma vna secum impellerent: quam rem cum prius per legatos tentassent, impetrare nequiverant. Eò cum peruenissent partim, expositis rationibus, ob quas, & ipsi contra Romanos arma sumpsissent, & Thuscos idipsum facere oporteret: quòd que pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum foret: partim exercitum præsentem eorum oculis obiiicientes, impetrarunt quòd voluerunt. Quo loco obseruare decet: Si quis Princeps ab altero quippiam impetrare cupiat, cuius multum interfit: tunc sæpe commodissimam esse eam occasionem, quæ ei à quo petis, nullum deliberandi spacium concedit: sed potius illi respondendi subitam necessi-

tatem imponit, & præfens periculum demonstrat, si negetur id quod petitur: aut etiam si deliberandi spaciū petatur. Quo consilio præclare vti potuit nostra memoria Iulius Pōtifex cum Gallis: & Foisseus Dux cum Mantuano Marchione. Iulius quidem, cum Bentiuolorum familiam Bononiā expellere decreuisset, & in eo bello intelligeret sibi opus esse, vt Veneti huic bello non se immiscerent. Galli autem etiam subsidia sua ipsi mitterēt: cumq; id ipsum per legatos à singulis petiisset & dubia variaq; responsa ab vtrisque accepisset: decreuit nouo hoc consilij genere: & nullum deliberandi spaciū concedendo, vtrunq; in suam sententiā pertrahere. Itaq; collectis tantis, quātas per id tempus potuit copiis, Bononiam versus iter suscepit: & ex itinere Venetis mādauit vt ab armis abstinerent. Gallo autem vt sibi auxilia mitteret. Vterq; illorum, cū præsentem necessitatem cerneret, certi quippiam respondendi: nec vllum superesse tempus deliberandi: ac metuerent Pontificis indignationē ambo, eius postularis assenserunt, & Veneti quidem abstinerunt ab armis, Gallus autem misit ei subsidia. Foisseus verò Gallix regis dux militaris, cū esset aliquando

quando Bononię cum exercitu Gallico, & intellexisset Brixiam à Rege defecisse: ad eam recuperandam proficisci cupiebat. Duplex autem erat via eò perueniendi. Vna per ea loca, quę Galli tenebant, longa & tædiofa. Altera multo breuior per ditionem Mantuani Marchionis, perq; loca quędam paludosa, & angustias arcibus communitas, in quibus Mantuanus habebat præsidia. Cùm igitur Foisseus breuiori via ingrediendum sibi esse cerneret: & cuperet Marchionē Mantuanum liberum transitum sibi concedere: id ipsum ab eo hoc consilij genere impetrauit. Nam mouens cum exercitu, iter per eadem loca direxit: & ex itinere Mantuano mādauit, vt subito claues earum arcium, quę eas locorum angustias muniabant, ipsi mitteret. Itaque Mantuanus præsentis periculi necessitate coactus, cum nullum tempus deliberandi superesset: claues illi misit: quas nunquam missurus fuisset, si Foisseus lentior exitisset. Propter amicitiam nimirum, quam semper cum Venetis & Pontifice Romano coluerat: quodq; per idem tempus filium in pontificis potestate haberet. Sed subita necessitas respondendi: petitioni assentiendi aut in præsens peri-

culum incidendi, effecit apud eum, vt liberum iter permetteret. Eodem plane modo, quo Thuscōs præsētia Samnitum, impulit ad arma contra Romanos capiēda: quæ aliàs nequaquā cepissent.

Utrum in pralio satius sit, hostis impetum excipere, exceptumq; sustinere & oppugnare: an verò hostem ipsum cum impetu inuadere.

CAP. XLV.

CVM Decius & Fabius Consules, cum binis Romanorum exercitibus Samnites Thuscōsq; bello petiissent: iamque pralio decertandum vtriq; esset: memorabile & dignum obseruatione fuit, quomodo quisq; ex Consulibus, hostem inuadendum putauerit? & quis agendi modus præstantior habendus? Decius in hostem impetum fecit summis viribus. Fabius autem ipse non inuasit hostem, sed impetum facientem excepit sustinuitq; existimauit enim satius esse, in primo conflictu lentius agere, & impetus vehementiam eò vsq; reseruare, donec hostis pugnando primum feruorem amisisset. Atque illic cernere est, Fabij consilium feliciorē habuisse successum, quàm Decij. Hic enim cum in primi impetus vehementia

hementia vires propè amississet: obserua-
uit suos lassos esse, & de fuga potius quàm
de victoria cogitare. Itaq; cùm hostem
vincendo non speraret gloriam se asse-
qui posse: ad Patris sui imitationē, se pro
legionib. Romanorum deuouit, vt quàm
laudē vincendo assequi non posset: mor-
te assequeretur. Quod Decij factum post-
quam Fabius intellexisset, vt non mino-
rem laudem viuendo compararet quàm
Collega morte sua fuisset consequutus:
totius exercitus vires, quas eo vsq; con-
seruauerat, excitauit & aduersus hostem
impulit summo cum impetu, & præcla-
ram inde victoriam reportauit. Ex quo
videtur is modus hostem adoriendi, quē
Fabius seruauit, commodior tutiorq; es-
se, quàm ille, quem sequutus est Decius.

*Quæ causa sit, cur in vna quoq; vrbe, soleant vnius
cuiusq; familie mores quidam peculiare &
consuetudines longo tempore con-
seruari.*

CAP. XLVI.

NON modo diuersarum vrbiū Re-
gionumq; diuersi sunt hominū mo-
res & consuetudines: solentq; aliæ alios
homines procreare, mollitie, duritie, mā-
suetudine ac ferocitate differētes: sed in

eadem vrbe, plerunq; familiæ etiam inueniuntur eodẽ modo differentes. Cũque vbiq; exempla extant: satis manifestè tamen id ipsum in Romana historia licet contemplari: in qua vrbe cõstat Manlios omnes fuisse seueros & duros homines. Publicolas benignos ac populares. Appios ambitiosos superbos & plebis aduersarios, & aliarum deniq; familiarũ, alios quosdam peculiare mores & animi affectiones extitisse. Quæ res certè, non potest rãtummodo ex temperamenti diuersitate prouenire: quod id pro Matrimoniorum varietate immutari necesse sit. Sed magis pendet ex diuerso educationis modo, quem habent singulæ familiæ. Plurimum enim interest, vt à teneris annis, hũce aut illis morib. assuescas: & de re quapiam bene aut malè sentias. Nam quæ in ipsa tenera ætate imprimuntur animis opiniones de quibusq; rebus, eæ solent ad extremum ætatem vsq; perdurare: & ex eo, quo in teneris annis imbutus fuerit animus, solent homines rerum naturas metiri. Quomodo enim aliàs fieri potuisset, vt (quod Liuius restatur) Appij omnes eodem modo affecti, iisdemq; cupiditatibus agitati ambitionisque fuerint? Ex vltimis eius familiæ v-

nus

nus fuit, qui cēfor creatus, exactis xviii. mensibus, secundum legis præscriptum, se vnà cum collega Magistratu abdicare noluit: sed antiquam censoriã quandam legem proferens, contendit, sibi per eam legem, quinq; annis licere eo Magistratu fungi. Et quamuis multa aduersus eum publicè in concionibus dicerentur: multæ super ea re orirentur seditiones atque tumultus: resisteretq; ipsi & plebs & maior pars Senatus: is tamen censura se noluit abdicare. Ob quã causam Pub. Sempronius tribunus plebis, oratione habita, demonstrauit Appiorum gentis superbiam & insolentiam, contra reliquorum ciuium benignitatem atq; pietatem.

Bonum ciuem debere priuarum iniuriarum obliuisci patriæ causa.

CAP. XLVII.

CVM aliquãdo Marius Consul, aduersus Samnites bellum gerens, vulnus in conflictu accepisset: nec proinde munere suo fungi posset: Senatus vt prouideret, ne exercitus aliquid ex Consulis morbo pateretur mali: decreuit ei successorem mittere, Papyrium Cursorem Dictatorem. Hunc ipsum autem per leges oportebat nominari à Fabio, qui in Thu

scia exercitui præerat: cumq; Senatus cognosceret, quæ inimicitia inter Fabium & Papyrium intercederent: metuebat ne Fabius hunc Dictatorẽ designaturus non esset: itaq; per legatos Fabium rogauit, vt postpositis iniuriis priuatis, Patriæ causa hunc Dictatorem designare vellet. Cui Senatus petitioni Fabius, permotus patriæ amore, assensit: quamuis, ad multa interrogata tacendo, & aliis insuper signis manifestè declararet, displicere odiosamq; sibi esse huius Dictatoris electionem. Atq; hinc exẽplum sibi sumere debent ad imitandum, omnes qui boni ciues esse cupiunt, vt contemptis priuatis inimiciis, publici boni rationem potissimè habeant.

Cum hostem cernimus aliquid agere, quod planè videatur imprudenter actum, & abhorrere à ratione: tunc suspicari debemus, dolum aliquem subesse.

CAP. XLVIII.

IN bello aduersus Samnites gesto, cum ex Thuscia Consul, ceremoniarũ quarundam causa Romam profectus, Fuluiũ legatum interim exercitui præfecisset: Thusci vt Romanos dolo adorirẽtur, infidias illis struxerunt non procul ab illo-
rum

rum castris: utque Romanos in ipsas infidias pellicerent: dimiserunt milites quosdam, qui habitu pastorali armentum pascerent in ipsorum conspectu: videlicet ut prędę cupiditate irretiti Romani, prodirent & ita inciderent in insidias. Sed legatus, hanc temeritatem primũ admiratus: deinde cępit cogitare dolum subesse: quem postquam singulari industria inuestigasset: irrita fuerunt Tuscorum fraudulenta consilia. Ex quare, occasionem sumere debet prudens Imperator, cogitandi: ea quę ab hoste quandoque imprudenter facta videntur, per sæpe dolum fraudemque sub se continere: eò quòd rationi consentaneum non sit: tam stolidum esse hostem, ut tale quiddam faciat, sine occulta quadam ac fraudulenta causa. Quod etsi ita sit, & cogitari facile queat: tanta solet tamen esse cupiditas vincendi, ut ea tantũ quę ante oculos occurrunt & pro nobis facere videntur, spectemus, de occultis eorum causis nequaquam cogitemus. Galli certè, cum ad Alliam Romanos prælio vicissent: & ad urbem accedentes, inuenissent portas aperas & sine custodibus: toto eo die & insuper nocte sequenti ingredi noluerunt, metu insidiarum: quòd nõquam existimas-

sent Romanorum animos tam viles aut
 usque adeo metu perculsos, vt patria mi-
 serando spectaculo desererent. Sed anno
 Salutis nostræ M. D. VIII. cum Floren-
 tini Pisanâ urbem obsedissent, captiuum
 tenebant Alphonsum Mutolum Pisanû:
 qui promisit se effecturum, si eum vincu-
 lis soluerent dimitterentq; vt vna ex por-
 tis Pisanæ urbis, ipsis traderetur. Is dimif-
 sus, sæpe vnâ cum legatis Pisanorum ad
 Florentinos redibat, tanquam tractatu-
 rus de modo, quo portam tradere ipsis
 vellet: & remotis cæteris Pisanis, cû qui-
 bus veniebat, clam cum Florentinis de
 hoc cõsilio loquebatur. Quia igitur non
 clam ad Florentinos: sed aperte vnâ cum
 Pisanorum legatis veniebat: coniiicien-
 dum erat Florentinis, non habendam es-
 se fidem Alphonfi promissis. Sed obti-
 nendæ urbis cupiditas, tantoperè Floren-
 tinorum animos occæcauit, vt Alphonfi
 mandata sequuti, ad Lucensem portam,
 tanquam eam apertam accepturi, accesserint:
 ibiq; per insidias cæsi, magnam cladem
 acceperint, & primarios suos duces
 militares amiserint. Quæ omnia i-
 psis, duplici Alphonfi fraude,
 acciderunt.

Qua Respub. libertatem tueri vult, subinde indiget nouis institutis: & qua de causa, Fabius Maximus id nomen obtinuerit?

CAP. XLIX.

Accidit necessitate quadam naturæ, sicuti antè quoque monuimus, vt in magna vrbe subinde noui quippiam eueniat, cui tempestiuè occurrendum mendendumque sit, ne ciuitas corrumpatur. Et quanto maiora hæc Accidentia fuerint: tantò magis exquisita egent medicina. Romæ verò imprimis huiusmodi extiterunt motus multi, noui, inopinati & quandoque planè terribiles. Qualis inter cæteros ille fuit, cum visæ sunt Matronæ omnes propemodum in Maritos coniurasse: & plurimæ iam suos veneno sustulerant: plures venenum coctum paratumque habuerunt. Quàm scelerata autem fuit Bacchanalium illa coniuratio Bacchorumque Sacra, quæ bello Macedonico detecta sunt? Quibus multa hominum vtriusque sexus millia sese polluerant, & nisi in tempore remedium adfuisset: potuisset Reipublic. perniciem afferre. Quo loco etiam admirari licet, quanta eius vrbs, in puniendis sceleratis hominibus fortitudo ac Magnanimitas fuerit: ex quo Reipublic. potentia ac

virtus emicuit: tanta scilicet, vt quandoque integram legionē mortis pœna supplicioque afficere auderet, aliquando ciuitatem quampiam totam euertere: nō nunquam octo aut decem millia in exilium mittere, iisque graues insuper tolerandi exilij condiciones iniungere: sicuti iis accidit, qui infeliciter ad Cannas pugnāssent: quos Pop. Romanus in Siciliam relegauit, vetuitque ne urbem quampiam ingrederentur: sed morarentur in agris. Sed præ cæteris omnibus terribilis horrendaque fuit pœna, qua de integris quandoque exercitibus, decimūque quemque ad supplicium sorte poscebant: Quo quidem genere supplicij, nullum credo inueniri magis formidabile, ad puniendam hominum multitudinem. Eò quòd, si quando magna hominum multitudo vehementer deliquit, nec cognoscatur is, qui autor causaque mali exitit: tunc omnes ad mortem poscere nimium est: aliquos necare, & aliquos impunes dimittere, iniustum existit: simulque occasio præberetur his, iterum peccandi. Sed cū omnes ex æquo deliquerunt, decimum quemque sorte ad supplicium poscere: iis quos fors contigit, horribile & mortale est:

cæte-

cæteros quoque metus fortis terret, & suadet à delictis cauendum, ne quando ipsi quoque per sortem poscantur. Sed Veneficas & Baccharum sacerdotes omnes conuenienti meritoque supplicio affecerunt. Cæterùm etsi huiusmodi motus, quales fuerunt Veneficarum & Bacchanalium, multa mala in Republic. pariunt: tamen status Reipublic. formam nondum tam facile possunt immutare: quod satis spacij detur ad eos sedandos emendandosque. Sed qui motus eò spectant, vt Reipublic. forma mutetur: ij verò maximè sunt periculosi & subito auxilio indigentes, alioquin enim perdunt Rempublic. Exemplo nobis sit: quod Romæ olim accidit. Cùm esset ea vrbs liberalis in largiendo iure ciuitatis hominibus exteris, eò tandem res deuenerat, vt in tanta nouorum ciuium copia, multitudo suffragiorum, Imperij vim, ab antiquis ciuibus, ad Inquilinos trāsferre videretur. Quam rem animaduertens Q. Fabius Censor, imminentibus periculis maturè prouidit, & omnes hosce novos homines in quatuor peculiare tribus digessit: ne, in tam angustū spacium reducti, ampliùs Reipub. formam corrumpere possent. Quòd quidem tanti mali

remedium salutare, utque ad eò P. Romano gatu fuit, ut Maximi agnomen inde fit consequutus.

*Nicolaus Machiavelus Zomobio Bondemontio
& Cosmo Rucelatio S.*

HOc munus vobis mitto, Viri Clariss. quod si non tantum est, quantum vestra merita postulant: attamen tantum existit, quantum à Nicolao Machiavello offerri potuit: Expressi enim in hoc quicquid scio, & quicquid diurna lectione & longo rerum usu potui comparare. Et cum neque vos, nec quisquam alius, à me plus requirere debeat, quàm id ipsum quod possum & habeo: contenti hoc ipso debetis esse. Potestis equidè de mea tenuitate conqueri, & de ingenij imbecillitate, quæ multis in rebus disputando, intricetur & fallatur: quod etsi ita sit: nescio tamè an hac de causa, ego magis de vobis conqueri debeam, qui scribendi provinciam hanc, humeris meis imposueritis, quam sponte nunquam suscepissem: an vos de me qui vestræ expectationi non satisfecerim. Accipite tamen hoc munus à me; eo animo, quo ab amicis accipere decet omnia: ita nempe, ut non tam munus ipsum spectetur, quàm

quàm voluntas eius qui id offert. Hac certè in re saltem, rectè videor fecisse: quòd vos ipsos elegerim, quibus hosce labores meos, hasq; disputationes commendarem. Cùm ob eam causam, quòd sperem, me pro acceptis beneficiis, aliquam gratitudinis significationem declaraturum: tum quòd recedendum esse putauerim à Communi consuetudine scriptorum, qui monumenta sua, nō nisi principibus viris dicare solent; eosque dedicationibus iis, ambitionis & auaritiæ gratia, laudibus ad cœlum usque extollunt; tamquam si virtutibus pollerent, cùm ipsos ob infinita scelera potius vituperare oporteret. Itaque ne ego quoque eodem modò errarem, ut plurimi faciunt: eos eligendos putauī patronos mearum vigiliarum, qui non sint quidem Principes: propter virtutem insignem tamen, Principatu digni forēt. Et qui, si nequeant me opibus honoribusque exornare: cuperent tamen id ipsum mihi ex animo præstare, si possent. Non enim ex statu fortunæ, merienda virtus hominum est: sed ex animi dotibus & qualitate: Quarum respectu præstantior haberi debet is, qui aptus est ad regnandum, si maximè careat regno: quàm

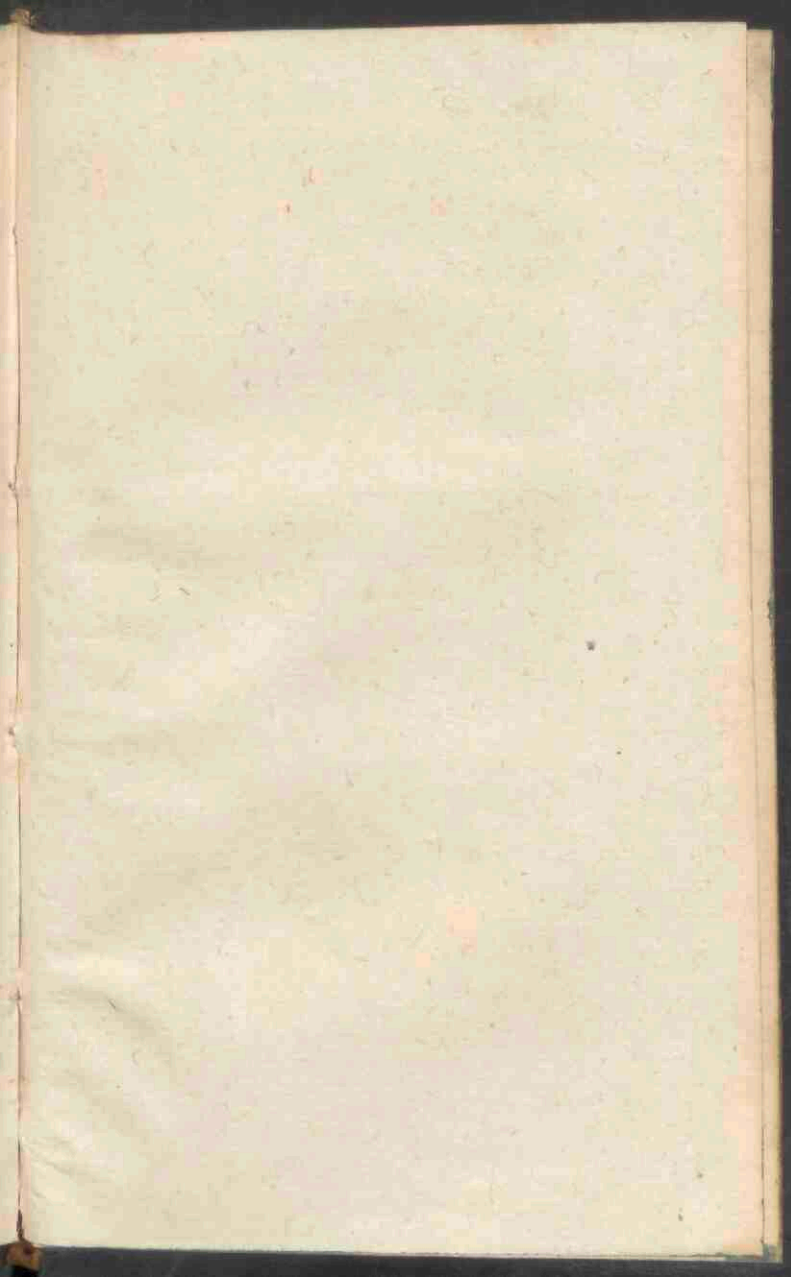
is qui regnat, & interim regnandi sit imperitus. Atque hinc etiam factum est, vt magis laudaretur Hieron Syracusanus etiam tunc, cum priuatam vitam ageret, quam Perseus Macedonum Rex, eo ipso tempore quo regnabat. Hieroni enim vt Rex esset, Regnum solomodò deerat. Sed Perseus nil Regium habebat, præter solum regnum. Fruimini ergo vos laboribus hisce meis, qualescumq; sint: cum ipsi eorum causa fueritis. Equidem si intellexero, hæc mea studia vobis probari. dabo operam vt quod reliquum est Historiæ, compleam: secundum quod iam dudum vobis promisit.

Valete.

F I N I S.

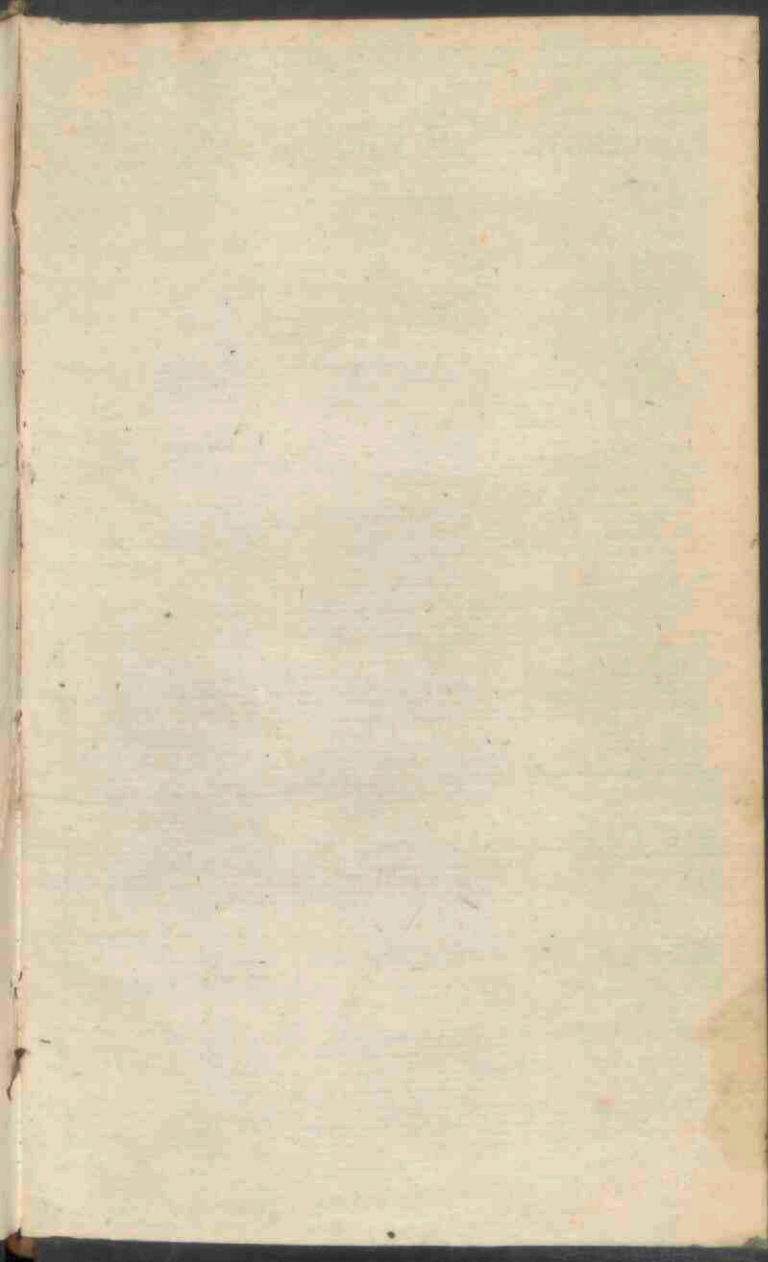

OCN 50454988

1111

5132

1185781

ligatura 7 ato pars bus regis 42

